STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03560

DI YUDISHE FOLKS GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דִי יוּדִישֶׁע

פָאלְקְס גֶעשִׁיכְטֶע

נָאךְ דֶער

פָאלְקְסְטְהוּמְלִיכֶער גֶעשִׁיכְטֶע דֶער יוּדֶען

פֿון פּראָפֿעסאָר ה. גְרֶעטְץ.

פֿריי בעארבייטעט פֿון י. י. לערנער.

פירטער טהייל

נויארק:

איבערגעדרוקט פון דיא אָריגינאַל אויסגאַבע,

אין אָפּים פון אידישען מאָנאַט־בוך.

תרס"א.

NEW YORK:

SARASOHN & SON, PUBLISHERS,

185 EAST BROADWAY.

1901

1 ליכטיגער פון דרויסען אונ פינסטערער אינווענינ.

(1700—1760 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווען פאר די יודען אין אייראפא האט זיך בעדארפט אנהויבען א ניי לעבען, ווען די בעסטע אונ עדעלסטע קריסטען האבען געוואלט זיי טראסטען אונ העלפען, האט מען פון די יודענס זייט אלליין ניט געזעהען קיין שום חשק צו פרייהייט: אזוי ווי עפּיס אנגעדיכטע חמארע האט זיך געשטעלט צווישען זיי אונ זייערע בעשיצער אונ מען האט געקאנט מיינען אז זיי זענען דווקא ברוגז פאר וואס מען וויל זיי גאר ארויסרייסען פון זייער פינסטערער געהטא אונ אז זיי איז ליעבער צו ליעגען ווי א ווארעם אין חריין אונ שרייען אז קיין בעסערס איז שוין גאר ניטא. די אמשטרדמער קהלה האט זיך גערעכענט פאר'ן שפּיגעל אונ פון דעסטוועגען איז דארט, זייט דעם טויט פון ר' יצחק אראבויא דע קאשטרו, אים יאהר 1687, ניט געוועהן איין רב, וואס זאל אויסער גמרא אונ פוסקים זיין געניטה אין וועלט-זאכען אונ זאל פערשטעהען ווי אזוי צו פיהרען אזא גרויסע עדה. אין אנדערע לאנדער האבען זיך אויך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע רבנים, וואס תורה אונ חכמה איז ביי זיי געוועהן צונויפגעבונדען אונ זיי האבען דעם ווערטה געהאט צו זיין פארשטעהער פונ'ם פאלק. אזא געבילדעטער רב איז געוועהן אין לאנדאן; געהייסען האט ער ר' דוד ניטו, א געבארענער פון וועניעדיג. ער האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין אונ מאטהעמאטיק אונ האט איבערגעלאזט כתבים, וואס פערענפערן א סך בעשולדיגונגען געגען די יודען. נאך א גרעסערן נאהמען האט געהאט דער איטאליענישער רב ר' יהודה ליאון בריעלי פון מאנטוא, וואס איז געוועהן א שארפער געגנער פון די מקובלים, אונ האטש ער האט זיך געפיהרט פריי: ער האט קיין בארד ניט געטראגען אונ איז געשטארבען א בחור פון אכציג יאהר, האט מען איהם דאך געשעצט פאר זיין ליעבשאפט צום יודענטהום אונ מען האט געוואוסט אז ער איז פערטיג זיך מקריב צו זיין פאר

זיין פאלק אונ גלויבען. די איבריגע רבנים האבען אומעדום, וואס מען האט די יודען געלאזט לעבען רוהיג, בענוצט דאס שטיקעל פרייהייט דארויף זיי זאלען נאך מעהר איינקאוועץ דעם יודען אין קעטען פון נייע חומרות; זיי האבען שטודירט דעם שלחן ערוך אהין אונ אהער, נאר קיינער פון זיי האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף די פארדערונגען פון דער צייט. זיי האבען גאר פערגעסען, אז דאס יודישע לעבען שטעהט אויך ניט אויף איין ארט פונקט ווי ביי אללע פעלקער אונ אז מען מוז גוט טראכטען, דער יוד זאל קאנען זיין אי צו גאטט, אי צו לייט. א טהייל פון זיי האבען זיך ארייגעלאזט אין קבלה אונ האבען זיך אליין גענארט, אדער זיך געמאכט א וואהלע פרנסה פון קמיעות שרייבען אונ בעווייזען מופתים. איינער פון דער קלאסע, וואס האט אין דער יוגענד געלערנט קבלה אין דמשק, איז זיך אמאל צונויפגעקומען מיט'ן בעריהמטען פראנצאזישען געלעהרטען ריכארד סימאן אונ האט זיך ניט געשאמט איהם צו פערזיכערן, אז ער וועט פאר איהם אין די אויגען בעווייזען נסים. ריכארד סימאן איז מן הסתם מסופק געוועהן אין דעם, נאר דער בעל מופת האט זיך געהאלטען אין זיינעם אונ, אז ער האט זיך געפריווט עטליכע מאל אונ עס איז איהם ניט געראטהען, האט ער זיך פארענפערט דערמיט וואס די ערד פון פראנקרייך איז ניט מסוגל מען זאל דארט קאנען זעהען וואונדער. פון דער קליינער מעשה קאן מען ארויסזעהען, אז ווען די מקובלים האבען געהאט די העזה צו קריכען צו א גרויסען פראנצאזישען געלעהרטען אונ איהם וועלען אפנארען, ווי לייכט זייער שווינדעל האט געקאנט אנגעהען ביים בלינדען פאלק. איבריגענס קאן מען נאך אויסרעכנען דריי רבנים, וואס האבען זיך אפגעגעבען מיט יודישער געשיכטע: דאס זענען געוועהן ר' דוד קאנפארטע, וואס איז מעהר ארומגעפאהרען אויף דער וועלט. ר' דניאל מיגואל דעבאריאס, א געבארענער מאראן פון פארטוגאל, וואס האט זיך ערשט אין די עלטערע יאהרען בעזעצט אין אמשטערדם, אונ ר' יחיאל היילפערן דער בעל „סדר הדורות" פון מינסק, נאר זייערע כתבים האבען כמעט ווייניג ווערטה געהאט, ווייל זיי זענען ניט פעהיג געוועהן צו אזא וויסענשאפטליכער ארבייט.

ביי אזא לאנגע האט די צאהל פון די יודישע שרייבער ניט געקאנט זיין גרויס, אונ נאר צוויי מחברים פערדיענען מען זאל זייער נאהמען דערמאנען מיט לויב. דער ערשטער איז געוועהן לאפעץ לאגונא, וואס איז אים יאהר 1660 געבארען געווארען אין פראנקרייך ביי עלטערן-מאראנען. נאך אין

די קינדערשע יאהרען איז איהם בעשערט געוועהן אריינצופאלען קיין שפאניען אונ פערזוכען דעם ביטערן כוס, וואס האט פערגיפטעט טויזענדער מארראנען. א לאנגע צייט איז ער געזעסען אין תפיסה אונ ער פלעגט זיך אפט קוויקען מיט א קאפיטעל תהלים. אז עס איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין יאמאיקא אונ דארט אפען איבערגעהען צום יודענטהום אונ זיך רופען דניאל ישראל, האט ער אויף זיך גענומען צו איבערזעצען תהלים אויף שפאניש אין שאנע קלינגענדיגע שירים, כדי אנדערע אומגליקליכע, וואס פערשטעהען ניט העבראיש, זאלען אין איהם אויך קאנען געפינען טראסט אונ האפנונג. אז ער איז שפעטער געקומען קיין לאנדאן האט ער דארט זיין איבערזעצונג ארויסגעגעבען מיט דעם נאהמען „א שפיגעל פונ'ם לעבען" אונ מען האט איהם דערצו גרויס כבוד אבגעגעבען. בעזאנדערס די יודישע דיכטערינען שרה דע-פאנסעקא, מאנועלא דע-אלמיידא אונ ביענוועניד א כהן בעלמאנטע, וועלכע האבען איהם בעזונגען מיט שירים אויף לאטייניש, ענגליש אונ פארטוגעזיש. דער אנדערער איז געוועהן ר' משה חיים לוצאטו, וועלכער האט אנגעשריבען אויף לשון קדש זיינע צוויי בעריהמטע טהעאטער-שטיקע „לישרים תהלה" אונ „מגדל עז". דאס זענען אפילו געוועהן צוויי שוואלבען, נאר קיין זומער האבען זיי פארט ניט געקאנט מאכען.

אין דער פינסטערער צייט האט זיך ביי די יודען אנגעהויבען ארויסצווייזען א ניי מין יחוס — עשירות. האטש די מטבע האט אפט געשפילט א גרויסע ראללע אין דעם יודישען לעבען אונ זיך שטעלען פונקט אין שול ביי דער מזרח-וואנד, פון דעסטוועגען האבען די יודען גוט געדענקט, אז „תורה איז די בעסטע סחורה" אונ דאס דער אמת'ער יחוס איז פארט געוועהן אין די האנד פון די לומדים; אז מען האט אבער דאס לערנען אוועקגעלעגט אונ עס איז גענוג געוועהן צו גילטען פאר א פרומען יודען אונ מען האט נאר א סך געדאוונט, דעמאלט האבען די רייכע זיך געמאכט פאר די גאנצע פיהרער פון זייער ארעם פאלק אונ האבען אנגעהויבען זיך עוסק זיין אין צרכי צבור, אליין זיך נעהמען די מאכט אין קהל'שע-זאכען אונ עס איז ארויס א ווארטעל, אז ווער עס האט די מאות — האט די דעות.....

דאס וואס דער גאנצער יחוס איז איבערגעגאנגען צו דער מטבע האט זיך גענומען טאקי א ביסעל דערפון, וואס די יודען זענען אין יענער צייט שטארק פערגראבט געווארען, נאר נאך מעהר דערפון, וואס זיי זענען דעמאלט זעהר

פערארעמט געוואָרען און ווער עס איז נאר אים שטאנד געוועהן צו לעבען בריימליך האט זיך שוין געקאנט רעכנען פאר א נגיד, אפירסט און זיך שטופען אויבען־אן. אמת׳ע גבירים, גרויסע לייט זענען געוועהן גאר וועניג, אי דאס נאר צווישען ספרדים אין אמשטרדם, האמבורג, ליווארנא, פלארענץ און לאנדאן. אנטאניא יצחק זואסא, וואס דער קאניג פון שפאניען קארל דער צווייטער האט איהם געמאכט פאר א באראן, איז געוועהן א זא מיליאנער, אז עס איז ביי איהם גאנץ לייכט געוועהן ארויסצונעהמען פון קאססא א גמלות חסד פון צוויי מיליאן גולדען און אויסלייען איינעם פון די פרינצען, וואס האט בעדארפט איבערנעהמען די ענגלישע מלוכה און האט איהם דערביי אזוי געזאגט: „וועט אייך שפיעלען דאס גליק — איז מיין געלד זיין זיכערע האנד, וועט ניט חלילה — וועל איך אויך ניט בדלות ווערען". פראנציסקא מעלא איז אויך ניט געוועהן קיין קליינער עושר, און די האללאנדישע מלוכה פלעגט נאר ביי איהם מאכען הלואות. די משפחה דע־פינטו איז בעשטאנען פון לויטער גבירים און איינער פון זיי האט איבערגעלאזט עטליכע מיליאנען אויף עולמות, און האט פערזאגט קירכען און גייסטליכע, ווייל פונקט ווי ביים לעבען אזוי אויך נאכ׳ן טויט האט ער געוואלט, אז פון זיין צדקה זאלען נהנה זיין מענשען אהן א שום אונטערשיעד פונ׳ם גלויבען. אין האמבורג האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע, די משפחה טעקסיירא און דניאל אבענזור און ביי זיי פלעגט די פוילישע מלוכה אויסלייען פיעל געלד. אין לאנדאן, וואס איז שטענדיג געוועהן פול מיט רייכע לייט, האט שטארק געשם׳ט ר׳ שלמה דע־מדינא, וואס די קאניגין אננא, האט איהם געשענקט דעם טיטעל „ריטטער", און די גרעסטע שררות האבען געמוזט צו איהם אנקומען. דאס זענען אבער געוועהן עטליכע געצאהלטע יודישע גבירים; אללע איבריגע יודען, בעזאנדערס אין דייטשלאנד און פוילין, זענען געוועהן זעהר ארעם און האבען מיט ביטערן שווייס בעדארפט ארבייטען אויפ׳ן טרוקענעם שטיקעל ברויט. ווער שמיעסט די יודען פון די דאזיגע ארטער, וואו המעלניצקי מיט זיין חברה האבען חרוב געמאכט, זיי זענען נאר געפאלען אויפ׳ן פנים, עס איז זיי שווער געוועהן קומ׳ן צו די פריהריגע כוחות און פיעל פון זיי האבען זיך געמוזט ווי בטלנים פערשפרייטען אויף דער וועלט, ארומגעהען אין די הייזער, און אזוי ווי זיי זענען כמעט אללע געוועהן לומדים, איז דער ווערטה פון תורה דורך דעם שטארק אראבגעפאלען און אפילו פאר די דאזיגע, וואס עס איז זיי

געראטהען זיך ערגיץ אין דער פרעמד צוצושלאגען צו א שטיקעל רבנות, האט מען ניט געקאנט האבען קיין גרוים דרך ארץ.

דאס פינסטערניש האט זיך נאך פערגרעסערט, ווען די ניפטיגע זאמען, וואס שבתי צבי האט פערזעט, האבען אנגעהויבען ארויסשפראצען און זיינע תלמידים און יראים האבען זיך ענטשלאסען צו בעפעסטיגען דעם נארישען חלום נאך מיט מעהר שווינדעל און ליגענס. אויסער אברהם מיגואל קארדוזא, וועלבער האט זיך צוואנציג יאהר ארומגעדרעהט מיט שבתי צבי'ס תורות אין קאנסטאנטינאפאל און סמירנא, ביז איינער פון זיינע קרובים האט איהם ניט געשטאכען, האט שטארק געארבייט דניאל ישראל באנאפוא, א חזן פון סמירנא, וואס האט זיך אנגעהויבען בערימען אז אין איהם איז אריין א רוח נבואה, און אז די רבנים האבען זיך גענומען איהם רודפ'ן, האט ער נאכגעטהון זיין רבין אלליין און איז געווארען א מחמדנער.

אין אייראפא האט זיך דווקא, נאך דעם טויט פון שבתי צבי, די צאהל פון זיינע תלמידים פערגרעסערט, ווייל דארט האט זיך גענומען דערצו א מענש מיט א פעסטען כאראקטער און מיט א פערבארגענעם כח, וועלבער האט צו איהם צוגעצויגען דאס פאלק און געמאכט אז עס זאל איהם בלינד פאלגען. דאס איז געוועהן מרדכי פון אייזענשטאדט, וועלבער איז ארומגעפאהרען איבער גאנץ אונגארן, מאהרען און באהמען און האט אומעדום מיט זיינע פייערינע דרשות אויפגעמונטערט דעם עולם, מען זאל ניט אויפהערען גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז שוין טאקי געקומען. זיין בלייך אויסגעדארט פנים פון די שטענדיגע תעניתים, זיינע גלאנצענדיגע שווארצע אויגען, וואס פלעגען אזוי ווי דורכבויערן דעם מענשען אז ער האט גערעדט מיט איהם, דאס אלריינג האט געבראכט דערצו, אז זיינע ווארטער זאלען ניט זיין גלאט ארויסגעווארפען, און וואו ער האט נאר געדרש'נט איז די קהלה באלד פול געווארען מיט שבתי צבי'ניקעס. צום אנהייב האט מרדכי פון אייזענשטאדט געדרונגען, אז שבתי צבי איז טאקי דער אמת'ער משיח, אז מיט'ן רצון פונ'ם אויבערשטען איז ער געווארען א טערק, נאר געשטארבען איז ער ניט, ווי מען רעכענט, און וועט זיך אין דריי יאהר ארום בעווייזען, ווען עס וועט קומען די נוטע שעה און די יודען וועלען דארפען אויסגעלאזט ווערען. אז די דריי יאהר זענען אבגעלאפען און ער האט דערווייל בעקומען אסך מענשען, וואס זענען שוין אין איהם געוועהן איינגעגלויבט, האט זיך מרדכי ענטשלאסען מגלה צו זיין דעם עולם, אז אין איהם איז אריין די נשמה פון משיח בן דוד און

אז אצונד איז ער שוין דער ניי-געבארענער שבתי צבי, ווייל יענער האט ניט געקאנט אויספיהרען זיין הייליג שליחות איבער זיין ריינקייט, אונ דער גואל צדק מוז זיין ארעם. עס האט ניט לאנג געדויערט אונ אללע לאנדער פון ארום האבען אנגעהויבען קלינגען מיט דעם נייעם משיח, אונ די איטאליענישע יודען האבען איינשטימען געשיקט שליחים איהם בעטען ער זאל קומען קיין איטאליען. דארט האט מען איהם אויפגענומען מיט גרוים כבוד אונ מען איז איהם אקעגענגעפאהרען מקבל פנים זיין ווי א געזאלבטען פון גאטט. ער האט זיך אבער געלאזט גלייך פאהרען קיין רום אונ האט געגעבען אנצוהערען אז עס קאן זיין ער זאל מוזען לפנים אנטהון קריסטליכע קליידער פונקט ווי שבתי צבי האט אנגעטהון טירקישע, דאס הייסט אז ער וועט געצוואונגען זיין זיך צו טויפען. ביי די אללע זאכען, האט מען איהם פון דעסטוועגען אויף די האנד געטראגען אונ ער וואלט ווייטער געוועהן געטהון זיינס, ווען מען רוימט איהם ניט אריין איין סוד אז ער מוז זיך היטען פאר דער אינקוויזיציאן. דעמאלט איז ער אוועק קיין פולין, אונ חאטש די ראללע פון א משיח איז איהם שווער געוועהן דארט צו שפיעלען, איז ער געווארען דער גאנצער מדריך פון די שבתי צביניקעס, וועלכע האבען אין פולין זיך געהאלטען א לאנגע צייט, אפילו נאך זיין טויט.

אין טירקיי זענען, דאכט זיך, די יודען געשטאנען נאהענטער צו שבתי צבי'ס פאלשקייט אונ וואלטען זיך מעהר ניט בעדארפט לאזען נארען, צום סוף איז דער שווינדעל ווייטער געגאנגען או דאס נארישקייט האט געגאלטען פאר דער גרויסער חכמה. שבתי צבי'ס אלמנה האט באנג געטהון אנצוווערען אזא טהייערע פרנסה אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אליין מאכען די קונץ, וואס קיין גרוים בריה'שאפט דערצו דארף מען ניט. זי איז אוועקגעפאהרען קיין סאלוניקי אונ דארט האט זי איהר אייגענעם ברודערל אויסגעגעבען פאר א זוהן, וואס איז איהר קלאמערשט געבליבען פון שבתי צבי. א נאהמען האט זי איהם געגעבען יעקב צבי אונ האט פערזיכערט, אז צו איהם איז איבערגעגאנגען די גאנצע קדושה פונ'ם פאטער. ווער עס האט געהאט שכל, דער האט געקאנט באלד ארויסזעהען אז ביים געבארען ווערען האט יעקב צבי שוין בעדארפט אלט זיין צעהן יאהר, נאר קיינער האט גאר קיין שאלות ניט געוואלט פרעגען, אונ גאר גיך האט דער קליינער יעקב צבי געהאט ארום זיך עטליכע הונדערט גרויסע שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך משמח געוועהן מיט איהם אונ גערופען „קווערידא!" דאס הייסט „דער געליעבטער".

די רבנים האבען אבער אנגעהויבען בעמערקען, אז די נייע שבתי צבי'ניקעס זענען זעהר ניט פרום און אז זיי האבען ערגיץ אין די קבלה־ספרים אבגעזוכט איין היתר אז א מאן וואס האט פיינד זיין פרוי מאג וואהנען מיט איין אנדערער אהן חופה און קדושין. דאס האבען זיי ניט געקאנט ליידען און האבען זיך גענומען זיי רודף'ן אויך מיט דער הילף פון דער טירקישער מלוכה. די שבתי צבי'ניקעס האבען ניט לאנג געטראכט און זענען אללע, אים יאהר 1687, געווארען טירקען. זייער ראש, דער יונגער יעקב קווערידא, איז מיט א גאנצער חברה געפאהרען קיין מעקקא, מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון מחמד און צוריקוועגס איז ער געשטארבען אין אלכסנדריען. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס איז געווארען א נייע סעקטע, וואס זיי אלליין האבען זיך גערופען מאמינים און געשריגען אז דער אמת'ער גלויבען איז נאר ביי זיי, און די טירקען האבען זיי א נאהמען געגעבען „דאנמאה", דאס הייסט אבגעריסענע, אדער מענשען וואס זענען ניט אהין און ניט אהער. די מאמינים האבען טאקי געלעבט אבגעזונדערט און האבען זיך גאר ניט געוואלט אנקעהרען מיט די טירקען: זיי פלעגען זיך משדך זיין נאר צווישען זיך, די קינדער האבען זיי מל געוועהן אויפ'ן אכטען טאג און די הייליגסטע ספרים זענען ביי זיי געוועהן דער זהר און שיר השירים. פאר א מנהיג האבען זיי אויפגענומען יעקב קווירידא'ס א זוהן ברכיה און איהם האבען זיי געהאלטען פאר משיח. נאך אצונד געפינען זיך אין סאלוניקי טויזענד משפחות, וואס קומען ארויס פון די דאזיגע מאמינים. צווישען זיי זענען דא דריי פערשיעדענע כתות, נאר אללע היטען נאך בסתר אב אסך יודישע דינים און מנהגים; זייער פארשטעהער און דרשן הייסט ביי זיי אב בית דין און דעם חזן רופען זיי פיטן.

קיין פולין האט זיך שבתי צבי'ס גיפט אריינגעהאפט דורך מרדכי פון אייזענשטאדט, שפעטער ווי אין אנדערע אייראפאישע לאנדער, נאר דערפאר האט ער זיך דארט געהאלטען א סך לאנגער ווי אומעדום, ווייל די פולישע שבתי צבי'ניקעס האבען ניט אבגעטרעטען פון יודישקייט, זיי האבען שטרענג אבגעהיט אללע דינים און מנהגים, נאר צו אללע „אני מאמין'ס" האבען זיי צוגעזעצט נאך א נייעם עיקר, אז זיי גלויבען אין שבתי צבי'ס הייליגקייט און אז ער איז דער אמת'ער משיח בן דוד. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס האט זיך אויסגעארבייט א גאנצע חברה „חסידים", נאר די חברה האט קיין שום שייכות ניט מיט די חסידים וואס ערשט שפעטער כמעט מיט הונדערט יאהר

איז ר׳ ישראל בעל שם טוב געווארען זייער מנהיג. צווישען די פולישע יודען האבען פערשפרייט שבתי צבי׳ס תורות אברהם קוענקי, א ארץ־ישראל־משולח אונ א עטיקעל למדן, וואס האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם אז מיט פאסטען, תשובה טהון אונ לעבען אבגעזונדערט פון דער וועלט קאן מען פארט משיח׳ן אראבברענגען, אונ א ליטווישער יוד צדוק, וואס איז געוועהן נאר א גראבער יונג, נאר אזוי פיעל שכל האט ער געהאט אז פלוצלונג האט ער געקאנט ווערען א בעל מופת אונ אז ער האט אויסגערעכענט, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1695 האבען זיך געפונען גענוג נארען וואס האבען איהם געגלויבט.

דאס איז אבער נאר געוועהן א אנהויב. באלד האבען זיך ארויסגעוויזען גראסערע בריות, וואס האבען נאך מעהר פערשטאנען ווי אזוי צו מאכען די קונץ אונ ארומפיהרען דאס פאלק ביי דער נאז. דער ערשטער איז געוועהן חיים מלאך, וואס האט נאך אים יאהר 1680 געשם׳ט פאר א גרויסען מקובל אונ ניט וועניג פולישע רבנים זענען געוועהן זיינע תלמידים. אים יאהר 1690 האט ער זיך אנוועקגעלאזט קיין טירקיי אונ איז אין סאלוניקי בעקאנט געווארען מיט׳ן גאנצען דרך פון שבתי צבי, נאר אזוי ווי די שבתי צבי׳ניקעס פון סאלוניקי זענען שוין דעמאלט געוועהן אין חרם, איז ביי איהם געבליבען ער זאל פער־ליינענען אז ער איז איינער פון זיי, אונ שטילערהייד זאל ער ארומפאהרען אין אייראפא אונ בעפעסטיגען צווישען די יודען דעם גלויבען אין דעם נייעם משיח. אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אויף דער וועלט היבשע עטליכע יאהר ביז ער האט זיך נאך אמאל צוגעשלאגען קיין פולין, אונ דארט האט ער שוין געפונען א פערטיג פעלד פאר זיין ארבייט. די חסידים זענען שוין ארומגעגאנגען מיט פערדרעהטע קאפ, זיי האבען פשוט ארויסגעקוקט עס זאל עמיצער קומען אונ איינרעדען זיי דאס גרעסטע נארישקייט, אבי זיי זאלען האבען ווענען וואס צו ליארמען, אונ אז חיים מלאך האט אנגעהויבען ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטאדט אונ דערצעהלען די נסים וואס ער האט געזעהען אונ געהארט אין טירקיי, זענען טויזענדערווייז צו איהם צוגעשטאנען אונ זיינע רעד האט מען אנגענומען ווי א תורה. ווער שמיעסט אז ער האט אויסגעדרונגען, אז אים יאהר 1706 וועט זיך שבתי צבי, אויפ׳ן פיערצינסטען יאהר נאך זיין טויט, בעווייזען אונ האט געבראכט א ראיה פון משה רבנו וואס האט אויך געמוזט פערברענגען פערציג יאהר אין דער מדבר ביז ער האט געקאנט די יודען צופיהרען קיין ארץ ישראל, זענען אללע געווארען מלא שמחה אונ פייער

יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, פוּן בּוּטְשַׁאטְשׁ, זְשָׁאלְקָאוַוא, פּוֹדְהַייץ און הָארָאדֶענְקָא, זֶענֶען פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי. מִיט לִיעבְּשַׁאפְט הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַללֶע יְסוּרִים פוּן לַאנְגֶע תַּעֲנִיתִים אַבִּי זוֹכֶה זַיין צוּ דֶערְלֶעבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה און זֶעהֶען ווִי „גָאטְט׳ס בֶּן יָחִיד״ וֶועט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פוּן זֵייעֶרֶע צָרוֹת און אוּמְקֶעהְרֶען זֵיי דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט.

דֶער יוּנְגֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן יְהוּדָה חָסִיד, און עֶר הָאט נָאךְ בֶּעסֶער גֶעקָאנְט דְרֶעהֶען דָאס רֶאדֶעל, ווַייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהְמְטֶער דַרְשָׁן און אַז עֶר פְּלֶעגְט רֶעדֶען פַאר׳ן עוֹלָם אָנְגֶעטְהוּן אִין ווַייסֶען און פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר אִין זַיינֶע ווֶערְטֶער אַרֵיינְגֶעלֶעגְט אַזַא פַייעֶרִיג גֶעפִיהל, אַז זֵיי הָאבֶּען יֶעדֶען גֶעמוּזְט רִירֶען, נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען „מוֹכִיחַ״, דֶער שְׁטְרָאפֶער, ווַייל זֶעלְטֶען הָאט מֶען זִיךְ בַּיי זַיינֶע דְרָשׁוֹת גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען פוּן ווֵיינֶען און כִּמְעַט שְׁטֶענְדִיג פְּלֶעגְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם, אֲפִילוּ דִי אֶלְטְסְטֶע אוּן עֶרְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען. אַ גֶעבָּארֶענֶער אִיז עֶר גֶעוֶועהן פוּן סִיֶעדְלִיץ, נָאר אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר שְׁטַאמְט גָאר אַרוֹיס פוּן דוּבְּנָא. דָאס אִיז אָבֶּער קֵיין סָפֵק נִיט אַז גָאר אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, דָארְט הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה, נָאר דִי רַבָּנִים הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אַז אִין אִיהם אִיז עֶפִּיס נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ און מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעפַּטְּרְט. אַז עֶר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין הָאט עֶר אַרוּם זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט פִיעל לוֹמְדִים און רַבָּנִים און הָאט זֵיי גֶעווִיזֶען נַייעֶ דְרָכִים אִין קַבָּלָה, און אַזוֹי ווִי עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁמֶעקְט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פוּן אַללֶע חֲסִידִים (וָואס צוּ לִיעבּ זֵיי הָאט עֶר, ווִי עֶס שַׁייְנְט, אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאמֶען יְהוּדָה חָסִיד) מַאכֶען שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס און עֶס אִיז אִיהם שְׁוֶוער נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, ווַייל ווֶעמֶען גְלוּסְט זִיךְ נִיט גְלוֹיבֶּען און הָאפֶען, ווֶען דִי אוֹיגֶען זֶענֶען צוּ גֶעמַאכְט עֶס צִיהְט צוּם שְׁלָאף און דֶער פֶערְשְׁלָאגֶענֶער מֹחַ קָאן זִיךְ נִיט רִירֶען.

אַז אַזַא פָּארֶעל, ווִי חַיִּים מַלְאָךְ און יְהוּדָה חָסִיד, זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּזַאמֶען וֶועט דִי אַרְבֵּייט גֶעווִיס נָאךְ בֶּעסֶער גֶעהֶען, און זֵיי הָאבֶּען מִן הַסְּתָם גֶעמַאכְט יַד אַחַת. דָאס הָאט אָבֶּער אוֹיפְגֶעְרִיסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶער נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּגֶעקוּקְט צוּ אַלְדִינְג וָואס דָא גֶעהְט פָאר און הָאבֶּען נָאר דֶערְמָאלְט בֶּעקוּמֶען אַ חֲשַׁד, ווֶען זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען ווִי עֶס ווֶערְט דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים פוּן

טאָג צו טאָג גרעסער און ווי פיעל בכבוד'ע מענשען שטעהען צו צו זיי. אין יענע יאהרען האט שוין געשפיעלט אַ גרויסע ראָללע דער רב פון די אשכנזים אין אמשטרדם, ר' צבי אשכנזי, אָדער ווי די וועלט האט איהם גערופען חכם צבי; מיט פולין האט ער געהאט אַ שטיקעל שייכות, ווייל זיין פאטער איז געוועהן אַ פולישער, און איז אין חמעלניצקי'ס צייטען אַנטלאָפען פון דאָרט. דערפאר האבען זיך די פולישע רבנים געווענדעט צום חכם צבי און האבען איהם געבעטען: ער זאל זיי ארויסשרייבען זיין מיינונג וועגען די חסידים און זייערע פארשטעהער. ר' צבי אשכנזי האט געענטפערט קורץ און שארף, אז מען טאר די דאזיגע חסידים ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען, ווייל דאס זענען שטאכענדיגע דארנער אויפ'ן פעלד פון דער יודישער אמונה. אז מען האט געהאט די הסכמה פון אזא גרויסען מאן ווי דער חכם צבי, האט מען שוין מעהר ניט געפרעגט, און די רבנים פון קראקויא האבען באלד אריינגעוואָרפען אין חרם אללע חסידים און זייערע מנהיגים. דעמאלט איז געבליבען ביי חיים מלאך און יהודה חסיד, וואס האבען זיך ניט געפיהלט אין כח אנצוהויבען אַ מלחמה מיט די רבנים, זיי זאלען זיך צוזאמען מיט פינפצעהן הונדערט חסידים אַוועקלאזען קיין ארץ ישראל און דארט שוין בלייבען ביז דאס יאהר פון דער גאולה וועט קומען, ווייל נאך זייער רעכנונג האבען זיי אין גאנצען בעדארפט ווארטען נאך אַ יאהר זעכס.

דאס איז געשעהן אים יאהר 1700, און וואו זיי זענען דורכגעגאנגען, האבען זיי אנגעמאכט אַ שטארקען רעש. גאר גרויס איז געוועהן די ווירקונג פון יהודה חסיד, וועלכער האט געהאט נעבען זיך פונפציג מקורבים פון עדלע יודען לומדים, אללע האבען זיי געטראגען ווייסע מאנטעל, און אז זיי פלעגען דורכגעהען דורך אַ שטאָדט אין עסטערדייך אָדער אונגארן און אנמאכען אַ יללה ביים דאווענען, איז זיי דאס פאלק נאכגעלאפען און מען האט זיי גערעכענט פאר מענשען וואס ליידען און זענען זיך מפקיר צו ליעב דער אמונה. די רבנים האבען געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האבען מורא געהאט צו זאטשעפען מיט בלינד צורייצטע מענשען. זיי האבען נאך אפט געזעהען מען זאל פון זייערטוועגען מאכען נדבות, אבי זיי זאלען זיך געהען זייער וועג. אין וויען האט זיי ר' שמואל אפּענהיים, אַ גרויסער גביר, געגעבען אמנה יפה און האט געדונגען צוויי שיפען, וואס זאלען זיי גלייך ברענגען קיין קאנסטאנטינאפאל, כדי זיי זאלען זיך פערשפארען ארומשלעפען. ניט אללע זענען אבער מרוצה געוועהן צו פאהרען מיט'ן וואסער; דער רב האט געוואלט

בעסער צוזאמען מיט יהודה חסיד, געהען צו פוס איבער וועגעדיג, מעהר אבקומען פאר די זינד אונ אריינגעהען קיין ארץ ישראל ווי ריינע בעלי תשובה. אונטערוועגס האבען זיי בייא אזא ווייטער נסיעה, אונ נאך צו פוס, קיין נחת ניט געהאט: מעהר פון פינף הונדערט מענשען זענען אויסגעשטארבען אונ די איבריגע האבען זיך קוים מיט צרות פערשלעפט קיין ירושלים. דארט איז זיי אבער ניט בעסער געווארען, קיין גוטען אויפגענעהמען האבען זיי ניט געהאט פון די ארץ ישראל יודען, ווייל מען האט שוין געוויס, פריהר געוואוסט זייער כוונה, אונ דא איז נאך באלד, אויפ'ן דריטען טאג ווי זיי זענען אנגעקומען, געשטארבען יהודה חסיד, זיי זענען געבליבען ווי א שיף אהן א רודער, אונ לאנג האלטען זיך איז זיי אונמעגליך געוועהן. אין א צייט פון דריי יאהר איז פון זיי געווארען א תל: א טהייל זענען געווארען מחמד'נער אונ די איבריגע האבען זיך אומגעקעהרט קיין אייראפא אונ זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. צווישען די געטויפטע איז געוועהן יהודה חסיד'ס איין איינענער זוהן.

חיים מלאך האט זיך א ביסעל לאנגער געהאלטען, ווייל אין ירושלים זענען געוועהן זעהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, אונ איהם איז געראטהען זיך צוצושארען צו זיי אונ ווערען בייא זיי א גאנצער רבי. ער האט געמאכט א בעזונדער שול, דארט האט ער בייא ארון קודש אנידערגעשטעלט א בילד פון שבתי צבי אויסגעהאקט פון האלץ, אונ אללע שבת אונ יום טוב פלעגט ער מיט די חסידים מאכען הקפות ארום דער בילד אונ זינגען אונ טאנצען מיט משוגענ'ע תנועות. די רבנים האבען ניט געקאנט צוקוקען אזא חלול השם אונ עס האט זיי געקאסט גענוג צייט אונ מיה ביז זיי האבען איהם משלח געוועהן פון ירושלים. די שבתי צבי'ניקעס פון סאלוניקי האבען אבער איהם געגעבען א סך געלד ער זאל זיך נאך קאנען ארומדרעהען אין דער טירקיי, נאר אז דער חכם באשי (דער הויפט־רב פון די ספרדים אין קאנסטאנטינאפאל), האט געפועלט בייא דער טירקישער מלוכה, זי זאל חיים מלאך ניט ערלויבען צו בלייבען אין לאנד, איז ער אוועק קיין דייטשלאנד אונ פון דארט איז ער נאך אמאל אריבער קיין פולין אונ האט נאך עטליכע יאהר זיך ארומגעפיהרט מיט די חסידים אונ שבתי צבי'ניקעס ביז ער איז ניט געשטארבען פון שכרות אונ פון א אויסגעלאסען לעבען. זיין ארבייט האבען דערנאך איבערגענומען אנדערע צוויי שווינדלערס, יצחק קאידענער אונ משה נאידעסלאוו, אונ די רבנים האבען מיט זיי אויך געהאט גענוג מיה אונ פיין ביז מען איז פון זיי פטור געווארען.

אין דער איינענער צייט האט נאך מעהר גערוישט אין דער וועלט. איין

אנדער שבתי צבי׳ניק, נחמיה חייא חיון, וועלכער האט אין די אללע זעכס אונ זיבּציג יאהר, וואס ער האט איבּערגעלעבּט, איין רוהיגע מינוט ניט געהאט, ווייל ער האט זיך ניט געשטרעבּט צום אמת אונ האט כל ימיו נאר געארבּייט צו בּעפעסטיגען דעם שווינדעל, וואס האט דעמאלט געגוג פערדרעהט יודישע מוחות. געבּארען געווארען איז ער אים יאהר 1650 אין באסניען סעריא, וואס רופט זיך אצונד סעראיעווא, אונ אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט מען איהם אוועקגעפיהרט קיין ארץ ישראל אונ בּיז אכטצעהן יאהר האט ער געלערנט תורה אין חברון. אז ער האט חתונה געהאט האט מען איהם אויפגענומען פאר רב אין איסקופיא, ניט ווייט פון סאלוניקי, נאר ער האט זיך אויף דער שטעללע לאנג ניט געקאנט האלטען: מען האט בּעמערקט, אז ער פיהרט זיך זעהר שלעכט אויף, אונ מען האט איהם פון רבנות ענטזאגט. פון דעמאלט אן האט ער אנגעהויבּען נע ונד צו זיין, ער האט זיך אויפגעהאלטען צייטענווייז אין אדריאנאפאל, סאלוניקי אונ בּעלגראד אונ האט זיך געפּריווט ווערען א מגיד, א מלמד אונ אפילו א סוחר, נאר אין קיין זאך האט ער קיין גליק ניט געהאט; די ווילדע תאוות האבּען איהם פונ׳ם וועג אראבּגעפיהרט, ער האט אויך ניט פיינד געהאט דעם טרונק, אונ מיט אזעלכע חסרונות האט ער זיך קיין גרויסען כבוד ניט געקאנט פערדיענען. א מאל איז איהם אין א הויז, וואו ער איז געוועהן א מלמד, געפאלען א טירקיש דיענסט-מאדעל, האט ער אים שבת צוגענומען בּיים בעל הבית א פאר פערד אונ איז אנטלאפען מיט איהר פון דער שטאדט; מען האט זיך אבער באלד אומגעקוקט, מען האט איהם געהאפט אונ מען האט זיך מיט איהם מן הסתם נוהג געוועהן ווי מיט א פערד-גנב. אין סאלוניקי איז חיון צוגעשטאנען צו די שבתי צבי׳ניקעס; ער האט זיך געמאכט א איינגאנג טאקי צו ברכיה אליין, צו משיח׳ס איינען איניקעל, אונ פון דארט איז ער אוועק א פערטיגער בעל מופת. א היבּשע צייט האט ער זיך ארומגעדרעהט אין מצרים אונ ארץ ישראל אונ אז ער איז א בּיסעל בּעקאנט געווארען בּיים פאלק מיט זיינע וואונדער, וואס ער פלעגט קלאמערשט בּעווייזען, האט ער זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבּען עטליכע ספרים וועגען שבתי צבי, נאר א בּיסעלע פערשטעלט, כדי דער עולם זאל זיך באלד ניט האפען צו זיין כוונה. אין סמירנא האבּען איהם די רייכע מקובּלים אויפגענומען אונ האבּען איהם געוואלט געבּען געלד ער זאל קאנען דרוקען זיינע כתבים, נאר דער רב ר׳ בּנימין לוי האט פערשטאנען וואס חיון מיינט אונ איז אפענטליך ארויס געגען איהם, עס האט אבער איהם ניט

גֶעהָאלְפֶען, וַוייל דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק הָאט שוֹין גֶעהַאלְטֶען פוּן חַיוֹן אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער רַב טְהוּט עֶס פַאר קִנְאָה. וֶוען חַיוֹן בְּלַייבְּט אִין סְמִירְנָא, ווָאלְט אִיהם שוֹין אֶפְשָׁר דָאס מַזָל אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁפִּיעלֶען, עֶר הָאט אָבֶּער לַאנְג אַיינְזִיצֶען אוֹיף אֵיין אָרְט נִיט גֶעקָאנְט, אוּנ אַז עֶר אִיז אַרִיבֶּער קַיין יְרוּשָׁלַיִם הָאט מֶען מִיט אִיהם גָאר נִיט גֶעמַאכְט קַיין שִׁיהוּת, אוּנ דֶער רַב ר׳ אַבְרָהָם יִצְחָקִי הָאט אִיהם בַּאלְד אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם. דֶערְמִיט הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשְׁנִיטֶען דֶעם וֶועג אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט גֶעזֶעגְנֶען מִיט דֶער טִירְקַיי אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קַיין אִיטַאלְיֶען. צְווֵיי יָאהר כְּסֵדֶר אִיז חַיוֹן אַרוּמְגֶעפָאהְרֶען פוּן אֵיין שְׁטָאדְט אִין דֶער אַנְדֶערֶער אוּנ הָאט זִיךְ אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּזוּכֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה. אִין לִיוָוארְנָא הָאט עֶר אֲפִילוּ יָא גֶעפוּנֶען גוּטֶע פְרַיינְד, ווָאס הָאבֶּען אִיהם גֶעווָאלְט שְׁטִיצֶען, נָאר דֶער לִיוָוארְנָא׳ר רַב, אֵיינֶער פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע מְקוּבָּלִים, ר׳ יוֹסֵף עֶרְגַאשׁ אִיז גֶעווָאהר גֶעווָארֶען אַז עֶר אִיז פוּן שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה, הָאט עֶר אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, אַז חַיוֹן הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען. דֶערְפַאר אִיז אִיהם שוֹין בֶּעסֶער גֶעגַאנְגֶען אִין וֶוענֶעדִיג, דָארְט אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ מֶעהר צוּצוּלָאזֶען צוּ דִי רַבָּנִים, זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען הַסְכָּמוֹת אוֹיף זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ אִים יָאהר 1711 הָאט מֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט אַ קְלֵיין סֵפֶר׳ל „רָזָא דְיִחוּדָא" (דֶער סוֹד פוּנ׳ם אֵיינְצִיגֶען גָאטְט), אִין וֶועלְכֶען עֶר וַוייזְט אוֹיס, אַז דִי גָאטְטְהֵייט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי גֶעשְׁטַאלְטֶען: פוּן עַתִּיקָא קַדִּישָׁא (דָאס אַלְטֶע הֵיילִיגְקֵייט), פוּן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אוּנ פוּן דֶער שְׁכִינָה, ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג אֲפִילוּ אִין דִי אוֹיגֶען נִיט גֶעזֶעהֶען חַיוֹן׳ס סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען גְלַאט אַזוֹי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת, נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶע סְבָרָא אִיז, אַז עֶר הָאט נָאר אַלֵיין נָאכְגֶעמַאכְט זֵייעֶרֶע חֲתִימוֹת, נָאר פַאר אִיהם אִיז דָאס דֶערְוַוייל גֶעוֶועזֶען אַ גַאנְץ גֶעשֶׁעפְט אוּנ, אַז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר גֶעקוּמֶען קַיין פְּרָאג הָאט עֶר שוֹין גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ דִי בֶּעסְטֶע לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דֶער גְרֶעסְטֶער גְבִיר פוּן פְּרָאג ר׳ דָוִד אָפֶּענְהֵיים, ווָאס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שְׁטִיקֶעל מְקוּבָּל, הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה ווָאס חַיוֹן אִיז בַּיי אִיהם אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ, אַז דֶער עוֹלָם הָאט נָאךְ דֶערְזֶעהֶען אַז אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים ווִי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוּנ ר׳ נַפְתָּלִי כֹּהֵן קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ רֶעדֶען מִיט אִיהם דִבְרֵי תוֹרָה אִיז עֶר בַּיי דִי עֶדְלֶע יוּדֶען גֶעווָארֶען גָאר גֶעהוֹיכְט אוּנ גֶעקְרֶאנְט. דֶעם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם ווִידֶער הָאט עֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען מִיט מוֹפְתִים, מִיט קַמֵעוֹת,

און קוים הָאט מֶען איהם שוין אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ אִישׁ אֱלֹהִים הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעפְרֶעגְט קֵיין שַׁאֲלוֹת און קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין יִרְאַת שָׁמַיִם. עֶר הָאט גַאנְצֶע טֶאג גֶעשְׁכּוּרְט, נָאכְגֶעלָאפֶען נָאךְ אַלֶע תַּעֲנוּגִים; נָאר קוים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען און הָאט גֶעוִויזֶען, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט מַלְאָכִים אִיז שוין אַלְדִינְג פֶערְאֶנְפֶערְט גֶעוָוארֶען און זַיין נָאהמֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אִין גַאנְצֶען לַאנְד. אִין פְּרָאג הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ נַיי סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְכֹלָּא" (דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן אַלֶעס) און הָאט מִיט הָכְמָה אַזוֹי גֶעדְרֶעהט, אַז ר' נַפְתָּלִי כֹּהֵן הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַיין הַסְכָּמָה, הָאטְשׁ עֶר הָאט אִיהם נָאר גֶעוִויזֶען עֶטְלִיכֶע בְּלֶעטְלֶעךְ, אִי דָאס נָאר אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעטוֹיגְט. פוּן דָארְט אִיז עֶר אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין נִיקָלְסְבּוּרְג, פְּרוּשְׁנִיץ, בְּרֶעסְלוֹיא און וִויעֶן, און אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעשְׁפִּיעלְט אַ צְווֵיי־פָּנִים'דִיגֶע רָאלֶע: צְווִישֶׁען רַבָּנִים אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ פְרוּמֶער יוּד, און בַּיים גֶעוָואהנְלִיכֶען עוֹלָם הָאט עֶר גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דֶעם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אִין פְּרוּשְׁנִיץ פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְט בְּסֵתֶר צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט'ן בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוּשְׁנִיץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִין מֶאהרֶען. הָאטְשׁ קֵיין סַךְ תַּלְמִידִים הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען, ווַייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען אָבְּגֶעריסֶען און אָבְּגֶעשְׁלִיסֶען, צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען אִיז עֶר וֶועניג גֶעקוּמֶען און דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָּשׁוּט'ן מְשׁוּגָע'נֶעם. פוּן לֵייבֶּעלֶע פְּרוּשְׁנִיץ דֶערְצֶאהלְט מֶען, אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אָרֶעמַאנְן אַז עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ דִינְגֶען אַ דִירָה און דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעוואהנְט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אִין אַ פּוּסְטֶער חוּרְבָּה, וואו מֶען הָאט גֶעזָאגְט אַז דָארְט הַאלְטֶען זִיךְ אוֹיף שֵׁדִים. אַז דֶער עוֹלָם הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶס שַׁאדְט אִיהם נִיט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז עֶר אִיז אַ כִּשּׁוּף־מַאכֶער, און אַ טְהֵייל הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען און הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען פוּן דֶערְוַייטֶענְס אַכְטוּנְג גֶעבֶּען וָואס עֶס גֶעהט פָאר בַּיי אִיהם אִין דֶער חוּרְבָּה.

לֵייבֶּעלֶע הָאט אָבֶּער גֶעוָואלְט, אַז דָאס פָאלְק זָאל טַאקִי בְּלַייבֶּען בַּיים גְלוֹיבֶּען אַז עֶר אִיז אַ בַּעַל מוֹפֵת, און דֶערְפַאר הָאט עֶר אָבְּגֶעאַרְבַּייט אַזַא קוּנְץ: אַז עֶר הָאט אַ מָאל בֶּעמֶערְקְט וִוי דִי שְׁטָאדְט־לַייט קוּקֶען אִיהם נָאךְ, הָאט עֶר מִיט פָאסְפָאר אוֹיף אַ לַיילֶעךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ און בַּיי נַאכְט הָאט עֶר דֶעם לַיילֶעךְ אַרוֹיסְגֶעהַאנְגֶען אִין פֶענְסְטֶער, און אַזוֹי וִוי פָאסְפָאר גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶער הָאבֶּען פְלוּצְלוּנְג אַלֶע דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי הֵיילִיגֶע אוֹתִיּוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אִין דֶער לוּפְט, פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז בַּיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶּען

אז לייבעלע פרושניץ איז א גרויסער בעל מופת נאר די רבנים האבען איהם פארט רודף געוועהן. אודאי האט זיך חיון געמוזט בעקעגען מיט אזא מענשען, נאר היטען האט ער זיך בעדארפט כדי מען זאל ניט דערגעהן אז זיי זענען ביידע פון איין געוואנד געשניטען.

אים יאהר 1713 איז חיון געקומען קיין בערלין, אונ חאטש דארט האבען זיך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע יודישע משפחות האבען זיי זיך שוין געקריגט איבער א שול אונ עס זענען געווארען צוויי צדדים: פון איין זייט איז געשטאנען אבייכע אלמנה ליעבמאנן, וואס איהר געשטארבענער מאנן איז געוועהן א חשוב ביים קאניג פרידריך דעם ערשטען, אונ פון דער אנדערער זייט האט איהר געטהון צו להכעים א גביר מארקוס מאגנוס, וואס איז גע־גאנגען מיט תקיפות פונ׳ם קראנפרינץ. חיון האט באלד פערשטאנען אז פאר איהם איז גלייכער צו צושטעהען צו דער אלמנה ליבמאנן, ווייל ער האט געזעהען אז זי וועט גיכער אויספיהרען, אונ דערצו איז נאך איהר איידעם גע־וועהן דער בערלינער רב ר׳ אהרן בנימין וואלף, וואס האט איהם גע־קאנט טהון א טובה. אודאי האט חיון ניט דערלעגט צו דעם געשאפט אונ גאך עטליכע חדשים וואס ער האט פערבראכט אין בערלין, איז ער אים שטאנד געוועהן אבצודרוקען זיין ספר „מהימנותא דכלא" אונ זיך לאזען ווייטער, דורך האמבורג, קיין אמשטרדם, וואו עס איז גיך צו ליעב איהם געווארען א גאנצער רעש.

אין אמשטרדם זענען דעמאלט געוועהן צוויי רבנים: דער חכם צבי, פון די אשכנזים אונ ר׳ שלמה איילן – פון די ספרדים. ר׳ שלמה איילן איז אין דער יוגענד אליין שטארק פערנארט געוועהן פון שבתי צבי׳ס תורות אונ איז געשטאנען גאר נאהענט צו זיינע תלמידים פון סאלוניקי. צווישען די רבנים איז איבערהויפט קיין גרויסער שלום ניט געוועהן, ווייל דער חכם צבי האט זיך גערעכענט פאר א וועלט-בעריהמטען למדן אונ ביי יעדער שאלה פלעגט ער נאר שטעלען אויף זיין דעה. אודאי אז חיון איז אנגעקומען קיין אמשטרדם אונ האט זיך אויסגעגעבען פאר א ארץ-ישראל-משולח, האט ער זיך געווענדעט צום ספרדישען רב אונ איז ניט מסופק געוועהן אז ער וועט איהם זיין צו הילף. ער האט אויך קיין טעות ניט געהאט: ר׳ שלמה איילן האט איבערגעקוקט חיון׳ס ספר אונ האט געפונען אז דארט איז לויטער קבלה אונ אז יעדער יוד מאג עס האלטען ביי זיך אין שטוב. צו האט ער עס געטהון דערפאר וואס ער אליין איז טאקי מעהר געניינט געוועהן צו חיון׳ס געדאנקען, אדער ער האט

פשוט מורא געהאט אז חיון זאל איהם ניט דערמאנען זיינע אלטע זינד אונ זאל אין שטאדט ניט רעדען קיין איבריגע ווארטער וועגען זיינע קינדערשע יאהרען וואס ער האט פערבראכט אין סאלוניקי צווישען די שבתי צבי'ניקעס, דאס איז שווער צו וויסען, נאר יעדער האט געקאנט זעהען, אז ר' שלמה איילן טהוט פאר איהם מעהר ווי פיעל אין זיין קראפט איז. דער חכם צבי איז, מן הסתם, די זאך ניט געפאלען אונ דא האט זיך נאך גראד אין יענער צייט אויפ־געהאלטען אין אמשטרדם דער בעריהמטער למדן אונ מקובל ר' משה חגיז, וועלכער האט צוגעזאגט בוימאהל אויפ'ן פייער, אונ עס האט זיך אנגעהויבען א גרויס מחלוקה. ר' משה חגיז איז אלליין געוועהן א געבארענער פון ארץ ישראל אונ האט אין דער יוגענד זעהר פיעל געמוזט אויסשטעהען פון שבתי צבי'ס חברה. צו ליעב דעם האט ער געמוזט אוועק פון דער היים אונ זיך זוכען עפים א פרנסה אין איטאליען. ער איז געווארען ראש ישיבה אין ליווארנא, נאר לאנג בלייבען דארט האט ער ניט געקאנט, ווייל זיינע שונאים האבען איהם אויך פון דער ווייטענס אין זין געהאט אונ האבען אהין צוגעשיקט אזעלכע בריעף מיט רכילות, אז ער איז געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען קיין אמשטרדם, דארט איז ער געווארען א גבאי פון צדקה־געלד פאר ארץ ישראל, אונ די רבנים האבען איהם שטארק מקרב געוועהן פאר זיין פרומקייט אונ חריפות אין לערנען. נאך די אללע צרות, וואס ער האט איבערגעטראגען פון די שבתי צבי'ניקעס איז זיין הארץ שטאנדיג געוועהן פערביטערט, אונ ער האט נאר געזוכט מיטעל זיך נוקם צו זיין אין זיינע שונאים. אוודאי אז ער האט פלוצלונג בעגעגענט אין אמשטרדם איינעם פון דער חברה, האט אין איהם דאס בלוט אנגעהויבען זידען אונ ער האט זיך ענטשלאסען מיט איהם זיך אבצורעכענען נאר אויף איין אנדער אופן. ער האט פערשטעהען געגעבען דעם חכם צבי ווי געפעהרליך חיון'ס ספר איז פאר די יודען, אונ ער האט ארויסגעגעבען א פסק אז אזא ספר מוז מען פערברענען אונ דער מחבר טאר זיך ניט געפינען אין אמשטרדם. דאס איז געוועהן א שארפער קלאפ טאקי פאר ר' שלמה איילן אלליין אונ עס איז ביי איהם געבליבען, אז ער מוז דערוויזען דער וועלט אז ער שיצט ניט קיין שעדליכען מענשען אונ לאזט ניט אז אפיקורסישע ספרים זאלען פערשפרייט ווערען צווישען פאלק. ער האט געשיקט זאגען דעם חכם צבי, אז ער וויל מיט איהם אפענטליך האבען א וכוח, נאר דער חכם צבי האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. דאס האט שוין פערדראסען די גאנצע ספרדישע קהלה, דער פאר־שטעהער ר' אהרן די פינטא האט עס אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד,

אונ מען האט בעשלאסען, אז דער רב פון די אשכנזים האט ניט קיין רעכט זיך צו מישען צו די ספרדים, אונ אז יעדענפאלס זאל ר' שלמה אילן מאכען איין אסיפה פון עטליכע לומדים אונ נאך אמאל דורכקוקען חיון'ס ספר. דער חכם צבי האט לאנג ניט געטענה'ט אונ האט צוזאמען מיט ר' משה חגיז אריינגעלעגט חיון אין חרם. דא האט זיך ערשט צוברענט דאס רעכטע פייער: די ספרדישע קהלה איז געוועהן גראסער אונ רייכער פון די אשכנזים אונ דער חכם צבי האט געהאט ווייניג מענשען, וואס זאלען זיך וועלען אריינלאזען אין נצחון אונ איהם העלפען ער זאל אויספיהרען זיינס. אומזיסט זענען געפלויגען בריעף פון די גראסטע רבנים, וועלכע האבען מסכים געוועהן צום חכם צבי'ס דעה, אומזיסט האט זיך אין דעם ענין אריינגעמישט דער אלטער אונ בכבודסטער רב פון מאנטוא, ר' יהודה ליאון ברעלי, וואס האט גוט געקענט חיון אונ האט געשריגען אז ער איז א שווינדלער אונ עס איז ניט כדאי אז צו ליעב איהם זאל אין אזא יודישער קהלה ארויס א מחלוקת. די ספרדים האבען זיך איינגערעדט אז דאס איז א מלחמה פאר גאטט, אונ וואס מעהר די אשכנזים האבען געארבייט איז ביי זיי חיון געווארען חשוב'ער. זיי האבען איהם מיט גרויס שמחה אונ כבוד געפיהרט אין שול אריין, אונ ווער שמיעסט אז די לומדים האבען געפסק'נט, אז אין זיין ספר איז ניטא קיין שום אפיקורסות האט מען פשוט אנגעהויבען די אשכנזים צו רודפ'ן אויפ'ן לעבען. עס איז אזוי ווייט גע־קומען, אז דער חכם צבי אונ ר' משה חגיז האבען מורא געהאט די גאס איבער־צוגעהען, אפט איז ארויס א געשלאג, מען האט שוין אפילו אמאל דעם חכם צבי געוואלט שטעכען, א קליין מסירהלע ביי דער מלוכה, ווי דער שטייגער איז, האט אויך ניט געפעהלט, אונ עס האט זיך געענדיגט דערמיט וואס דער חכם צבי, מיט וועלכען אמשטרדם האט א לאנגע צייט געשטאלצירט, איז געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען קיין לאנדאן אונ פון דארט זיך לאזען קיין פולין.

אז די וועלט איז געוואהר געווארען ווי מאוס דער חכם צבי האט אוים־געליטען צו ליעב חיון, האבען זיך פון אללע זייטען, פון דייטשלאנד, איטאליען, פולין אונ אפילו פון אפריקא, אנגעהויבען שיטען חרמות אויף חיון'ס קאפ. דאס האט איהם אלליין אונ זיינע אלטע גוטע פריינד ניט געלאזט רוהען. האטש עס איז זיי געראטהען ארויס צו פטר'ן זייער געגנער, אונ עס איז געבליבען אז חיון זאל זיך ווייטער לאזען אין דער וועלט אונ זאל זיך אויסטענה'ן מיט די רבנים זיינע געגנער. מען האט איהם מיטגעגעבען א סך געלד אונ בריעף צו

די גראסטע שררות, אונ קודם כל איז ער אוועקגעפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל, ווייל דארט האט ער געהאפט זיך צו בעפרייען פונ'ם אלטען חרם, וואס דער רב פון ירושלים האט ארויסגעגעבען. זיין נסיעה איז געוועהן שרעקליך: אור'עדום האט מען שוין געוואוסט פון איהם אונ מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט. דריי יאהר האט ער אזוי געליטען ביז דער ערשטער מיניסטער פון טירקיי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איינגעבעטען א פאר רבנים זיי זאלען מבטל זיין דעם חרם. ער האט געמוזט צושווערען, אז מעהר וועט ער זיך שוין ניט אבגעבען מיט קבלה, אונ ערשט דעמאלט האבען איהם די רבנים ארויסגעגעבען א בריעף אז ער איז פריי פונ'ם חרם. מיט אזא בריעף אין די האנד איז חיון באלד צוריקגעפאהרען קיין אייראפא אונ האט געהאפט, אז אצונד וועט ער ערשט אנהויבען צו פיהרען וועלטען. זיין האפנונג איז אבער צושטערט געווארען: אין די עטליכע יאהר, וואס ער האט פערבראכט אין טירקיי, איז די לאגע פון די שבתי צבי'ניקעס אין איירא פא שטארק שלעכט געווארען. די צרה, וואס חיים מלאך אונ יהודה חסיד דאבען אנגעמאכט, האט פארט געמוזט אפנען די אויגען דעם פאלק אונ מען האט אנגעהויבען רודף'ן גאר אהן רחמנות אללע, וואס האבען נאר געהאט א שטיקעל שייכות מיט די תלמידים פון שבתי צבי. מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אפילו אויף אזא גרויסען מענשען ווי ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ אזוי ווי מען האט אויף איהם שטילערהייד גערעדט, אז ער איז נוטה צוא שבתי צבי, אונ קיין גרויסען ליגען האט מען טאקי ניט אויסגעטראכט, האט מען איהם אויך געוואלט מחרים זיין אונ ער איז ניצל געווארען פון דער סכנה נאר דערמיט, וואס ער אלליין האט דער ערשטער אונטערגעשריבען דעם חרם געגען אללע שבתי צבי'ניקעס, אונ אזוי האט ער א ביסעל אבגעוואשען דעם פלעק פון זיך. אין אזא צייט איז חיון צוריקגעקומען קיין איירא פא, קיין געלד האט ער שוין אויך ניט געהאט, דארט וואו מען האט איהם פריהר מקרב געוועהן האט מען זיך איצט פון איהם ניט וויסענדיג געמאכט, ווייל מען האט מורא געהאט עפיס האבען צו טהון מיט א שבתי צבי'ניק, אונ ער האט זיך אנגעהויבען מעהר צולאזען צו קריסטען אונ זיי ערקלאהרען, אז צווישען זיין למוד אונ דעם קריסטענטהום איז גאר קיין חלוק ניטא. דערמיט האט ער זיך געפרובט טאמער וועט ער ביי די קריסטען נושא חן זיין אונ זיי וועלען איהם העלפען, אונ אז עס איז איהם אויסגעקומען נאר ענג האט ער אויך ניט געזשאלעוועט צו ליעב טהון די שונאי ישראל אונ אויסטראכטען אויף די יודען עטליכע שקרים. איבערהויפט האט איהם דער

מאנגעל נאר דערשלאגען דעם קאפ. אין בערלין איז ער ארומגעגאנגען אהן א שטיקעל ברויט אונ האט אנגעשריבען צו איינעם פון זיינע געוועזענע בעקאנטע, וואס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט, אז ווי באלד ער וועט איהם ניט שיקען א פאר גראשען צו שטילען דעם הונגער וועט ער זיך מוזען טויפען אונ עס וועט זיין א גרויסע שאנד פאר'ן כלל ישראל. אין פראג האט מען איהם אפילו אין שטאדט ניט אריינגעלאזט אונ דער רב ר' יהונתן אייבעשיץ פלעגט איהם בסתר אללע טאג ארויסשיקען לעבענסמיטעל. מיט גרויסע צרות האט זיך חיון דער־שלעפט קיין אמשטרדם, נאר דארט האט ער שוין אויך ניט געפונען די בעשיצער וואס פריהר. אללע יודען, אשכנזים אונ ספרדים, זענען גלייך אויפגעבראכט געוועהן געגען די שבתי צבי'ניקעס; מען איז געוואהר געווארען אז חיון איז טאקי איינער פון דער חברה, אונ אז ער שפיעלט א צווייאיגע ראללע, אי ביי יודען, אי ביי קריסטען. אוודאי האט איהם ניט געהאלפען וואס ער האט דארט ארויסגעלאזט א נייע ספר „הקולות יחדלון" (די געשרייען זאלען אויפהערען!). ער אלליין איז שוין אויך מיעד געווארען אויף דער עלטער זיך אזוי מוטשען, אונ אז מען האט איהם נאך אמאל אריינגעלעגט אין חרם, האט ער פערשטאנען אז אין אייראפא אונ אזיען קאן מען איהם צו גוט, אונ ער איז אוועקגעפאהרען קיין אפריקא, וואו ער איז אים יאהר 1726 געשטארבען אין גרויס ארעמקייט. זיין זוהן איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום אונ האט זיך פאר'ן פאטער נוקם געוועהן אין די יודען; ער האט געוואהנט אין רום אונ האט ניט איין מאל פאר'ן פאפסט אנגערעהט שלעכטס אויפ'ן יודישען פאלק אונ זייער אמונה.

דאס פערדרעהטקייט פון די מקובלים אונ דער שווינדעל פון די שבתי צבי'ניקעס האבען אנגעמאכט אזא פינסטערניס אין יודישען לעבען, אז פון איין זייט האבען זיך אפילו גאר עדלע מוחות, וואס זענען בעשאפען געווארען צו ריינע געדאנקען, געחאפט צו די פינסטערע סודות פון קבלה אונ האבען זייערע בעסטע יאהרען פערבראכט אויף אזעלכע זאכען, וועלכע האבען דעם פאלק נאר געקאנט שאדען, אונ פון דער אנדערער זייט האבען אויך די רבנים, וואס אויף זיי איז געלעגען דער הייליגער חוב אבצוהיטען דאס יודענטהום, אין גאנצען פערלארען די קאפ. זיי האבען שוין ניט געוואלט מאכען קיין חלוק צווישען גראסטע אונ קליינסטע, אונ קוים האבען זיי בעמערקט אז איינער קריכט אראב פון דעם גלייכען וועג אונ הויבט אן בלאנזען אין די פערדרייטע וועגען פון קבלה, האבען זיי זיך באלד ענטשלאסען איהם עוקר מן השרש צו זיין. ניט איינער האט דעמאלט געליטען נאר צו ליעב דעם, וואס אויף איהם

איז געפאלען א חשד, אז ער קאן זיך ארויפהאפען אויפ'ן דרך פונ'ם שבתי צבי, אונ דעם ביטערן כוס איז אויך בעשערט געוועהן אויסצוטרינקען איינעם פון די גרעסטע יודישע דיכטער, ר' משה חיים לוצאטו, וואס האט געמוזט נע ונד זיין אונ אנידערלעגען זיינע ביינער גאנץ ווייט פון דעם שאנעם לויטערן הימעל פון איטאליען, וואו ער איז אויפגעוואקסען אונ וואו ער האט פון קינדהייט אן געזונגען זיינע טהייערע שירים. ר' משה חיים לוצאטו איז געבארען געווארען אים יאהר 1770 אין פאדוא בײ רייכע עלטערען סוחרים, וועלכע האבען איהם געגעבען א גוטע ערציהונג אונ האבען עס אויך געקאנט אויספיהרען אין פאדוא, וואו עס איז געוועהן א אוניווערזיטאט אונ עס האבען זיך געפונען גרויסע געלעהרטע. תורה האט ער געלערנט בײ צוויי מלמדים, בײם בערימטען למדן ר' ישעיה באסאן, דער מחבר פונ'ם ספר „לחמי תודה", וואס איז אויך געוועהן א מקובל אונ וואס בײ איהם האט נאך לוצאטו, גאר אין די קינדערשע יאהרען שוין גענאשט עפיס פון דעם למוד אדער וועניגסטענס בעקומען א חשק בעקענט צו ווערען מיט דער קבלה; אונ בײם רב פון פאדוא ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני, וואס איז אויך געוועהן א דאקטאר אונ א גרויסער שפראכען־קענער אונ איז געוועהן בעפריינדעט מיט געלעהרטע קריסטען אונ בעזאנדערס מיט כריסטיאן טהעאפיל אונגער, וועלכער פלעגט איהם שרייבען בריעף. ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני האט בײ זיין תלמוד לוצאטו אויסגעארבייט א ליעבשאפט צו חכמה אונ אז ער האט זיך אויסגעלערנט לאטייניש, גריכיש, איטאליעניש אונ פראנצאזיש אונ איז אים שטאנד געוועהן צו פערשטעהען די ספרים, וועלכע זענען אנגעשריבען אויף די דאזיגע לשונות, איז בײ איהם דאס ליעבשאפט נאך גרעסער געווארען, ער האט יומם ולילה געלערנט אונ בײ פינפצעהן יאהר איז ער שוין געוועהן א מושלם. שרייבען האט ער אנגעהויבען זעהר פריה אונ אויפ'ן זעכצעהנטען יאהר האט ער אנגעשריבען אויף לשון קודש א קלאג־ליעד אויפ'ן טויט פון זיין רבי'ן ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני. שפעטער מיט א יאהר האט ער אנגעשריבען א ספר „לשון למודים", פאר אזעלכע וואס ווילען לערנען די ריינע העברעאישע שפראכע אונ פערשטעהען איהר אמתע שאנקייט, אונ נאך עהדער ער האט דערגרייכט דאס צוואנציגסטע יאהר איז שוין פון זיין פעדער ארויס א נייער תהלים, וואס איז אויך בעשטאנען פון הונדערט פינפציג קאפיטלעך, אונ צוויי טהעאטער־שטיק „מגדל עז" (א פעסטער טהורם) אונ „שמשון והפלשתים". חאטש לוצאטו איז נאך געוועהן זעהר יונג.

האבען איהם זיינע ספרים געמאכט זעהר א גרויסען נאהמען, דערצו האט ער נאך געשע'ט פאר א בעריהמטען למדן, אונ ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען צו איהם, פון ווייט אונ פון נאהענט, קומען יונגע לייט, וואס האבען ביי איהם געלערנט אונ געמאכט פון זיין הויז א גאנצע ישיבה. פלוצלונג איז אבער אויפ'ן צוואנציגסטען יאהר געוואָרען א שטארקע פעראנדערונג אין זיין לעבען. די ווינקען. וואס ער האט אין דער קינדהייט געהאפט פון זיין רבי'ן ישעיה באסאן, זענען אזוי ווי פונקען געבליבען ביי איהם אין הארץ אונ האבען געבליעט ביז ער איז שפעטער ניט געקומען קיין ווענעדיג, וואו עס האבען געלעבט א סך תלמידים פונ'ם בעריהמטען מקובל ר' משה זכותא, אונ וואו ער האט זיך געטשלאסען אללע זיינע כוחות אוועקצוגעבען נאר דער קבלה. ער האט בעקומען אלטע כתבים פונ'ם ר"י אונ האט זיך אזוי לאנג פערטיפט אין זיי ביז זיין שארפע צורייצטע פאנטאזיע האט ניט אנגעהויבען צו שאפען בילדער, אונ ער האט זיך איינגערעדט, אז ער זעהט וואס עס טהוט זיך אין זיבעטען הימעל אונ הערט ווי מלאכים סוד'ן זיך אונ זענען איהם מגלה די פערבארגענע דרכים פון דעם בורא עולם. קיין שווינדלער איז ר' משה חיים לוצאטו ניט געוועהן, צו קיין פרנסה האט ער עס ניט בעדארפט, כבוד האט ער פון אללע זייטען געהאט אהן דעם אויך, אונ אז ער האט געקאנט אוועקוואָרפען די היילינע שפראבע, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפרוווט מיט איהר הילף נאכצומאכען דעם היילינען תהלים אונ זיך גענומען צו א פערדרעהט זהר-לשון, האט ער עס געטהון דערפאר, ווייל ער האט פעסט געגלויבט אז זיין נייער וועג איז דער ריכטיגסטער אונ וועט איהם פיהרען צום אמת'ן גליק. ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף תורה אונ האט איהם א נאהמען געגעבען „זהר תנינא" (דער צווייטער זהר). די ערשטע צייט אבער האט ער מיט קיינעם ניט גערעדט דערפון אונ פלעגט נאר אפט זיינע תלמידים ארייננוואָרפען אזעלכע ווערטער, פון וועלכע זיי האבען געקאנט פערשטעהן מיט וואס פאר א געדאנקען זייער יונגער רבי טראגט זיך ארום. א מענשען איז פון דעסטוועגען שווער שטאנדיג זיך צו בעהאלטען, בעזאנדערס ווען ער אלליין איז איינגעגלויבט, אז גאטט האט איהם מזכה געוועהן מיט אזא חכמה, וואס קאן אללען גליקליך מאכען. ר' משה חיים לוצאטו האט זיך אויך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט בסוד איבערגעגעבען זיינע צוויי חברים, ר' יצחק מרינו אונ ר' ישראל טריוויש, אז ער פיהלט ווי דער רוח הקדש איז אין איהם אריין, אז גאנץ אפט זעהט ער פאר זיך חלומות חאטש ער איז וואך אונ, אז מיט דעם בעהאלטענעם כח,

וואס ליעגט אצונד אין איהם, האט ער אנגעשריבען זיין ספר „זהר תנינא". דיביידע יונגע לייט זענען דערציטערט געווארען אז זיי האבען דערהערט ווי זייער גוטער פריינד האט דערגרייכט אזא גרויסע מדרגה; זיי האבען גוט דורכ־געשטודירט לוצאטו'ס „צווייטען זהר" אונ האבען אין איהם געפונען זעהר פיעל חריפות. אונ פון דעמאלט אן האבען זיי צוזאמען מיט לוצאטו געלערנט קבלה. צוויי יאהר איז די זאך אזוי צוגעזאגנען שטיל, נאר אמאל האט זיך געמאכט וואס לוצאטו איז גראד אויף עטליכע וואכען אוועקגעפאהרען קיין רעדזשיא זיך זעהען מיט'ן אלטען רבי'ן ר' ישעיה באסאן, אונ פונקט אין דער צייט איז געקומען קיין פאדוא דער בערימטער מקובל ר' ישראל קמחי פון ארץ ישראל דער מחבר פונ'ם ספר „עבודת ישראל". איינגעשטאנען איז ער ביי לוצאטו'ס עלטערן אונ, אז ער האט זיך מיט זיינע חברים צורעדט וועגען קבלה, האבען זיי איהם דערצעהלט וואס פאר א צירונג ר' משה חיים איז אונ האבען איהם געוויזען דעם „זהר תנינא". דעמאלט איז ארויס דער גאנצער סוד, אונ אז ר' ישראל קמחי איז געקומען קיין ווענעדיג האט ער צווישען די מקובלים אנגעמאכט א רעש, אז אין פאדוא געפינט זיך א געטליכער מענש, אונ נאר אין א קורצער צייט האט זיך לוצאטו געזעהען ארומגערינגעלט מיט געטריעע תלמידים, וואס זענען אימיסטען געפאהרען פון פערשיעדענע שטאדט לערנען ביי איהם קבלה אונ האבען זייער רבי'ן פשוט ארומגעטראגען אויף די האנד ווי א איש אלהים.

איינער פון די דאזיגע תלמידים איז געוועהן ר' יקותיאל בן ליב, אונ טאקי דערפאר וואס ער האט אזוי פערגאטטערט לוצאטו האט ער איהם אומ־גערן געטהון די גראסטע רעה אונ פון איהם האבען זיך אנגעהויבען אללע צרות. ר' יקותיאל בן ליב איז אליין געוועהן א געבארענער פון ווילנא. מיט גרוים מיה האט ער זיך צוגעשלאגען קיין פאדוא אונ האט דארט אין דער אוני־ווערזיטעט אנגעהויבען שטודירען מעדיצין, באלד האט ער אבער דאס לערנען אוועקגעווארפען אונ האט זיך א לאנגע צייט אבגעגעבען מיט קבלה, אונ ערשט אויף דער עלטער איז איהם געראטהען צו ווערען א דאקטאר אונ צוריק־פאהרען קיין ווילנא. דערפון וואס ר' יקותיאל בן ליב האט זיך אבגעזאגט פון לערנען מעדיצין, נאך דעם וואס ער האט זיך אזוי פיעל אנגעליטען, ביז ער איז אריין אין דער פאדוא'ר אוניווערזיטעט, זעהט מען ווי גרוים דער כח פון לוצאטו איז געוועהן אונ ווי בלינד אללע האבען איהם געפאלגט. אט דער דאזיגער ר' יקותיאל בן ליב האט זיך נאר פערגעסען, אז די רבנים קוקען קרום

אויף די מקובלים אונ אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די גאנצע וועלט זאל קלינגען מיט לוצאטו האט ער אנגעשריבען צוויי בריעף צום ווילנא'ר רב ר' יהושע העשיל אונ צו ר' מרדכי שלעזינגער, א גרויסער גביר פון וויען, וואס האט זיך גערעכענט פאר א ליעבהאבער פון קבלה, אונ האט זיי אין די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט וואס פאר א טהייערע כלי לוצאטו איז, ווי ער האט שוין ביי פיערצען יאהר געקאנט דעם ר"י'ס כתבים, ווי אליהו הנביא מיט נאך אסך הייליגע נשמות קומען צו איהם אונ לערנען מיט איהם תורה אונ ווי אזוי ער גיט דערנאך איבער זיינע תלמידים אזעלכע סודות, וואס ברעכען דעם מח. צוא זיין בריעף צום ווילנאר רב האט ר' יקותיאל בן ליב צוגעלעגט א בלאט פון לוצאטו'ס „זהר תנינא" אונ האט פון דעסטוועגען אזוי פיעל שכל געהאט, אז ער האט ניט פערגעסען צוצושרייבען מען זאל ניט מיינען אז לוצאטו איז חלילה איינער פון די שבתי צבי'ניקעס. ער האט אדרבא ארויסגעוויזען אז לוצאטו איז א געגנער פונ'ם שבתי צבי, אז ער האט אליין אנגעשריבען א ספר „קנאת ה'", אונ פאלט אן אויף די פאלשע מקובלים, וואס ווילען נאר פון זייער הנאה וועגען פערפיהרען דאס פאלק מיט נארישקייטען.

אז דער סוד וועגען לוצאטו'ס הייליגקייט האט שוין אנגעשפארט אין וויען אונ ווילנא, איז שוין פון איהם געוואהר געווארען ר' משה חגיז, וואס האט דעמאלט געוואהנט אין אלטונא; איהם איז נאך געלעגען אין טעם די מלחמה, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפיהרט מיט נחמיה חייא חיון, יעדען מקובל האט ער גערעכענט פאר א שבתי צבי'ניק, אונ אז ער האט נאך דערהערט וואס פאר א נסים מען דערצעהלט שוין פון דער יונגען לוצאטו איז ביי איהם געבליבען, אז אט-אט וועט ארוים א נייער משיח אונ אז מען מוז זעהען מיט אללע כוחות איהם דערשטיקען נאך עהדער ער וועט קאנען צושפרייטען די פליעגעל. ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון וועגעדיג אונ האט זיי בעשריבען וואס פאר א גרויס אומגליק עס קאן דערפון ארויסקומען פאר'ן כלל ישראל, ווי באלד מען וועט זיך בעצייטענס ניט אומקוקען אונ ניט אויסרייסען דאס קליינע בוימעלע ווען עס איז נאך ניט אזוי פעסט איינגעווארצעלט. די רבנים פון וועגעדיג האבען ניט געוואוסט וואס צו טהון: פון איין זייט האבען זיי געוואלט צו ליעב טהון אזא גרויסען למדן ווי ר' משה חגיז, פון דער אנדערער זייט אבער איז ביי זיי ר' משה חיים לוצאטו אויך געוועהן א גרויסער חשוב, אונ א חוץ דעם האבען זיי מורא געהאט אנצוהייבען מיט

זיין רייכער משפחה, דערפאר האבען זיי זיך מישב געוועהן אז עס איז גלייכער פאר זיי דערווייל צו שווייגען, און זיי האבען נאך איבערגעשיקט לוצאטו'ן דעם בריעף פון ר' משה חגיז, כדי ער זאל זיך אליין פערענטפערן. ווי גרויס ר' משה חיים לוצאטו'ס ענוות איז ניט געוועהן, האט איהם שטארק פערדראסען וואס מען איז איהם חושד אין אזא עולה, וואס ער אליין האט גענוג געארבייט געגען איהר, און וואס מען וויל זיך איבערהויפט אריינמישען אין זיינע געדאנקען און איהם זאגען א דעה. מיט כעס האט ער צוריקגעשריבען די רבנים פון ווענעדיג, אז ער קאן ר' משה חגיז ניט אננעהמען פאר קיין דין איבער זיך און האלט עס פאר א שטארקען פחיתת הכבוד זיך פאר איהם פאראנטווערטען, בעזאנדערס ווען ער פיהלט זיך ניט שולדיג אין קיין שום חטא, ווייל דענקען, שרייבען און לערנען תורה איז ניט קיין עבירה, און דאס אייגענע האבען געטהון די גרעסטע צדיקים אין אללע צייטען וואס יודען געדענקען זיך פאר א פאלק. אין דער איינענער תשובה האט לוצאטו איבערגעבעטען די רבנים דערפאר וואס ער ערלויבט זיך, האטש ער איז נאך א יונגער מאנן, ניט צו פאלגען אלטערע מענשען, נאר ער האט בפירוש זיי ארויסגעזאגט, אז ער האט צו טהון מיט די האבערע וועלטען און האטש פאר קיין נביא רעכענט ער זיך אליין ניט, ווייל נביאות קאן נאר זיין אויף דער היילינער ערד אין ארץ ישראל, פון דעסטוועגען קאן ער ניט אבלייגענען, אז אין איהם ליעגט א רוח הקדש און אז ער זעהט און פיהלט אזעלכע איבערנאטירליכע זאכען וואס קיין געוועהנליכער מענש קאן זיי גאר מיט זיין שכל ניט משיג זיין. אזוי האט לוצאטו געאנטווערט די רבנים און האט זיך בערוהט; נאר דערנאך האט ער זיך בערעכענט, אז ער האט אפשר ניט גלייך געטהון וואס ער האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף ר' משה חגיז'ס בריעף. ער האט פערשטאנען אז אזא צורייצטע נאטור קאן גלאט אזוי אנמאכען א רעש און עס זאל זיך דערפון אנהויבען א גאנצער טומעל, און דאריבער האט ער איהם פארט, אין א חדש ארום, אנגעשריבען זעהר א ווייכען בריעף און האט איהם פערשטעהען געגעבען, אז האטש זיין תלמיד ר' יקותיאל בן ליב האט קיין ליגען ניט געזאגט, און נאטט האט איהם באמת מזכה געוועהן מיט א היילינען פערבארגענעם כח, פון דעסטוועגען האט ער ניט קיין שום שייכות צו שבתי צבי'ס חברה און עס ליעגט איהם אפילו אין דער מחשבה ניט זיך אמאל אויסצוגעבען פאר משיח. פאר עדות האט ער געשטעלט זיין אלטען רבי ר' ישעיה באסאן און ר' ישעיה'ס שווער, דער רב פון רעדזשיא, וועלכע קאנען איהם פון קינדהייט אן און ווייסען גוט אללע זיינע

געבאַנקען. פונקט אַזאַ בריעף האָט ער אויך געשיקט דעם רב הכולל פון די אַשכּנזים אין דריי שטעדט, אַלטונאַ, האַמבורג און וואַנדסבעק ר׳ יהודה קאַצענעלענבאָגען, און האָט איהם אויך בייגעלעגט זיין ספר „חוקר ומקובל״, כּדי ער זאָל זעהען ווי זיין דרך איז אין קבּלה. ביידע בריעף האָט לוצאַטו אויסגעלאָזט מיט דער בּקשה: מען זאָל אויסמיידען קריגע, ווייל מחלוקת שאַדט דעם פאָלק און צו גוטען פיהרט עס קיינעם ניט. לוצאַטו׳ס וואָרטער האָבען ווייניג געמאַכט ר׳ משה חגיז און ער האָט איהם באַלד גע־אַנטפערט, אַז ער מיט אַללע רבּנים גלויבען איהם, האָטש עס איז איהם זעהר אונאַנגענעהם וואָס לוצאַטו בעריהמט זיך אַז ער האָט רוח הקודש. דערבּיי האָט ער איהם געמאַכט אַ פאָרוואורף, וואָס ביי דריי און צוואַנציג יאָהר האָט ער נאָך ניט חתונה געהאַט און האָט אַרויסגעזאָגט זיין האָפנונג, אַז ער וועט געווים אַוועקוואַרפען די קבּלה און זיך געהמען אויפ׳ן דרך הישר און דעמאָלט וועט אַודאי קיינער צו איהם גאָר ניט האָבען און עס וועט ווערען שטיל. אַזאַ עצה האָט מן הסתם ניט געקאָנט געפאַלען לוצאַטו׳ן: ער האָט זיך ווייטער געטהון זיינס און פאַדואַ איז געוואָרען אַ פּלאַץ פאַר אַללע וואָס האָבען גע־וואָלט לערנען קבּלה. אַז ר׳ משה חגיז איז דערפון געוואויר געוואָרען האָט עס איהם אונטערגעצונדען און ער האָט באַלד אַוועקגעשיקט אַ בריעף צו די רבּנים פון ווענעדיג און האָט זיך געקלאָגט פאַר וואָס זיי שטעהען פון ווייטענס, ווען אויף אַללע יודען רוקט זיך אָן אַ נייע צרה. די רבּנים האָבען איהם אפילו באַלד געענטפערט אַז זיי האָבען איין מאָל פאַר אַללע מאָל זיך ענטשלאָסען, זיי זאָלען זיך ניט אַריינמישען אין דער זאַך, נאָר ר׳ משה חגיז האָט ניט גע־שוויגען און האָט מיט בריעף אויפגערייצט אַנדערע לומדים פון ווענעדיג און מען האָט שוין אָנגעהויבען שטאַרק שמיעסען, אַז לוצאַטו איז טאַקי אַ געפאַהר־ליכער מענש און אַז דאָס יודישקייט קאָן דורך איהם ליידען. די רבּנים האָבען פערשטאַנען אַז לוצאַטו קאָן שטאַרק ליידען, האָבען זיי צו וויסען געגעבען זיין רבּי׳ן ר׳ ישעיה באַסאַן ער זאָל זיין תּלמיד מציל זיין פאַר אַ סכּנה. ר׳ ישעיה באַסאַן האָט אָבער ניט געהאַט קיין אַנדער מיטעל צו בעשיצען לוצאַטו נאָר דערמיט וואָס ער האָט געשיקט אַ בריעף צו די רבּנים פון ווענעדיג און האָט בעשריבען אַז לוצאַטו איז אויף זיינע האַנד אויפגעוואַקסען, אַז ער איז שטענדיג געווען גוט און פרום, נאָר אַזוי ווי ער האָט זיך פון קינדהייט אָן געוויזען פאַר אַ גרויסען עלוי האָט ער זיך צו פריה געהאַפט צו דער קבּלה

און האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט'ן ר"י'ס ספרים; דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ער פיהלט אין זיך דעם אייגענעם רוח הקדש מיט וועלכען דער אויבערשטער האט שוין ניט איין מאל בעגליקט זיינע חשובים, ווי אשטייגער ר' יוסף קארו, ר' עזריה פנו, ר' נתן שפירא, ר' משה זכותא און נאך אנדערע מקובלים. אין זיין בריעף האט אויך ר' ישעיה באסאן עדות געזאגט, אז ער האט אליין איבערגעזעהען לוצאטו'ס ספרים און האט אין זיי ניט געפונען אפילו קיין פינטעלע פון שבתי צבי'ס דרכים, און יעדענפאלס האט ער געבעטען, מען זאל לוצאטו'ן ניט נוגע בכבוד זיין, ווייל אין גיכע צייטען דארף ער זיין ביי איהם וועט ער מיט איהם איבערעדען און זוכען א וועג ווי אזוי אויסצוגלייכען ביידע צדדים און עס זאל אויף זיין געליעבטען תלמיד קיין פלעק ניט פאלען. אומזיסט האט אבער ר' ישעיה באסאן זיך געפרובט צו לעשען דאס פייער, ר' משה חגיז האט געהאלטען אין איין שרייען, און אז ער האט מיט די רבנים פון ווענעדיג גאר ניט געקאנט מאכען, האט ער זיך געווארפען צו אנדערע רבנים, צו ר' יוסף אירגאס פון ליוואָרנא, צו ר' שמשון מארפורגא פון אנקונא און צו ר' אברהם סגרי פון קאזאל און האט זיי פארלעגט, אז זיי זאלען אימיסטען אראבפאהרען קיין פאדוא און אזוי ווי זיי אללע צוזאמען זענען א בית דין, זאלען זיי נייטהען לוצאטו, אז ער זאל זיך אדער אבזאגען פון זיין דרך, אדער אוועקפאהרען קיין ארץ ישראל. אז ער האט דאס אויך ניט געפועלט, האט ר' משה חגיז אנגעהויבען ארבייטען מיט די דייטשע רבנים און האט געהאפט, אז דארט וועט איהם געראטהען מען זאל מחרים זיין לוצאטו, ווייל צווישען זיי האבען זיך געפונען פיעל געגנער פון די מקובלים. די דייטשע רבנים האבען אבער אויך געהאנדעלט מיט ישוב הדעת: פון לוצאטו'ן האבען זיי שוין געהערט און האבען מורא געהאט אזא למדן אריינצולעגען אין חרם, דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען סתם ארויסגעבען א חרם געגען אללע וואס וועלען שרייבען קבלה ספרים אויף'ן ארט פונ'ם זהר. ר' משה חגיז האט דאס אויך אנגענומען פאר ליעב, ווייל ער האט געוואוסט, אז סאי ווי סאי קאן דער חרם גילטען געגען לוצאטו'ן, און מיט גרויס שמחה האט ער מודיע געוועהן קיין ווענעדיג, אז גאט האט איהם פארט געהאלפען צו דערלעבען א נקמה אין לוצאטו און אז ער וועט זיך ניט בערוהיגען ביז ער וועט פון איהם מאכען א תל.

אין ווענעדיג האט לוצאטו געהאט גענוג גוטע פריינד און קוים זענען זיי געוואהר געווארען וואס פאר א צרה ר' משה חגיז גרייט צו פאר איהם:

האָבען זיי באַלד צו וויסען געגעבען קיין רעדזשיא ר׳ ישעיה באַסאַן, ער זאָל די זאַך ניט האַלטען פאַר גרינג און זאָל זעהען ווי ווייט מעגליך אויסצוגלייכען לוצאַטו׳ן מיט זיינע שונאים, עס זאָל ניט קומען צו קיין גרויס אומגליק. מיט ציטערניש איז ר׳ ישעיה באַסאַן תיכף אַוועקגעלאָפען קיין פאַדואַ און האָט אָנגעהויבען בעטען זיין תלמיד ער זאָל ניט זיין קיין עקשן. ווי איבערגעגעבען ר׳ ישעיה באַסאַן איז געוועהן דער קבלה און האָט אין האַרצען ביי זיך געהאַסט די אַללע וואָס פאַלען אָן אויף אַזאַ אומשולדיגען מענשען און אַ אמת׳ן ירא שמים ווי לוצאַטו. האָט איבער אַללע זיינע מחשבות גובר געוועהן איין געפיהל פון רחמנות צו זיין עדלען תלמיד און ער האָט ניט געוואָלט ער זאָל נעביך אַזוי ליידען ווי אַנדערע. וועלכע עס האָט געטראָפען די ניפטיגע פייל פונ׳ם חרם. מיט שוואַרצע פאַרבען האָט ער אויסגעמאָלט לוצאַטו׳ן וואָס פאַר אַ שווערע יסורים איהם ערוואַרטען, ווען מען וועט איהם חלילה מחרים זיין, און האָט איהם פשוט געזאָגט, אַז ער וועט ניט אָבטרעטען ביז דאָ וועט ניט ווערען אַ סוף. ער האָט געפאָדערט פון איהם ער זאָל אונטערשרייבען אַ בריעף און שוואָרן, אַז מעהר וועט ער זיך ניט בעשעפטיגען מיט קבלה, מיט קיינעם ניט לערנען און קיינעם ניט ווייזען זיינע כתבים און ניט דערצעהלען די פער־בארגענע סודות, וועלכע מען איז איהם מגלה פון אויבען. אַ שרעקליכע מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען ביי לוצאַטון אין האַרץ: עפּיס ווי אַ בושה האָט איהם אָבגעהאַלטען ער זאָל זיך ניט אונטערגעבען און קיינעם ניט צו ליעב טהון, נאָר אַז ער האָט דערזעהען די טרערען פונ׳ם אַלטען רבי׳ן, אַז ער האָט איבער־געוואָגען און איבערגעקלאָהרט ווי גרויס די ליעבשאַפט איז צו איהם פונ׳ם בע־האַלטענעם מקובל אַז ער ענטשליעסט זיך אַפילו איהם צוזוזאָגען צו אַזאַ זאַך, וואָס איז איהם אַלליין דערווידער. אַז ער האָט זיך דערמאָנט וואָס עס האָט זיך אויסגעליטען אוריאל אַקאָסטאַ און ברוך שפינוזאַ ביז דער טויט האָט זיי בעפרייהט פון די רבנים׳ס כעס, איז ער ביי זיך אַראָבגעפאַלען און האָט אונטערגעשריבען אַזאַ בריעף ווי מען האָט פערלאַנגט. און דאָרט איז אויך געשטאַנען אַז אַללע זיינע ספרים, וועלכע ער האָט ביז אַהער אָנגעשריבען, מוז ער איבערגעבען ר׳ ישעיה באַסאַן און ביי איהם זאָלען זיי בלייבען. די רבנים פון ווענעדיג האָבען אָבער מורא געהאַט זיך צו פערלאָזען נאָר אויף ר׳ ישעיה באַסאַן אַלליין, ווייל זיי האָבען איהם געקאָנט אַז ער איז אַ ווייכהאַרציגער, און דאַריבער האָבען זיי אַרויסגעשיקט קיין פאַדואַ דריי דיינים, ר׳ יעקב בלילוס, ר׳ משה מנחם מרדי און ר׳ נחמיה כהן; פאַר זיי אין די

אויגען האט לוצאטו אלדינג אונטערגעשריבען און זיי אליין האבען ביי איהם צוגענומען אללע זיינע כתבים און פערשלאסען אין א קאסטעל מיט צוויי שלאסער. איין שליסעל האבען זיי אבגעגעבען ר׳ ישעיה באסאן און דעם אנדערן האבען זיי מיט גענומען מיט זיך און דערמיט האבען זיי בעווארענט מען זאל ביי ר׳ ישעיה באסאן ניט קאנען אויסנארען די כתבים; איבער זיין גוטסקייט האבען זיי איהם געהאלטען פאר א שוואכען שומר.

די ערשטע צייט נאך דעם איז געווארען שטיל. און מען האט געקאנט מיינען, אז לוצאטו האט זיך שוין אויף עביג געזעגענט מיט זיינע יוגענד־חלומות און האט אויף תמיד אוועקגעווארפען אללע זאכען, וועלכע זענען ביי איהם ערשט ניט לאנג געוועהן אזוי טהייער און היילינ. אויפ׳ן פינף און צוואנ־ציגסטען יאהר האט לוצאטו חתונה געהאט מיט דער טאכטער פונ׳ם מאנטוא׳ר רב ר׳ דוד פינטשי, באלד איז ער געווארען א פאמיליען־פאטער, ער האט אנגעהויבען אין זין צו האבען פרנסה און עס איז געגאנגען גאנץ גוט, ווייל ער האט געמאכט שותפות מיט די עלטערן און אנדערע קרובים, און זיי זענען געוועהן געניטהע סוחרים. ער האט ווייטער זיך גענומען שרייבען שאנע שירים אויף לשון קדש און די קבלה ספרים האט ער אין גאנצען אוועקגעלעגט. אז מען האט פון דערווייטענס בעטראכט זיין גליקליך לעבען, האט מען גאר אנדערש ניט געקאנט רעכנען, אז דער מענש האט להלוטין אבגעווישט אללע חשבונות פון אמאל און אז איהם ליעגען נאר אין קאפ געשאפטען און מסחרים; קיינער האט אבער ניט בעמערקט וואס פאר א פייער עס ברענט ביי איהם אינוועניג, אז זיינע געדאנקען זענען פריי פון די קעטען וואס ער האט ארויפ־געלעגט אויף די האנד, אז ער ליידט שרעקליך און קאן ניט אויסהאלטען, און אז סוף כל סוף וועט ער זיך מוזען מיט געוואלד ארויסרייסען פון דער תפיסה, וואס ער האט זיך אין איהר אליין פערשלאסען. אזוי איז טאקי געשעהען, און קוים האט לוצאטו אנגעווארען דאס געלד און האט אנגעהויבען פיהלען מאנגעל, האט ער געזעהען אז קיין אנדער טראסט ווי דער פרייהער געדאנק איז פאר איהם ניטא. ער האט זיך נאך אמאל גענומען צו דער קבלה און האט גאר קיין מורא ניט געהאט, מען זאל איהם רופען עובר שבועה, ווייל ברעכען א ווארט, וואס מען גיט עס ניט מיט׳ן אייגענעם רצון, איז ניט קיין עבירה.

מען האט, מן הסתם, באלד אבגעטראגען אין די אויערן פון די רבנים, וואס פאר א איבערקערעניש עס איז ווייטער געווארען אין לוצאטו׳ס לעבען.

צום אנהייב האבען זיי זיך ניט וויסענדיג געמאכט, נאר אז זיי זענען געוואהר געווארען, אז לוצאטו האט אנגעשריבען זיין „מאמר הוכוח“ אונ פאלט שטארק אן אויף ר׳ יהודה ליאון די־מודינא פאר זיין ספר „ארי נוהם“ האבען זיי שוין ניט געקאנט מעהר שווייגען. זיי האט ניט אזוי פיעל געהארט וואס לוצאטו נעהמט זיך אן פאר׳ן „זהר“ אונ שטעלט אזוי הויך די קבלה, ווי עס האט זיי פערדראסען וואס ער איז ארויסגעשפרונגען געגען א מענשען וואס איז געוועהן רב אין ווענעדיג, אונ וואס זיין רבי, ר׳ ישעיה באסאן, זיין שווער, ר׳ דוד פינטשי אונ נאך א רב פון מאנטוא, ר׳ עובדיה באזיליא, האבען איהם געגעבען זייערע הסכמות, אונ עס איז ביי די רבנים געבליבען מען זאל איהם דערפאר ניט שווייגען. אין ווענעדיג זענען דעמאלט געוועהן צוויי הויפט־רבנים, ר׳ שמואל אבוהב אונ ר׳ יצחק פציפיקו, אונ זיי האבען אימיסטען ארויסגעשיקט קיין פאדוא א בעזונדער משולח, ר׳ שלמה לעמבערגער, א פוילישען יודען, וואס האט בעדארפט נאכגעהען לוצאטו׳ן טריט אין טריט אונ מעלדען ווי אזוי ער פיהרט זיך אויף. באלד האט דער משולח מודיע געוועהן קיין ווענעדיג, אז ר׳ ישעיה באסאן האט לוצאטו׳ן אבגעגעבען צוריק אללע כתבים אונ אז אין קראקויא דרוקט מען איבער דעם „זהר“ מיט א נייעם פירוש פון לוצאטו. ביי אזא ידיעה איז געווארען א רעש צווישען די רבנים אונ זיי האבען געמאכט איין אסיפה, כדי מען זאל בערעכנען ווי גרויס לוצאטו׳ס זינד זענען אונ וואס מען דארף מיט איהם טהון. מען האט אנגעהויבען אויפצוזוכען אלטע חטאים, אונ איינער פון די דינים, וואס איז געוועהן אין פאדוא, ווען מען האט בעדארפט ביי לוצאטו׳ן נעהמען דעם בריעף, אז ער וועט תשובה טהון, ר׳ יעקב בלילוס, האט זיך דערמאנט אז לוצאטו האט זיך בעריהמט, אז ווען משיח וועט קומען וועט זיין תהלים אנגענומען ווערען ביי די יודען מעהר ווי דוד המלך׳ס. אויסער דעם האט ער אויך דערצעהלט, אז ער האט ביי לוצאטו׳ן אליין געזעהען א ספר מיט השבעות וואס מען קאן דורך דעם ארויסרופען שדים אונ רוחות. אונ אויך א שווארץ קאסטעל, וואס דארט האט זיך געפונען א שפיגעלע, א שארף מעסער אונ א שווארץ וואקסען ליכטעל, וואס לוצאטו האט עס, נאך זיין מיינונג, בענוצט אויף כשוף צו טהון. עס האט זיך אפילו געפונען א מענש וואס האט געוואלט מלמד זכות זיין אויף לוצאטו אונ האט עדות געזאגט, אז לוצאטו האט דעמאלט באלד פערענטפערט אונ ערקלעהרט, אז דאס שפיגעלע מיט׳ן מעסער האט ער אויף צו גאלען זיך.

אונ דָאס לִיכְט אִיז גְלַאט אַזוֹי שְׁוַוארְץ גֶעוָוארֶען, ווייל עֶס הָאט זִיךְ גֶעוַואלְגֶערְט אוֹיף דֶער עֶרְד. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט אָנְנֶעהמֶען קֵיין שׁוּם תְּרוּצִים אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דֶערְמִיט אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין אַ חוֹטֵא, וָואס עֶר קָאן לַאטֵיינִישׁ. דִי בֶּעסְטֶע רַאֲיָה הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְפוּן וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר׳ משֶׁה זַכּוּתָא, וֶועלְכֶער הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד צוּזַאמֶען מִיט בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין, הָאט גֶעפַאסְט פֶערְצִיג טָאג כְּסֵדֶר אוּנ תְּפִלָּה גֶעטְהוּן, אַז גָאטט זָאל אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אַרוֹיסְשְׁלָאגֶען פוּנ׳ם מֹחַ דָאס פְרֶעמְדֶע לָשׁוֹן, כְּדֵי עֶס זָאל אִיהם נִיט מְבַלְבֵּל זַיין אוּנ עֶר זָאל קָאנֶען מִיט אַ קְלָארֶען קָאפּ לֶערְנֶען דִי הֵיילִיגֶע קַבָּלָה.

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ הָאבֶּען, אִים יָאהר 1734, בַּאלְד נָאךְ יָמִים נוֹרָאִים, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָּנִים זֵיי זָאלֶען דָארְט מַאכֶען אַ בֵּית־דִין אוּנ רוּפֶען לוּצַאטוֹ צוּם מִשְׁפָּט. דִי דַיָּנִים הָאבֶּען גֶעפָאדֶערְט פוּן לוּצַאטוֹ, עֶר זָאל זֵיי אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַלֶע זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ זָאל צוּשְׁווֶערֶען, אַז אָהן דֶעם רְשׁוּת פוּן דִי רַבָּנִים זָאל עֶר גָאר נִיט דְרוּקֶען. לוּצַאטוֹ הָאט זֵיי אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט הָארֶען אוּנ הָאט זֵיי שְׁטָאלְץ גֶעאֶנְטְפֶערְט, אַז זֵיי טָארֶען אִיהם קֵיין דֵעָה נִיט זָאגֶען, אוּנ מִשְׁפָּט׳ן קָאנֶען אִיהם נָאר דִי רַבָּנִים פוּן זַיין שְׁטָאדְט, אָדֶער אַזֶעלְכֶע נָאהֶענְטֶע מֶענְשֶׁען וִוי זַיין שְׁוֶוער, ר׳ דָוִד פִינְטְשִׁי, אָדֶער זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן. לוּצַאטוֹ הָאט אַ טָעוּת גֶעהַאט: עֶר הָאט גֶעמֵיינְט, אַז דִי רַבָּנִים פוּן פַּאדוּאַ וֶועלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר אִיהם; עֶס קָאן זַיין, אַז זֵיי וָואלְטֶען עֶס גֶעוֶועהן גֶעטְהוּן, וֶוען עֶר וָואלְט נָאךְ גֶעוֶועהן דֶער אֵייגֶענֶער עוֹשֶׁר וָואס פְרִיהֶר, לוּצַאטוֹ אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גֶעמֵיינֶער מַאנְן, זַיין שְׁוֶוער אִיז גֶעלֶעגֶען אוֹיפ׳ן טוֹיטֶען בֶּעט, אוֹיף ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אִיז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין מוֹרָא גֶעהַאט צוּ רֶעדֶען אַ וָוארְט, אוּנ אַזוֹי אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיינֶער וֶוער עֶס זָאל זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג זִיךְ גֶעקָאנְט טְהוּן אוּנגֶעשְׁטֶערְט אוּנ, אַז דִי דַיָּנִים זֶענֶען צוּרִיק גֶעקוּמֶען פוּן פַּאדוּאַ מִיט נָאר נִישְׁט, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען לוּצַאטוֹ אוּנ זַיינֶע סְפָרִים, אוּנ דֶעם חֵרֶם הָאט ר׳ משֶׁה חַגִּיז צוּשִׁיקְט אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, הָאלַאנְד אוּנ פוֹלִין.

חָאטְשׁ לוּצַאטוֹ הָאט נוּט גֶעוואוּסְט, אַז נִיט הַיינְט־מָארְגֶען וֶועט עֶר לִיגֶען אִין חֵרֶם אוּנ דָאס אוּמְגְלִיק וָואלְט אִיהם נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי אִיבֶּערְרַאשֶׁען, פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען אָנְגֶעוָוארֶען זַיין קוּרַאזְשׁ. וֶוען אַלֶע

האבען זיך געמוזט פון איהם אוועקקעהרען און מען האט מורא געהאט צו שטעהען אין זיינע ד' אמות. נאר זיין רבי ר' ישעיה באסאן האט איהם ליעב געהאט ווי פריהר און איז איהם געקומען טרייסטען און נאך עטליכע גע־צאהלטע תלמידים האבען ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען. לוצאטו האט אבער ארויסגעזעהען, אז אין פאדוא וועט איהם שווער זיין צו בלייבען, און ער האט זיך ענטשלאסען אוועקצוווארפען ווייב און קינדער, זיך געזעגענען מיט אללע וואס זענען איהם ליעב געוועהן און זיך אוועקלאזען זוכען ערגיץ א נייע היים, וואו די קללות פון די רבנים זאלען ניט דערגרייכען. ער האט געווארפען איין אויג אויף אמשטרדם, וואס האט געשם'ט פאר א פרייע שטאדט, וואו די מקובלים שפיעלען א גרויסע ראללע, דארט האט ער געהאפט צו געפינען נייע גוטע פריינד און תלמידים, און אהין, איז בייא איהם געבליבען, זאל ער זיך צושלאגען. אונטערוועגס איז איהם אבער בעשערט געוועהן צו ליידען א גרויסען בזיון און נאך אמאל דערפיהלען דעם כח פון די רבנים. ער האט זיך אבגעשטעלט אין פראנקפורט אם מאין, ווייל ער האט געהאט פון זיין שווער א בריעף צום רב פון דארט, ר' יעקב הכהן בערלין, וועל־כער האט איהם לכתחלה פריינדליך אויפגענומען און דערנאך האט ער אויף איהם אנגערייצט אללע רבנים און דינים פון דער שטאדט און מען האט איהם ניט געוואלט ארויסלאזען, ביז ער האט ניט געמוזט אונטערשרייבען א בריעף, אז ער וועט מיט קיינעם פון יונגע לייט ניט לערנען זהר און קבלה, ביז ער וועט אליין ניט אלט ווערען פירציג יאהר און זיינע תלמידים וועלען אויך זיין עלטערע מענשען. און אויב ער וועט עובר זיין דארויף וועט איהם מאגען טרעפען דער חרם, וואו ער וועט זיך געפינען. דערביי האט מען דורכגעקוקט זיינע אללע פאפיערען און מען האט ביי איהם צוגענומען זיין „מאמר הנכוח“ געגען ר' יהודה ליאון די־מודינא, און מען ווייסט ניט עד היום וואו דער כתב־יד איז היגעקומען. אז ר' משה חגיז האט דערהערט, ווי מען האט זיך מיט לוצאטו'ן אבגערעכענט אין פראנקפורט אם מאין האט ער זיך פשוט מחיה געוועהן; דעמאלט האט ער שוין געהאט א שותף צו זיך־ר' יעקב עמדן, וואס האט זיך מיט'ן גאנצען פייער פון דער יוגענד געווארפען אויף די מקובלים, און זיי ביידע האבען געלאזט זאגען לוצאטו'ן, ער זאל ניט מיינען, אז ער וועט זיך אויסדרעהען פון זייערע האנד, און אז זיי וועלען קיין אויג פון איהם ניט אראבלאזען וואו ער וועט נאר זיין.

ע'ם מיט צרות האט זיך לוצאטו, א דערשלאגענער און א צובראכענער,

בעזעצט אין אמשטערדם אונ דא איז איהם ליכטיג געווארען אין די אויגען, מען האט שוין געהערט פון איהם אונ אויך פון די צרות וואס מען האט איהם אנגעטהון, אונ די ספרדישע קהלה האט איהם אויפגענומען מיט גרוים כבוד אונ האט זיך ענטשלאסען אויסצוהיילען די וואונדען, וועלכע די דייטשע אונ איטאליענישע רבנים האבען איהם געמאכט. קודם כל האט איהם די קהלה בעשטימט א יאהרליך געהאלט, ער זאל קאנען שאן לעבען אונ צו קיינעם ניט בעדארפען אנקומען, אונ אויסער דעם האט איהם דער גרעסטער גביר ר' משה די-האוויש, אריינגענומען צו זיך אין שטוב אונ האט איהם געהאלטען ווי א איינען קינד אונ געבעטען ער זאל לערנען מיט זיין זוהן. לוצאטו האט זיך אבער פון די אללע זאכען אבגעזאגט, ער האט זיך געוואלט ערנאהרען דורך איינענע ארבייט אונ ער האט זיך גענומען צו גלאז-שלייפען, צו דער-זעלבער מלאכה, וואס האט מפרנס געוועהן ברוך שפינוזא. די הצלחה האט איהם צו געשפיעלט, אונ ער איז טאקי געוועהן א גרויסער בריה אין דעם פאך, אונ גאר אין א קורצער צייט איז ער אים שטאנד געוועהן זיין גאנצע משפחה, אונ אפילו די עלטערן, ארויסצונעהמען קיין אמשטערדם. צו זיינע תלמידים, וואס ער האט איבערגעלאזט אין פאדוא אונטער דער השגחה פון ר' יקותיאל בן ליב, וועלכער האט זיך ניט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען מיט קבלה, האטש די רבנים האבען עס ניט געוואלט לײדען, פלעגט ער אפט שרייבען בריעף אונ זיי שטארקען, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען אונ זיך ניט שרעקען פאר די שטיינער, וואס מען האט געווארפען זייער רבי'ן אונ וואס האבען איהם, מיט גאטט'ס הילף, ניט געשאדט. אויסער דעם האט ער ניט איין מאל גע-בעטען דעם אלטען ר' ישעיה באסאן, ער זאל בעטראכטען זיינע תלמידים ווי איהם אלליין אונ ער זאל זיי שטיצען מיט א רעכטער עצה אונ זיך אננעהמען פאר זיי, ווען די רבנים וועלען אויף זיי אנפאלען. ר' ישעיה באסאן, וואס איז געוועהן שטילערהייד א פערברענטער מקובל, האט זיך לאנג ניט געלאזט בעטען, אונ אזוי האבען לוצאטו'ס תלמידים אין פאדוא געהאט אויף וועמען זיך סומך צו זיין, אונ דער פרומער למדן האט זיי געהאלטען אונטער זיינע פליגעל.

די רבנים זענען באלד דערפון געוואהר געווארען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט טהון. קיין אמשטערדם האבען זיי קיין שליטה ניט געהאט, אונ בישעפען זיך גלאט אזוי צו ר' ישעיה באסאן האבען זיי ניט געהאט פאר וואס, ווייל אלדינג וואס ער אונ לוצאטו'ס תלמידים האבען בעדארפט טהון איז צו

געגאנגען שטיל אונ קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען, אז זיי האבען זיך מיט עפּיס פערזינדיגט. איין זאך האבען יא די רבנים געטהון: זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אז יעדער וואס האט ביי זיך לוצאטו'ס כתבים טאר זיי ניט האלטען אונ מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים, מען זאל זיי פערברענען, נאר מען האט קיין איינציג בלאטעל ניט געבראכט אונ די מורא פון א חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראקען.

לוצאטו האט זיך אין אמשטרדם אבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר. פון דער ארבייט האט ער געהאט פרנסה בשפע אונ עס פלעגט איהם נאך בלייבען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער אונ מחבר פונ'ם טהעאטער-שטיק „גמול עתליה": ר' דוד פראנקו מינדעס. די רבנים פון אמשטרדם האבען איהם פּשוט אויף די הענד געטראגען, אונ וואו עס פלעגט ערגיץ פארקומען א שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען. אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט טהעאטער-שטיק "לישרים תהלה" אונ האט עס געגעבען דרשה-געשאנק, ווען זיין תלמיד, ר' יעקב די האוויש האט חתונה געהאט. אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען נאך אסך כתבים, אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר-ספר „מסלת ישרים", ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראשען דעם עולם מיט'ן גיהנום; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען, אז פאר יעדען מענשען איז פשוט גלייכער צו האבען גוטע מדות אונ, אז ווען ער האט מורא פאר גאטט אונ פארגעסט ניט, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס ווייסט אללע זיינע געדאנקען אונ לאזט זיך ניט נארען ווי א בשר ודם, ווען ער איז א ענו, איינגעהאלטען, בעטראכט אונ ווייט פון תאוות, קאן ער זיך רוהיג אבלעבען די יאהרען אונ פארדערן פון אנדערע זיי זאלען אויך זיך אזוי פיהרען; אונ דעמאלט קאן די וועלט האבען א קיום אונ ניט בעשטעהען נאר דארויף, וואס איינער חאפּט ביים אנדערן אויס, אדער ער נארט איהם אב. עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים" פאר איינס פון די בעסטע מוסר-ספרים, אונ ניט אומזיסט דער-צעהלט מען, אז ווען דער ווילנא'ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט, אז עס טהוט איהם באנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט, ווייל ווען ער וואלט געלעבט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם אונ לערנען זיך ביי איהם אמת'ע פרומקייט.

לוצאט'ן האט אָבער ניט געקאנט בעפרידיגען דאס גליקליכע לעבען אין אמשטערדם. האטש ער איז געוועהן ארומגערינגעלט, ווי אמאל אין פאדוא, מיט געטריייע תלמידים, אונ פון אללע זייטען האט מען איהם אָבגעגעבען דעם גרעסטען כבוד, האט עס איהם געצויגען קיין ארץ ישראל אונ ער האט גע־האפט, אז אין צפת וועט ער קאנען דערגרייכען פונקט די אייגענע מדרגה וואס דער ר"י. אים יאהר 1745, האט ער זיך מיט'ן גאנצען הויזגעזינד אויפ־געזעצט אויף א שיף, אונ ער האט זיך געגנוג אָנגעליטען ביז ער האט געשטעלט זיין פוס אויף דער היילינער ערד. קוים האט ער זיך אָבגערוהט פון דער וויטער נסיעה, אונ האט אָנגעהויבען טראכטען ווי אזוי ער זאל זיך פיהרען אין ארץ ישראל, איז דארט געוואָרען א גרויסע מגפה אונ גאר פלוצלונג איז ער גע־שטארבען. דען 6 מאי 1747 אין עכו, עהדער ער איז אלט געוואָרען פירציג יאהר, אונ טאקי אין דער אייגענער צייט איז פון דעם חולאת אויסגעשטארבען זיין גאנצע משפחה. מען האט איהם אריינגעבראכט קיין טבריה, אונ דארט האבען איהם די רבנים געמאכט א גרויסען הספד, ווי א צדיק, אונ האבען איהם בעהאלטען נעבען קבר פון ר' עקיבא. ניט איין מאל האט דערנאך דאס הארץ געציטערט ביי די דאזיגע, וואס האבען לוצאטו'ן פערטריבען, פון זיין אומגעריכטען טויט; ניט איין טרער האבען זיי געלאזט דארויף, וואס צו ליעב זייערע רדיפות איז אזוי גיך פערלאשען געוואָרען אזא ליכטיגער שטערן.

נאך א גרויסען מענשען איז בעשערט געוועהן פיעל צו ליידען וועגען זיין צוגעניינטקייט צו קבלה: דאס איז געוועהן ר' יהונתן אייבעשיץ, אָדער ר' יהונתן פראגער, וואס די שונאים האבען איהם מיט געוואלד געוואלט אריינ־רעכנען צווישען די שבתי צבי'ניקעס, אונ וואס וואלט אפשר געהאט דעם אייגענעם סוף ווי אללע שבתי צבי'ניקעס, ווען זיין נאהמען וואלט ניט באלד אָנגעהויבען קלינגען אויף דער וועלט, אונ ער שטעלט זיך ניט אזוי הויך, אז עס איז שוין שווער געוועהן איהם אראבצוווארפען פון זיין הויכער מדרגה. ר' יהונתן אייבעשיץ איז געבאָרען געוואָרען אין קראקויא אים יאהר 1690, אונ אזוי ווי זיין גאנצע משפחה איז בעשטאנען פון לויטער מקובלים, האט ער זיך אויך פון דער פריהעסטער קינדהייט גענומען צו קבלה, אונ די כתבים פון אברהם מיגואל קארדוזא, אונ שפעטער די נאהענטע בעקאנטשאפט מיט נחמיה חייא חיון, האבען איהם א ביסעלע מעהר ווי מען דארף צוגעבונדען צום דרך פון שבתי צבי. פון דעסטוועגען האט ער, ווי אללע פוילישע לומדים פון יענער צייט, זיינע אללע פעהיגקייטען אריינגעלעגט אין לערנען; די גמרא האט איהם

געהאלפען ארויסצווייזען זיין גרויס חריפות און זיין זעלטענעם זכרון, און ביי איין און צוואנציג יאהר איז ער שוין געוועהן רב און ראש ישיבה אין פראג, און טויזענדער תלמידים האבען ביי איהם געלערנט תורה. מען פלעגט זיך אבער אפט צו איהם טשעפען דערפאר, וואס ער האט זיך ניט געקאנט בעהאלטען און האט געהאט געשעפטען מיט מקובלים און שבתי צבי'ניקעס. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר רב אין מעץ, איז די אלטע רביצין אריינגעלאפען מיט א געשריי צו די דארטיגע יודישע פארשטעהער, און האט אנגעמאכט א לארם, מען זאל אויפ'ן ארט פון איהר פרומען מאנן ניט אנידערזעצען א שבתי צבי'ניק. דאס האט געמאכט אזא רושם, אז די אסיפה האט זיך געמוזט צוגעהען, און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר איז ר' יהונתן אייבעשיץ אויסגעקליבען געווארען אין מעץ פאר רב. דערוויל האבען זיך אנגעהויבען פאר די פראגער יודען זעהר טרויעריגע טאג: עס איז ארויס א מלחמה צווישען פרייסען און עסטערייך. און אזוי ווי דעם פרייסישען קעניג פרידריך דעם גרויסען איז געגאנגען צו הילף פראנקרייך, האט דאס פראנצאזישע חיל זיך געשטעלט אין פראג, און די שונאי ישראל האבען אויסגעטראכט אז די יודען זענען פאליש דער מדינה, און געבען איבער די פראנצאזען אללע סודות. דערפאר האט מען פון זיי געריסען געלד מעהר ווי זיי האבען פערמאגט, און א עסטערייכישער גענעראל איז געוועהן אזא בעל יושר, אז ער האט ביי די ארעמע יודען פון מאהרען געפאדערט, מען זאל איהם אין זעכס טאג אריינטראגען פינפציג טויזענד גולדען, און אויב ניט האט ער זיי אללע געוואלט אבראבעווען און אויסהרג'נען. דאס גליק איז געוועהן, וואס די פארשטעהער פון דער וויענער קהלה, דער רייכער רב, ר' יששכר בערוש אשכלות, און דער באראן די אגולאר, זענען דערפון בעצייטענס געוואהר געווארען און מען האט פון אויבען בעפאהלען דעם גענעראל. ער זאל זיך ניט אויסשלאגען די הוצאות פון אזא מערדערישע הכנסה.

פון דעמאלט אן האט מען אבער אין באהמען און מאהרען אנגעהויבען שטארק רודפ'ן די יודען און מען האט זיי געהאלטען פאר שפיאנען. א שטיקעל נגיעה האט אין דעם געהאט ר' יהונתן אייבעשיץ, און גענומען האט זיך עס דערפון, וואס אין דער צייט, ווען די פראנצאזען זענען געשטאנען אין פראג, האט ר' יהונתן געלעבט פריינדליך מיט די פראנצאזישע הויפט-לייט און זיי האבען איהם געגעבען בריעף קיין מעץ, וואוהין ער האט זיך געקליבען פאהרען. אז מען האט געזעהען ווי דער יודישער רב איז א נאנטער בן בית

בײַ די פראנצאזען, איז געפאלען דער חשד אויף אללע יודען; מען האט נאר פערגעסען אז ערשט ניט לאנג, ווען מען האט געהאפט, אז מען וועט נאך קאנען בעפעסטיגען פראג אונ ניט אריינלאזען אהין דעם שונא, האט ר' יהונתן אייבעשיץ געטריבען אלליין די יודען זיי זאלען אים יום כפור ארבייטען גלייך מיט די קריסטען, אונ האט אויסגעוויזען, אז אבהיטען דאס פאטערלאנד איז די גרעסטע מצוה, אונ מען מאג צו ליעב דעם עובר זיין אויף אסך הייליגע דינים; דאס האט ניט געהאלפען, עס איז געבליבען, מען זאל זיך גוט אברעכנען מיט די יודען אונ זייערע פארשטעהער. קוים האט מען ארויסגעפטר'ט די פראנצאזען, האט מען זיך גענומען צו די יודען, אונ עס איז ארויס א בעפעהל אז אין זעכס חדשים זאל זיך זייער געביין ניט געפינען אין באהמען אונ מאהרען. ביי ר' יהונתן אייבעשיץ האט מען צוגענומען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אזוי ווי ער אלליין איז דערוויל אנטלאפען געווארען קיין מעץ, האט מען איהם פערווערט מעהר אריינצוקומען קיין אסטערייך. ר' יהונתן האט געפיהלט אז ער איז אין דעם אביסעל שולדיג אונ האט פון מעץ אנגעהויבען ארבייטען דורך די מארראנען פון באיאן אונ באררא, מען זאל שטיצען די פערטריבענע אונ האט אויך אוועקגעשריבען צו די יודען פון רום, מען זאל זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען, ער זאל זיך אננעהמען פאר זייערע אומשולדיגע ברידער. צווישען די קריסטען האבען זיך אויך געפונען גענוג מענשענפריינדע, וואס האבען פערשטעהען געגעבען דער אסטערדייכישער מלוכה, אז זי טהוט איין עולה, וואס זי איז זיך נוקם אין אללע יודען פאר חטאים פון עטליכע יחידים, בעזונדערס האבען שטארק געארבייט די געזאנדטע פון האללאנד אונ ענגלאנד, נאר דאס אלץ האט קיין ישועה ניט געבראכט. פיער יאהר זענען די פראגער יודען געווען אין א סכנה, אמ האט מען זיי געטריבען אונ אמ האט מען זיי ווייטער צו רוח געלאזט, ביז מען איז ניט געפאלען אויפ'ן אלטען שכל אונ מען האט זיך געווענדט צו דעם אלטען מיטעל, וואס האט דעם יודען שוין ניט איין מאל ארויסגעשלעפט פון אללע אומגליקען, אונ דאס איז געווען די מטבע וואס האט דא אויך געהאלפען. אין וויען האט מען דער מלוכה ערקלעהרט, אז דערמיט וואס זי טרייבט ארויס די יודען פערלירט זי א שטארקע הכנסה, אונ פון פראג האט מען אללע מאל געמעלדעט, אז די שטאדט ווערד זעהר ארעם אונ פערוויסט, אונ אזוי האט מען ארויפגעבראכט די קייזערין מאריא טהערעזיא, זי זאל הייסען צוריק אריינלאזען די יודען. מען איז בארויף מרוצה געווארען, נאר זי האט געוואלט, אז די צאהל פון די יודען

זָאל זַיין בֶּעשְׁטִימְט, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז אַרוֹים אַ גֶעזֶעץ, אַז אִין בֶּאהְמֶען טָארֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ אִין מֶאהְרֶען – נִיט מֶעהר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד אוּנ הוּנְדֶערְט, אַז אִין יֶעדֶער פַאמִילְיֶע מֶאג נָאר חֲתוּנָה הָאבֶּען דֶער עֶלְטְסְטֶער זוּהן אוּנ, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען אַלֶע יָאהר אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער קְרוֹין אַ בֶּעזוּנְדֶער נְתִינָה פוּן צְוַויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען. דָאס גֶעזֶעץ הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כִּמְעַט הוּנְדֶערְט יָאהר, בִּיז 1848, וֶוען דִי זוּנְן פוּן פְרַייהַייט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אוֹיךְ אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי אַלֶע גֶעזֶעצֶע פוּן אַזָא אַרְט, וֶועלְכֶע עֶס אִיז שְׁוֶוער אָבְּצוּהִיטֶען, הָאט עֶס אוֹיסְגֶעצַאפְּט גֶענוּג גֶעלְד בַּיי יוּדֶען, נָאר אַלֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען: דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען, הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטְט, אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר וָואס צוּ רַייסֶען, אוּנ דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט לָאזֶען רַייסֶען, הָאבֶּען זִיךְ פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן, אַז מֶען הָאט זֵיי גוּט בֶּערִיסֶען אוּנ דֶערְנָאךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט צוּ רוּה.

אִין מֶעץ אִיז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעבְּלִיבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע יָאהר. עֶר אִיז גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ הָאבֶּען אוּנְטֶער זִיךְ דִי גְרֶעסְטֶע יְשִׁיבָה אוּנ שְׁטֶענְדִיג זַיין אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹמְדֵי תוֹרָה; אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעקָאנְט אוֹיספִירֶען, דֶערְפַאר הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהְט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְנֶעהְמֶען פַאר הוֹיפְּט־רַב פוּן דִי דְרַיי קְהִלוֹת: אַלְטוֹנַא, הַאמְבּוּרְג אוּנ וַואנְדְסְבֶּעק. דָארְט הָאט מֶען טַאקִי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַזָא בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, וַוייל דָאס גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען הָאט זִיךְ גֶעפִירְט אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דִי רַבָּנִים, זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה אוּנ זֵיי פְלֶעגְט מֶען פָאלְגֶען, נִיט נָאר אִין רֶעלִיגְיָאנְס־זַאכֶען, נָאר אוֹיךְ אִין אַלֶע עִנְיָנִים, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען אַלֶע גֶעהָאפְט, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן וֶועט אִים שְׁטַאנְד זַיין צוּ הַאלְטֶען דָאס פָאלְק אִין דִי הֶאנְד אוּנ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אַז שָׁלוֹם אוּנ יֹשֶׁר זָאלֶען הֶערְשֶׁען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז פוּן דֶער הָאפְנוּנְג גָאר נִיט גֶעוָוארֶען: פוּנ׳ם עֶרְשְׁטֶען טָאג אָן, וָואס ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אִין אַלְטוֹנַא, אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת אוּנ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע פוּנְקֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׂרֵפָה, וֶועלְכֶע עֶס אִיז שׁוֹין אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ לֶעשֶׁען.

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן אַלֶע גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס אַמָאל אִיז עֶס אַ מַעֲלָה, וַוייל עֶס הֶעלְפְט דֶעם שַׁארְפֶען מֹחַ אוֹיסְפִירֶען זַיינְס אוּנ נִיט אָרָאבְּפַאלֶען בַּיי זִיךְ, וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט, נָאר

אפטער איז עס א חסרון, ווייל ניט שטאנדיג קאן דער מענש דערגרייכען זיין ציעל און דערוויל ליידט ער פיעל און בלייבט ביי די צרות. אז ער האט זיך איין מאל פאר אללע מאל אריינגענומען אין קאפּ, אז די קבלה איז דאס הייליגסטע און, אז שבתי צבי איז טאקי עפּיס געוועהן, האט ער בשום אופן ניט געוואלט אבטרעטען פון זיין דרך, און עס האט איהם אויך ניט געהאלפען דאס, וואס ער איז אין דער יוגענד שיער ניט אומגליקליך געווארען צו ליעב דעם. גאנצע פינף און צוואנציג יאהר זענען אוועקגעגאנגען פון דעם ערב יום כפור, וואס ער האט אלליין געמוזט אפענטליך אין שול ארויסגעבען א חרם געגען די שבתי צבי'ניקעס, און נאר דורך דעם איז ער ניצל געווארען פון דעם חשד, וואס איז אויף איהם געפאלען, ווען מען איז געוואהר געווארען, אז ער פיהרט געשעפטען מיט לייבעלע פראשניץ, און מיט משה מאיר זאלקאווער, וועלכער איז ארומגעפאהרען אויף דער וועלט ווי א משולח פון די פוילישע שבתי צבי'ניקעס; אין דער צייט איז ער געוועהן רב אין עטליכע גרויסע שטאדט און אומעדום האט איהם דאס פאלק אנגענומען פאר א מנהיג הדור, פאר א מענשען וואס קאן פיהרען זיינע ברידער אין רעכטען וועג, ביי אזא לאנגע וואלט ר' יהונתן אייבעשיץ בעדארפט זיין זעהר אבגעהיט און איינגעהאלטען און גוט אכטונג געבען עס זאל קיין שום פלעק ניט זיין אויף איהם, און מען זאל גאר פערשפּארען איהם פרעגען אזעלכע שאלות, וואס ער האט ניט געטארט און ניט געקאנט געבען אויף זיי א קלארע תשובה; צום סוף האט ער גאר פערגעסען ווי פיעל ער האט געהאט א מאל געליטען איבער דער קבלה און שבתי צבי און, אז ער האט געוואהנט אין מעץ, וואו דער עולם האט איהם געהאלטען פאר א בעל מופת און חולים פלעגען זיך יאגען צו איהם נאך רפואות, האט ער אנגעהויבען ארויסצוגעבען קמיעות, און אזוי ווי ער האט געוואוסט אז ביי איין אומגליק חאפּט מען זיך אן אין א שארף פון א שווערד האט ער אין די דאזיגע קמיעות אריינגעשלעפּט פיעל זאכען פונ'ם שבתי צבי, כדי אז יעדער וואס וועט געהאלפען ווערען זאל אנהויבען גלויבען, אז אין זכות פון שבתי צבי, האט ער בעקומען א רפואה שלמה. אין בראנק־רייך האט מען זיך דארויף ניט אומגעקוקט: קיינער איז פון די קמיעות קיין שבתי צבי'ניק ניט געווארען, און עס האט ר' יהונתן אייבעשיץ ניט געשאדט. אז ער איז אבער, אים יאהר 1750, אריינגעפאהרען קיין אלטונא און האט דארט אויך אנגעהויבען טהיילען אזעלכע קמיעות, איז דער סוד ארויס ווי בוימאהל אויפ'ן וואסער. דעמאלט איז גראד אין אלטונא און האמבורג

ארומגעגאנגען א שרעקליך חולאת אונ טויזענדער פרויען זענען אויסגעשטארבען פון קימפעט; פון דער ווייטענס האט מען געהערט, אז דער נייער רב איז פשוט מחיה מתים, אונ מען האט זיך צו איהם פון אללע זייטען געווארפען מיט בקשות. דא האט ר׳ יהונתן אייבעשיץ געפונען זעהר א וואהלען פלאן פאר זיינע קמיעות, אונ אזוי ווי זיי פלעגען גראסטענטהיילס בעשטעהען פון ראשי תיבות, נאר פון דעם ערשטען אות פון יעדען ווארט, האט מען ריכטיג ניט געקאנט זאגען וואס ער מיינט אונ זיינע געגנער האבען. עס איז איהם אבער גאר ארויס פונ׳ם קאפ אז אין אלטונא געפינען זיך לומדים, וואס קוקען מיט קנאה אויף זיין גרויסען שטאנד. אונ אז דארט זיצט דעם חכם צבי׳ס זוהן, דער בעריהמטער ר׳ יעקב עמדן, וואס האט׳ש ער איז נאך געוועהן צו יונג אונ האט זיך גערעכענט פאר א מורה הוראה אין א קליינער קהלה, האט ער אללע זיינע כוחות אוועקגעלעגט אויף דער מלחמה מיט די מקובלים אונ די שבתי צבי׳ניקעס, אונ איז פערטיג געוועהן יעדען פון זיי אין א לעפעל וואסער צו דערטרענקען. אוודאי איז מען באלד געוואהר געווארען מיט וואס פאר א מין קמיעות ר׳ יהונתן אייבעשיץ היילט דאס פאלק אונ מען האט אויסגעוויזען אז די ראשי תיבות בעדייטען אזוי: „א, גאטט פון ישראל! שיק אין זכות פון דיין קנעכט שבתי צבי א רפואה פאר דער יודענע, כדי דיין נאהמען אונ דער נאהמען פונ׳ם משיח שבתי צבי זאל געהייליגט ווערען אויף דער וועלט!“ עס האט זיך אנגעהויבען א רעש, נאר קיינער האט זיך ניט געוואגט אנצורירען דעם כבוד פון אזא בעריהמטען גאון, וואס האט שוין מגדל געוועהן מעהר פון צוואנציג טויזענד תלמידים, אונ וואו די גראסטע רבנים רעכנען איהם פאר זייער רבי׳ן. ר׳ יעקב עמדן האט זיך אפילו יא געפריוועט ערגיץ אין א קליין שולכען זאגען א דרשה, אונ אויסווייזען אז פאר אזעלכע קמיעות מוז מען דעם שרייבער אריינלעגען אין חרם, נאר ער איז געצוואונגען געוועהן פריהר אויסנעהמען א תנאי, אז ער בעשולדיגט ניט אין דעם ר׳ יהונתן אייבעשיץ אונ רעכענט, אז די דאזיגע קמיעות האט ער אומגערן ארויסגעלאזט פון זיין האנד. ר׳ יהונתן אייבעשיץ איז שוין אבער אזוי בעליעבט געוועהן, אז ער האט זיך גאר ניט בעדארפט פאראנטווערן, אונ איין ווארט פון איהם איז גענוג געוועהן, אז די פארשטעהער פון אלטונא זאלען אנפאלען מיט כעס אויף ר׳ יעקב עמדן אונ איהם וועלען פון דער שטאדט ארויסשיקען. אט דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת: מען האט ר׳ יעקב עמדן ארויסגעבראכט פון דער העזה אונ ער האט צושיקט בריעף צו די גראסטע יודישע קהלות.

אַז דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז אִין גֶעפַאהר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דִי קְמֵיעוֹת , וֶועלְכֶע ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט נָאךְ אִין מֶעץ גֶעשְׁרִיבֶּען מִיט זַיין אֵייגֶענֶער הַאנְד , אַז עֶר הַאלְט שַׁבְּתַי צְבִי פַאר מָשִׁיחַ .

אִין אַ סַךְ שְׁטֶעדְט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ קַאכֶעניש אוּנ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט , וִוי עֶר פִיהְרְט זִיךְ בַּיי יוּדֶען , צְוַויי צְדָדִים . וָואס קוּקֶען שְׁטֶעהְנְדִיג נָאר אַרוֹיס דַארוֹיף , מֶען זָאל הָאבֶּען פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען אוּנ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל קָאנֶען דִי אוֹיגֶען אוֹיסְקְרַאצֶען . עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען , אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת" , וֶועלְכֶער הָאט נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין יֶעדֶער שַׁאֲלָה וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם לֶעבֶּען פוּנ׳ם כְּלַל יִשְׂרָאֵל , הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אֲסִיפָה וֶועגֶען דֶער זַאךְ ; וַוייל אִין פּוֹלִין אוּנ מֶאהְרֶען הָאט מֶען מֶעהר גֶעהַאלְטֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ . אִין דֶער דָאזִיגֶער אֲסִיפָה אִיז אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגֶעהְן אֵיין עֶק , וַוייל צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אַלֵיין אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג : אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַרַיינְלֶעגֶען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִין חֵרֶם אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען , אַז זֵיי וֶועלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען יֶעדֶען , וָואס וֶועט נָאר אֲפִילוּ מִיט אַ וָוארְט אָנְרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא גָאוֹן עוֹלָם . אִין אַלְטוֹנַא הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעלָאזְט דִי גֶעגְנֶער פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיפְהוֹיבֶּען אַ קָאפּ , אוּנ מֶען פְלֶעגְט זֵיי אָפְּט אָנְטְהוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת . פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קוּמְט גוּטְס קֵיין מָאל נִיט אַרוֹיס אוּנ , אַז דִי פַארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק דֶערְקוּטְשֶׁעט , הָאבֶּען דִי גֶעגְנֶער זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען פוּן דֶענֶע-מַארְק אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען , עֶר זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען , אַז אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק , וָואס לֵייגֶענְט אִין דֶעם עִיקָר פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה , זָאל זַיין אַ רַב . ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אָבֶּער בֶּעקוּמֶען אַ גְרֶעסֶערְן צַד צוּם קֶענִיג אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם נָאךְ פוּן אִיהר זַייט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִיש צוּ פִיהְרֶען דָאס רַבָּנוּת . דָאס הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען זַיינֶע שׂוֹנְאִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל גֶעוֶוענְדְט צוּם קֶענִיג מִיט דֶער בַּקָשָׁה , עֶר זָאל זֵיי בֶּע-פְרֵייהֶען פוּן אַזַא רַב , וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּ אִיהם קֵיין צוּטְרוֹיעֶן נִיט אוּנ קָאנֶען פוּן אִיהם נִיט עֶרְוַוארְטֶען קֵיין אֵיינְצִיגֶען גֶערֶעכְטֶען מִשְׁפָּט . דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעשְׁטֶעלְט עֶטְלִיכֶע קְמֵיעוֹת , אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוִויזֶען , אַז אַ מֶענְשׁ וָואס שְׁרַייבְּט אַזֶעלְכֶעס , קָאן זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קֵיין יוּדֶען . דֶעם קֶענִיג אִיז דִי זַאךְ נְמָאס גֶעוָוארֶען , עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען , אַז פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין וֶועט עֶר

דֶעם אֱמֶת נִיט וִויסֶען, אוּנ עֶר הָאט דִי קְמֵיעוֹת גֶעגֶעבֶּען, אִיבֶּערְקוּקֶען אַ גַייסְטְלִיכֶען, אוּנ אַ גְרוֹיסֶען גֶעלֶעהְרְטֶען, דֶעם פְּרָאפֶעסָאר דָוִד פְרִידְרִיךְ מֶעגֶערְלִין. דָארְט וואוּ מֶען הָאט אָבֶּער צוּ טְהוּן מִיט רָאשֵׁי תֵּבוֹת קָאן מֶען טַייטְשֶׁען וִוי אַזוֹי מֶען וִויל, אוּנ עֶס אִיז גָאר קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס מֶעגֶערְלִין הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מֵיינוּנְג, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ מֵיינְט גָאר נִיט שַׁבְּתַי צְבִי, אַז עֶר רֶעדְט נָאר פוּן קְרִיסְטוּס אוּנ, אַז עֶר אִיז אִין הַארְצֶען אַ אֱמֶתֶ׳ער קְרִיסְט, אוּנ דֶערְפַאר אִיז אַזוֹי אוֹיף אִיהם אִין כַּעס ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וַוייל דָאס אֵייגֶענֶע הָאט זַיין פָאטֶער, דֶער חֲכַם צְבִי, גֶעטְהוּן מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, וֶועלְכֶער אִיז אוֹיךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶּעןְ כָּארְגֶענֶער קְרִיסְט. מֶעגֶערְלִין אִיז בַּיי זִיךְ אַזוֹי פֶּעסְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר שְׁטֶעהט נָאהֶענְט צוּם אֱמֶת, אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אַ בֶּעזוּנְדֶער בְּרִיעף, אוּנ הָאט אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט, אַז עֶר זָאל אַרָאבְּנֶעהְמֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע אוּנ זָאל אָנְנֶעהְמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם. בַּיים קֶענִיג אִיז זֶעהר אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ יְשׁוּעָה עֶס קָאן אַ מָאל אַרוֹיסְקוּמֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז עֶר זָאל בְּלַייבֶּען הוֹיפְּט־רַב וִוי פְרִיהֶר; אוּנ מֶעהר זָאל זִיךְ קֵיינֶער נִיט טָארֶען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם.

אוֹיף דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה אִיז גֶעקוּמֶען אַ שִׂמְחָה וָואס זֵייעֶר רַב הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אוּנ זַיינֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען צוּם נַארר; נָאר דִי אֱמֶתֶ׳ע סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען פַאר ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז קֵיינֶעם נִיט בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן. עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אוֹיף זַיין שְׁטוּהל אוּנ פִיהְרֶען זִיךְ מִיט זַיין דֶרֶךְ בִּיז׳ן טוֹיט, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם בֶּעפְרַייהט פוּן אַלֶע יְסוּרִים אוֹיפ׳ן פִיעֶר אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר.

דֶערְוַוייל הָאבֶּען דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין פוֹלִין אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט. אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״ הָאט אִין לֶעמְבֶּערְג, דֶעם 2 יוּלִי 1722, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט גֶעגֶען זֵיי אַ חֵרֶם הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצָאהלְטֶע קְלָאמֶערְשְׁט תְּשׁוּבָה גֶעטְהוּן, אִי דָאס נָאר לְפָנִים; דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר הִיטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי צוּ זִיךְ צוּגֶעשְׁלֶעפְּט אַ סַךְ כְּבָודֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וִוי אֱלִישַׁע שׁוֹר, פִישֶׁעל זְלַאטְשׁוֹבֶער, מֵאִיר קָאמִינְקֶער, אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶענֶע חֶבְרוֹת: אַ טְהֵייל הָאבֶּען תָּמִיד גֶעפַאסְט אוּנ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גַאנְצֶע וֶועלְט, אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען דַוְקָא נָאכְגֶעלָאפֶען אַלֶע תַּעֲנוּגִים, אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען

אַז בִּיז מֶען קוּמְט צוּ דֶער קְדוּשָׁה מוּז מֶען דוּרְכְגֶעהֶען פִינְפְצִיג טוֹיעֶרְן פוּן טוּמְאָה. אִים יָאהר 1725, הָאבֶּען דִי פוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט זַייעֶרְן אַמְשׁוּלָח, מ ֹשֶ ה מֵ אִיר זָ אלְקָ א וֶ ו ע ר, עֶר זָאל זֵיי בְּרֶענְגֶען אַגֶערוּס זַייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן טִירְקַיי. אִין מַאנְהֵיים הָאט מֶען אָבֶּער דֶעם מְשׁוּלָח אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס דֶער סוֹד, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הַאלְט מִיט זֵיי, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען צוּם צְווייטֶען מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַחֵרֶם. דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס זֶענֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אוּנ וָואס מֶעהר מֶען הָאט זֵיי גֶערוֹדֵפ׳ט הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט אִין זִיךְ אַגְרֶעסֶערֶע שְׁטַארְקְהֵייט, אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהָאפְט, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועט זֵיי גָאטט צוּשִׁיקֶען אַ פִיהרֶער, וָואס יֶועט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען דִי שֶׁאפֶעלֶעךְ אוּנ וֶועט נִיט צוּלָאזֶען צוּ זֵיי קַיין בֶּאזֶע וֶואלְף. אַזַא פַאסְטוּךְ הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן יַעֲקֹב פְרַ א נ ְק – אַמֶענְשׁ, וָואס הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען שַׁבְּתַי צְבִי׳ס שְׁלִיחוּת אוּנ הָאט פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ פוּן אַ הַאלְבֶּער וֶועלְט, יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען.

יַעֲקֹב לֵ ייבָּ א וִ ו י טְ שׁ, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נָאהמֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק, אָדֶער בַּ א רָ א ן אָ פֶּ ע נְ בַּ א ךְ, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1720 אִין ב וּ טְ שַׁ א טְ שׁ, אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל פוּן גַאלִיצְיֶען. זַיין פָאטֶער, ר׳ יְ ה וּ דָ ה לֵ י ב אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין טְ שֶׁ ע רְ נָ א וִ ו י ץ, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ דֶער וָ ו א לֶ ע כ ַי א; עֶר הָאט מִן הַסְתָּם גֶעוָואלְט דֶעם זוּהן אוֹיךְ בֶּעגְלִיקֶען מִיט תּוֹרָה אוּנ מַאכֶען פוּן אִיהם אַמוֹרֶה הוֹרָאָה. דֶער קְלֵיינֶער יַעֲקֹב הָאט אָבֶּער וֶוענִיג הֵשֶׁק גֶעהַאט צוּ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ אִיבֶּער לֶערְנֶען; פוּן קִינְדְהַייז אָן הָאט עֶר שׁוֹין לִיעב גֶעהַאט צוּ לֶעבֶּען, אוּנ קַיין גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז עֶר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. אִין קַבָּלָה־סְפָרִים הָאט עֶר יָא אָפְט אַרַיינְגֶעקוּקְט, וַוייל דָאס הַארְץ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז זֵיי וֶועלֶען אִיהם צוּ נוּטְץ קוּמֶען צוּם שְׁווינְדֶעל, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט אַסַךְ יָאהרֶען, אַז זַיין נָאהמֶען הָאט שׁוֹין גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, פְלֶעגְט עֶר זִיךְ פַאר זַיינֶע מְקוֹרָבִים בֶּערִיהמֶען, אַז נָאךְ קְלֵיינֶערְהֵייד הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ מַאכֶען דִי קוּנְץ, אוּנ הָאט אָבְּגֶענַארְט דֶעם אֵייגֶענֶעם טַאטֶען, חָאטְשׁ קַיין נַאר אִיז עֶר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. בַּיי דְרַייצֶעהן יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין ב וּ ַק א רֶ ע שְׁ ט, אוּנ הָאט גֶעדִיעֶנְט בַּיי אַסוֹחֵר, אַפוֹלִישֶׁען יוּדֶען, ר׳ מָרְדְּכַי מַ רְ גָ לִ י וֹ ת. מִיט׳ן בַּעַל הַבַּיִת פְלֶעגְט עֶר אָפְט פָאהרֶען קַיין טִירְקַיי אַיינְקוֹיפֶען סְחוֹרָה. עֶס אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּ זַיין אִין נִ יקָ א פָּ א לִ י ס, סְ מִ י רְ נָ א

אונ סַאלוֹנִיקִי, אונ אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַנָאהֶענְטֶער מְחוּתָּן מִיט דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וָואס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶערֶעכֶענְט פַאר טִירְקֶען אונ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען דָאנְמֶאה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר גֶעבֶּענְשְׁט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נַייֶעם נָאהמֶען פְּרַאנְק, וַוייל דִי טִירְקֶען פְלֶעגֶען רוּפֶען יֶעדֶען פְרֶעמְדֶען פְּרַאנְק. פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וָואס יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּמְצוּדְרֶעהֶען אִין טִירְקַיי, אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען בְּרַכְיָה, דֶער פִיהְרֶער פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אונ עֶס אִיז פוּן אִיהם אִיבֶּערְגֶעבְּלִיבֶּען אֵיין אַלְמָנָה אונ אַקְלֵיין טָאכְטֶערְל, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי יְרוּשָׁה, אונ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְנֶען פַאר הֵיילִיג. דִי אַלְטֶע הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען „גְבִירָה”, אָדֶער „מַטְרוֹנִיתָא”, אונ דִי יוּנְגֶע הָאט גֶעהֵייסֶען „נַעֲרָה קַדִּישָׁא”. אַזַא מֶענְשׁ וִוי יַעֲקֹב פְרַאנְק, וָואס עֶס הָאט אִיהם פוּן דֶער קִינְדְהַייט אָן גֶעצוֹיגֶען נָאר גוּט צוּ לֶעבֶּען, הָאט אַזַא מִין פְרוּמְקַייט, וָואס עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס — אונ וָואס בֶּעשְׁטֶעהט: אִין נָאכְלוֹיפֶען תַּאֲווֹת אונ נִיט שְׁטַארְק אָבְּגֶעשֵׁיידְט זַיין פוּן וַוייבֶּער — גֶעמוּזְט זֶעהר גֶעפָאלֶען, אונ עֶר אִיז בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם מַהֲמַדְנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אַזוֹי וִוי אַלֶּע, וָואס הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ דֶער סֶעקְטֶע דָאנְמֶאה, אונ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְוִוישֶׁען דִי פַּייֶערִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאט זִיךְ אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַרָאלְלֶע בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, הָאט עֶר בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט עַזּוּת אונ אַיינְגֶעשְׁפַּארְטַקְייט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ אַרוֹיפְצוּהַאפֶּען אוֹיף אַהוֹיכֶער מַדְרֵיגָה, אונ פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען פוּן זִיךְ אונ שְׁרַייֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט דִי נְשָׁמָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קֵיין שֶׁאנֶער מֶענְשׁ, רֶעדֶען הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט, קֵיין לַמְדָן אִיז עֶר אַוַדַאי נִיט גֶעוֶועהן, אונ דָאךְ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט עֶטְלִיכֶע נַארְעֶן, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט. אַזוֹי פִיהְרְט זִיךְ שׁוֹין דִי וֶועלְט: קוים גֶעפִינְט זִיךְ אַזֶעלְכֶער, וָואס נֶעהמְט זִיךְ פֶּעסְט עֶפִּיס אוֹיף אַנַייעֶם וֶועג אונ וֶוערְד בַּיי זִיךְ נִיט בָּטֵל, וֶוען מֶען קוּקְט אוֹיף אִיהם דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אַבִּיסֶעלֶע קְרוּם, מוּז עֶר בֶּעקוּמֶען אָנְהֶאנְגֶער, וָואס מַאכֶען אָן אַלַארְם אונ צוּלֶעגֶען דִי זַאךְ אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער בִּיז מֶען הוֹיבְּט אָן דֶערְפוּן צוּ שְׁמִיעסֶען, אונ אַז דִי וֶועלְט נֶעהמְט אִיהם נָאר אִין מוֹיל אַרַיין — אִיז עֶר שׁוֹין נָאהֶענְט צוּם צִיעל. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען מִיט יַעֲקֹב פְרַאנְק, אונ אַז עֶר הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1752 חֲתוּנָה גֶעהַאט אִין נִיקָאפָּלִים מִיט זֶעהר אַשֶׁאנֶער פְרוֹי חַנָּה, וָואס הָאט גֶעבָּארֶען צְוַויי זִיהן יוֹסֵף אונ יַעֲקֹב, אונ אֵיין טָאכְטֶער חַוָּה, הָאט אִיהם דָאס וַוייבּ נָאךְ

מֶעהר גֶעהָאלְפֶען אויסְצוּפִיהרֶען זַיין זַאךְ . זִי אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אִשָּׁה צְנוּעָה וִוי אַלֶע פְרוֹיֶען פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ צוּ'דֶעם צִיעל וָואס אִיהר מַאנְן הָאט גֶעצוֹיגֶען הָאט זִי אִיהם זֶעהר גֶעטוֹיגְט : זִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען יוּנְגֶע לַייט פוּן אַלֶע זַייטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ אִיהר אִיז עֶר אוֹיךְ גְרוֹיס גֶעוָארֶען .

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם אִין טִירְקַיי נִיט אַזוֹי גוּט גֶעגַאנְגֶען. שׂוֹנְאִים הָאט עֶר גֶעהַאט אַסַךְ , אוּנ עֶס אִיז אַסְבָרָא אַז דִי יוּדֶען פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען גֶעדוּנְגֶען אַ טֶערְק , עֶר זָאל אִיהם הַרְגֶ'נֶען . עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי פְרַאנְקְ'ן עֶר זָאל זוּכֶען זַיין גְלִיק עֶרְגֶיץ אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זָאגֶען , אַז אַ בַּת קוֹל הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעוֶועהן , אַז עֶר מוּז פָאהרֶען קַיין פוֹילִין . קַיין בַּת קוֹל הָאט עֶר , פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ , נִיט גֶעהֶערְט , נָאר עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען , אַז אִין פוֹילִין זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס , אוּנ אַז דָארְט וֶועט עֶר אִים שְׁטַאנְד זַיין אויסְצוּפִיהרֶען דֶעם פְּלַאן , וָואס אִין טִירְקַיי הָאט עֶר אִיהם נִיט גֶעקָאנְט גֶערָאטְהֶען . אִים יָאהר 1755 , פוּנְקְט וֶוען אִין דִי פוֹילִישֶׁע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּבְּרֶענְט דָאס מַחֲלוֹקֶת וֶועגֶען ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ , אִיז יַעֲקֹב פְרַאנְק אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קַיין פוֹילִין ; עֶר הָאט שֵׂכֶל גֶעהַאט נִיט צוּ קוּמֶען מִיט קַיין לֶעדִיגֶע הֶענְד , אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעשִׂיט מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעגֶעבֶּען בְּרֵייטֶע נְדָבוֹת , הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶועהן אוּמֶעדוּם . דִי פוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַ מֶענְשֶׁען , וָואס זָאל הָאבֶּען אִין זִיךְ אַ כֹּחַ צוּ וֶוערֶען זַייעֶר מַנְהִיג , אוּנ זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען , אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען ; אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז בַּיי קֵיינֶעם פוּן זֵיי קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער , וָואס זֵיי הָאבֶּען אוֹיף אִיהם אַזוֹי פִיעל גֶעוַוארְט. פְרַאנְק הָאט זֵיי טַאקִי נִיט גֶעזוּשַׁאלֶעוֶועט צוּ דֶערְצֶעהלֶען גַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת, וִוי אִין אִיהם אִיז אַרַיין דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ , אוּנ דָארְט ווּאוּ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט צוּם רוּמֶעל הָאט עֶר גֶעוִויזֶען מוֹפְתִים אוֹיךְ . פַאר דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז שׁוֹין גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס פְרַאנְק הָאט גֶעלֶעבְּט אִין סַאלוֹנִיקִי אוּנ הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיף דֶער אֵייגֶענֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד , וָואס אוֹיף אִיהר אִיז אויסְגֶעוַואקְסֶען שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה , אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פוּן אִיהם גֶעהֶערְט, אַז אִין אִיהם לִיגְט דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ אוּנ עֶר הָאט זֵיי נָאךְ אויסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי אַרַיינְפִיהרֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד וִוי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן , וַוייל עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פִיעְרְצִיג יָאהר זַייט חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִים יָאהר 1716 , הָאבֶּען אַלֶע אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ

וואוהין ער איז נאר געקומען זענען איהם טויזענדער נאכגעלאפען. אין רוהאטין, בויסק, נאדווארנא, לאסקארון און נאך אנדערע שטאדט פון פאדאליען און גאליציען האט מען איהם פשוט אויף די האנד געטראגען. און איהם צו ליעב האבען זיך די שבתי צבי'ניקעס אנגעהויבען רופען פראנקיסטען אדער זהריסטען, ווייל דער זהר איז ביי זיי געווארען דאס הייליגסטע. דעם נאהמען פון פראנק'ן האבען זיי אריינגעשטעלט אין די תפלות און פלעגען איהם ניט אנדערש רופען ווי „הייליגער הערר".

די רבנים האבען פריהר אויך גענוג גערודפ'ט די שבתי צבי'ניקעס, האט'ש זיי פלעגען זיך בעהאלטען און ניט ארויסווייזען אפענטליך ווער זיי זענען. אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען אזא פארשטעהער ווי יעקב פראנק, האבען זיי נאר אנדערש אויפגעהויבען די קאפ און האבען ניט נאר אויפגעהערט זיך צו היטען, נאר זיי זענען נאך פריי ארויסגעשפרונגען און געוויזען אז זיי האלטען ניט פונ'ם תלמוד. דערצו זענען נאך צו זיי צוגעשטאנען עטליכע רבנים און בכבודע בעלי בתים, ווי דער נאדווארנא'ר רב ר' יהודה ליב קריסא, דער בוסקער רב ר' נחמן בן שמואל הלוי, און בעזאנדערס דער אלטער גביר אלישע שור, וואס זיין טאכטער חנה האט געקאנט אויסווענינג דעם גאנצען זהר און האט זיך גערעכענט פאר א נביאה. אוודאי האבען די רבנים ניט געטארט שווייגען, און עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זעהען ווי ווייט מעגליך מאכען א תל פון די פראנקיסטען. דערווייל האט זיך געמאכט וואס יעקב פראנק איז געקומען קיין לאסקארון. ווען עס איז דארט געווען א יריד, זיך זעהען מיט זיינע חברה-לייט, און האט זיך מיט צוואנציג פראנקיסטען פערשלאסען אין א אכסניא, כדי קיינער זאל זיי ניט שטערען. די יודען האבען באלד צו וויסען געגעבען דער פאליציע, אז עס איז געקומען עפיס א טערק און רעדט צו יודען, זיי זאלען אננעהמען די מחמדאנישע אמונה און אוועקפאהרען קיין טירקיי. אויסער דעם האבען זיי געשריגען, אז זיי האבען אריינגעקוקט דורך די שפארונעס פון די לאדענס און האבען אליין געזעהען ווי פראנק מיט זיינע חסידים האבען געטאנצט ארום א נאקעטע פרוי און אז דאס איז עפיס א מין עבודה זרה. די פאליציע האט זיי אללע פערנומען, נאר אזוי ווי פראנק איז געווען איין אויסלענדער האט מען איהם תיכף אבגעלאזט, און די איבריגע האבען געמוזט כורע ומשתחוה זיין אז מען זאל זיי בעפרייהען. דעמאלט האבען די רבנים געמאכט די ערשטע אסיפה אין סאטאנוב, און טאקי באלד האט מען אין בראדי, פונקט אים ב' סיון פונ'ם יאהר 1756, ארויסגעלאזט א שארפען חרם

געגען די פראנקיסטען. מען האט בעשלאסען אז קיינער זאל זיך מיט זיי ניט משדך זיין, זייערע קינדער זאלען זיך רעכנען פאר ממזרים אונ אז יעדער יוד, וואס וועט געוואהר ווערען פון א פראנקיסט, איז מחויב באלד צו מעלדען דעם רב דערפון. צווישען די תקנות, וואס די רבנים האבען אין יענער צייט געמאכט, איז אויך געוועהן א בעפעהל: מען זאל ניט טארען לערנען דעם זהר פאר דרייסיג יאהר. צו שפאט האבען זיי זיך ארומגעקוקט צו וואס די קבלה קאן פיהרען. אויסער דעם האבען די רבנים אוועקגעשריבען צו ר׳ יעקב עמדן ער זאל זיי געבען איין עצה ווי אזוי זיי זאלען זיך נוהג זיין מיט די פראנקיסטען אונ פון איהם איז אנגעקומען באלד א קורצע תשובה. אז מען טאר גאר אויף זיי קיין רחמנות ניט האבען.

אז די יודען האבען בעקומען אזא היתר, האבען זיי זיך גענומען צו די פראנקיסטען גאר אויף איין אנדער אופן. נאך אין דעם אייגענעם יאהר האט מען זיי מחרים געוועהן אים ראש השנה אין שול, אונ מען האט בעזאנדערס געזעהען אז די ווייבער זאלען זיך אבזאגען פון די פראנקיסטען; אונ מען קאן זאגען, אז עס איז ניט געוועהן איין משפחה, וואו דאס פאמיליען-לעבען זאל ניט זיין פערפינסטערט אונ געשטערט. א חוץ דעם זענען די יודען געגאנגען מיט מסירה. אונ אזוי ווי פראנק אליין איז שוין אין יענע מקומות ניט געוועהן אונ זיי האבען פערשטאנען, אז אהן איהם קאן זיך זיין חברה ניט רירען, האבען זיי געלאזט זאגען ניקאלאי דעמבאווסקי, דעם עפיסקאפ פון קאמעניץ-פאדאלסק, אז עס האט זיך געמאכט וועהר א שעדליכע יודישע סעקטע, אונ זיי זענען געוועהן זיכער, אז ער וועט זיך מיט די פראנקיסטען אבגעבען. די פראנקיסטען זענען טאקי געוועהן אין א גרויסער סכנה, ווייל דעמבאווסקי איז געוועהן א הייסער קאטאליק, אונ ער האט זיי אללע געוואלט איבערגעבען דעם אינקוויזיציאנס-געריכט. פראנק האט אבער פון דער ווייטענס ניט געדרימעלט אונ האט זיינע לייט ניט געלאזט פאלען. אז מען האט איהם באלד נאך דער לאסקארונער מעשה ארויסגעשיקט איבער די גרעניץ, איז ער געבליבען זיצען אין חאטין, וואס האט דעמאלט געהערט צו טירקיי, אונ האט פון דארט גוט אכטונג געגעבען אויף אללעמען, וואס עס געהט פאר אין פאדאליען. קוים איז ער געוואהר געווארען פון דער מסירה, האט ער באלד געשיקט א בריעף צו די פראנקיסטען, אונ האט זיי געראטהען זיי זאלען פשוט זאגען דעם עפיסקאפ, אז דער יסוד פון זייער אמונה איז דער אייגענער וואס ביי די קריסטען, אונ אז זיי האבען דעם תלמוד פיינד דערפאר, וואס ער איז

פול מיט שקרים און מאוסע זאכען. פראנק האט אבער פערשטאנען, אז ווי וואהל און פראקטיש זיין עצה איז וועלען זיך די פראנקיסטען פארט ניט וועלען אויסגעבען פאר קריסטען, און דאריבער האט ער זיך בגנבה אליין אריבערגעהאפט קיין פולין, און האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז דאס איז דער בעסטער, און דער גלייכסטער וועג פאר זיי און, אז נאך שאנער וואלט געוועהן ווען עס טופען זיך טאקי א צוואנציג־דרייסיג מענשען פון זיי: דעמאלט וואלט דער עפיסקאפ געזעהען, אז זיי מיינען טאקי ערנסט איבערצוגעהען צום קריסטענטהום, און די יודען וואלטען געבליבען מיט זייער מסירה צום נארן. אויף אײנצוזעהן מיט זיין חברה איז פראנק, דאכט זיך, קיין נארר ניט געוועהן, און דערצו האט מען איהם נאך פערגאטטערט און מען האט געקוקט אויף זיינע ווארטער ווי אויף א ווינק פון אויבען. פון דעסטוועגען איז איהם שווער געוועהן צו פועל'ן, ניט נאר אז עטליכע פון די פראנקיסטען זאלען זיך לאזען טופען, נאר זיי זאלען אפילו מיט'ן מויל זאגען, אז זייער גלויבען גלייכט זיך אויס מיט'ן קריסטליכען; און אז ער איז צוריק אוועקגעפאהרען איז ער ניט געוועהן פעסט ביי זיך אז מען וועט איהם פאלגען, ווייל ער האט גוט בעמערקט, אז אפילו די בעסטע פראנקיסטען האבען זיך געשוידערט און עס איז זיי זעהר שווער געוועהן אנצונעהמען פראנק'ס דעה. דערווייל האבען אבער די יודען זיך דערוואוסט אז פראנק דרעהט זיך ווייטער ארום אין פולין, האבען זיי געגעבען נאך א מסירה, און די פאליציא האט פערנומען א סך פראנקיסטען, און האט זיי אײנגעזעצט אין תפיסה. דאס האט די פראנקיסטען ארויסגעבראכט פון דער העזה, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען טהון אזוי ווי יעקב פראנק האט זיי געהייסען. אז מען האט זיי געפיהרט צום עפיסקאפ, האבען אללע געשריגען, אז זיי זענען געגנער פונ'ם תלמוד און רעכנען זיך פאר קריסטען און דערפאר טהון די יודען זיי אן אזעלכע צרות. דערביי האבען זיי שוין ניט געזשאלעוועט אויסצורעדען אויף די יודען וואס עס איז זיי נאר געקומען אין מויל אריין, און האבען אפילו געזאגט, אז יודען בענוצען טאקי בלוט צו די מצות. דעמאלט האט זיך טאקי גראד געמאכט א בלבול דם אין יאמפאל און מען האט אין דעם בעשולדיגט עטליכע בעלי בתים. דעמבאווסקי האט באלד געזעהען אז דאס איז פאר איהם זעהר א גוט געשאפט, אז ער וועט בעקומען טויזענדער פרישע קאטאליקען, דערצו איז נאך ביי איהם אנגעלעגט געוועהן, וואס צום יאמפאלער פראצעס זענען איהם גאר אומגערעכט צוגעקומען נייע עדות, און ער האט געהייסען בעפרייהען אללע פראנקיסטען און האט זיי

געגעבען דאס רעכט אומעדום צו וואהנען און פריי האנדלען ; ער האט זיי נאך צוגעזאגט צו שיצען, ווייל ער האט זיך איינגערעדט, אז די צאהל פון די פראנקיסטען וועט זיך פערגראסערן און דערנאך וועלען זיי אללע צו־זאמען ווערן קריסטען.

די יודען זענען געגאנגען מיט'ן אלטען כלל, אז נצחון איז א גרויסע זאך, נאר דא האבען זיי דווקא א טעות געהאט, ווייל דער פון איז ארויס א גרויסער מכשול. די פראנקיסטען האבען אלליין ניט געהאפט, זיי זאלען אזוי גיך אויפ־געריכט ווערען, און פלוצלונג זאל אויף זיי קומען אזא ישועה. ערשט עטליכע חדשים צוריק האבען זיי געמוזט זיך שטאנדיג בעהאלטען, דאווענען אין פער־שלאסענע חדרים, מורא האבען פאר א זייטיגען קוק, און דא האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט, און ביים עפיסקאפ זענען זיי גאר געווארען תקיף. גרוים איז געוועהן זייער פרייד און, אז דעם מענשען איז גוט אויפ'ן הארצען דערמאנט ער זיך, אז מען דארף זיך נוקם זיין אין א שונא. ביי די פראנקיסטען איז געבליבען, זיי זאלען זיך אברעכנען מיט די יודען, און זיי האבען זיך געווענדט צו דעמבאווסקי'ן מיט א בקשה, ער זאל זיי ערלויבען האבען א וכוח מיט די רבנים און זיי אויסווייזען פונ'ם זהר, אז דער יסוד פון דעם קריסטענ־טהום איז היילינ. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט איין ארט, „אני מאמין" וואס אלישע שור האט אנגעשריבען און וואס איז בעשטאנען פון ניין פונקטען : 1) א אמת'ער יוד דארף ניט נאר ליעב האבען גאטט, נאר שטאנדיג נאכקלאהרען און וועלען פערשטעהען זיין גרויסקייט און הויכקייט. 2) די תורה און די נביאים האבען אין זיך בעהאלטענע סודות, וואס ניט יעדער איז זוכה זיי צו וויסען און נאר מיט רוח הקדש קאן מען זיי משיג זיין. 3) דער בעסטער פירוש אויף דער תורה איז דער זהר, ווייל דער תלמוד פערדרעהט נאר דעם פשט, ער פארשפרייט נארישקייטען אין פאלק, ער הייסט פיינד האבען אנדערע אמות און איז אפילו מתיר בלוט צו פערגיסען פון ניט־יודען. 4) די פראנקיסטען גלויבען, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס די גאנצע וועלט מיט אללע ברואים, פון גרוים ביז קליין, געפינען זיך אונטער זיין השגחה. 5) זיי גלויבען אבער אויך, אז דער איינענער גאט האט דריי „פרצופים" (פנים'ער), און דערפאר שטעהט אין חומש: „בראשית ברא אלהים" און ניט „אלה". אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך גאטטער און ניט דורך איין גאטט. 6) זיי גלויבען, אז גאט האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א מענשען און האט אלדינג געטהון וואס א לעבעדיגער מענש בעדארף צו טהון, נאר ער איז געוועהן פריי פון זינד,

וואס קלעבען זיך אן אין א בשר ודם. 7) ירושלים אונ דער בית המקדש וועלען מעהר קיין מאל ניט צוריק אויפגעבויעט ווערען. 8) משיח וועט ניט קומען בעפרייהען די יודען, נאר ער וועט זיך צום צווייטען מאל בעוויזען אונ מכפר זיין אויף די עונות פון אללע מענשען. 9) דער משיח וועט טאקי זיין גאטט אליין, ער וועט אראבנעהמען די קללה פונ'ם פאלק ישראל אונ וועט זיי אנ־ווייזען דעם רעכטען וועג.

דעם עפיסקאפ איז די זאך זעהר געפאלען אונ חאטש די ניין עיקרים, וואס אלישע שור האט געשטעלט, זענען נאך געוועהן גאנץ ווייט פונ'ם קרים־טענטהום, האט ער געוואוסט אז דאס אליין וועט אויך גענוג פערשלאגען די יודען די קאפ, אונ ער האט געהייסען מען זאל באלד אבדרוקען די עיקרים אויף לשון קדש אונ פויליש אונ מען זאל זיי צושיקען אין אללע יודישע שטאדט. אויסער דעם האט ער דעם 20 יוני 1757, ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז פונקט אין צוויי חדשים ארום מוזען די רבנים ארויסשיקען שליחים קיין קאמעניץ, וואס זאלען דארט מיט די פראנקיסטען א ויכוח האבען; דערביי האט ער זיי מזהיר געוועהן, אז פאר יעדען טאג וואס זיי וועלען פערשפעטיגען וועלען זיי צאהלען שטראף, אונ ווי באלד זיי וועלען גאר ניט קומען וועט ער הייסען פער־ברענען דעם תלמוד אונ וועט רעכנען, אז מיט'ן שווייגען זענען זיי מודה אז די פראנקיסטען האבען רעכט.

אזא אויפטהוא פון די פראנקיסטען האט אנגעמאכט א געוואלד צווישען די פוילישע יודען. דער ענין פון ויכוח אליין איז ביי די יודען קיין נייעס ניט געוועהן, ניט איין מאל איז זיי שוין אויסגעקומען אפענטליך זיך ארויסצושטעלען געגען די שונאים אונ האלטען מלחמה מיט דבורים; נאר דעמאלט זענען גע־וועהן אנדערע צייטען אונ אנדערע מענשען: יודישע לומדים זענען געוועהן בקי אין פערשיעדענע חכמות אונ לשונות' אונ האבען געוואוסט וואס צו ענט־פערן. אז מען האט די יודען גערופען צו א ויכוח אים דרייצעהנטען יאהר־הונדערט, האט זיך געפונען ארמב"ן. וועלכער איז אים שטאנד געוועהן אין א פייעריגע רעדע צושלאגען אללע בעשולדיגונגען געגען זיין פאלק; אז א גאנצע מחנה פון שונאי ישראל האבען אים פינפצעהנטען יאהרהונדערט געשלעפט די רבנים צו א ויכוח, האבען זיך אבגעזוכט אזעלכע גרויסע לייט, ווי ר' יוסף אלבו, דון וידאל פערער אונ ר' זרחיה הלוי, אונ מען האט די גיפטיגע פיילען ניט צוגעלאזט צום יודענטהום. אצונד איז אבער געלעגען א שרעקליך חשכות אויף די פוילישע יודען, זייערע רבנים האבען זיך, אויסער

ש"ס אונ פוסקים, מיט קיין זאך ניט בעשעפטיגט, קיין שום פרעמדע שפראכע האבען זיי ניט פערשטאנען, ווי אזוי זשע האבען זיי געקאנט זיך בשליסען צו האבען א וכוח מיט די פראנקיסטען, וועלכע האבען גערעדט גוט פוליש אונ צווישען זיי זענען טאקי געוועהן רעכטע געלעהרטע. דערצו האבען זיך די רבנים נאך מעהר געשראקען דערפאר, וואס זיי האבען געהערט, אז די פראנקיסטען וועלען ברענגען אללע זייערע ראיות פונ'ם זהר, אונ דערמיט וועלען זיי זיין געבונדען, ווייל דעם זהר האבען זיי אויך געהאלטען פאר הייליג. אודאי איז געווארען צווישען די פולישע רבנים א גרויסער רעש, זיי האבען צושיקט בריעף קיין אויסלאנד אונ געשריגען אז דאס איז „גזרת השמד", אז מען וויל זיי מיט געוואלד אויסטויפען; זיי האבען זיך אפילו געפרוווט צו זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען ער זאל מבטל זיין דעמבאווסקי'ס בעפעהל, אונ האבען געשיקט קיין אמשטרדם, מען זאל זיי ווענינגסטענס געבען א שפאנישען יודען, וועלכער זאל קאנען איבערזעצען אלדינג וואס מען וועט זיי פרעגען ביי דעם וכוח. פון די אללע זאכען איז מן הסתם גאר ניט געווארען; עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס זיי האבען נאר פערשפעטיגט עטליכע טאג אונ סוף כל סוף האבען זיי געמוזט ארויסשיקען קיין קאמעניץ פיער רבנים, פון סאטאנוב – ר' מענדיל, פון מעזיבוז – ר' ליב, פון יאזלאוויץ – ר' בער, אונ פון מאהילוב – ר' יוסף קרעמעניצער. פון די פראנקיסטענס זייט זענען געקומען ביז דרייסיג פארשטעהער, אונ בעזאנדערס האבען דעמאלט געשפיעלט א ראללע יהודה ליב קריסא פון נאדווארנא, שלמה בן אלישע שור פון רוהאטין אונ נחמן בוסקער. ביי אזא לאגע, וואו די רבנים האבען קיין מויל ניט געקאנט אפנען אונ האבען מיט גרוים מיה פערשטאנען די שאלות, וועלכע מען האט זיי פאר־געלעגט, איז קיין וואונדער ניט וואס די פראנקיסטען זענען געבליבען גערעכט. דעם 14 אקטאבער 1757 האט דער עפיסקאפ ארויסגעגעבען א פסק, אז דאס שאדליכקייט פונ'ם תלמוד איז בעוויזען געווארען, אז מען מוז פערברענען אללע גמרות וואס געפינען זיך אין גאנץ פאדאליען, אז די יודען מוזען בעצאהלען די פראנקיסטען 5000 גולדען פאר זייער טרחא אונ 154 רענדליך דארפען זיי מנדר זיין אויף צורעכטצומאכען די קאמעניצער קאטאלישער קירכע, אונ א חוץ דעם זענען זיי מחויב רוהיג אויסצוהערען די פראנקיסטען, ווען זיי וועלען זיי זאגען מוסר אונ צורעדען זיי זאלען זיך נעהמען אויף זייער וועג.

א פחד איז געפאלען אויף די פולישע יודען, ווען זיי האבען געזעהען אז דעמבאווסקי טרייבט טאקי קיין קאטאוועס ניט אונ ער האט שוין נעגעבען

א בעפעהל מען זאל זוכען אין אללע יודישע הייזער אונ צונעהמען אללע גמרות, וואס מען וועט דארט געפינען. זיי האבען זיך געקלאגט פאר'ן קאניג אלליין אונ האבען געפונען אפילו א שטיקעל צד, ווייל דער ערשטער מיניסטער, דער גראף בריהל האט געהאלטען ביי זיך א יודישען פאקטאר ברוך יונג, אונ ער האט זיי צוגעזאגט גאנצע גליקען; נאר זיי האבען אומזיסט אויסגעבראכט געלד אונ האבען גאר ניט געפועלט. פון אללע זייטען האבען זיך דערוויייל געשלעפט וואגענס, פול מיט גמרות, קיין קאמעניין אונ פונקט ערב ראש חדש כסלו האט מען דעם תלמוד פערברענט. די יודען האבען דעם טאג געפאסט אונ האבען דאס אומגליק גערופען „שרפת התורה". די פראנקיסטען האבען ווידער געטאנצט אונ זייער שמחה איז נאך גראסער געווארען, ווען דער עפיסקאפ האט געהייסען דער פאליציע זי זאל ניטהען די ווייבער, וועלכע האבען זיך פריהר אבגעזאגט פון זיי — וועגען דעם חרם וואס די רבנים האבען זיי פריהר מחרים געווען —, זיי זאלען זיך צוריק אומקעהרען צו זייערע מאנער. דעמאלט האבען עטליכע פרויען אלליין זיך דאס לעבען גענומען, ווייל זיי האבען גערעכענט פאר א גרויסען חטא צו בלייבען צווישען די פראנקיסטען.

באלד האט זיך אבער דאס גליק אבגעטהון פון די פראנקיסטען אונ איז איבערגעגאנגען צו די יודען. קיין חדש איז ניט אבגעלאפען זייט מען האט דעם תלמוד פערברענט אונ דעמבאווסקי איז פלוצלונג געשטארבען. די וועלט זאגט א ווארטעל, אז דער טויט איז קיין נקמה ניט, פון דעסטוועגען האבען די יודען געשריגען, אז דאס האט דעמבאווסקי געהאט א מפלה פאר דעם גרויסען חלול השם וואס ער האט אנגעמאכט, אונ קוים האבען זיי דערפיהלט, אז די פראנקיסטען האבען שוין מעהר קיין בעשיצער ניט, האבען זיי זיך גענומען מיט אללע כוחות זיי צובעצאהלען כפל כפלים פאר די צרות, וועלכע זיי האבען איבערגעטראגען. מסירות האט זיך ווייטער אנגעהויבען שיטען אויף די פראנקיסטען, אונ דערצו זענען נאך די יודען געפאלען אויף א שכל אונ צו יעדער מסירה האבען זיי צוגעלעגט א היבשע מטבע, אונ דאס איז געוועהן דער בעסטער בעוויז, אז זיי זענען גערעכט.ביי אזעלכע מיטעל איז קיין וואונדער ניט וואס אין א קורצער צייט האט מען די פראנקיסטען ניט געקאנט דערקענען: א סך פון זיי האט מען איינגעזעצט אין תפיסה; די דאזיגע וואס מען האט איבערגעלאזט האט מען אבגעגאלט א האלבען קאפ מיט א האלבען באָרד, עס זאל הייסען, אז דאס זענען ניט קיין יודען אונ ניט קיין קריסטען; פיעל זענען

זיך צולאפען קיין בעסאראביען, וואס איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון טירקיי, נאר די פולישע רבנים האבען זיי דארט אויך ניט געלאזט רוהען, זיי האבען אוועקגעשיקט בריעף צום חכם-באשי קיין קאנסטאנטינאפאל אונ ער האט זיי גערודפט נאך מיט מעהר כעס. עס פלעגט צו ליעב דעם אפט קומען צו געשלאג, אונ איין מאל ביי אזא געשלאג האט מען דערהרג'ט דעם אלטען אלישע שור.

אז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז צום האלז אונ די פראנקיסטען האבען מעהר ניט געקאנט אויסהאלטען, האבען זיי זיך געווענדעט צום קאניג אלליין, אונ האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א חסד דעמבאווסקי האט מיט זיי געטהון, ווי עס איז זיי געראטהען צו דערוויזען דאס שעדליכקייט פונ'ם תלמוד, אונ ווי די יודען האבען זיך דערנאך מיט זיי דערפאר אבגערעכענט, אונ מען האט זיי פונ'ם הימעל אראבגעווארפען טיעף אין דער ערד אריין. דער 11 יוני 1758 האט דער קאניג אויגוסט דער דריטע ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די מלוכה דארף שיצען די פראנקיסטען, אונ זיי האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין גאנץ פולין. די יודען האבען זיך אבער געטהון זייערס: זיי האבען ווייטער געשיט מיט געלד אונ דעם קאניגס בעפעהל איז געבליבען נאר אויפ'ן פאפיער. ווי באלד די פראנקיסטען האבען א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט, אונ אז אהן א פארשטעהער וועט מען זיי טאקי צום איבריגען דערקוועטשען, האבען זיי אוועקגעשריבען צו פראנק'ן, וואס איז דעמאלט געזעסען אין טירקיי, ער זאל זיי געבען איין עצה. פראנק האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ איז אים אנהויב פונ'ם יאהר 1759 אלליין געקומען קיין פולין בעטראכטען וואס עס פעהלט זיין חברה, אונ מיט וואס מען קאן זיי העלפען. דעמאלט האבען זיי בעשלאסען, אז עס איז נאך וועניג וואס מען ווייזט די קאטאלישע גייסטליכע פון דער ווייטענס אז מען איז נוטה צום קאטאליציזים, נאר מען מוז זיי עס בעווייזען בפועל. פראנק האט פארגעלעגט מען זאל פשוט ווערען קריסטען אונ אללע האבען מסכים געווען צו זיין דעה, ווייל עס איז ביי זיי קיין ספק ניט געווען אז די גייסטליכע וועלען זיך מיט זיי שטארק משמח זיין אונ זיי אויפהאפען ווי א אבן טוב. זיי האבען באלד אנגעשריבען א פאפיער צום נייעם עפיסקאפ ווראטיסלאוו לובינסקי, אונ האבען איהם מודיע געוועהן, אז זיי זענען אללע פערטיג אנצונעהמען דאס קריסטענטהום, אונ דערביי האבען זיי איהם געבעטען ער זאל פון זייערט-וועגען אפגעבען א פעלד, וואו זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די שונאים

פונ'ם אמת, אונ ער זאל זיי ערלויבען נאך אמאל א ויכוח צו האבען מיט די יודען. לובינסקי האט זיי אבער זעהר קאלט אויפגענומען; וועגען ויכוח האט ער זיך גאר ניט ווישענדיג געמאכט, אונ וועגען זייער איבערגאנג צום קאטאליציזמוס האט ער זיי געזאגט, אז ווארטער האבען קיין ווערטה ניט, אז אזעלכע זאכען טהוט מען פריהר אונ דערנאך קאן מען דערפון רעדען. יעדענפאלס האט ער געהייסען זייער פאפיער אבדרוקען, כדי ער זאל זיי קאנען האלטען ביים ווארט.

לובינסקי'ס קאלטע תשובה האט א ביסעל אבגעהאלטען די פראנקיסטען פון זייער פלאן אונ עס זענען אזוי אוועקגעגאנגען עטליכע חדשים ביז זיי האבען זיך געקאנט בערעכנען וואס זיי זאלען טהון. יעדענפאלס האט זיי פראנק אנגעזאגט זיי זאלען קיין שום שריט ניט מאכען ביז זיי וועלען ניט וויסען אז זייער לאגע איז געזיכערט, אונ ערשט דעם 16 מאי 1759 האבען זיי אוועקגעשיקט צוויי בקשות, איינע נאך אמאל צום עפיסקאפ לובינסקי, וועלכער האט דעמאלט בעקומען שוין א גראסערע שטעללע, אונ די אנדערע צום קאניג. ביידע בקשות האבען אונטערגעשריבען, אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אין דער בקשה צום קאניג איז געשטאנען אז זיי ערווארטען פון איהם טאקי א רעכטע הילף אונ האפען אז ער אלליין וועט אכטונג געבען מען זאל זייערע ווארטען פינקטליך אויספאלגען, ווייל אויף זיין בעפעהל פון פריהר האט מען זיך ניט אומגעקוקט, אונ די יודען, וואס האבען אפילו פאר גאטט קיין מורא ניט, האבען געמאכט פון זיי א תל, אונ דערביי האבען זיי געבעטען ער זאל לאזען אויסרופען אין גאנץ פוילין אונ ליטא, אז ווער פון די פראנקיסטען עס האט זיך בעהאלטען, מאג זיך ארויסווייזען אונ דארף פאר קיינעם קיין מורא ניט האבען, אז די מלוכה מוז זיי שיצען אונ זיי אומקעהרען זייערע ווייבער אונ קינדער, וועלכע האבען זיך געמוזט אין דער שלעכטער צייט אבטהיילען פון זיי, אונ אז זיי האבען דאס רעכט זיך בעשעפטיגען מיט עהרליכע פרנסות אין דער גאנצער מדינה. ביים עפיסקאפ לובינסקי האבען זיי געבעטען צוויי זאכען: ערשטענס, האבען זיי אנגעוויזען, אז עס איז זעהר נאטהיג מען זאל זיי ערלויבען צו האבען א ויכוח מיט די רבנים, ווייל זיי ווייסען אז צווישען די יודען זענען דא זעהר פיעל, וואס פיהלען אין הארצען אז די פראנקיסטען האבען רעכט נאר זיי האבען נאך ניט אזוי פיעל כח זיי זאלען זיך אבטהיילען פון אנדערע, אונ אז זיי וועלען אבער זעהען, ווי די רבנים וועלען פערליערען זייער ווערטה ביים ויכוח, וועלען

זיי ביי זיך שטארקער ווערען און וועלען אויך ארויסשפּרינגען גלייך מיט זיי. אויסער דעם האבען זיי געדרונגען, אז צו ליעב דעם זכות וועלען די איבריגע יודען אויך אפּגעהן די אויגען און די קאטאלישע קירכע וועט בעקומען צעהנער טויזענדער נייע קאטאליקען. צווייטענס האבען זיי געבעטען, מען זאל זיי אבּ־זוכען עפּיס א מעמד פּרנסה, ווייל זיי זענען כמעט אללע זעהר פערארעמט געווארען און לעבען פון נדבות, וואס מען שיקט זיי צו פון אונגארן און וואלעכייא. און דערפאר מוז מען זעהען זיי זאלען זיך קאנען בעזעצען מעהר צווישען קריסטען און די פּריצים אלליין זאלען זיי מקרב זיין, כדי זיי זאלען זיך פערדיענען עהרליך זייער שטיקעל ברויט און ניט דארפען אזוי ווי די יודען, האלטען שענקען און שינדען די הויט פונ'ם פאלק. די פראנקיסטען האבען גערעכענט. אז דאס מאל וועט זיי געראטהען, ווייל דער קאניג האט שוין פריהר נאך ארויסגעוויזען אז ער האלט פון זיי און וועט זיי אצונד געוויס ניט אבזאגען, און לובינסקי וועט זיי אויך צו ליעב טהון, בעזאנדערס ביי דער גרויסער מאכט וואס ער האט דעמאלט געהאט. זיי האבען אבער א טעות געהאט: דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, און ער האט זיי אפילו ניט געוואלט ענפערן; לובינסקי האט זיי אפילו יא געשיקט א תשובה, נאר קיין גרויסע הנאה האבען זיי דערפון ניט געהאט. ער האט זיי געגעבען אנצוהערען אז זיי דרעהען מיט דער צונג, אט זאגען זיי אז זיי גלויבען אין קריסטוס און אט שרייען זיי אז זיי ווארטען אויף משיח, און מען קאן צו זיי קיין צוטרויען ניט האבען, און ביז זיי וועלען זיך ניט טויפען טארען זיי ניט רעדען פון קיין הילף. די יודען ווידער האבען ניט אויפגעהערט מלחמה צו האלטען. זיי האבען געשריגען, אז די פראנקיסטען וועלען קיין מאל ניט ווערען קיין אמת'ע קריס־טען, פונקט ווי פון די שבתי צבי'ניקעס זענען ניט געווארען קיין אמת'ע טירקען, און פון זיי וועט נאר ארויס א שעדליכע קריסטליכע סעקטע. ביי דער אייגענער מיינונג איז אויך געוועהן דער שליח פונ'ם פּאפּסט אין פולין, דער גייסטליכער ניקאלאי סערבא. וועלכער האט געשריבען קיין רום אז מען מוז די פראנקיסטען לאזען לויפען און אז דעמבאווסקי האט אומזיסט אנגעמאכט וועגען זיי אזא געוואלד.

אזוי האבען די פראנקיסטען זיך געמוטשעט און געליטען ביז דאס רעדעלע פונ'ם מזל האט זיך ווייטער א דרעה געטהון צוריק, און עס האבען זיך אנגע־הויבען פאר זיי עפּיס ליכטיגערע טאג. לובינסקי האט געמוזט אוועקפאהרען און זיין שטעללע האט פערנומען מיקוליטש־מיקאלסקי, וואס האט געוואלט

אז די וועלט זאל נאר ווערען קאטאליקען. די פראנקיסטען האבען באלד פערשטאנען, אז ביי איהם וועלען זיי אלדינג אויספיהרען אונ האבען זיך צו איהם געווענדט מיט א בקשה ער זאל זיי העלפען אין דער נויט, אונ אויסער דעם זאל ער זיי לאזען א ויכוח האבען מיט די רבנים. מיקאלסקי האט אבער זיי געאנטפערט, אז קודם כל מוזען זיי בעווייזען אז זיי גלויבען פעסט אין די יסודות פונ'ם קריסטענטהום אונ דערנאך קאן מען שוין רעדען וועגען א ויכוח. דעמאלט האבען ביידע פארשטעהער פון די פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור אנגעשריבען א גאנצע מגלה אויפ'ן נאמען פון מיקאלסקי אונ האבען וועגען זייער אמונה אריינגעשטעלט זיבען פונקטען: 1) אז וואס די נביאים האבען געזאגט איבער משיח'ן איז שוין מקוים געווארען; 2) אז משיח איז געוועהן גאטט אליין מיט זיין נאמען „אדני", אונ ער האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א בשר ודם, כדי ער זאל קאנען מכפר זיין די עונות פון אללע; 3) אז זייט משיח איז געקומען זענען בטל געווארען אללע מנהגים אונ דינים פון קרבנות; 4) אז יעדער איז מחויב צו דיענען דעם משיח, ווייל אין איהם ליעגט די גאנצע ישועה; 5) אז דער קרייץ איז משיח'ס חתימה אונ א זכר פונ'ם דרייאייניגען גאטט; 6) אז ביז מען טויפט זיך ניט קאן מען ניט משיג זיין דאס גרויסקייט פונ'ם מלך המשיח; 7) אז דער תלמוד בעפאהלט מען זאל נוטצען קריסטליך בלוט, אונ אז יעדער וואס גלויבט אין איהם קאן זיך אהן דעם בלוט ניט בעגעהען. דעם לעצטען פונקט האבען זיי געשטעלט מיט א בעזונדער כונה אונ האבען בפירוש געשריבען, אז זיי וועלען עס דערווייזען אונ די רבנים וועלען מוזען מודה זיין, ווען מען וועט זיי נאר לאזען זיך מיט זיי אויסטענה'ן. זיי האבען געוואוסט גאנץ גוט, אז אויף אלדינג קאן מען זיי נאך איבערפרעגען טויזענדער שאלות, אונ די הויפט-פראגע מוז זיין: פאר וואס זיי טויפען זיך נאך אליין ניט? דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם בלבול פון בלוט אריינגעבען פאר א נדן אונ דא וועט מען זיי שוין לאזען טהון וואס זיי וועט געפאלען. די פראנקיסטען האבען טאקי קיין טעות ניט געהאט: קוים האט מיקאלסקי דערהערט, אז ביים ויכוח וועט מען רעדען וועגען עלילות הדם האט ער זיך אין דעם אנגעהאפט מיט ביידע הענד, אונ אפילו ניקאלאי סערבא, דער שליח פונ'ם פאפסט, וואס האט איבערהויפט געקוקט קרום אויף די פראנקיסטען, איז אויך געוועהן נייגעריג צו וויסען וואס פאר בעהאלטענע סודות די אינוועניגסטע שונאים פון די יודען וועלען ארויסגעבען. אין יענער צייט האט גראד דער פאפסט קלעמענטי דער דרייצעהנטער

אַרויסגעלאָזט אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען טְרַאַכְט אוּמְזִיסְט אוּיס אוּיף דִי יוּדֶען אַז זֵיי דַארְפֶען בְּלוּט אוּיף פֶּסַח, אוּנ אַז מֶעהר זָאלֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אִין דִי קַאטָאלִישֶע לֶאנְדֶער נִיט פָארְקוּמֶען. דַארוּיף הָאט אִיהם אַרוּיפְגֶעבְּרַאכְט אַ גֶעוִויסֶער יַעלֶעק, אַ יוּד מִיט אַ הַיים יוּדִישׁ הָארֶץ, וָואס הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין מִיה אוּנ קַיין צַייט אוּנ אִיז אַלַיין גֶעפָאהְרֶען קַיין רוֹם אוּנ הָאט נִיט גֶערוּהט בִּיז דֶער פַאפְּסְט הָאט אִיהם נִיט אוּיסְגֶעהֶערְט אוּנ גוּט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט אַללֶע בֶּעוַוייזֶע, וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט. אַוַודַאי הָאט נִיקָאלַאי סֶערְבָּא זֶעהר גֶענַארְט אַז דֶער זְכוּת זָאל שׁוֹין זַיין, דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען שׁוֹין נִיכֶער אוּיסְזָאגֶען דִי אִינֶוֶועניִגְסְטֶע סוֹדוֹת, אוּנ עֶר זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ מֶעלְדֶען קַיין רוֹם. אוּנ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אוּיךְ צוּגֶערֶעדְט מִיקָאלְסְקִי'ן עֶר זָאל לָאזֶען בַּיידֶע צְדָדִים זִיךְ אוּיסְטַעֲנָה'ן, וַוייל סַאי וִוי סַאי וֶועלֶען זֵיי אַיינֶע אוּיף דִי אַנְדֶערֶע אַרוּיסְזָאגֶען דֶעם אֶמֶת, אוּנ מֶען וֶועט דֶערְוַוייל גֶעוָואהר וֶוערֶען דִי חֶסְרוֹנוֹת פוּן אַללֶע.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז מִיקָאלְסְקִי'ן נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטִימֶען עֶס זָאל וֶוערֶען אַ וִכּוּחַ צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען, אוּנ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען. כִּמְעַט אַללֶע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז אֲפִילוּ, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען וֶועט מֶען פוּן זֵיי הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גְרוֹיסֶע צָרוֹת, עֶס וֶועט פוּן זֵיי נָאר אַרוֹיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע סֶעקְטֶע אוּנ קוֹים וֶועלֶען זֵיי נָאר פֶערְבֶּעסֶערְן זַייעֶר לַאגֶע, וֶועלֶען זֵיי זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גְלַייךְ וִוי אַצוּנְד מִיט'ן יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ וֶועלֶען זָאגֶען דֵעוֹת אַז דָאס אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג אוּנ יֶענְץ נִיט. אַז מִיקָאלְסְקִי הָאט זִיךְ וֶועגֶען דֶעם וִכּוּחַ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי לוּבִּינְסְקִי'ן, הָאט עֶר גֶעזָאגְט אַז מֶען דַארְף זִיךְ נָאךְ גוּט מְיַישֵׁב זַיין, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען זִיךְ אָנְפְרֶעגֶען: עֶרְשְׁטֶענְס, וָואס פַאר אַ חִלּוּק עֶס אִיז צְוִוישֶׁען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר גֶעגְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד, אוּנ דִי קַרָאִימֶעס, וֶועלְכֶע גְלוֹיבֶּען אוּיךְ נִיט אִין אִיהם? צְוַוייטֶענְס, צוּ הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פֶעסְטֶע גֶעזֶעצֶע אִין זַייעֶר אֱמוּנָה? דְרִיטֶענְס, צוּ מֵיינֶען זֵיי טַאקִי דִי זַאךְ לְשֵׁמָהּ אָדֶער זֵיי רֶעכְנֶען פָּשׁוּט, עֶס זָאל זֵיי בֶּעסֶער וֶוערֶען אִין פַּרְנָסָה, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען? פִיעֶרְטֶענְס, צוּ וֶועט מֶען הָאבֶּען אַ רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל גֶעטְרַייא אִיבֶּערְזֶעצֶען אַלְדִינְג וָואס עֶס וֶועט גֶערֶעדְט וֶוערֶען בַּיים וִכּוּחַ? אוּנ פִינְפְטֶענְס, וֶוער זֶענֶען דִי צְוַויי מֶענְשֶׁען, וָואס שְׁרַייבֶּען שְׁטֶאנְדִיג אִים נָאהמֶען פוּן אַללֶע פְרַאנְקִיסְטֶען, צוּ זֶענֶען זֵיי עֶהרְלִיכֶע לַייט אוּנ צוּ הָאבֶּען זֵיי אַ כֹּחַ הַרְשָׁאָה פוּן זַייעֶרֶע בְּרִידֶער? אוּיף דִי אַללֶע שְׁאֵלוֹת הָאט מִיקָאלְסְקִי,

ווי עס שיינט, געגעבען א קלארע תשובה, אונ עס איז ענדליך בעשטימט געווארען, אז דעם 16 יולי 1759 זאל אין לעמבערג זיין דער וכוח, אונ מען האט צו וויסען געגעבען אללע רבנים פון דער געגענד זיי זאלען אויסקלויבען דריי שלוחים אונ ווי באלד זיי וועלען פערשפעטיגען וועלען זיי מוזען בעצאהלען שטראף טויזענד טהאלער, אחוץ דעם וואס עס וועט שאדען דעם כלל ישראל.

מיקאלסקי האט אויף דעם וכוח פיעל געררעכענט, אונ ער האט זיך טאקי איינגערעדט, אז ווי באלד די פראנקיסטען, אדער, ווי ער האט זיי גערופען, זהריסטען, וועלען גובר זיין די תלמודיסטען, האט ער שוין פערטיגע קאטאליקען פון אללע פולישע יודען. ער האט געהייסען אויספוצען די הויפט־קירכע פון לעמבערג, וואו דער וכוח האט בעדארפט פארקומען, אונ די גראסטע שררות האבען זיך אהין פערזאמעלט. מען האט געצאהלט פאר בילעטען זעהר גרויסע מקחים, אונ דאס געלד איז געגאנגען אויף די ארעמע פראנקיסטען. פון די יודען זיינען געקומען ביז פיערציג רבנים, אונ בראשם זיינען געוועהן, דער לעמבערגער רב ר' חיים הכהן ראפאפארט, אונ דער יאזלאוויצער רב ר' בער, וואס איז שוין געוועהן ביים ערשטען וכוח אין קאמעניץ אונ האט שוין געהאט א ביסעל געניטהשאפט; פון די פראנקיסטען'ס זייט זענען געקומען יעקב פראנק אלליין אונ זיינע ביידע מקורבים, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אנדאי, אז די רבנים האבען פאר זיך דערזעהען דעם גרויסען עולם, די פולישע מאגנאטען מיט זייערע אויסגעפוצטע דאמען, זענען זיי ביי זיך גאר ארויבגעפאלען. די פראנקיסטען האבען ווידער גערעדט גאר מיט אנדערע שטארקהייט, זיי האבען געפיהלט, אז ביי אללע, וועלכע שטעהען ארום זיי, זענען זיי שוין פון פריהער געררעכט. דערצו זענען נאך די רבנים געוועהן גע־בונדען, ווייל ערשטענס, האבען זיי געמוזט אנקומען צו א איבערזעצער אונ ער האט ניט געקאנט אונ אפשר טאקי ניט געוואלט אקוראט איבערגעבען זייערע רעד; צווייטענס, האבען די פראנקיסטען זייערע אללע ראיות געבראכט פונ'ם זהר אונ עס איז זיי שווער געוועהן אבצוזאגען זיך פון דעם ספר, וואס איז ביי זיי אויך הייליג געוועהן; אונ דריטענס, האבען זיי פשוט מורא געהאט צו רעדען איבריגע ווערטער, די קריסטען זאלען ניט זאגען אז מען שאנדט זייער גלויבען. אזוי האט מען זיך אבגעמוטשעט גאנצע דריי טאג, דעם 16, 23 אונ 30 יולי. די רבנים האבען כמעט קיין מויל ניט געאפענט, אפילו וועגען עלילות דם, האבען זיי זיך ניט געקאנט רעכט אויסטענה'ן, ווייל זיי האבען

קיין געשיכטע ניט געקאנט. פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען האבען שוין פריהר מיט הונדערטער יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנגעהויבען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארען אז זייער פאלק איז אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, חאטש זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער. אונ, בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען אונ מען שרייעט, אז ביי זיי איז גאר דער גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם איינענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהעניסען פונ'ם צווייטען וכוח זענען שוין ניט געוועהן אזעלכע: מען האט זיך בעגניגט מיט'ן בזיון, וואס מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע גזרות אבער האט מען שוין ניט גערעדט. אונ די עטליכע גמרות, וואס האבען זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות אונ בתי מדרשים, זענען געבליבען גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דווקא געווארען שוואכער. נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אללע פאפיערען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים וכוח מיט פייערינע רעד בעוויזען אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, אונ עס זאל ווערען איין ענדע. די פראנקיסטען איז אבער שווער געוועהן זיך דארויף צו ענטשליסען, ווייל רעדען מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר געוועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געוועהן אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי צבי אונ יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די גייסטליכע וועניגער זיי געלאזט רוהען אונ האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען טארען זיי ניט אונ מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען האבען זיך בעטראכט אונ האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט, אונ ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מאוס אבשניידען פון ביידע זייטען, אונ סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי א תל. דערצו האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארוועהרען צו בלייבען אין הארצען די איינענע וואס זיי זענען, חאטש די וועלט וועט זיי האלטען

פאר קריסטען, אט איז דאך שבתי צבי געבליבען דער איינעגער משיח האטש ער איז געוואָרען א מחמד'נער, וואס זשע וועלען זיי פערליערען אז זיי וועלען איבערגעהען צום קריסטענטהום? אזא תירוץ האבען זיך די פראנקיסטען געפונען, פראנק אליין האט זיי שוין לאנג צוגערעדט דערצו, און עס איז ביי זיי געבליבען אז זיי זאלען אללע פון גרויס ביז קליין ווערען קאטאליקען.

דעם אמת מוז מען זאגען, אז א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די פראנקיסטען האבען זיך אויסגעטויפט, האבען אויך די יודען געהאט. באלד נאך דעם לעמבערגער ויכוח האבען די רבנים געמאכט אין קאנסטאנטינאוו, א גרויסע אסיפה און עס איז נגמר געוואָרען ביי זיי, מען זאל אננווענדען אללע מיטעל און זעהען אז די פראנקיסטען זאלען זיך אויפהערען צו רעכנען פאר יודען. זיי האבען פערשטאנען, אז כל זמן די פראנקיסטען וועלען ניט ארויס פון זייער כלל, וועט מען זיי נאך ניט איין מאל שלעפען צו א דין תורה, און דווקא צו אזעלכע דינים, וואס קאנען דעם כלל ישראל אריינוואַרפען אין גרעסטען אומגליק; דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען א היבשע מטבע און זיי צוטרייבען צו דער טויפע. דאס איז אויך געווען די אמת'ע סבה, וואס די קאטאלישע גייסטליכע האבען זיך אזוי גענומען צום הארצען, און האבען ניט געוואלט ליידען די פראנקיסטען זאלען בלייבען אין מיטען; צוויי טויזענד יודישע רענדליך האבען אונטערגעגעבען אזא היזק, אז מען האט פשוט די פראנקיסטען געצויגען ביי די פאלעס און מען האט זיי געשלעפט צום טויפען. נאר איין געגנער האבען דעמאלט די רבנים געהאט, דאס איז געווען ר' ישראל בעל שם טוב. מען דערצאהלט נאך פון איהם, אז ווען ער איז געוואָרען געוואהר ווי די יודען שיטען נאך מיט געלד אבי זיי זאלען פטר'ן די פראנקיסטען, האט ער דארויף זעהר געקרעכצט און האט געזאגט, אז גאָטט אליין ווייננט אויף אזעלכע זאכען, ווייל כל זמן א קראנקער אבר איז נאך צוגעהעפט צום גוף, קאן מען נאך האפען, אז ער וועט אמאל געזונד ווערען, ווי באלד מען שניידט איהם אבער אב, איז ער שוין אויף עביג פערלארען....

נאך אין דעם איינענעם יאהר 1759 האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהויבען צו טויפען, און נאר אין איין לעמבערג האבען זיך אין א פאר חדשים אויסגעטויפט מעהר פון טויזענד. די ערשטע, וועלכע האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום זענען געוועהן אלישע שור'ס ביידע זיהן; שלמה שור, וואס האט זיין נאהמען איבערגעביטען אויף לוקאס פראנציישקי וואלאווסקי

און נתן שור, וואס האט זיך דערנאך גערופען מיכאיל וואלאוועסקי. יעקב פראנק אליין האט זיך געטויפט שפעטער פון אללע, ווייל ער האט געוואלט מאכען דערפון א גאנצע צערעמאניע. ער איז אריינגעפאהרען קיין ווארשא, און האט זיך דארט געפיהרט גאר גרויס; געלד האט ער געהאט גענוג, און אז ער פלעגט ארויספאהרען אין א טהייערע קארעטע מיט זעקס פערד, אנגעטהון אין די שאנסטע טירקישע קליידער און ארומגערינגעלט מיט פינפציג רייטער, איז מען איהם נאכגעלאפען און ער האט אנגעמאכט א שטארקען רעש. ער האט זיך פארגעשטעלט דעם קאניג, און האט איהם געבעטען ער זאל איהם דיענען ווי א פאטער ביי דער טויפע, און אויגוסט דער דריטע איז מרוצה געווארען צו זיין פראנק'ס טויף־פאטער. מיט גרויס פארראד איז פראנק איבערגעגאנגען צום קאטאליציזמוס, ביים טויפען האט ער זיך געגעבען א נייען נאהמען: יוסף, צוזאמען מיט איהם האבען זיך אויך געטויפט זיין פרוי חנה און זיין טאכטער חוה. איהם האבען שוין נאכגעטהון די איבריגע פראנקיסטען און קיין איינציגער פון זיי איז ניט געבליבען אין יודישקייט.

אצונד האבען שוין, דאכט זיך, די פראנקיסטען געקאנט רעכנען אז זייערע צרות האבען זיך שוין אויסגעלאזט, צום סוף האבען זיי זיך ערשט אנגעהויבען: דאס קריסטענטהום וואלט זיי באמת געוועהן געבראכט רוה, ווען זיי נעהמען עס מיט'ן גאנצען הארצען און מיינען דערביי קיין שום חכמות ניט, זיי האבען זיך אבער ארומגעטראגען מיט א מחשבה זרה, אז נאר לפנים וועלען זיי זיך רעכנען פאר קריסטען, און געטריי וועלען זיי טאקי בלייבען שבתי צבים־תורות, דערפאר האבען זיי ניט אויפגעהערט, אפילו נאך דעם טויפען, צו בעטען ביי דער מלוכה מען זאל זיי אבגעבען א בעזונדער ארט צו וואהנען. פריהר האט עס נאך געהאט א זין, ווייל זיי האבען געשריגען, אז זיי קאנען ניט זיצען צוזאמען מיט די יודען, וואס טשעפען זיך צו זיי אומזיסט און טהוען זיי אן צרות; אצונד אבער האט מען פערשטאנען אז זיי ווילען לעבען אבגעזונדערט נאר צו ליעב דעם, זיי זאלען זיך קאנען פיהרען פריי אויף זייער אלטען דרך. אוודאי איז אויף זיי געפאלען א חשד און נאך מעהר וואס מען האט געוואוסט, אז אויף זייער פארשטעהער פראנק קאן מען זיך ניט פערלאזען, ווייל ער האט זעהר לייכט געביטען די אמונה: פריהר איז ער געוועהן א מחמדנער און דערנאך איז ער געווארען א קאטאליק. מען האט זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צו זייערע הנהגות און ביסלעכווייז האט זיך אנגעהויבען א שטארקע בעשולדיגונג, אז זיי זענען פאלש דעם נייעם גלויבען. די

פראנקיסטען האבען אפילו פון זייער זייט אנגעגעבען דער מלוכה א פאפיער אונ בעשריבען אלדינג, וואס איז מיט זיי פארגעקומען די גאנצע צייט, נאר אין דעם פאפיער האבען זיי זיך נאך ערגער פערדרעהט, ווייל זיי האבען פון פראנק'ן דערצעהלט גאנצע מופתים, ווי ער האט זיי עטליכע מאל נביאות געזאגט, אונ עס איז אללעס מקוים געווארען, אונ סוף כל סוף האבען זיי אויסגעדרונגען, אז זיי האלטען פראנק'ן פאר א פערבארגענעם משיח, אונ אז זיי האבען אויף זיין לייב אליין געזעהען די וואונדען פון קריסטוס. דערמיט האבען זיי אויף זיך ארויפגעשלעפט נאר א גרויסע צרה, ווייל די גייסטליכע האבען טאקי אנגעהויבען שטארק מורא צו האבען, זיי זאלען ניט אנמאכען א נייע קריסטליכע סעקטע; זיי האבען זיך שוין נאר אנדערש גענומען צו זיי אונ זעכס פראנקיסטען, וואס מען האט זיי, ווי עס שיינט, שרעקליך גע-מוטשעט, האבען ארויסגעגעבען אללע סודות. עס איז נאך קיין יאהר ניט אוועקגעגאנגען זייט פראנק איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, האט מען איהם אונ נאך פיעל פון זיין חברה, אים יאנוואר 1760, איינגעזעצט אונ מען האט איהם אנגעקלאגט, אז ער גיט זיך אויס פאר משיח'ן אונ אז ער האט מחלל געוועהן די קדושה פונ'ם קריסטענטהום דערמיט, וואס ער האט עס אימיסטען אנגענומען כדי ער זאל קאנען בעפעסטיגען זיין שאדליכען גאנג. צוויי חדשים האט געדויערט, אונ עס איז ארויס דער משפט מען זאל איהם אונ זיינע אללע מקורבים האלטען דאס גאנצע לעבען פערשלאסען אין א פעסטונג אונ אויסער דעם זאלען נאך זיינע צוהעלפערס. זוי קריסא, שור אונ אנ-דערע, נאטהען צו די שווערסטע ארבייט. לויט דעם געזעץ, איז פראנק'ן אייגענטליך געקומען פערמשפט ווערען צום טויט, נאר מען האט געלעגט כבוד אויפ'ן קאניג, וואס איז געוועהן זיין טויף-פאטער, אונ מען האט איהם געשענקט דאס לעבען. די יודען האבען נאר אומגערעכט דערלעבט א נקמה, ווייל האטש זיי האבען ניט אויפגעהערט צו רודף'ן די פראנקיסטען, האבען זיי אויף אזא ביטערן סוף ניט געקאנט ארויסקוקען אונ, אז זיי האבען דערזעהען ווי מען האט פראנק'ן מיט זיינע לייט איינגעקאוועט אין קייטען, אונ מען האט זיי אוועקגעפיהרט קיין טשענסטאחאב אונ די איבריגע פראנקיסטען האט מען צושיקט אין די ערטער, וואו זיי זענען געבארען געווארען, אונ די מלוכה האט צוגעשריבען מען זאל אויף זיי גוט אכטונג געבען, זיי זאלען זיך מעהר ניט אבגעבען מיט אזעלכע שאדליכע זאכען, האבען זיי ניט געגלויבט די אייגענע אויגען.

נאך ווענינער האט זיך פראנק אליין געקאנט גלויבען, אז פלוצלונג וועט ער האבען אזא מפלה דארט וואו ער האט גערעכענט, אז עס איז נאר אויף זיין חברה געקומען די רעכטע ישועה, און אז ער דארף שוין מעהר פאר קיינעם ניט מורא האבען. ביי איהם איז דאס קריסטענטהום נאר געוועהן א מאסקע און מען האט דערנאך געפונען, אז ער שרייבט טאקי אין זיינע כתבים, אז מיט דעם שריט האט ער אבגענארט די קריסטען פונקט ווי יעקב אבינו האט אבגענארט יצחק'ן און האט זיך אנגעטהון אין א פעל מיט האר, כדי דער פאטער זאל איהם ניט דערקענען און איהם שענקען זיין ברכה. דערפאר האט ער זיך אפילו ניט געוואלט שטארק פערשטעלען און קוים האט ער זיך מיט אללע פראנקיסטען גערעכענט פאר קריסטען האט ער זיך ווייטער געטהון זיינס. ער האט אויסגעקלויבען פון זיינע מקורבים צוועלף מענשען, פונקט געגען דער צאהל פון די שבטים און פון קריסטוס'ס שליחים (אפאסטאל), און האט זיך שוין געבראכען דעם קאפ איבער א פלאן, ווי אזוי ער זאל זיין מאכט צוטהיילען צווישען די דאזיגע צוועלף תלמידים, און זיי זאלען זיך דערנאך פערשפרייטען אויף דער גאנצער וועלט. ער האט אבער פערגעסען, אז קיין סודות זיינען נישט אייביג: אודאי מען האט זיי גוט נאכגעקוקט און צו וויסען געגעבען די גייסטליכע, אז ניט קיין פערבלאנזשעטע שאפעליך האבען זיי צונויפגעזאמעלט אין דער קאטאלישער קירכע נאר באזע וועלף, וואס רייסען זיך נאך אלץ צוריק אין וואלד אריין. עטליכע האבען זיך מודה געוועהן און גאר גיך איז פראנק'ס האפנונג אין גאנצען צושטערט געווארען: ער האט געמיינט אז ער איז שוין גאר נאהענט צום ציעל און צום סוף האט מען איהם גאר פערשלאסען אין טשענסטאחובער פעסטונג, און זיין חברה האט מען צווארפען אין אללע עקען פונ'ם לאנד.

ביטער איז אודאי געוועהן די פראנקיסטען, וואס מען האט זיי פערמשפט צו תפיסה אדער צו שווערע ארבייט, נאר ניט פיעל בעסער איז געוועהן די דאזיגע, וועלכע מען האט צושיקט אין פערשיעדענע שטאדט. זיי האבען געמוזט ארומגעהען אין די הייזער, און אזוי ווי יודען און קריסטען האבען זיי פיינד געהאט האט מען זיי אפילו קיין נדבות ניט געוואלט געבען, און א סך זענען פשוט אויסגעשטארבען פון הונגער. אזוי האבען זיי זיך אבגעמוטשעט מעהר פון א יאהר, ביז די גייסטליכע האבען אויף זיי פארט רחמנות בעקומען און האבען זיי אוועקגעשיקט קיין זאמושץ אויף ארבייט, זיי זאלען חאטש זיך פערדיענען דאס טרוקענע שטיקעל ברויט. דאס קאן מען

פערשטעהען, אז קיין גרויס ליעבשאפט צו די יודען האבען די פראנקיסטען ניט געקאנט האבען, אונ וואו עס פלעגט נאר אויסקומען האבען זיי זיך ניט געפוילט ארויפצולעגען אויף זיי כל הרעות. אין א קליין שטאדטעל וואילאוויץ, ניט ווייט פון זאמושץ, האבען די פראנקיסטען אבגעטהון די יודען אזא שפיצעל: זיי האבען גענומען זייערע א פרוי אונ זי אנגעטהון אין אזעלכע קליידער, וואס פאסען פאר אלטע פרומע יודישע ווייבער, כדי עס זאל הייסען אז זי איז די רביצין, אונ זי איז געקומען צום גייסטליכען אונ האט איהם איבערגעגעבען א סוד, אז איהר מאנן, דער רב מיט נאך עטליכע בעלי בתים האבען פאר פסח דערהרג׳ט א קריסט אונ בענוצט זיין בלוט. פון דעם שפיצעל האט זיך אבער אויסגעלאזט זעהר א ביטערע זאך: מען האט דעם רב אונ נאך אנדערע איינוואהנער, וואס די פראנקיסטען האבען זיי געוואלט טרעפען אונ האבען גע-הייסען דער פערשטעלטער רבי׳צין דערמאנען זייערע נאהמען פערמשפט צום טויט, אונ די אמת׳ע רבי׳צען. וואס פון איהר איז קלאמערשט געקומען די מסירה אונ זי האט געביך פון קיין זאך ניט געוואוסט, האט מען אזוי לאנג געמוטשעט אונ אנגעטהון ענוים קשים ביז זי האט זיך געמוזט טויפען מיט פינף קינדער. די איבריגע יודען זענען זיך צולאפען אונ פונ׳ם שטאדטעל איז געווארען א תל.

דרייצעהן יאהר איז פראנק געזעסען אין טשענסטוחוב. די ערשטע צייט איז איהם זעהר שלעכט געוועהן, ווייל מען האט איהם געהאלטען זעהר שטרענג אונ ער האט ניט געטארט ארויסגעהען פון דער פעסטונג. פון דעסטוועגען האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ שטארקען אללע זיינע חברה-לייט, זיי זאלען בײ זיך ניט אראבפאלען אונ אננעהמען דאס אומגליק פאר א נסיון, וואס גאטט פרובט זיי דערמיט, כדי זייערע הערצער זאלען ווערען ריין אונ געלייטערט. אויף זיין ענ׳ש אלליין האט ער געזאגט, אז ער האט עס פריהר געוואוסט אונ האט אויסגעוויזען פונ׳ם זהר, אז דארט געפינט מען ארמז, אז ער וועט מוזען זיצען אין געפאנגעניש גלייך מיט שבתי צבי. ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען מעהר פראנקיסטען צו בעזעצען אין טשענסטוחוב, כדי זיי זאלען זיין נאהענטער צו זייער ראש, אונ דעמאלט האט אויך פראנק בעקומען איין ערלויבניש צו וואהנען אין שטאדט, נאר ניט ארויספאהרען פון דארט. זיינע אנהאנגער האבען געשמירט מיט געלד מען זאל זיך ניט אזוי שטארק צוקוקען צו פראנק׳ס הנהגות, אונ באלד האט מען שוין געזעהען פון איהם מופתים. עס האט געהייסען, אז ער האט צוויי מתים לעבעדיג געמאכט. די פעסטונג

פלעגען די פראנקיסטען רופען „די טהויערן פון רום“, און דאס האבען זיי דוקא אנגעהאנגען אין א גמרא, ווייל אין דער מסכתא סנהדרין שטעהט, אז ר׳ יהושע בן לוי האט אמאל געפונען זיצען אליהו הנביא ביי א היהל און האט איהם געפרעגט, ווען משיח וועט קומען? „געה פרעג איהם!“ האט אליהו געאנטפערט. דארויף האט איהם דער תנא נאך אמאל געפרעגט: וואו וועט ער איהם געפינען? האט אליהו איהם געזאגט, אז משיח זיצט ביי די טהויערן פון רום. נאר ר׳ יהושע האט זיך ניט בעגנוגט מיט דער תשובה און האט איבערגעפרעגט: ווי אזוי וועט ער דערקענען משיח׳ן? דא האט איהם אליהו געגעבען א סימן, אז ער זיצט צווישען די קראנקע און מצורעים און היילט זיי. אט אין דער דאזיגער גמרא האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהאפט און האבען געדרונגען, אז עס געהט אויף פראנק׳ן און אז דארט וואו זיין תפיסה איז געפינען זיך די טהויערן פון רום.

אין דער צייט וואס פראנק האט זיך געפונען אין טשענסטאחאב און האט שוין ניט געהאט אייגענטליך וואס אנצווערען, ווייל אויף דער הילף פון די קאטאלישע גייסטליכע האט ער ניט געקאנט מעהר רעכנען, האט ער אויסגעארבייט עטליכע יסודות פון זיין אמונה, און האט שוין גאר ניט געוואלט קיינעם איינרעדען אז זיין גלויבען גלייבט זיך אויס מיט׳ן קאטאליציזמוס. נאך זיין למוד, איז אויסגעקומען, אז גאטט בעשטעהט פון דריי חלקים, פון רעם עתיקא קדישא, פון דער שכינה און פון אלהי ישראל, און פראנק אליין מאג זיך רעכנען פאר אלהי ישראל, ווייל ער האט אין זיך אללע דריי טהייל פון דער געטטליכער קראפט און דארף אבקומען פאר די זינד פון ישראל, און דער גלויבען פון די פראנקיסטען איז א מיטעל וועג אויף אויסצוגלייכען דאס קריסטענטהום מיט׳ן יודענטהום. מיט אזעלכע יסודות האט ער אנגעפילט א גאנץ ספר, וואס זיינע תלמידים האבען דארט דערנאך צוגעשריבען א סך זאכען פון זיין נאהמען און האבען עס גערופען „פראנק׳ס תורה“; נאר קיין בעזונדערע אויפטהועכצען האט מען פון איהם ניט געזעהען, דאס זענען געוועהן פונקט אזוינע פערדרעהטע געדאנקען, וועלכע די פראנקיסטען האבען שוין ניט איין מאל ארויסגעגעבען אין זייערע פאפיערען צום פולישען קאניג און צו די קאטאלישע גייסטליכע, עס איז אויסגעקומען, די אייגענע נאריש־קייטען נאר מיט אנדערע ווארטער, מיט מעהר עזות און אויסגעלאסענהייט.

ווי נייט פראנק איז געוועהן איינגעבילדעט, אז די יודען מיזען צושטעהען צו זיין אמונה, וואס ער האט זיי גערופען אמונת אדום ;׳ הט מען ארוים

דערפון וואס ער האט נאך אים יאהר 1767, ווען ער איז געזעסען אין טשענסטוחובער פעסטונג. געשיקט א בריעף צו דער יודישער קהלה אין בראדי אונ האט זיי געווארנט זיי זאלען זיך נעהמען גאטט אין הארצען אונ ניט בלייבען ביי די אלטע נארישקייטען. ווייל די גבורה איז איבערגעגאנגען צו די פאלקער פון אדום אונ דער רצון פונ'ם אויבערשטען איז אז די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זאלען אננעהמען מיט ליעבשאפט זייער גלויבען. דערביי האט ער זיי געשריבען אויך א סימן אז אין ניבע צייטען וועלען די יודען פון קראקויא האבען א שטארקען פסק אונ גאטט'ס שטראף וועט זיי טרעפען. די בראדער יודען האבען מן הסתם זיך אויסגעלאכט פון זיין בריעף, נאר שפעטער מיט דריי אונ דרייסיג יאהר האבען פראנק'ס תלמידים נאך אמאל איבערגעשריבען דעם דאזיגען בריעף אונ צושיקט אין אנדערע קהלות, אונ דעמאלט האבען זיי שוין געקאנט דערוויזען, אז זייער רבי'נס נביאות איז מקוים געווארען אונ אז די קראקויער יודען האבען זעהר פיעל געליטען פון דער מלחמה וואס רוסלאנד האט אנגעהויבען מיט פולין.

אים יאהר 1768 איז ביי פראנק'ן געבארען געווארען א נייער געדאנק, וואס האט איהם אויף א קורצער צייט געגעבען זעהר גרויסע האפנונגען. ער איז געוואהר געווארען, אז דאס רוסישע חיל מיט'ן גענעראל רעפנין האט זיך צוגערוקט קיין קראקויא, אונ האט פערשטאנען אז דער פולישער מלוכה איז גענוג פערדרעהט דער קאפ, אונ מען וועט איהם ווענינ אין זין האבען. דעמאלט האט ער אויסגעקלויבען דריי געטריע שליחים פון זיינע חברה-לייט אונ האט זיי שטילערהייד אוועקגעשיקט קיין ווארשא צום רוסישען ארכימאנדריט נאר מיט א נייעם פלאן. דער ארכימאנדריט האט אויפגענומען פראנק'ס שליחים אונ איז גאר נבהל ומשתומם געווארען, אז ער האט דערהערט פון זיי ווי פראנק ליידט נעביך אומזיסט, ווי די קאטאליקען רודפ'ן איהם נאר דערפאר וואס ער האט געזעהען על פי קבלה, אז די הייליגסטע פון אללע אמונות איז נאר די גריכישע (פראוואסלאוויע), אונ ער האט געוואלט די דאזיגע אמונה בעפעסטיגען צווישען זיינע תלמידים. ווער שמיעסט אז די שליחים האבען איהם געגעבען אנצוהערען, אז ווען פראנק ווערד פריי האט ער שוין פערטיגע צוואנציג טויזענד יודען וואס וועלען אננעהמען פראוואסלאוויע, האט זיך דער פרומער ארכימאנדריט אנגעהאפט אין דעם מיט ביידע האנד, אונ האט זיי געהייסען פאהרען קיין מאסקויא צו עטליכע גרויסע שררות, וואס זענען אים שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. מיט גוטע רעקאמענדאציעס פונ'ם ארכימאנדריט

אונ פון נאך אזעלכע געהויבענע מענשען, ווענען די שליחים געקומען קיין מאסקווא, אונ האבען זיך דארט גענומען ארבייטען נאר אויף איין אנדער אופן. די פריהערינע פאפיערען, וואס קריסא אונ שור האבען ערשט ניט לאנג ארויסגעלאזט, אונ האבען זיך בעמיהט מיט פסוקים פון דער תורה אונ פשטליך פון דער קבלה צו בעווייזען דאס הייליגקייט פונ'ם קאטאליציזמוס, האבען די שליחים איבערגעדרעהט אונ די גאנצע קדושה אריינגעלעגט אין פראוואסלאוויע, אונ זיי האבען באלד אבגעזוכט אזעלכע מענשען, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז פראנק קומט טאקי אב פאר זיין ליעבשאפט צו דער גריכישער קירכע אונ אז אונטער זיינע פלייצעס שטעהען טאקי צוואנציג טויזענד תלמידים, וואס זענען מוכן ומזומן צוזאמען מיט איהם צו ווערען פראוואסלאוונע.
עס קאן זיין אז די שליחים וואלטען זיך געוועהן צו עפיס צוגעשלאגען, נאר די יודען האבען זיך באלד דערוואוסט וואס דא געהט פאר אונ האבען אוועק־געשיקט זייער בעקאנטען שתדלן ברוך יון גליך קיין פעטערסבורג אונ ער האט זיי דארט גאר אין גאנצען מבטל געוועהן. ברוך יון האט זיך געטויגט אויף אזעלכע זאכען אונ האט געוואוסט וואו א טהיר עפענט זיך אונ ער האט אומגעווארפען דעם גאנצען בנין, וואס פראנק'ס שליחים האבען גערעכענט אז זיי זענען שוין מיט איהם פערטיג. ער האט מיט געבראכט בריעף צו די גראסטע רוסישע גייסטליכע אונ האט אומעדום אויפגעקלעהרט אז פראנק איז א פשוט'ער שווינדלער, אז אין תפיסה זיצט ער צו ליעב אבנארעריי, אז ער וויל שוין צום פינפטען מאל בייטען די אמונה, ווייל ער איז שוין געוועהן א יוד, א שבתי צבי'ניק, א טערק אונ א קאטאליק, אונ אז ער וועט מיט זיך ניט מיט ברענגען אפילו ניט קיין הונדערט־חלק פון דער צאהל. וואס זיינע שליחים בעריהמען זיך. אודאי האבען זיי גאר ניט געפועלט, אונ האבען געמוזט אוועק־פאהרען פון רוסלאנד מיט חרפה אונ בושה: זיי האבען נאך געדאנקט גאטט, וואס מען האט זיי אבגעלאזט, ווייל מיט קיין פאסער זענען זיי ניט געקומען אונ רוסיש האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט.

אזוי האט זיך גאר ניט אויסגעלאזט פון פראנק'ס האפנונגען, אונ ער האט געמוזט בלייבען אין טשענסטוחוב נאך פינף יאהר. מיט איין זאך האט ער זיך האטש געטרעסט, וואס ער האט דערלעבט א שטיקעל נקמה אין פולין. פון אללע זייטען האט מען זיך גענומען שטארק צו צערייסען דאס לאנד אונ פראנק האט אין זיך געהאט אזוי פיעל העזה צו שרייען אז דאס רעכענט זיך גאטט אב מיט דער פולישער מלוכה דערפאר וואס זיי האבען איהם אנגעטון

אזוי פיעל צרות. אחוץ דעם האט איהם זעהר געפראהט ווען ער האט פון ווייטענס געהערט, אז זיינע תלמידים שווייגען ניט אונ פערשפרייטען זיין תורה אין מאהרען אונ באהמען. עס איז טאקי אים יאהר 1769 געראטהען עטליכע פראנקיסטען זיך אריינצוכאפען קיין פראסניץ, אונ אזוי ווי דארט האט נאך געגליעט א פונק פונ'ם בעריהמטען מקובל לייבעלע פראסניץ, איז זיי ניט שווער געוועהן אבצוזוכען מאמינים, אונ באלד האט דאס שטעדטעל אנגעהויבען זידען ווי א קעסעל. פון דארט האבען זיך די פראנקיסטען צולאזט איבער גאנץ באהמען ביז זיי האבען זיך צוגעשלאגען קיין פראג, נאר דא האט זיי דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדויא ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען, ער האט זיי באלד אריינגעלעגט אין חרם אונ האט נאך צושיקט בריעף אין אללע יודישע שטאדט מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער.

ענדליך איז אויך געקומען אויף פראנק א ישועה. אים יאהר 1772 האט דאס רוסישע חיל אבגענומען טשענסטאחוב, אונ פראנק האט אנגעהויבען ארבייטען מיט אללע כוחות ער זאל נושא חן זיין ביי די רוסישע הויפט-לייט. וואס ער האט אזוינס אויפגעטהון, צו האט ער זיך פאר זיי אויסגעגעבען ווי א מענש וואס ליידט צו ליעב זייער רעליגיאן, אדער ער האט זיי פשוט געדיענט ווי א שפיאן, איז שווער צו וויסען, נאר אין עטליכע חדשים ארום האט איהם סובאראב געהייסען בעפרייען אונ ער האט זיך געמאנט פאהרען וואהין ער האט געוואלט. פראנק האט טאקי באלד, אים יאהר 1773, אוועקגעווארפען טשענסטאחוב, אונ האט ווייטער צושיקט א בריעף צו אללע יודישע קהלות. אין דעם בריעף האט ער שוין גערעדט שארפער אונ האט מודיע געוועהן די יודען, אז עס איז שוין צייט זיי זאלען זיך בעטראכטען וואו זיי האלטען אין דער וועלט, זיי זאלען זיך ניט איינרעדען אז מען וועט זיי לאזען צו רוה, עס וועלען קומען צייטען וואס מען וועט זיי ניט לאזען קיין גאס דורכגעהען, מען וועט אויף זיי שפייען אונ ווארפען שטיינער אונ קיינער וועט זיך פאר זיי ניט אננעהמען. דערפאר איז זיין עצה, אז די יודען זאלען אננעהמען די אמונה פון אדום, אונ דעמאלט וועט דער שלאפער גובר זיין דעם שטארקען אונ זיי וועלען האבען דאס רעכט זיך צו רעכנען פאר דער ערשטער אמונה אונ פערנעהמען א בכבוד'ן פלאץ צווישען אללע פעלקער.

ווי עס שיינט, האט זיך פראנק די ערשטע צוויי יאהר נאך דער בעפרייהונג ארומגעדרעהט אין פערשיעדענע ערטער, אונ האט אלץ געווארט, אז זיין בריעף

צו די יודישע קהלות זאל האבען עפיס אפעולה, נאר אז ער האט געזעהען אז די יודען זענען פארט עקשנים, אונ לאנגער בלייבען אין פולין האט ער מורא געהאט. האט ער זיך אים יאהר 1775 בעזעצט אין ברינן, דיא הויפטשטאדט פון מאהרען, אונ זיינע דריי תלמידים, ביידע ברידער וואלאווסקי אונ עמערדסקי-דעמבאווסקי, וועלכער האט אין יודישקייט געהייסען ירוחם בן ליפמאן פון טשארטקוב, האט ער איבערגעגעבען די קאמאנדע זיי זאלען ארבייטען אין בראדי, לעמבערג, לובלין אונ נאך אנדערע שטאדט פון פולין אונ באהמען. די תלמידים האבען טאקי גענוג געארבייט, אונ ווען די צאהל פון די פראנקיסטען איז ניט גראסער געווארען, איז אבער דערפאר ביי פראנק'ן אין קעשינע פראהליכער געווארען, ווייל צווישען די יסודות פון דער נייער אמונה האט זיך גערעכענט פאר'ן הייליגסטען חוב צו געבען נדבות פראנק'ן. עס איז געווארען אזא גרויסע מצוה ווי אמאל קרבנות אונ דערפאר האט אפילו דער ארמסטער פון די פראנקיסטען אבגעריסען ביי זיך פונ'ם מויל אונ האט איהם געשיקט א פדיון. אודאי האט פראנק געקאנט לעבען גאר ברייט; געלד געהט צו געלד, פון אללע זייטען האט מען איהם אבגעשיקט מיט רענדליך, זיין הויף האט אנגעהויבען ווערען א מקום קדוש אונ איז שטאנדיג געוועהן פול מיט פראנקיסטען, וואס פלעגען געהן אהין עולה רגל זיין, אונ פראנק איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט עשר אונ כבוד.

אים יאהר 1778 איז פראנק אויף א קורצער צייט אריינגעקומען קיין וויען אונ האט דארט געשפיעלט גאר די גרויסע ראללע. ער האט אבגענומען פאר זיך מיט זיין חברה איינס פון די גראסטע הייזער, ער פלעגט ארויספאהרען מיט די טהייערסטע פערד אונ די שאנסטע קארעטעס, אונ ביי אזא רייך לעבען האט ער צו זיך צוגעצויגען פיעל מענשען אונ די מלוכה האט זיך אויך אנגעהויבען צוקוקען צו זיין הנהגה. צום אנהויב האט דער ערשטער מיניסטער גראף קוניץ איהם דוקא געשטיצט אונ אפילו ביי דער קייזערין מאריא טהערעזיא אליין האט ער נושא חן געוועהן, ווייל מען האט איהם אונ זיינע מקורבים גערעכענט פאר פרומע קאטאליקען וועלכע האבען זיך שטארק אנגעליטען צו ליעב דעם גלויבען. באלד זענען אבער אנגעלאפען מסירות פון יודען אונ פראנק איז געצוואונגען געוועהן אוועקצוווארפען וויען אונ זיך צוריק אומקעהרען קיין ברינן, וואו קיינער האט איהם ניט געשטערט אונ ער האט זיך געקאנט פריי צופיהרען די האנד.

אין ברינן האט זיך פראנק געפיהרט פשוט ווי א מלך. ער האט געבען

זיך געהאט עטליכע הונדערט פראנקיסטען, וואס האבען אין פולין אוועקגעווארפען ווייבער אונ קינדער אונ זענען געקומען זיך וואלגערן ביים רבי'ן אין הויף; פון זיי האט זיך פראנק אויסגעקליבען זיינע לייב-מענשען וואס פלעגען איהם אכהיטען אונ דיענען געטריי אזוי ווי סאלדאטען, אונ גאנץ אפט איז גאר געוועהן צו בעוואונדערן ווי גיך די פראסטע פולישע יודען האבען זיך אויסגעלערנט צו טראגען א פארמע, געהען מיט שווערדען אונ זיך פיהרען ווי אללע קריגס-לייט. פראנק האט מקרב געוועהן גראבע מענשען, אונ עס קאן זיין אז ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווייל קיין לומדים זענען צו איהם ניט געקומען; נאר אין זיינע כתבים פערענטפערט ער די זאך גאר אנדערש: עס וואלט גאר קיין קונץ ניט געוועהן, זאגט ער, ווען דער רבונו של עולם פיהרט זיין וועלט נאר דורך קלוגע מענשען; דער אויבערשטער טהוט אבער פונקט פערקעהרט, אונ דוקא דורך קליינע אונ נארישע מענשעליך בעווייזט ער אונז זיין כח. פראנק האט אבער פערשטאנען צו האלטען אין מורא אללע זיינע לייט, וואס האבען ביי איהם געהייסען: „חברה“ אדער „מחנה“, אונ וואס פלעגען זיך צווישען זיך רופען איינער דעם אנדערן: שוועסטער אונ ברידער. דערצו האט ער זיי אזוי אויסגעמושטירט, אז זיי זאלען קאנען זיין בעלי סוד, אונ דארט וואו מען דארף זאלען זיי זיך אפילו אזוי פערשטעלען, אז זיי קאנען קלאמערשט פראנק'ן ניט אויפ'ן פנים. דריי זאכען, געפינט מען אין זיינע כתבים, האט ער זיי אנגעזאגט: ערשטענס, אז איהר וועט פאלגען ניין אונ ניינציג מאל אונ דאס הונדערטע מאל ניט, איז גלייך ווי איהר זענט קיין מאל ניט געטריי געוועהן; צווייטענס, אז איך זאג אייך, אז די ערד איז פון גאלד דארפט איהר בלינד גלויבען אונ גאר ניט איבער פרעגען; אונ דריטענס, אז איהר זעהט מיך אין גאס געהען צו פוס אדער רייטען אויף א פערד טאר קיינער מיר ניט נאכקוקען אונ דערנאך אפילו ניט דערצעהלען דער אייגענער פרוי מיט די קינדער, אז מען האט מיך בעגעגענט, ווייל פונ'ם איבריגען פלוידערן קומט קיין גוטס ניט ארויס. גאנץ אפט פלעגט פראנק לערנען קבלה מיט זיין מחנה אונ האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז אין אמונה זענען דא דריי מדרגות: די ערשטע איז דאס קריסטענטהום, וואס עס האט זיי דערצו צוגעפיהרט; די צווייטע איז דת אונ דערביי האלטען זיי אצונד; אונ די דריטע איז אדום, נאר דערצו קאן מען ערשט דערגרייכען, אז מען איז גוט אונ פרום, אונ מען האט א גרויסען זכות אין הימעל.

פראנק'ס גאנצע הנהגה איז געוועהן פול מיט סודות. פון אללע אורחים

וואס פלעגען קומען ־קיין ברינן האבען נאר עטליכע געצאהלטע געקאנט האבען די זכיה איהם אבגעבען שלום און מיט איהם רעדען א פאר ווארטער, די איבריגע האבען זיך געמוזט בעגניגען דערמיט, וואס זיי האבען זיך א צייט ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף און האבען איהם פון דער ווייטענס גע־זעהען פאהרען, חאטש זיין פנים האבען זיי ניט געקאנט אנקוקען, ווייל די ־קארעטע איז געוועהן צוגעדעקט פון אללע זייטען. פראנק האט געהאלטען, א הויז נביאים, שרייבערס און משרתים, ביז זיבציג לייב־מענשען, און אז ער פלעגט ארויספאהרען איבער דער שטאדט איז דאס געוועהן א גאנצער פאראד: דער קוטשער איז געוועהן אנגעטהון אין א גרינעם רוסישען מונדיר, ארום דעם וואגען פלעגען פאהרען צוועלף רייטער מיט לאנגע שפיזען. ער אלליין האט שטאנדיג געטראגען א רויט זיידען היטעל, און אונטער דעם רויטען לאנגען זיידענעם מאנטעל טהייערע פולישע קליידער אזוי ווי די גרויסע מאגנאטען, אויפ'ן פנים אבער האט ער אויסגעוויזען ווי א פראסטער פולישער יוד, מיט א געדיכטער בארד און מיט לאנגע פאות. און נאר די שווארצע פינקעלדיגע אויגען האבען ארויסגעגעבען דעם סוד, אז דאס איז ניט ־קיין געוועהנליכער מענש. אין קירכע פלעגט ער זעהר זעלטען קומען, נאר אללע טאג איז ביי איהם געוועהן דער מנהג ארויספאהרען אין א וועלדעל און דארט דאוונען ביהידות; דעמאלט איז איהם געוועהנליך, אויסער זיינע מקורבים, נאכגע־פאהרען א בעזונדער רייטער, און האט מיטגעפיהרט וואסער אין א לעדער. פראנק האט יעדעס מאל אנגעוויזען א בעזונדער פלאץ, דארט האט מען אויפ־געשפרייט א טהייערן קאווער (טעפפיך) און ער האט דארט איינער אלליין זיך געשטעלט אויף די קניע און געזאגט פערשיעדענע תפלות, דער עולם האט געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האט ניט געטארט צוגעהען נאהענט, און אז דאס דאווענען האט זיך געענדיגט האט מען דעם פלאץ בעגאסען מיט וואסער.

פון זיין קדושה האט פראנק אבגעטהיילט דעם גרעסטען חלק זיין שאנער טאכטער חוה, וואס איז, נאך דער מוטטער'ס טויט, די גאנצע דרייצעהן יאהר, וועלכע דער פאטער האט פערבראכט אין דער טשענסטאהוב'ער פעס־טונג, אויפגעוואקסען געווארען אין ווארשא ביי איינעם פון די גרעסטע שררות און זי איז געווארען א זעלטענע יפת תאר, געלערנט און מיט אללע מעלות וואס פאסען פאר א עדעל קינד. פראנק האט פערשטאנען אז צו זיין שווינדעל וועט איהם די טאכטער שטארק צו נוטץ קומען, און ער האט אנגעהויבען

שרייען אז אין איהר ליעגט נאך מעהר רוח הקדש ווי אין איהם, אונ אז ניט ער אליין, ניט אפילו שבתי צבי אונ די היילינע אבות האבען געהאט אזא געהויבענע נשמה ווי זי. ער האט זי אנגעהויבען רופען „אמונה" אונ זיינע אללע כתבים זענען פול געווארען מיט איהרע שבחים. „אז זי וועט אוועקגעהען פון אונז, פלעגט ער אפט זאגען, וועלען מיר אללע בלייבען ווי א גוף אהן א נשמה, אונ אז איהר זכות וועט אויף אונז מגין זיין וועלען מיר האבען ביידע וועלטען!". חוה האט גיך איבערגענומען דעם פאטערס דרך, אונ איז נאך געווארען מעהר בריה פון איהם, אונ א כח האט זי טאקי געהאט א גראסערן, ווייל א שאנע פרוי איז דער בעסטער מאגנעט, אונ קאן צו זיך מעהר צו שלעפען ווי אללע אנדערע מיטעל. זי האט זיך נאך אנגעהויבען זעלטענער ארויסצווייזען ווי פראנק אונ איז שטאנדיג געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיערצעהן מאדלעך; עס פלעגט זעהר שווער אנקומען זי צו זעהען, אונ דערפאר האט מען נאך מגזם געוועהן איהר שאנהייט אונ וואס וועניגער מען האט זיי אנגעקוקט האט מען אלץ מעהר גערעדט פון איהר אונ מען האט דערצעהלט גאנצע נסים ונפלאות. עס איז א סברא אז צו איהר האט זיך געשדכנ'ט איינער פון די רייכסטע פוילישע מאגנאטען, דער גראף לובאמירסקי, אונ צו ליעב דעם פלעגט ער אפט קומען קיין ברינן.

אים יאהר 1782 איז פראנק צוזאמען מיט זיין בערימטער טאכטער נאך א מאל אריבערגעפאהרען קיין ווין, אונ האט דארט מיט זיין גרויס רייכקייט אונ מיט'ן ברייטען פיהרונג נאך מעהר אויפגעריסען די אויגען ווי מיט פיער יאהר צוריק. הונדערטער פראנקיסטען האבען זיך ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף, אונ עס איז זיי געראטהען אריינצונארען ניט וועניג יודען אין זייער נעץ. אין אסטעררייך האט דעמאלט געהערשט דער גוטער אונ מענשענפריינדליכער קייזער יאזעף דער צווייטע, וואס האט געגעבען פרייהייט אללע פעלקער אונ דאריבער האט אויך פראנק געקאנט טהון וואס ער האט געוואלט. די פאליציע האט זיך אפילו יא אומגעקוקט אויף זיין הנהגה אונ האט איהם געפרעגט פון וואנען עס קומט צו איהם אזא עשירות, נאר פראנק האט זיך אויסגעדרעהט מיט א תירוץ אז איהם שיצט די קייזערין פון רוסלאנד יעקאטערינא די צווייטע. די תשובה וואלט גענוג געוועהן ווען די יודען וואלטין איהם ניט מעהר זאטשעפעט, ער האט אבער געהאט שונאים, אי צווישען די פרומע, אי צווישען די אויפגעקלערטע, ביידע צדדים האבען איהם גערעכענט ניט אהין אונ ניט אהער אונ מען האט אנגעהויבען קלאגען דער

מלוכה אז ער איז פשוט א שאדליכער מענש, ווייל ער שלעפט צו זיך צו יונגע לייט און קליינע קינדער און זיי בעגנב'נען די עלטערן און טראגען איהם אוועק דעם לעצטען גראשען. אוודאי האט שוין די מלוכה ניט געקאנט שווייגען, מען האט איהם געהייסען פון וויען ארויספאהרען. און ער איז צוריק געפאהרען קיין ברינן, דארט האט ער שוין אבער אויך ניט געקאנט לאנג בלייבען, ווייל מען האט אויף איהם אכטונג געגעבען און ער האט געמוזט לעבען א ביסעל איינגעהאלטענער. און ער האט זיך ענטשלאסען צו זוכען פאר זיך מיט דער גאנצער „מחנה" א נייע היים און לחלוטין אוועקוואַרפען ברינן, וואו ער האט כמעט דרייצעהן יאהר כסדר געלעבט רוהיג און גליקליך.

נאך אין פולין האט פראנק און זיין גאנצע חברה זיך בעמיהט צו בעקומען א בעזונדער ארט, וואו זיי זאלען זיך קאנען זיצען אליין און קיינער זאל זיי ניט מי'שען אין זייערע ענינים, נאר עס איז זיי ניט געראטהען און דערפון האבען זיך נאך אנגעהויבען פאר זיי די גרויסע צרות; אצונד, אז מען האט פראנק'ן טאקי אהן צערעמאניעס ארויסגעשיקט פון עסטערייך, איז ביי איהם געבליבען אז מעהר וואהנען צווישען שכנים איז קיין תכלית ניט, און אז דאס בעסטע וואלט געוועהן ווען ער ווערד אליין א בעל הבית און דארף גאר ניט אנקומען צו קיין פרעמדע. ער האט אנגעהויבען נאכזוכען א פלאץ און האט אים יאהר 1778 געפונען א טהייערן שלאס, ניט ווייט פון דער שטאדט אפענבאך, וואס האט געהערט צום פירסט איזענבורג בירשטיין, און אזוי ווי ער איז געוועהן א גרויסער נצרך און פראנק האט איהם נאך געגעבען זעהר א וואהלען מקח, האט ער איהם פערקויפט דאס גאנצע שלאס מיט דיא ערד און מיט אללע רעכטע וואס ער האט געהאט, און פראנק האט בעקומען דעם טיטעל באראן פאן אפענבאך און, פונקט ווי אללע אנדערע פירסטען, האט ער שוין געהאט צו שאפען איבער אללע איינוואהנער פונ'ם שלאס, און די גאנצע מאכט איז איינגעשטאנען ביי איהם אין די האנד. מעהר האט טאקי פראנק ניט בעדארפט, ווייל ביי זיך אין שלאס האט ער געהאלטען נאר זיין „מחנה" און קיינער האט איהם שוין ניט געטארט זאגען קיין דעה. מיט גרויס פאראד איז פראנק אריינגעפאהרען אין זיין שלאס צוזאמען מיט ביידע זיהן, יעקב און יוסף, און מיט זיין היילינגער טאכטער חוה און די איינוואהנער פון אללע שטאדט ארום האבען זיך אנגעהויבען ברעכען די קאפ, פון וואנען האט זיך צו זיי גענומען דער נייער פריץ. פראנק האט אליין ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ער איז איינער פון די גרויסע רוסישע שררות, אז ער שטעהט

אונטער דעם שוטץ פון דער קייזערין יעקאטערינא, אונ אז חוה איז א רוסישע פרינצעסין. באלד האט מען אנגעהויבען דערצעהלען גאנצע מעשות: א טהייל האבען געזאגט, אז פראנק איז א פולישער פירסט. אנדערע האפען געדרונגען אז ער איז א געוועזענער רוסישער מלך, אונ נאר די קלוגע האבען אויסגעוויזען, אז ער איז מעהר ניט ווי איין אלטער רוסישער גענעראל וואס איז צוגעשטעלט געווארען, ער זאל אכטונג געבען אויף חוה'ן, וועלכע בעהאלט איהר נאהמען אונ איז אייגענטליך די טאכטער פון דער רוסישער קייזערין עליזאבעטהע פעטראוונא. קיין אנדערע נעדאנקען האבען טאקי קיינעם ניט געקאנט קומען אויפ'ן מח, ווען מען האט בעטראכט פון דער ווייטענס דאס רייכקייט פון פראנק'ן, אונ ער אליין האט טאקי געוואלט מען זאל אויסטראכטען וואס מען וויל, אבי ווייטער זיין פונ'ם אמת.

צום אנהויב האט פראנק מיט זיך אליין מיט געבראכט אין שלאס אריין ביז זעכס הונדערט חברה־לייט. נאר דערנאך האט זיך די צאהל פערגרעסערט אונ אפט פלעגען זיך געפינען ביי איהם אין הויף מעהר פון טויזענד מענשען. די בשורה, אז פראנק האט זיך געמאכט א קליינע מלוכה אונ ביי איהם קאנען זיך די פראנקיסטען פיהרען נאך די ריינע יסודות פון זייער אמונה אונ פערשפארען זיך צו פערשטעלען, האט זייערע הערצער אנגעפילט מיט פרייד אונ יעדער פון זיי האט מיט פערגניגען אוועקגעשיקט אהין די שאנסטע מתנות אונ אפילו דער ארמסטער האט גערעכענט פאר א חוב חאטש איין מאל זיין אהין ביים רבי'ן, איהם איבערלאזען א רעכטען פדיון אונ אנקוקען מיט אייגענע אויגען זיין גדולה. פראנק האט זיך אויפ'ן נייעם ארט געפיהרט נאך מיט מעהר גדלות אונ זעהר זעלטען האט ער זיך געוויזען פאר די הונדערטער פרעמדע וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים פערשלעפט צו איהם אין שלאס אריין אינ גענוג בעצאהלט נאר דערפאר זיי זאלען בעטראכטען האטש די פיער וואנד פון זיין וואהנונג. חוה האט זיך אויך אזוי נוהג געוועהן אונ נאר איין מאל אין וואך האט מען זי געקאנט זעהען, ווען זי פלעגט ארויסגעהען פאר'ן טויער פונ'ם שלאס אויסטהיילען נדבות די ארעמע לייט. פראנק'ס הכנסה איז געוועהן אזוי גרויס, אז ער איז אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען אויף זיין רעכנונג עטליכע הונדערט איינוואהנער פונ'ם שלאס אונ א חוץ דעם נאך צוטהיילען טויזענדער רענדליך פרעמדע קבצנים, אונ דאס אלדינג האבען געגעבען די פראנקיסטען אונ גראסטענטהיילס מעהר ווי פיעל די כוחות זייערע האבען געטראגען.

די הנהגה פון די פראנקיסטען ביי זייער משיח אין שלאס איז געוועהן אקוראט לויט פראנק'ס תורה, ווי ער האט אנגעשריבען אין טשענסטאחוב, נאר פראנק אליין פלעגט זעהר זעלטען דאוונען בצבור. זיי האבען געהאט זייער אייגענע קירכע ביים טייך מאין און אז פראנק פלעגט אמאל קומען אהין, האט מען איהם געשטעלט אונטער א טהייערע חופה, און דארט האט ער מתפלל געוועהן ביחידות. דאס פלעגט אבער געשעהן נאר עטליכע געצאהלטע מאל אין יאהר; זיין געוואהנליך דאוונען איז געוועהן ווי פריהר אין א וואלד, וואו ער פלעגט פאלען כורעים, און דערנאך האט מען דאס ארט בעגאסען מיט וואסער. געטראגען האט ער שטאנדיג זיין רויטען מאנטעל, ווייל זיין אמונה האט ער גערופען אדום און אדום הייסט אויך רויטה אויף לשון קדש, נאר אפט פלעגט ער זיך אנטהון ווייסע קליידער פון א כהן גדול, און מען דערצעהלט, אז ווען ער איז אמאל געפאהרען קיין פראנקפורט דורך אפפענבאך און דער ווינד האט גראד צובלאזען דאס גרינע פארטוכעל פון דער קארעטע האט מען איהם דערזעהען זיצען אין א ווייסען קיטעל מיט א אורים ותומים אויפ'ן הארץ און מיט קליינע גלאקלעך ארום די זוימען פון די מלבושים.

דריי יאהר זענען אזוי אוועקגעגאנגען און פראנק האט דערפיהלט אז ער ווערט אלט און די כוחות לאזען זיך איהם אויס, דערצו האט ער בעמערקט אז אין זיין קאססע ווערט אלץ ווענעגער, און ער איז נאך אריינגעקראכען אין חובות, ווייל ווי די פדיונות האבען זיך ניט געשיט פון אללע זייטען האט עס פארט ניט געקאנט טראגען אויף אזא ברייטען לעבען. פראנס האט געוואלט בעווארנען די קינדער און זיי איבערלאזען א פעטע ירושה, און דאריבער האט ער אים יאהר 1781 מודיע געוועהן אללע פראנקיסטען זיי זאלען קומען צו איהם, ווייל ער זעהט אז לאנג ציהען וועט ער שוין ניט, און ער וויל זיך מיט זיי געזעגנען פאר'ן טויט. א שטארקען רעש האט די ידיעה אנגעמאכט אומעדום, וואו די פראנקיסטען האבען געוואהנט, און בעזאנדערס אין ווארשא, ווייל דארט האבען זיך געפונען די רייכסטע און די פערמאגליכסטע פון זיי, און עס איז ביי זיי אללע געבליבען, אז עס מאג זיי קאסטען זייער גאנ'ן עשירות און זיי מוזען נאך בעקומען פראנק'ס ברכה עהדער ער וועט צומאכ'ען די אויגען. זיי האבען אבער מורא געהאט די מלוכה זאל זיך ניט אומקוקען אז צופיעל מענשען פאהרען ארויס און זאל זיך ניט שטויסען וואוהין די נסיעה איז, דערפאר האבען זיי פריהר ארויסגעשיקט די ווייבער מיט די

קינדער קיין דייטשלאנד און דערנאך האבען זיי בּיסלעכוויז צונויפגענומען אללע זייערע קאפּיטאלען און זענען אויך אריבּער די גרעניץ. צו שפּעט האט זיך די פּוילישע מלוכה געהאפּט און האט אין גאנצען פערהאלטען אין וועג עטליכע מענשען מיט פיערציג טויזענד רענדליך. דאס איז אבער ניט געוועהן אפילו קיין צוואנציגסטעל פון דעם וואס די פראנקיסטען האבען איבּערגעפיהרט פראנק'ן און געבּראכט זיינע קינדער א פערטיגע ירושה.

טאקי נאך אין דעם יאהר, דעם 10 דעצעמבער איז פראנק געשטארבען און מעהר פון אכט הונדערט פראנקיסטען זענען געוועהן בּיי זיין לויה. מיט גרויס פאראד האט מען איהם מקבר געוועהן אין אפענבאך, נאר קיין גייסטליכער איז ניט געוועהן דערבּיי, ווייל האטש דער טויט האט בּיי זיי צוגענומען זייער מנהיג איז זיי געבּליבען הייליג „פראנק'ס תורה", און זיי האבען אללע גוט געוואוסט, אז מיט די קאטאליקען געהערען זיי זיך גאר ניט אן, און אז אצונד דארפען זיי נאך איינוועניג מעהר כח צו בּעפעסטיגען די אמונה פון אדום.

א קיילעכדיגען יאהר האבען די פראנקיסטען בּעוויינט זייער משיח'ן און געטראגען טרויער נאך איהם, נאר קיין יתומים זענען זיי פארט ניט געבּליבען: חוה האט איבּערגענומען די גאנצע ארבּייט פונ'ם פאטער, און עס איז איהר אויך ניט שווער געוועהן, ווייל פראנק האט שטאנדיג געשריגען, אז קיין הייליגערע פון איהר איז גאר ניטא, און דער עולם האט זיך שוין פון לאנג געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז זי מוז נאך זיין טויט ארויף אויף זיין ארט. חוה האט טאקי פערשטאנען ווי אזוי צו דרעהען דאס ראדעל: בּיידע בּרידער זענען בּיי איהר געוועהן געטרייע גבּאים, און א חוץ דעם האבען איהר געהאלפען די אלטע פראנקיסטען וואלאווסקי, דעמבּאווסקי און נאך אנדערע, וואס זענען שוין געבּליבען וואהנען אין שלאס און האבען דארט איינגעפיהרט א קליינע נאר א זעלבּסטשטאנדיגע מלוכה מיט חיל און כלי זין. אויף אזעלכע זאכען דארף מען אבער האבען א סך געלד, און די פּדיונות, וואס מען פלעגט בּרענגען, האבען ניט געקלעקט אויף אזא הוצאה; ווער שמיעסט אז עס זענען נאך אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר, און דער עולם האט אנגעהויבען ווייניגער פאהרען צו איהר, האט חוה אנגעהויבען פיהלען א מאנגעל, און איז געצוואונגען גע־וועהן צו מאכען חובות. געטרויעט האט מען איהר אומעדום, ווייל קיינער איז ניט מסופק געוועהן, אז זי איז טאקי א רוסישע פּרינצעסין, און דערפאר איז זי אים יאהר 1798 שוין שולדיג געוועהן דריי מיליאן גולדען. אז עס איז איהר

געוואָרען שטאַרק ענג האָט זי צולאָזט פיעל פון איהרע דיענער, אונ אַסך פראַנקיסטען, וואָס האָבען בּיי איהר אין הויף געלעבּט, האָבען געמוזט זיך אומקעהרען קיין פּוילען אָדער זוכען זיך אַרבּייט ערגיץ אין די פאַבּריקען פון דייטשלאַנד. די בעלי חובות האָבען מן הסתם אויך ניט געשוויגען, נאָר זי האָט זיי אָנגעהויבּען פיהרען מיט הבטחות אַז אָט אָט דאַרף איהר אָנקומען געלד פון רוסלאַנד אונ זי וועט זיך מיט אַללע אָבּרעכנען. דערווייל האָבען איהרע נביאים צושיקט בּריעף אין אַללע שטאָדט, וואו די פראַנקיסטען געפינען זיך, אונ האָבען מודיע געוועהן, אַז חוה איז אין אַ גרויסער נויטה, אונ זיי האָבען בּאַלד ווייטער אויסגעלעדיגט די קעשענעס; בּעזאָנדערס האָט מען איהר אַריינגעשיקט פיעל געלד פון פּראָג. עס איז שוין אָבּער אַלץ ווענינ געוועהן, זעהר ווענינ מיילער האָט זי דערמיט געקאָנט פערשטאָפּען אונ, ווי עס שיינט, האָט מען איהר אָנגעהויבּען שטאַרק דערקוטשען. חוה האָט נאָך אַמאָל געמוזט מאַכען אַ שווינדעל, אונ האָט אים יאָהר 1800 צוקלעבּט אין אַללע גאַסען פון אָפּענבּאַך מודעות, אַז זי שיקט אַרויס איהר בּרודער קיין פּעטערסבּורג אונ פון דאָרט וועט ער אין זעכס חדשים אַרום צוריק קומען מיט היל אונ געלד, אונ דעמאָלט וועט זי די דאָזיגע, וואָס וועלען רוהיג וואַרטען, בּעצאָהלען פּינקטליך זייער קאַפּיטאַל מיט פּראָצענט, אונ די, וועלכע וועלען זיין עזות־פנים'ער, וועלען זיי האָבען וואָס צו געדענקען. ווי נאַריש אַזאַ מודעה וואָלט זיך בּעדאַרפט אויסווייזען, האָבען זיך געפונען גענוג נאַראָנים, וואָס האָבען איהר געגלויבּט, אונ אַז מען האָט געזעהען אַז חוה אַלליין איז אויף אַ צייט אוועקגעפאָהרען קיין ווענעדיג אונ איהר בּרודער יעקב האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין רוסלאַנד האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אַז גאָר גיך וועט זיך אַנוס טהון אַרעגען פון רוסישע רענדלעך, אונ זיי וועלען בּעקומען אַ מתנה יפה. קוים האָט זיי אָבּער חוה איינגעשטילט, האָט זי זיי שוין אַללעמען פערגעסען. וואָס זי האָט געטהון אין ווענעדיג – איז ניט בּעקאַנט, נאָר אַז איהר בּרודער איז געפאָהרען קיין פּעטערסבּורג נאָר ניט זוכען געלד, זעהט מען אַרויס דערפון, וואָס שפּעטער מיט פיערצעהן יאָהר האָט ער שוין געדיענט ווי איין אָפיציער אין דער רוסישער אַרמעע.

מיט אַ וועטהיג אין האַרצען האָבען דעמבּאָווסקי אונ וואָלאָווסקי, די גרויסע זיילען וואָס אויף זיי האָט זיך נאָך אין גאַנצען געהאַלטען דער בנין פון אמונת אדום, בּעטראַכט ווי פראַנק'ס אַרבּייט געהט לאבוד, אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו מאַכען די לעצטע פּרווו אונ שיקען אַ בּריעף צו

דער יודישער קהלה אין פראג, טאמער וועט זיך אויפבלאזען דער פערלאשענער פונק, און עס וועט ווערען א נייע שרפה. אין דעם בריעף, וואס איז געוועהן געשריבען מיט רויטהען טינט פאר א זכר פון אדום, האבען זיי דערמאנט די יודען דעם מאמר פון דער גמרא: „יעקב אבינו לא מת" און איהם אנגעווענדט אויף פראנק'ן און געוויזען, אז יעקב פראנק איז ניט געשטארבען, ווייל זיין תורה לעבט און וועט עביג לעבען; זיי האבען מזהיר געוועהן די עקשנים, וואס פערמאכען די אויגען פאר'ן ליכט פונ'ם אמת, אז אין גיכע צייטען וועלען זיי חרטה האבען דארויף וואס זיי פערלירען ביידע וועלטען, נאר עס וועט זיי ניט העלפען און צוריקכאפען דאס גליק, וואס זיי האבען אליין פון זיך אוועקגעשטופט, וועלען זיי ניט קאנען. דער דאזיגער בריעף האט אבער ניט געהאט די אייגענע פעולה ווי אללע פריהריגע בריעף, וואס פראנק אליין האט געשיקט: עס איז ניט נאר ניט צוגעקומען קיין נייע פראנקיסטען, נאר די צאהל פון די אלטע האט זיך אנגעהויבען פערקליינערן, די דאגות פרנסה האבען יעדען פערשלאגען דעם קאפ און זעהר זעלטען האט זיך עמיצער דערמאנט צו שיקען א פדיון דער רבי'צין, וואס האט דערווייל געמוזט אויסשטעהן גענוג צרות; וואו זי האט דערטאפט א גראשען האט זי אלץ אריינגעשטופט די בעלי חובות, אזוי האט זי זיך אבגעמוטשעט נאך פיער יאהר ביז עס איז איינעם פון איהרע קרעדיטארען נמאס געווארען, און ער האט זיך געווענדט צום געריכט. עס איז שוין געוועהן בעשטימט דער טאג פונ'ם משפט, נאר פלוצלונג איז אין אפענבאך ארוים א קלאנג אז חוה איז געשטארבען, און מען האט זי שוין בעגראבען. דער טויט מיט דער קבורה איז אזוי שטיל און גיך צוגעגאנגען אז קיינער האט זיך ניט געוואלט גלויבען, און עד היום רעכענט מען, אז זי איז דעמאלט נאר פאר בושה אנטלאפען קיין פולין און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זי דארט געפונען איהר עביגע רוה.

אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע מאכט פון יעקב פראנק און זיין טאכטער חוה, און ווען עס קומט אייגענטליך פאר ווי א וואונדער, וואס מען האט כמעט דרייסיג יאהר געלאזט עקסיסטירען א קליינע יודישע מלוכה, קאן מען עס נאר פערענטפערן דערמיט, וואס גראד אין יענע צייט זענען אללע לאנדער פון אייראפא געוועהן פערדרעהט מיט מלחמות און האבען זיך גאר ניט געקאנט אומקוקען ווי איינער פון די דייטשע באראנען מאכט זיך משוגע און פיהרט זיך עפים משונה, האלב ווי א יוד און האלב ווי א קריסט. קוים זענען

אונטערגעוואקסען אפאר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געווארען ריינע קאטאליקען און האבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האבען נאך אבגעהיט, האטש גאנץ לאנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אנדערן און צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען א זכר, אז זיי קומען ארויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין ווארשוי אסך משפחות, ווי בזשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פיאטראווסקי, וואלאווסקי, זאוואדסקי, זעלינסקי און נאך אנדערע, וואס רעכענען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא און אלישע שור. אסך פון זיי שעהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שורש, און דער בעריהמטער פוילישער אדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אפט ליעב געהאט צו בעריהמען אז זיין באבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל", ווען ער איז געוועהן א קליין קינד. איבערהויפט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אללע עניקלעך פון די פראנקיסטען און, אז עס האט זיך אמאל געמאכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפ-געווארפען דעם אבער-פראקוראר קאנטי וואלאווסקי, אז זיין עלטער זיידע איז געוועהן א יוד, האט ער מיט גאוה געענטפערט דארויף, אז ער נעהמט זיך אדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט ארויס פון לומדים און האט געקאנט פון זיי ירשנ'ען אסך שאנערע מעלות און מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פריצים פון זייערע אבות און אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער חכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאנצע צייט, ווען אין פולין האבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אזיינע וועלטען און פון זיי איז ארויס אזא מענש ווי יעקב פראנק, האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פארט אזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט און אלדינג האט ער געטהון לשם שמים. חאטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אבגעבריהט מיט די קמיעות און האט זיך געמוזט אריינ-לאזען אין אזא מחלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם ארויסגעראטע-וועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אז זיי וועלען אויסארבייטען עפיס א נייעם דרך, וואס וועט פארט בעסער זיין פונ'ם אלטען. עס איז איהם אבער נעביך בעשערט געוועהן צו זעהען ווי אללע זיינע האפנונגען ווערען צושטערט, ווייל זיין אייגענער יונגסטער זוהן וואלף אייבשיץ

איז געוואָרען א פייערינער פראנקיסט, ער האט געמאכט יד נחת מיט וואלאוסקין, נאר ער האט זיך נאך דערצו אריינגעלאזט פשוט אין שווינדעל, ער האט אויסגעבראכט פיעל געלד, און איז אריינגעקראכען אין גרויסע חובות און אז די בעלי חובות האבען איהם אנגעהויבען רודפ'ן, האט איהם די אסטערדייכישער מלוכה געשיצט, ווייל ער האט זי פערזיכערט אז ער וועט זיך טויפען, און צו ליעב דעם האט ער נאך ביי איהר אויסגענארט דעם טיטעל באראן פאן אדלערסטהאל. אודאי האט דער אלטער ר׳ יהונתן אייבעשיץ דערפון קיין נחת ניט געקאנט האבען און זיינע געגנער האבען גערדונגען אז דאס שטראפט איהם גאטט דערפאר וואס ער האט געוואלט זיין קליגער פון אנדערע און האט זיך אריינגעלאזט אין אזעלכע דרכים וואס האבען געקאנט מאכען א תל פונ׳ם גאנצען יודישקייט.

כמעט אין דער איינער צייט וואס דאס קליינע יודיש וועלטעל אין פולין האט געקאכט ווי א קעסעל צו ליעב דער גרויסער מלחמה וואס האט זיך אנגעהויבען צווישען ר׳ יהונתן אייבעשיץ און די איבריגע רבנים וועגען קמיעות און צווישען די יודען און די פראנקיסטען, איז אין איין אנדער עק פון דער מדינה געקומען אויף זיי א נייע צרה, וואס מען האט זיך גאר אויף איהר ניט געראכט. הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט באגדאן חמעלניצקי האט אנגעמאכט זיין גרויסע שחיטה, דער גאנצער דור, וואס האט נאך געקאנט געדענקען די שרעקליכע צייט, איז שוין לאנג אויסגעשטארבען און נאר איין טרויעריגער זכר איז געבליבען – דאס זענען געוועהן די תעניתים, וואס פרומע יודען האבען אבגעהיט און די טרערען וואס זיי האבען פערגאסען אויף די קברים פון טויזענדער הרוגים – פלוצלונג האבען זיך די קאזאקען, אים יאהר 1768, ווייטער צו בונטעוועט אקעגען פולין און זייער פיהרער גאנטא, א שרעקליכער רוצח, איז געפאלען אויפ׳ן שכל אז מען דארף מאכען דעם אנהייב פון יודען. דער דאזיגער אנהויב האט די פולישע יודען אבגעקאסט געגוג בלוט, ווייל די קאזאקען האבען ניט געוואלט זיין בעסער פון זייערע עלטער-זיידעס די היידעמאקעס און זענען אזוי ווי ווילדע חיות אנגעפאלען אויף אללע יודישע שטאדט. אין סמילא האבען זיי אסך יודען אויפגעהאנגען און אבגעראבעוועט זייער פערמעגען, אזוי האבען זיי זיך אויך נוהג געוועהן מיט די יודען פון באר און באללא און בעזאנדערס האבען זיי ארויסגעוויזען זייערע אכזריות אין אומאן, – דארט האבען זיי אויסגעקוילעט מעהר פון אכט טויזענד יודען און דאס איז געשעהען אים כ׳ סיון, פונקט אין דעם טאג ווען צוריק מיט

הינדערט יאהר איז אין נעמירוב אויך געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דער דאזיגער קלאפ איז די יודען לאנג געלעגען אין טעם, ווייל כמעט אין גאנץ אייראפא איז זייער לאגע געווען זעהר טרויעריג, רירען זיך האבען זיי ניט געהאט וואוהין אונ ניט מיט וואס, ווייל מען האט זיי געמאכט פאר אביונים. דערצו האט זיך שוין זייער צאהל שטארק פערגרעסערט. אונ זיי האבען געמוזט בלייבען ביי דער אלטער האפנונג. אז די צייט וועט פערהיילען אויך די פרישע וואונדען אונ האבען זיך געטרעסט דערמיט וואס מען מוז גאטט'ס משפט אננעהמען פאר ליעב.

אין פראנקרייך איז אין יענע יאהרען דער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פראהליכער: גראסטענטהיילס האבען יודען געוואהנט אין עלזאס אונ לאטרינגען, אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון די אנטלאפענע מאראנען, וואס די קריסטען האבען זיי שטאנדיג גערודפ'ט, איז די שנאה איבערגעגאנגען אויך צו די נייע דורות, אונ די יודען האבען דארט קיין נחת ניט געהאט. איינעם פון די עלזאסער יודען, ר' הירץ לוי, זעהר א ערענטליכען מענשען אונ דעם שאנסטען בעל הבית פון וויטאלסהיים, איז בעשערט געוועהן צו פאללען פאר א קרבן פון דעם שרעקליכען האס. וואס די קריסטען האבען אין הארץ געטראגען אונ וואס צו ליעב איהם זענען זיי פערטיג געוועהן יעדען יודען דערטרענקען אין א לעפעל וואסער. אים יאהר 1754, פונקט צום ערשטען חנוכה-ליכטעל, זענען גנבים אין א דארף הוססען אנגעפאלען שפעט ביי נאכט אויף א קריסטליכער פרוי, איין אלמנה, אונ אזוי ווי אין שטוב האט זיך מעהר ניט געפונען ווי די בעל הבית'טע מיט א דיענסט האט מען זיי געבונדען, אונ מען האט זיי אזוי לאנג געשלאגען אונ געמוטשעט ביז זיי האבען געמוזט אנווייזען וואו זייער געלד איז בעהאלטען. אז די גנבים האבען אבגעטהון זייערס האבען די אומגליקליכע געמאכט א געוואלד, דאס גאנצע דארף איז זיך צונויפגעלאפען, נאר געכאפט האט מען קיינעם ניט, ווייל די גנבים זענען געוועהן אין מאסקעס אונ א חוץ דעם האבען זיי זייערע פנים'ער אויסגעשמירט מיט סאזשע. דעמאלט איז געבליבען מען זאל מאכען א בלבול אויף די יודען, אונ די דיענסט האט עדות געזאגט. אז זי האט דערקענט פיער יודען, וואס פלעגען אפט קומען אהין: ר' הירץ לוי, ר' מנחם דער שוחט, ר' משה לאנג, אונ ר' שמעון פיים. די קריסטען האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף אזא מעשה, מען האט דערפון באלד מודיע געוועהן דעם געריכט אונ מען האט אללע בעשולדיגטע יודען איינגעזעצט. אויסער ר' הירץ לוי, וואס איז גאר

אין דערהיים ניט געוועהן, ווייל ער איז נאך פריהר מיט א פאר טאג אוועקגעפאהרען קיין סירעניץ אויף חנוכה צו זיינע א שוועסטער, דער אויבערשטער האט אזוי געפיהרט, אז דעם גאנצען וועג זאל ער זיך בעגעגנען מיט בעקאנטע מענשען אונ זיי זאלען דערנאך קאנען בעווייזען וואו ר' הירץ לוי האט זיך געפונען די נאכט ווען די גנבה איז געשעהען. דערפאר איז ער ביי זיך געוועהן פעסט, ווען מען האט איהם געשיקט זאגען וואס פאר איין אומגליק עס האט זיך געמאכט, אונ האטש זיינע גוטע פריינד האבען איהם געראטהען ער זאל שוין גאר ניט צוריקפאהרען אונ זאל בעסער אריבער די גרעניץ קיין שווייץ, האט ער בשום אופן ניט געוואלט דארויף בעשטעהען: ער האט געשריגען, אז ערשטענס, דארף ער גאר קיין מורא ניט האבען, ווייל ער פיהלט זיך אין קיין זאך ניט שולדיג, אונ דער אמת מוז ארויס ווי בוימעהל אויף וואסער, אונ צווייטענס, טאר ער עס ניט טהון די יודען, וואס מען האט שוין איינגעזעצט, ווייל ווי באלד ער וועט אנטלויפען וועט שוין אויף זיי געוויס פאלען א חשד אונ דער פלעק וועט טאקי בלייבען אויפ'ן גאנצען כלל ישראל. אזוי האט זיך ר' הירץ לוי אומגעקעהרט צוריק קיין וויטאלסהיים, אונ מען האט איהם באלד ארעסטירט, נאר ער איז ביי זיך ניט אראבגעפאלען, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז זיינע יסורים זענען נאר לפי שעה אונ אז עס וועט איהם ניט שווער זיין אויסצוווייזען דורך בעגלויבטע מענשען, אז ער איז אין דער גנבה ניט שולדיג. ר' הירץ לוי האט אבער, אפנים, ניט געקענט דאס שלעכטקייט פון די שופטים, זיינע עדות האט מען ניט געוואלט אננעהמען, מען האט זיי אללע געהרג'ט געשלאגען זיי זאלען זיך מודה זיין אונ דערנאך האט מען זיי פערמשפט צום טויט. די אומגליקליכע יודען האבען שוין ארויסגעזעהען אין וואס פאר א צרה זיי זענען אריינגעפאלען, נאר זיי האבען נאך פארט געהאפט, אז דאס העכערע געריכט אין קאלמאר, וואוהין זיי האבען זיך געווענדט מיט איין אפעלאציע, וועט ניט דערלאזען אזא רציחה, אז מען זאל מענשען אומברענגען אומזיסט אונ מען זאל גאר ניט וועלען אויסהערען זייערע בעווייזע. זייער לעצטער האפנונג איז אבער אויך פערשוואונדען געווארען: די שופטים פון קאלמאר האבען אויך ניט געהאט גאטט אין הארצען, זיי האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען דארויף, וואס די רעד פון די עדות האבען זיך ניט אויסגעגלייכט אונ מען האט לייכט זיך געקאנט איבערצייגען אז זיי האבען פאלש געשווארען, זיי האבען זיך ניט געשטעלט דארויף, וואס מען האט אויסגעוויזען אז אללע בעשולדיגטע זענען גאנץ רייכע בעלי בתים, וואס בעשעפטיגען זיך שטאנדיג מיט עהרליכע פרנסות

אונ זענען ניט פעהיג אויף גנבה אונ גזלה; עס איז גאר ניט אנגענאנגען וואס אללע עדות זענען געוועהן פערברעכער, וואס זענען גאר וואס ארויס פון געפאנגעניש אונ וואס זענען פערטיג געוועהן צו קוילען א איינגענעם פאטער; זיי האבען אפילו ניט געלעגט קיין כבוד אויף זייער א בעקאנטען פריץ. איינער פון די בכבודסטע עלזאסער קריסטען, וואס האט ניט געקאנט צו זעהען דאס רחמנות פון אומשולדיגע אונ האט געשיקט דעם געריכט א בריעף, אז ער האט אלליין אין דער נאכט פון דער גנבה בעגעגענט פאהרען ר' הירץ לוי קיין סירענץ. נאר אהן יושר האבען זיי געפסקט, אז מען זאל דערוייל טיידטען נאר איין ר' הירץ לוי, נאר פאר'ן טויט זאל מען איהם אנטהון ענוים קשים, כדי ער זאל זאגען אויף די איבריגע, אונ דעמאלט וועלען זיי זיך שוין מעהר ניט קאנען פערענטפערן. ר' הירץ לוי איז אויך איבערגעשטאנען דעם נסיון: מען האט איהם אנגעטהון אויפ'ן קאפ א אייזערנע רייף אונ דורך א בעזונדער שרויף האט מען אזוי לאנג געדרעהט ביז די רייף האט שטארק איינגעקלעמט דעם קאפ אונ עס האט זיך געלאזט דאס בלוט פון די אויגען אונ פון די אויערן. מען האט איהם אודאי צוגענומען פון דארט האלב א טויטען, נאר פון דעסטוועגען האבען די תליינים ניט געקאנט ציהען ביי איהם ווארטער. אויפ'ן אנדערן טאג איז געוועהן בעשטימט דער טויט, אדער בעסער געזאגט, די מיתה משונה, וואס מען האט איהם בעדארפט אנטהון. ביי נאכט האט מען אנגעהויבען בויען דעם עשאפאט אונ די יודען זענען באלד געוואהר געווארען דערפון. נאנץ פריה האבען זיי זיך מיט גרויס מיה אריינגעבעטען אין געפאנגניש כדי זיי זאלען זיך האט'ש געזעגענען מיט ר' הירץ לוי. ער האט נאך ניט געוואוסט אז זיין סוף איז שוין נאהענט, נאר אז ער האט דערזעהען פאר זיך א מנין יודען האט ער שוין פערשטאנען וואס איהם ערווארטעט אונ ער האט זיך גאנץ רוהיג אבגעזעצט אויפ'ן בעט אונ האט מיט זיי געזאגט ודוי. אללע האבען זיך גוט אויסגעוויינט אונ די יללה איז געווארען נאך גרעסער, אז ער האט זיך געהייסען ברענגען זיין זוהן אברהם, א קינד פון פינפצעהן יאהר, אונ האט איהם מוסר געוועהן אונ געבעטען: עס זאל איהם ניט אבשרעקען דער שרעקליכער טויט פונ'ם פאטער, אונ ער זאל טאקי בלייבען גוט אונ פרום, צו גאטט אונ צו לייט, זאגען קדיש נאך איהם, אונ ווי ווייט זיינע כוחות וועלען טראגען זאל ער זיך בעמיהען ביי דער מלוכה צו דערווייזען, אז זיין פאטער איז געשטארבען אונשולדיג, ווייל ער איז פעסט איבערצייגט, אז דער אמת וועט זיך ריין ארויסווייזען אונ דער שקר וועט אומפאלען. אין דער ריהרענדער מינוט, ווען

דער אלטער פאטער האט צוגעפרעסט זיין קינד צום קראנקען הארץ און איהם געגעבען די לעצטע ברכה פאר'ן טויט, האבען זיך נאך געפרווט די גייסטליכע פארצולעגען ר' הירץ לוי, ער זאל אוועקווארפען זיין אמונה און בעקומען א כפרת עון, נאר ער האט זיי גאר ניט געלאזט רעדען, און האט זיי נאר געבעטען זיי זאלען איבערגעבען זיין משפחה, אז מען זאל בעצאהלען א פרוי פון קאלמער צוועלף טהאלער, ווייל דער חוב איז גראד ניט פערשריבען ביי איהם אין בוך, און דערנאך וועט מען ניט וויסען צו עס קומט איהר צו געין. פונקט דריי א זייגער ביי טאג האט מען געבראכט ר' הירץ לוי צום עשאפאט אויפ'ן מארק־פלאץ, וואס איז געוועהן בעלאגערט פון טויזענדער קריסטען, וועלכע זענען זיך אימיסטען צונויפגעפאהרען פון פערשיעדענע ארטער שעפען תענוג און צו־קוקען ווי מען איז זיך נוקם אין א יודען. אין א שטיבעל ניט ווייט פונ'ם עשאפאט האט זיך צונויפגעקליבען ווייטער א מנין יודען און צוזאמען מיט'ן יונגען יתום האבען זיי געזאגט תהלים און גאטט געבעטען ער זאל שטארקען דעם קדוש אין דער לעצטער רגע און אהן יסורים איהם גיכער צונעהמען אין א בעסערער וועלט. ר' הירץ לוי איז טאקי בעהארצט און אהן מורא ארויפגעגאנגען אויפ'ן עשאפאט, חאטש ער איז געוועהן שטארק פערמוטשעט פון די ענוים קשים וואס מען האט איהם פריהר מיט א טאג אנגעטהון. דער תלין האט איהם באלד אויסגעבראכען אללע ביינער און האט איהם ארומגעבונדען ארום א ראד, און כדי דאס אכזריות זאל זיין נאך גרעסער, האט ער די ראד קלוינער געמאכט און צו ליעב דעם האט דער קאפ געמוזט ארא‌בהאנגען. ביי אזא טויט איז דער דין געוועהן, אז דער בעשולדיגטער האט בעדארפט בלייבען אויפ'ן ראד אכטצעהן שעה כסדר, און אז ער האט עס אויסגעהאלטען האט איהם שוין דער תלין געמוזט דערהרגענען. אודאי האבען די אללע, וואס האבען זיך גע־שטופט אויפ'ן מארק־פלאץ און געוואלט שטעהען נאהנטער צום ראד געמוזט האבען שטיינערנע הערצער, ווען זיי האבען געקאנט אויסהערען און אויסהאלטען דאס געשריי פון א מענשען, וואס מען האט איהם נאר ניט דערקוילעט און וואס האט געבעטען מען זאל איהם גיכער מאכען א טויט... ניין א זייגער ביי נאכט האט ר' הירץ לוי געשריגען, מען זאל איהם דערקוויקען מיט א טרונק וואסער, נאר דער תלין האט איהם צוגעטראגען וויין, ווייל ער האט געוואוסט אז ער וועט ניט טרינקען קיין יין נסך. ערשט אין דער פריה צעהן א זייגער, האט איהם דער תלין געגעבען דעם לעצטען קלאפ און ער האט אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה. די ראד מיט'ן טויטען קערפער האט מען אויפגעהאנגען

אויף אַ הויכֶער תְּלִיָה, כְּדֵי עֶס זָאל בְּלַייבֶּען פַאר אַ זֵכֶר אויף דור דורות, אונ דֶעם עֶשַׁאפָאט הָאט מֶען גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען, וַוייל מֶען הָאט זִיךְ גֶערֶעכְט אַז נִיט הַיינְט-מָארְגֶען וֶועט מֶען דַארְפֶען טוידְטֶען דִי אִיבְּרִיגֶע. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי אֵימָה וָואס אִיז גֶעפַאלֶען אויף אַלֶע עֶלְזַאסֶער יוּדֶען; דִי דְרַיי בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה הָאבֶּען זִיךְ גֶעוִויס גֶערֶעכֶענְט פַאר פֶערְלָארֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעצִיטֶערְט מֶען זָאל נִיט אויסְגִיסֶען דֶעם כַּעַס אויף אַלֶע יוּדֶען. אִין אַזַא לַאגֶע הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעהַאפְּט צוּ דִי אַלְטֶע מִיטֶעל: מֶען הָאט גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן אונ מֶען אִיז נִיט אַרויסְגֶעקְרָאכֶען פוּן דִי שׁוּלֶען, וואוּ גְרוֹיס אונ קְלֵיין הָאבֶּען גֶעיָאמֶערְט אונ גֶעקְלָאגְט; מֶען הָאט גֶעזָאגְט סְלִיחוֹת אונ מֶען הָאט גָאטט גֶעבֶּעטֶען, אַז עֶר אַלֵיין טַאקִי זָאל זִיךְ דָא אַרַיינְמִישֶׁען אונ שִׁיקֶען זַיין יְשׁוּעָה. זֵייעֶר גֶעוֵויין הָאט טַאקִי דֶערְגְרֵייכְט צוּ דִי שַׁעֲרֵי רַחֲמִים אונ גָאר גִיךְ הָאט זִיךְ גֶעווִיזֶען אַ קְלֵיינֶע שַׁיין פוּן הִילְף. אֵיינֶער פוּן דִי שׁוֹפְטִים, וָואס הָאט פֶערְמִשְׁפָּט ר׳ הֶירְץ לֵוִי אונ וָואס אויף זַיין יֹשֶׁר הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אִיבֶּערְקוּמֶען דִי אִיבְּרִיגֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, הָאט גֶעמוּזְט אַוֶועקְפָאהְרֶען פוּן קָאלְמַאר אונ דֶער אַנְדֶערֶער מִשְׁפָּט אִיז אָבְּגֶעלֶעגְט גֶעוָוארֶען אויף עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים. אִין דֶעם הָאבֶּען דִי יוּדֶען שׁוֹין דֶערְזֶעהֶען אַ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, אונ מֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד דֶערְמָאנְט אִין ר׳ הֶירְץ לֵוִי׳ס צַוָּאָה, ווִי עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען פַארְן טוֹיט מֶען זָאל נִיט לָאזֶען זַיין נָאהְמֶען בְּלַייבֶּען פַארְפְלֶעקְט אויף עֶבִּיג אונ מֶען זָאל אִיהם אָבְּוַואשֶׁען פוּן דֶעם חֵטְא, וָואס מֶען הָאט אויף אִיהם אוּמְזִיסְט אַרויפְגֶעלֶעגְט. ווִי שְׁוֶוער עֶס הָאט זִיךְ לְכַתְּחִלָּה אויסְגֶעווִיזֶען מֶען זָאל עֶפִּיס פּוֹעֵל׳ן, וַוייל עֶס אִיז זִיךְ פָּשׁוּט נִיט גֶעוֶועהן וָואהִין צוּ קְלָאגֶען אויפ׳ן הֶאבֶּערְן גֶערִיכְט פוּן קָאלְמַאר, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פָארְט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַוֶועקְצוּשִׁיקֶען עֶטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קַיין פַּארִיז, אונ פִיער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין נַאנְסִי אונ שְׁטְרַאסְבּוּרְג זֶענֶען אַהִין אַרויסְגֶעפָאהְרֶען. גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען אִיז עֶס זֵיי אַוַדַאי נִיט; עֶס הָאט גֶענוּג גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אַ וֶועג גְלַייךְ צוּם קֶענִיג. מֶען הָאט אַרויסְגֶעפָאדֶערְט אַלֶע פַּאפִּיעֶרֶען פוּן קָאלְמַאר, אונ מֶען הָאט דֶעם גַאנְצֶען פְּרָאצֶעס אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶעם פַּארְלַאמֶענְט פוּן מֶעץ. דֶעם עֶרְשְׁטֶען סִימָן הָאבֶּען דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען גֶעהַאט אַז דִי סַכָּנָה אִיז שׁוֹין נִיט אַזוֹי גְרוֹיס, וֶוען מֶען הָאט פְּלוּצְלוּנְג אִין אַ פְרִיה מָארְגֶען צוּגֶענוּמֶען דֶעם עֶשַׁאפָאט, וָואס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעשְׁטַאנֶען בִּיז אַהֶער אִין מִיטֶען שְׁטָאדְט אונ גֶעוַוארְט אויף יוּדִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. אִין מֶעץ הָאט מֶען דִי זַאךְ בֶּעטְרַאכְט מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת. מֶען הָאט אַרָאבְּגֶעשִׁיקְט

א גאנצע קאמיסיע מען זאל אויפ'ן ארט אויספראגען אללע עדות, און עס האט זיך מן הסתם אקוראט ארויסגעוויזען אז קיין איינציגער פון די יודען איז ניט שולדיג אין דער גנבה. ניין חדשים זענען אוועקגעגאנגען ביז מען האט אין מעץ ארויסגעגעבען א משפט, אז די דריי יודען, וואס מען האט נאך געהאלטען אין געפאנגניש, זאלען באלד בעפרייהט ווערען, אז דער טויט פונ'ם אומשולדיגען ר' הירץ לוי מוז בעטראכט ווערען ווי א רציחה, אז זיין טויטען קערפער דארף מען אבגעבען זיין משפחה, כדי מען זאל איהם ברענגען צו קבר ישראל, און אז זיינע קינדער האבען דאס רעכט צו מאנען היזק ביי די שופטים וואס האבען איהם אומזיסט פערמשפט צום טויט. פונקט אים שמחת תורה איז אנגעקומען די טהייערע בשורה פון דעם נייעם משפט, און דער טאג איז פאר די יודען געוועהן א דאפעלטער יום טוב. אסרו חג האט מען באלד אראבגענומען די ראד פון דער תליה, און מען האט דעם גוף פון ר' הירץ לוי מקבר געוועהן מיט גרוים כבוד. די מלוכה פון איהר זייט האט די שופטים פון קאלמאר אבגעזאגט פון זייערע שטעלען, און דעמאלט איז געווארען שטיל, ווייל דאס פאלק האט אקוק געטהון אז מען שפיעלט זיך ניט מיט זיי, און זיי האבען פערשטאנען, אז ווי באלד זיי וועלען נאך מאכען אזעלכע בלבולים וועט עס זיי טהייער קאסטען.

די בלבולים האבען טאקי אויפגעהערט, נאר די שנאה צו די יודען האט זיך נאך א צייט שטארק געהאלטען אין פראנקרייך, ווייל זיי האבען אייגענטליך דארט ניט געטארט וואהנען און. אויסער עלזאס און לאטרינגען, זענען זיי אין עטליכע פראנצאזישע שטאדט געזעסען ווי איינגעבעטענע און האבען זיך בעדארפט שרעקען פאר'ן מינדסטען ווינטעלע. עס איז קיין וואונדער ניט וואס דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער פראנסוא מאריע דע-וואלטער, וואס ווי גרוים זיין חכמה איז געוועהן אזוי נידריג און פערדארבען זענען געוועהן זיינע מדות, האט זיין גאנצע גאל אויסגעגאסען אויף די יודען, ווייל ער איז געגאנגען מיט דעם כלל, אז א געשלאגענעם מאג מען צום איבעריגען דערשלאגען. וואלטער'ן איז שטאנדיג בעשערט געוועהן האבען צו טהון מיט יודען: נאך אז ער האט געוואהנט אין לאנדאן האט איהם א יודישע קאנטאר דע-מעדינא אנגעזעצט א סך געלד; דערנאך, אז ער האט זיך אויפגעהאלטען אין בערלין און פאדסדאם, און איז געווארען א בן בית ביים קעניג פרידריך דעם צווייטען, האט ער עפיס געפיהרט ניט קיין ריינע געשאפטען מיט א יובעליר הירש און א קאפיטאליסט אפרים פייטעל.

ער האט זיי געוואלט אפנארען, אונ האט זיי אונטערגערוקט פאלשע דימאנטען אונ פאלשע חתימות, זיי האבען זיך אבער נית געלאזט; עס איז געווארען אפראצעס, די זאך איז אנגעקומען צום קעניג, אונ וואלטער האט געהאט בזיונות. אט די דאזיגע מפלה האט ער נית געקאנט מוחל זיין די יודען, אונ האט שפעטער זיין גאנץ ביטער הארץ אויסגעלאזט צום גאנצען יודישען פאלק. דערצו האט וואלטער זעהר ווייניג געהאלטען פון רעליגיאן איבערהויפט אונ אזוי ווי מיט'ן קריסטענטהום האט ער מורא געהאט צו זאטשעפען האט ער זיך נוהג געוועהן ווי די באזע שווינגער, וואס זאגט דער טאכטער אונ מיינט די שנור. וואס ער האט געהאט אין דער לונג אויף אללע אמונות איז ביי איהם ארויס אויף דער צונג נאר געגען יודען אונ יודישקייט אליין. אונ ער האט געשריגען אז אללע אומגליקען געהמען זיך נאר פון זיי.

פאר וואס וואלטער קלינגט אזוי אויף אללע גלאקער, אונ האלט יודען אין מויל מעהר ווי אנדערע – איז דוקא קיין סוד נית געוועהן, די וועלט האט איהם גענוג געקענט, אונ מען האט געוואוסט אז ער נעהמט זיך נית אן קיינעמס קריוודע, נאר ער וויל זיך פשוט אברעכנען מיט אייגענע שונאים, אונ צו ליעב זיין נקמה מאכט ביי איהם נאר נית אויס וואס ער פאלט אן אויף א גאנץ פאלק. עס האט זיך אבער קיינעם נית געגלוסט ארויסצושפרינגען געגען איהם, ווייל זיין פעדער איז געוועהן צו שארף, אונ ער האט געקאנט זיינע געגנער פערשיטען מיט פייער. פון דעסטוועגען האט זיך אפגעזוכט אין באררדא א געבילדעטער יוד ר' יצחק פינטא, וואס איז ארויסגעקומען פון מארדאנען; איהם האט א שטארקען ברען געטהון וואלטער'ס שקרים האבען איהם אונטערגעצונדען, אונ ער האט נית געקאנט איינרוהען ביז ער האט איהם נית געאנטפערט אונ דערוויזען אז ער איז נאר א אומזיסטער שונא. זיין תשובה וואלט געוועהן אנגעמאכט נאר א שטארקען רושם, נאר צום אומגליק, איז ר' יצחק פינטא געוועהן פון די שפאנישע יודען, אונ די ספרדים האבען שטאנדיג אראבגעקוקט מיט גאוה אויף די אשכנזים, גלייך ווי זיי וואלטען נית געטראגען דאס אייגענע פעקעל צרות ווי זייערע איבריגע ברידער. די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר גרויסע מיוחסים אונ האבען אפט זיך בערימט, אז זיי קומען ארויס גלייך פונ'ם שבט יהודה, דערביי איז זייער צאהל געוועהן נית גרויס, זיי האבען זיך אומעדום געקאנט אריינגנארען אונ אפילו אין פראנקרייך, וואו עס האט נית געטארט זיין קיין זכר פון א יודען, האבען זייערע געצאהלטע גבירים געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ דאס בערימטע

האנדעלס־הויז גראדיס האט בעלעבט דעם מסחר און פלעגט מיט איינענע שיפען אריינברענגען סחורה פון גאנץ ווייט. אז עס האבען זיך אנגעהויבען לאזען קיין באָרדא דייטשע און פולישע יודען, האבען די ספרדים מורא געהאט פאר זיך, מען זאל זיך ניט ארומקוקען, און צו ליעב די גאסט זאל מען זיי אויך ניט הייסען ארויס, און דערפאר האבען זיי אללע געארבייט ביי דער מלוכה, מען זאל ארויסגעבען א בעזונדער געזעץ געגען די אשכנזים, און מען זאל זיי הייסען אין דריי טאג ארויס פאהרען פונ'ם לאנד. מילא ביי דער מלוכה איז זיי געראטהען דאס צו פועל'ן, האטש עס איז זיי אנגעקומען מיט גרוים מיה, און זייער שתדלן אין פאריז ראדריג פערייראַ, וואס איז צוזאמען מיט זיין מוטטער אנטלאפען פון דער שפאנישער אינקוויזיציאן און האט זיך בעריהמט געמאכט מיט איין ערפינדונג פון צייכענס וואס טויב־שטומע זאלען זיך קאנען פערשטעהען איינע די אנדערע, האט געמוזט בענוצען זכות אבות ביז מען האט זיך געחאפט טרייבען די אשכנזים. די קריסטען האבען אבער ניט געקאנט פערשטעהען וואס דא טהוט זיך; געוואוסט האבען זיי גאנץ גוט, אז יודען איז פערווערט זיך צו בעזעצען אין פראנקרייך און אז לויט דעם געזעץ דארפען די ספרדים אויך זיך דארט ניט געפינען; האבען זיי פשוט ניט פערשטאנען פון וואנען עס האט זיך פלוצלונג גענומען, אז א טהייל זענען כשר, און די איבריגע זענען טרף. די ספרדים האבען געפיהלט, אז מען מוז די קריסטען אנטפערן א תירוץ אויף דער שאלה, האט זיך ר' יצחק פינטא בענוצט מיט דער געלעגענהייט וואס ער האט אנגעהויבען א מלחמה מיט וואלטער'ן און האט אין די תשובה אריינגעלאזט א שטארקען גיפט געגען די אשכנזים, ער האט געדרונגען, אז זיי זענען טאקי שעדליכע מענשען, אז זיי ווילען זיך ניט בעשעפטיגען מיט קיין ארבייט און אז זיי זענען כמעט אללע בעטלערס און שנארערס, האטש ער האט ניט פערלייגענט, אז שולדיג אין דעם זענען זיי אויך ניט אונ, אז נאר די שרעקליכע רדיפות און צרות האבען זיי געבראכט דערצו. זיין תשובה האט אזוי אויסגעזעהען, אז ער איז מודה אויף א סך חסרונות, וועלכע וואלטער ווייזט אן, נאר דערביי האט ער געגעבען אנצו־הערען, אז אזעלכע חסרונות געפינט מען נאר ביי די דייטשע און פולישע יודען, און דערפאר פערדריסט איהם וואס וואלטער האט די ספרדים אויך ארונטערגענומען אונטער איין טלית. פאר וואלטער'ן איז אזא תשובה געווען ווי געוואונשען; ער האט באלד צו ליעב געטהון פינטאן און האט איהם גע־ענטפערט, אז ער האט טאקי א טעות געהאט וואס ער האט די ספרדים ניט

ארויסגענומען פונ'ם כלל, אונ דערפאר איז ער נאך מיט מעהר [illegible]
פאלען אויף די איבריגע יודען. די אשכנזים האבען אבער אויך ניט גע[illegible]
אונ עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג געגען איין שונא פון צוויי צדדים, וואס
האט'ש זיי שלאגען זיך צווישען זיך פיהלען זיי פון דעסטוועגען, אז זיי מוזען
זיך ווערען צוזאמען אונ אז די פיילען פונ'ם פיינד פאלען אויף זייערע אללע
קאפ גלייך. די צייטונגען האבען געהאלטען דוקא פאר יודען, נאר דער רעש,
וואס מען האט אנגעמאכט, האט געעפענט די אויגען פון די קריסטען, אונ
זיי האבען זיך דערווייל בעטראכט, אז פאר זיי וואלט גלייכער געוועהן, אז
אין לאנד זאלען זיך ניט געפינען ניט קיין ספרדים אונ ניט קיין אשכנזים אונ,
אז דער גאנצער מסחר זאל בעסער איינשטעהען ביי זיי אין די האנד. אוודאי
האבען די קריסטען אנגעהויבען אויסווייזען, אז מען דארף די ספרדים אויך
ארויסטרייבען, ווייל ווען מען האט זיי אריינגעלאזט קיין בארדא האט מען זיי
גערעכענט פאר ניי־קריסטען, אונ אצונד, אז עס לאזט זיך אויס, אז זיי זענען
גאר יודען דארף מען זיי טהון זייער רעכט אונ ארויסווארפען גלייך מיט אנ-
דערע. דעמאלט האט ראדריג פעריירא געמוזט אנשרייבען א גאנץ בוך
אונ אויסווייזען ווי האללאנד אונ ענגלאנד זענען גליקליך געווארען דורך די
יודען, אונ וואס פאר א צרה פראנקרייך קאן זיך אנארבייטען ווען זי וועט
פערלירען אזעלכע פעהיגע סוחרים ווי די ספרדים, אונ עס האט גענוג אב-
געקאסט געלד אונ בלוט ביז מען האט די זאך פערריבען, אונ די יודען זענען
ווייטער געבליבען אין פראנקרייך.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויך אין ענגלאנד אנגעהויבען א קאבעניש
מיט די יודען, וואס מען האט געוואלט פערבעסערן זייער צושטאנד, אונ
מאכען אז זיי זאלען זיך קאנען רעכענען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד.
שוין גאנצע הונדערט יאהר זענען אייגענטליך אוועקגעגאנגען זייט די יודען
האבען זיך נאך אמאל בעזעצט אין ענגלאנד, אונ האבען אין די גרויסע האנדעלס-
שטעדט, בעזאנדערס אין לאנדאן, געהאט ארענטליכע קהלות; דאס געזעץ
האט אבער אויף זיי געקוקט ווי אויף פרעמדע, זיי האבען נאך אלץ געהייסען
נאך די לענדער, פון וואנען זייערע עלטערן זענען אראבגעקומען, מען האט
זיי גערופען, שפאניער, פארטוגעזען, האללענדער אדער דייטשען אונ זיי האבען
געמוזט צאהלען א בעזונדער מס גלייך מיט די דאזיגע מענשען, וועלכע געפינען
זיך אין ענגלאנד נאר לפי שעה, אונ גלייך ווי זיי זענען דארט ניט געבארען
געווארען. נאר עטליכע געצאהלטע גבירים איז געראטהען וואס די מלוכה האט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע היימישע איינוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געוועהן דער צושטאנד פון די איבריגע וואס האבען אזעלכע רעכטע ניט געהאט אונ וואס די מלוכה האט גאר ניט געוואלט וויסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם וואס זיי קומען ניט אין קירכע, ווייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געוועהן די עטליכע יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, וועלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון אייגענע, אי פון פרעמדע. ביסלעכווייז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, ווי האט זיי שוין בעטראכט ווי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערווייל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פערשיעדענע ערטער, וואו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהר. די דאזיגע יודען זענען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגעגעבען א חשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די אייגענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער. וואס געפינען זיך אויך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט גוטע פריינד, וואס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געוועהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זענען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען, אונ האטש די שונאים האבען אנגעמאכט א געוואלד אז די יודען וועלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען וועלען ווערען ביי זיי קנעכט, האט דער קאניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ וועגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט ווי א יאהר, ווייל צווישען דאס פאלק איז געווארען אזא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דער־פון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעוויזען אזא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. ווער עס האט געוואלט רעדען עפיס א גוט ווארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, אללע צייטונגען זענען פול געווארען מיט שרעקליכע מעשות

וֶועגֶען יוּדֶען אוּנ אַיין לִיגֶען אִיז גֶעוֶועהן גְרֶאסֶער פוּנ'ם אַנְדֶערְן; **אִין בְּרִיסְטָאל** הָאט מֶען פֶערְבְּרֶענְט אֶפֶענְטְלִיךְ דָאס בִּילְד פוּנ'ם גַייסְטְלִיכֶען **טוּרְקְער**, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַסְכִּים זַיין צוּ דֶער דֵעה פוּן דִי דָאזִיגֶע פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מֶען טָאר גָאר דִי יוּדֶען קַיין רֶעכְטֶע נִיט גֶעבֶּען דֶערְפַאר וָואס, וֶועדְלִיג אִין דֶער תּוֹרָה שְׁטֶעהט, מוּזֶען זֵיי בְּלַייבֶּען צוּזָאעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייט צְווִישֶׁען דִי פֶעלְקֶער בִּיז גָאטט וֶועט זֵיי נִיט צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אוֹיף זֵייעֶר אַייגֶענֶער עֶרְד. אַוַדאי אִיז דִי מְלוּכָה גֶע־צְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן מְבַטֵל צוּ זַיין דָאס גֶעזֶעץ. נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי גוּט אוֹיפְגֶעפִיהְרְט אוּנ בֶּעוִויזֶען זֵייעֶר נוּצְלִיכְקַייט, אַז אֲפִילוּ זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁווַייגֶען, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט זֵיי דָאס לֶעבֶּען אַלַיין גֶעגֶעבֶּען אַלֶע רֶעכְטֶע, חָאטְשׁ אוֹיף פַּאפִּיר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ אַ הִיבְּשֶׁע צַייט אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע.

נָאר וֶיען אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא הָאט זִיךְ עֶפִּיס גֶעטְהוּן אוּנ גֶערוּדֶעוֶועט מִיט דִי יוּדֶען, אִיז זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג לֶעבֶּען אִין פוֹלִין אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד — דַוְקָא אִין דִי לֶאנְדֶער וואו זֵייעֶר צָאהל אִיז גֶעוֶועהן גְרֶאסֶער וִוי אוּמֶעדוּם — גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וִוי פֶערְפְרוֹירֶען, בֶּעדֶעקְט מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיךְ פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ פֶערְקָאוֶועט כִּמְעַט בִּיז צוּם גְרוּנְד מִיט אַייז, כְּדֵי דָאס וַואסֶער זָאל זֵיי אִין עֶרְגִיץ נִיט פֶערְטְרָאגֶען אוּנ דִי חֲלוֹמוֹת זָאלֶען נִיט הָאבֶּען קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּם גְרוֹיסֶען בְּרֵייטֶען לֶעבֶּענְס־יַם, וואוּהִין עֶס גִיסֶען זִיךְ אַרַיין אַזוֹי פִיעל טַייכֶען... דָאס אָרֶעמֶע פָאלְק, וָואס הָאט נֶעבִּיךְ גֶעהָארֶעוֶועט מִיט'ן בִּיטֶערְן שְׁווֵייס אוֹיפ'ן שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט אַז עֶס הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁטוּפְּט דִי זִינְדִיגֶע וֶועלְט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט הוֹיכֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נָאר אִין זִין גֶעהַאט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ מִיט נַייעֶ חוּמְרוֹת, אוּנ דֶער מַעֲמָד פוּן זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּלִינְדֶע בְּרִידֶער אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ, וָואס וֶוערְד שְׁטַארְקֶער דַוְקָא עֶהְדֶער עֶס הֵייבְּט אָן טָאג צוּ וֶוערְן: בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעוִויזֶען אַ שְׁוַואכֶע שַׁיין אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט אַלֶע מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר לִיכְטִיגֶער וֶוערֶען. צְוֵוי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אֵיינֶער אִין **פּוֹלִין** אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אִין **דַייטְשְׁלַאנְד**. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן, **ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב** אוּנ **ר' משֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן**. אֵיינֶער הָאט אוֹיפְגֶערִיסֶען דָאס פֶענְסְטֶער פוּנ'ם אַיינְגֶעהוֹיקֶערְטֶען יוּדִישֶׁען שְׁטִיבֶּעל, עֶס זָאל אַ בִּיסֶעל אַרוֹיס דִי אוּנְרֵיינֶע פֶער־דוּמְפֶּענֶע לוּפְט, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט אוֹיסְגֶעדְרֶעהט דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן צוּ

*דער מזרח-זייט אונ האט די פערשלאפענע אנגעוויזען דעם גלאנץ פונ'ם מארגענשטערן; איינער האט זיך ניט אזוי פיעל מתכבן געוועהן, דער אנדערער האט צו פיעל געמיינט, נאר ביידע האבען אנגעמאכט א שטארקע בעוועגונג, אונ מיט רעכט קאן מען זאגען אז פון זיי הויבט זיך אן פאר יודען א נייע צייט.

די נייע צייט.

ערסטעס קאפיטעל.

ר' ישראל בעל שם טוב אונ זיין דרך.

(1760—1698 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו צו דער ביטערער לאגע פון די פולישע יודען פון חמעלניצקיס צייט ביז איינינע דורות שפעטער, וואו זייער פרידליך לעבען פון אמאל איז פערשטערט געווארען, די טייבען פון יודיש פערגאסען בלוט זענען נאך ניט אויסגעטריקענט געוועהן, וואו פרנסה האט געפעהלט, אונ אויסער שרעק אונ דאגות האט דער יוד נישט געהאט, איז גאר קיין חדוש ניט, וואס אזעלכע שווינדלער ווי א שבתי צבי אונ א יעקב פראנק האבען זיך געקאנט אויסגעבען פאר משיח'ן אונ איינרעדען דעם עולם, אז גאטט האט זיי געשיקט אויסצולייזען זיין ארעם ליידענד פאלק פון זיינע פיין אונ צרות. דער מענש וואס גלויבט מיט'ן גאנצען הארצען אין בורא עולם, אין זיין יושר אונ רחמים אונ וואס פיהלט אין זיינע איינענע מעשים אונ מדות קיין אונרעכט ניט, ער זאלל קאנען אננעהמען פאר פערדינט די שטראף וואס קומט אויף איהם, גלויבט, אז גאטט שיקט די פיין אויף איהם ניט אלס שטראף אלליין אבער אויך אלס נסיון, איהם צו פרובען ווי שטארק זיין אמונה אונ בטחון איז; אונ אז ער שטעהט אויס דעם נסיון אונ טרעט פון זיין גאטט ניט אב, האפפט ער, וועט גאטט באלד זיך מרחם זיין אונ וועט איהם די ישועה צושיקען, ער זאלל אללע זיינע איבערליטענע פיין אונ ליידען דערצאהלען אין פריידען. אזוי איז אויך א גאנץ פאלק. די איבערליטענע צרות זענען דענמאלט אזוי פיעל אונ אזוי גרויס געוועהן, אז דער יוד האט

זיי ניט געקאנט אנגעהמען אלס שטראף פאר זיינע זינד אליין, דאריבער האט ער אין זיי געזעהן אויך דעם לעצטען נסיון אונ געגלויבט, אז דאס זענען די „חבלי משיח”, דאס שטאק פינסטערניס וואס עס ווערט עהדער דער העללער טאג דארף אויפשיינען. די חבלי משיח האבען זיי שוין געזעהן, וואו איז דען דער משיח אליין? האט געווים יעדער ביי זיך געפרעגט. די שאלה צו פער־אנטפערן האבען זיך גענומען שווינדלער, אונ עס איז קיין חדוש ניט וואס מען האט זיי געגלויבט. דער עולם האט מיט אונגעדולד משיח'ן דערוואַרט, מיט די אויגען איהם געזוכט, איהם געוואלט געפינען, געוואלט זוכה זיין איהם צו זעהן, אונ אז עס האט זיך געפונען א מענש וואס האט אויסגעשריען אליין, אדער ער האט אנגעשטעלט שרייער, וואס האבען געשריען: אט איז ער! האט מען געגלויבט אונ מען האט משיח'ן געזעהן. אונ וויפיעל האט דער שווינדעל יודען אבגעקאסט! וויפיעל צרות אונ פיין איז מען אויסגעשטאנען אונ וויפיעל ברידער האט מען דורך דעם פערלארען!... נאר א דאנק גאטט, מען איז די קרענק אויסגעשטאנען, דער שווינדעל איז ארוים אונ ניט די שבתי צביניקעס ניט די פראנקיסטען, וואס זענען פון טאג צו טאג ווענינער אונ שפּל'ר געווארן, האבען מעהר ניט געקאנט קיינעם פערפיהרען. צו אזא צייט, דאכט זיך, האבען די רבנים, אלס פארשטעהער אונ לעהרער פון זייער אמונה אונ געפייניגט פאלק, געברויכט זיך צוזוקוקען צו דעם מאראלישען לעבען פון זייערע נידריגערע ברידער, אונ איינזעהן, אז דער מכשל פון פאלשע משיחים וואס האט פונ'ם המון אזוי פיעל פערפיהרט, האט געקאנט געשעהן נאר־דאנן, ווען דער המון האט ניט געקאנט זיין צופריעדען מיט דער הנהגה אין אמונה וואס זיי, די רבנים, האבען זיך מיט איהם נוהג געוועהן, אונ זיי האבען געברויכט אנהייבען מקרב צו זיין דעם פראסטען עולם, מיט טראסט אונ גוטע האפפנונג איהם כח געבען צו קאנען אריבער טראגען די שלעכטע צייטען, ביז גאטט וועט צושיקען די אמת'ע ישועה וואס מיר אללע האפפען, אזוי ווי עס האבען שטאנדיג געטהון אונזערע חכמים אונ גרויסע לייט ביי יעדער גזרה רעה, ביי יעדען אונגליק פון זייערע ברידער; איז אבער דא ניט אזוי געוועהן: די רבנים פון יענער צייט זענען טיף פערזונקען געוועהן אין זייער פלפול אין תלמוד אונ זיינע מפרשים, פון קיין אנדער וויסענשאפט, אויסער תלמודישע אונ קבלה, ניט געוואוסט אונ ניט געוואלט וויסען, בעטראכט דעם גאנצען תכלית פון יודישען לעבען נאר אין קאנען זיין קלאר, לכל הפחות, גאנץ ש"ס. אונ האבען פערלאנגט, אז אללע יודען פון אללע קלאססען זאללען זיין לומדים אזוי ווי זיי אליין. די רבנים

האבען ניט פערשטאנען אז א גאנץ פאלק קאן ניט בעשטעהען פון לומדים אונ רבנים אלליין, ניט דערמאנט אז זעלבסט ווען יודען זענען אין זייער אייגען לאנד געזעסען, יעדער אין זיין אייגענעם ווייננארטען, צווישען אייגענע ברידער זענען אויך געוועהן, אי לומדים אי עמי הארץ, בפרט ווען יודען זענען אזוי פערוואגעלט, אזוי געיאגט אונ געפלאגט, וואו ער איז קיינמאל ניט נאר מיט זיין פרנסה ניט זיכער, אבער אויך פאר זיין איינגעבעטען ביטער היים ברויך ער ציטערן מען זאלל איהם ניט ארויס טרייבען, אונ וואו זעלבסט זיין לעבען הענגט אויף א האר, — ווי די לאגע פון די פולישע יודען איז דאמאלט געוועהן, — ווי קאנן מען פערלאנגען פון אזא פאלק, אז אללע זאלען לערנען תורה טאג אונ נאכט, אדער פאר שפל האלטען דעם המון פונ׳ם פאלק וואס קאן עס ניט אזוי זיין ווי די רבנים ווילען? זיי, די לומדים אונ די רבנים האבען עס ניט פערשטאנען אונ האבען דאריבער אויף דעם עם הארץ געקוקט וויא אויפן גראסטען שפל, וואס איז גאר ניט כדאי וועגען איהם צו רעדען. זיי האבען געשריבען ספרים פאר נאך אזעלכע לומדים ווי זיי, געזאגט דרשות אונ פלפולים אין די בתי מדרש אונ שולען, וואס זענען צום לעבען אונ לעבענספראגען ניט נוגע, אונ עס איז גאר זייער דאגה ניט געוועהן, וואס עס זענען דא אמענגע יודען וואס פערשטעהען ניט אונ קאנן ניט פערשטעהן ניט זייערע ספרים אונ ניט זייערע דרשות. נאר א למדן, נאר א מופלג איז אלייט, איין עם הארץ איז גלייך ווי גאר נישט, נאר זיי די לומדים זענען געווארען דער גאנצער יחוס פונ׳ם פאלק, די גאנצע דעה אין אללע ענינים, דער קאפ פון דער אומה, אבער וועה צו דעם גוף וואו דער קאפ מיינט, אז אללע אנדערע אברים זענען גאר איבריג אונ ער וויל אויף זיי ניט קוקען אונ פאר זיי ניט זארגען, זיי זאללען אויך געזונד זיין, אונ זאללען אויך האבען דאס וואס זיי פעהלט...

אזוי האבען זיי פערוואהרלאזט דעם המון עם, אין אללע ענינים איהם נידריג געשטעלט, צו קיין זאך איהם ניט צוגעלאזט, זעלבסט זיך אנטהון אפיינערן בגד האט ער ניט געטארט. אומעדום איז ער געוועהן א שפל, א נחות דרגא, אונ האט ניט נאר אין לעבען קיין העכערס ניט געקאנט דערגרייכען אבער זעלבסט אויף נאכ׳ן טוידט האט ער פיעל ניט געקאנט האפען. עס איז גענוג אריינצוקוקען אין די פיעל מוסר־אונ קבלה־ספרים וואס זענען געשריבען ביז יענער צייט, אום איינצוזעהן ווי שווער זייערע מחברים האבען געמאכט פאר׳ן המון, דעם וועג וואס פיהרט דעם מאמין צו עולם הבא. וויפיעל דינים, נדרים אונ גזרות האבען זיי אין דעם וועג אנגעשטעלט פאר דעם צוברעכענעם

געפלאנטעט יודען, וואס זיין קאפ איז איהם פערשלאגען מיט שווערע דאגות, דער רוקען איינגעבויגען פון דעם שווערען יאך פון זיין ביטערער פרנסה, דאס הארץ, פול מיט וואונדען פון אלץ וואס ער קאנן נאר געדענקען פון זיין היסטאריע, ער זאלל ניט קאנען צוקומען צו זיין לעצטער טראסט, צו עולם הבא האטש נאכ'ן טוידט! אונ עס איז קיין וואונדער ניט, וואס דער המון עם האט זיך אנגעהייבען דערווייטערן פון די לומדים אונ לעבען פאר זיך אין זיין פינסטערן וועלטעל נאך זיין אייגענעם שכל. אונ ביסלעכווייז האט מען אין דעם וועלטעל אנגעהייבען הערן א נייען מוסר, מיט א נייע תורה, אז ניט דוקא דורך א סך גמרא לערנען קאנן מען זיין א ערהליכער יוד אבער אויך דורך מעשים טובים, אונ ניט נאר די מעשים טובים, אבער די גוטע כונה, וואס מען האט דערביי, איז דער עיקר, אונ מען מאג גאר קיין למדן ניט זיין נאר אז מען גלויבט מיט'ן גאנצען הארצען אין בורא עולם אונ מען היט אב זיין געבאט האטש וויפיעל איינער איז ביכולת, האט מען שוין עולם הבא גלייך מיט די וואס זיצען טאג אונ נאכט איבער דער גמרא. ביסלעכווייז האבען דיזע ווערטער אנגעהייבען נאכצורעדען פיעל פון די ביז אהער פערשטויסענע קלאסען אין יעדער יודישער קהלה, אונ מען האט דעם נייעם גאנג אין אמונה אנגענומען געגעבען חסידות. דאס הייסט: אמת'ע פרומקייט. צו קיין בעזונדער סעקטע איז דאס אבער נאך ניט געקומען, ווייל די כללים זענען נאך ניט אויסגעארבייט געוועהן. אונ דער עולם האט עס נאר נאכגערעדט אלס פראטעסט געגען יענע וואס האבען זיך געגרייסט מיט זייער תורה אונ חריפות, עס האט נאך געפעהלט דער מענש וואס זאלל אין זיך דעם כח האבען צוזאמענצונעהמען אט די אללע פראטעסטירענדע קולות, זיי צו ארדנען אונ מאכען פון זיי כללים וויא דער עולם זאלל זיך נאך זיי פיהרען אין לעבען. עס האט געפעהלט דער מענש. וואס זאלל מיט א ריינער איבערצייגונג אונ אמת'ר ליעבשאפט צו זיינע ארעמע פערוואהרלאזטע ברידער, אפען פאר דער גאנצער וועלט ערקלערן, אז דער המון עם אונ דער עם הארץ זענען אויך יודען בני אברהם יצחק ויעקב פונקט ווי די לומדים, אונ זיי האבען אויך אחלק ניט נאר אין עולם הבא, נאכ'ן טוידט, אבער אויך דא אויף דער ערד לעבעדיגערהייד האבען זיי אחלק אין זייערע שולען אונ בתי מדרשים אונ אין אלץ וואס געהאר צו דער אומה אזוי ווי לומדים אונ ווי אללע מיוחסים אונ זיי ברויכען גאר ניט צו זיין אזוי אראבגעפאללען ביי זיך ווי די רבנים האבען זיי ביז אהער אראבגעווארפען...

אַזאַ מֶענְשׁ הָאט זִיךְ טַאקִי בַּאלְד גֶעפוּנֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעוועֶהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן מֶעזִיבּוּז, וָואס אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוועֶהן אָט דִי אַלֶּע אוּנְצוּפְרִיעֶדֶענֶע פֶערְזַאמְלֶען אַרוּם זִיךְ, זֵיי צוּ גֶעבֶּען כֵּלִים אִין אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען, זֵיי נִיט לָאזֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק זַיין פוּן דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי נִיט לָאזֶען וַוייט אַרָאבְּקְרִיכֶען פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט, נִיט לָאזֶען זֵיי פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן, וִוי עֶס זֶענֶען פֶערְפִיהְרְט גֶעוָוארֶען אַלֶּע אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען.

אִין יֶענֶע יָאהְרֶען הָאט מֶען אִין דִי פּוֹלִישֶׁע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ זֶעלְטֶען פֶערְשְׁרִיבֶּען וֶוענְן אַ קִינְד קוּמְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, דַארִיבֶּער אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען אַקוּרַאט וֶוענְן ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבָּאהְרֶן גֶעוָוארֶן; נָאר וִוי פוּן יֶעדֶען גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע גֶעשְׁפִּיעלְט אִין עִנְיְנֵי אֱמוּנָה פוּן זַיין פָאלְק, וֶוערְט דֶערְצֶעהְלְט וואוּנְדֶערְלִיכֶע אוּנ אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַגַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע פוּלְל מִיט וואוּנְדֶער-גֶעשִׁיכְטֶען, וָועלְכֶע דֶערְצֶעהְלֶען נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וִוי אַזוֹי ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז פוּן קְלֵיין גְרוֹיס גֶעוָוארְן, אַלְץ נִיט בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וִוי אַבִּי וֶוער. לוֹיט נָאךְ דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶען אִיז עֶר גֶעבָּאהְרֶען אִים יָאהר 1698 אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אָקוֹפּ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ צְווִישֶׁען פּוֹלֶען אוּנ וָואלַאכַיי.

מֶען דֶערְצֶעהְלְט, אַז דֶער פָאטֶער ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּד אַ לַמְדָן אוּנ אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעזֶעסֶען אוּנ גֶעלֶערְנְט, אוּנ דִי גַאנְצֶע בְּרוֹיטְגֶעבֶּערִין אִיז גֶעוֶועהן דִי מוּטְטֶער, וָואס פְלֶעגְט צִיהֶען אִיהר פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס זִי אִיז גֶעוֶועהן אַ אַקוּשֶׁערִין. נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט זִי זִיךְ בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען פַאר וָואס גָאטט גִיט אִיהר נִיט קֵיין אֵייגֶענֶע קִינְדֶער אוּנ הָאט אַלְץ גֶעהָאפְט, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אוֹיף אִיהר פָארְט רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אִיהר שִׁיקֶען אַ קַדִּישׁ אוֹיף דֶער עֶלְטֶער. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק אוּנ זִי הָאט שׁוֹין כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג: טַאטַארֶען פְלֶעגֶען אָפְט אָנְפַאלֶען אוֹיפ׳ן שְׁטֶעדְטֶעל, אָבְּרַאבֶּעוֶוען דִי אַיינְוָואהְנֶער אוּנ אַ מָאל טַאקִי אַוֶועקְפִיהְרֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי גֶעפַאנְגֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֵיי אִין דֶער פְרֶעמְד פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, אוּנ גָאר אוּמְגֶעְרֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעחַאפְּט ר׳ אֱלִיעֶזֶר׳ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ וַוייט. דָארְט הָאט עֶר זֶעהר עֶהְרְלִיךְ אוּנ גֶעטְרַיי גֶעדִינְט דֶעם בַּעַל הַבַּיִת, וָואס הָאט אִיהם גֶעקוֹיפְט אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב, אַז מֶען הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אִים שַׁבָּת נִיט צוּ אַרְבַּייטֶען. דֶער בַּעַל הַבַּיִת אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיר

ערשטע'ן מיניסטער אונ האט איהם געוואלט שאנקען א טהייערע מתנה, האט
ער ניט געפונען קיין בעסער געשאנק ווי אוועקצוגעבען איהם זיין געליעבטע
קנעכט. ביים מיניסטער האט ר' אליעזר אויך נושא חן געוועהן אונ ער איז
ביי איהם פריהר געווארען א ליבּ־מענש אונ דערנאך — זיין גאנצער יועץ. עס
האט זיך אזוי געפיהרט, אז ר' אליעזר האט אמאל געגעבען א וויכטיגע עצה,
וואס דערפון איז ארויסגעקומען דער מדינה א גרויסע טובה, אונ דער סולטאן
אלליין האט איהם געוואלט זעהען. דא איז שוין זיין מזל גאר געהויכט גע-
ווארען, ווייל ער איז דעם סולטאן שטארק געפאלען אונ ער האט איהם חתונה
געמאכט מיט א טאכטער פון א גרויסען שררה. ר' אליעזר האט לפנים געמוזט
צו ליעב טהון, נאר ער האט זיך צו זיין פרוי ניט צוגערירט אונ האט איהר
נאר מגלה סוד געוועהן אז ער איז א יוד אונ דאריבער טאר ער מיט איהר
ניט וואהנען. די פרוי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איהם
פון איהר פערמעגען געגעבען א סך געלד, כדי ער זאל אנטלויפען אונ זיך
צושלאגען אהיים. ר' אליעזר האט טאקי אזוי געטהון, נאר אויפ'ן וועג זענען
איהם גזלנים בעפאלען, מען האט ביי איהם אלדינג צוגענומען, אונ ער איז,
נאך א לאנגער צייט, צוריקגעקומען א קבצן ווי ער איז געוועהן פריהר, אונ
געבליבען אזוי כל ימיו. אודאי איז די שמחה פון זיין ווייב, וואס האט זיך
שוין לאנג גערעכענט פאר איין עגונה, געוועהן זעהר גרויס, נאר נאך גרעסער
איז געווארען איהר פרייד, אז גאטט האט איהר געשאנקט א קינד אונ זי האט
מיט מזל געהאט א יונגעלע. דאס איז געוועהן ר' ישראל בעל שם טוב, נאר
אויפציהען איהם איז זיי ביידע ניט בעשערט געוועהן. גיך איז ר' אליעזר
געשטארבען אונ באלד נאך איהם איז אויך דאס ווייב נאכגעגאנגען אין קבר
אריין אונ דער קליינער ישראל איז געבליבען א יתום. נאר איין ירושה האבען
איהם די ארעמע עלטערן איבערגעלאזט, — דאס איז געוועהן א פעסטע האפנונג
אז דער אייבערשטער וועט איהם ניט פערלאזען, האטש ער בלייבט איינער
אלליין. פאר'ן טויט, דערצאהלט די לעגענדע, האט איהם דער פאטער גענומען
אויף די האנד אונ האט איהם געזאגט, אז ער זאל זיך ניט שרעקען פאר
קיינעם אונ נאר האפען אויפ'ן אבי יתומים וואס וועט איהם געוויס ניט פער-
לאזען, אונ ניט איין מאל פלעגט דער בעל שם דערמאנען דעם פאטערס
לעצטע דבורים אונ האט פערזיכערט, אז די דאזיגע רעד זענען ביי איהם
געווארען דער פונדאמענט פון א ריינער אמונה אין בורא עולם. דאס שטאדטעל
האט געדענקט וואס פאר א פרומער יוד ר' אליעזר איז געוועהן אונ מען האט

מגדל געוועהן דעם קליינעם יתום גלייך מיט אללע אנדערע קינדער. אז ער איז אלט געווארען פינף יאהר האט מען איהם אוועקגעגעבען אין א חדר, וואו ער האט געליטען ווי יעדעס שוואך קינד, וואס האט ניט ווער עס זאלל זיך פאר איהם אננעהמען. דערצו האט מען נאך בעמערקט אז ער איז גאר קיין מתמיד ניט, אז ער האט ליעב אוועקצוקוקען פונ'ם ספר אונ איז שטאנדיג פארטראכט; גאנץ אפט פלעגט ער גאר פערפאלען ווערען אויף גאנצע טאג אונ מען פלעגט איהם געפינען אין וואלד שטעהען פערשמאכט, אהן עסען אונ אהן טרינקען אונ ניט וויסען וואס מיט איהם טהוט זיך. די עטליכע בעלי בתים, וואס פלעגען נאך א מאל אכטונג געבען אויפ'ן יתום איז נמאס געווארען זיך מיט איהם ארומפיהרען, מען האט געזעהען אז שלאגען העלפט איהם ניט האט מען אראב גענומען פון איהם די השגחה אין גאנצען. עלף יאהר איז ער אלט געוועהן, ווען ער האט שוין בעדארפט אראב אויף זיין אייגענער קאסט, אונ ער איז געווארען א בעהעלפעריל אין א חדר. דא האט זיך שוין ארויסגעוויזען זיין עדעל הארץ, ווייל ער האט זעהר אבגעהיט די קליינע קינדער, וואס מען האט איהם איבערגעגעבען, אונ וואס זענען אייגענטליך ניט געוועהן א סך יונגער פון איהם. שפעטער האט ער ניט איין מאל איבער געחזרט, אז דאס זענען ביי איהם געוועהן די גליקליכסטע יאהרען, ווען ער פלעגט זאגען מיט די קינדער „מודה אני”, אונ דאווענען מיט זיי אין שול אויף א הויך קול...

אז ער איז געווארען בר מצוה, האט ער בעקומען א העכערע שטעלע, אונ מען האט איהם געמאכט פאר א אונטער־שמש אין שול. דא איז איהם שוין בעסער געווארען, ווייל ארבייט האט ער געהאט זעהר ווייניג, קיינער האט איהם ניט נאכגעקוקט אונ ער האט געהאט גענוג צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט אלץ, וואס ער האט געוואלט, אונ האט גאנץ רוהיג געלעבט אין דער צייט, דערצאהלט די לעגענדע. האט ער געשמאק געלערנט קבלה אונ האט געהאט גאנצע פאק מיט געשריבענע ספרים. ווי ארום די דאזיגע ספרים זענען געקומען צו איהם, האט מען שפעטער דערצאהלט א גאנצע מעשה: ערגיץ אין א ווייטער מדינה האט געלעבט א גרויסער צדיק וואס האט געהאט די זכיה צו געפינען אין א הייל א סך כתבים. פאר'ן טויט האט ער אנגעזאגט זיין זוהן, אז ער זאל זיך אוועקלאזען קיין פולין אונ דארט אין א שטאדטעל אקופ זאל ער אבזוכען א בחור'ל פון פיערצעהן יאהר, וואס הייסט מיט'ן נאהמען „ישראל בן אליעזר”, אונ איהם זאל ער אבגעבען די

כְּתָבִים, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִין חָלוֹם אַז נָאר עֶר דַארְף זֵיי בֶּעקוּמֶען. דֶער זוהן הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אויסְגֶעפִילְט דִי צַוָאָה פוּן זַיין פָאטֶער אוּנ אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אָקוּפּ, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי זַאךְ הָאט גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען בְּסוֹד אוּנ עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אַ בִּיסֶעלֶע גֶעדוֹיעֶרְן בִּיז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר ווִיל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין אָקוּפּ אוּנ קוֹיפֶען דָארְט אַ שְׁטוּבּ. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, אַז עֶס קוּמְט פְּלוּצְלוּנְג אָרָאבּ אַ רַייכֶער יָרֵשׁ, בֶּעפַאלֶען אִיהם בַּאלְד דִי שַׁדְכָנִים: קַיין וָואךְ אִיז נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, הָאט מֶען דֶעם יוּנְגֶען מַאנְן טַאקִי דָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַ טָאכְטֶער פוּן דִי אָקוּפֶּער גְבִירִים. נָאךְ דֶער חֲתוּנָה הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען אַרוּמְקוּקֶען אוּנ אִיז זֶעהר עֶרְשְׁטוֹינְט גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט אִין גַאנְץ שְׁטָאדְט נִיט גֶעפוּנֶען קַיין אַנְדֶער-„יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר" וִוי נָאר דָאס קְלֵיינֶע שַׁמָשׁ׳ל. דֶער גְבִירִישֶׁער יוּנְגֶעלְמַאן הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אִיבֶּערְצַייגֶען צוּ הָאט עֶר קַיין טָעוּת נִיט אוּנ אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם שְׁוֶוער עֶר זָאל אִיהם לָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל נֶעבֶּען דֶער שׁוּל אוּנ זָאל דִינְגֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁמֶשׁ עֶר זָאל אִיהם בֶּעדִינֶען. עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט וִוי דֶער יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר פֶערְבְּרֶענְגְט גַאנְצֶע נֶאכְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט טַאקִי עֶפִּיס אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ, אוּנ נָאר פַאר דֶער וֶועלְט פֶערְשְׁטֶעלְט עֶר זִיךְ אוּנ מַאכְט זִיךְ אַז עֶר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אַ עַם הָאָרֶץ, אוּנ עֶר הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלֶע כְּתָבִים. דֶער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר חֲבֵרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שׁוּל הָאט מֶען זֵיי גֶעקֶאנְט שְׁטֶערֶען, הָאט דֶער רַייכֶער אֵיידֶעם גֶעדוּנְגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט זֶענֶען זֵיי שׁוֹין עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט.

ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז דֶערְוַוייל אַלְט גֶעוָוארֶען אַכְטְצֶעהְן יָאהר אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיךְ אִיהם אוֹיךְ אָנְגֶעזוּכְט אַ בַּעַל, וָואס הָאט אִיהם זַיין טָאכְטֶער גֶעגֶעבֶּען פַאר אַ וַוייבּ. זִי אִיז אָבֶּער בַּאלְד נָאךְ דֶער חֲתוּנָה גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ טַאקִי תֵּיכֶּף הָאט עֶר פֶערְלָארֶען אוֹיךְ דֶעם רַייכֶען חָבֵר אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיינְצִיגֶער אַלֵיין. זַיין גַאנְצֶע פַּרְנָסָה אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהְן פוּנ׳ם חָבֵר אוּנ אַז דֶער טוֹיט הָאט אָבֶּער דֶעם אוֹיךְ פְּלוּצְלוּנְג צוּגֶעכַאפְּט, הָאט זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל

געמוזט אנהויבען זוכען עפיס אנדער פרנסה. דעמאלט איז ער אװעקגעפאהרען קיין בראדי און איז דארט ערגיץ אין אן אונטער־גאסעל, וואו די קבצנים וואהנען, געװארען א דרדקי־מלמד. דער עולם האט זיך אבער באלד אומגעקוקט אז דאס איז עפיס ניט קיין פראסט מלמד׳ל, זיין פרומקייט און נאך מעהר זיין ליעבשאפט צו מענשען האבען זיך געװארפען אין אויג, און מען האט אנגעהויבען איהם אפט נעהמען פאר א בורר, מען פלעגט זיך אויף איהם פערלאזען. אמאל האט זיך געמאכט אז איין צד האט איהם בענוטצט צו א דין תורה וואס דער אנדערער צד איז געװעהן איינער פון די שאנסטע בראדער בעלי בתים, ר׳ אברהם קוטאװער. דער פאטער פון׳ם בעריהמטען בראדי׳ר רב ר׳ גרשון קוטאװער. ר׳ ישראל האט ביי דעם דין תורה ארויסגעװיזען אזוי פיעל געניטהשאפט אין װעלט־זאכען און דערצו נאך טאקי ניט װעניג חריפות אין לערנען, אז דער אלטער ר׳ אברהם האט גאר ניט געקאנט פערשטעהען װי קומט עס צו אזא געװאהנליכען מענשען. ער האט זיך כיט איהם א ביסעל מעהר צורעדט, און אז ער איז געװאהר געװארען, אז ער איז איין אלמן האט ער איהם פארגעלעגט ער זאל חתונה האבען מיט זיינע א טאכטער א גרושה. ר׳ ישראל איז דארויף מרוצה געװארען, נאר איין תנאי האט ער מיט איהם אויסגענומען, אז קיינער זאל דערװייל דערפון ניט װיסען. ר׳ אברהם איז אין עטליכע טאג ארום געשטארבען, די זאך איז געבליבען בסוד. אז ר׳ גרשון קוטאװער האט זיך גענומען, נאך שבעה, איבערקוקען דעם פאטערס פאפיערען, איז ער נבהל ומשתומם געװארען װען ער האט געפונען „תנאים״, װאס דארט איז בפירוש געשטאנען, אז ר׳ אברהם האט פערקנס׳ט זיין טאכטער פאר א אונבעקאנטען יודען ישראל בן אליעזר. ער האט געפרעגט די שװעסטער צו װייסט זי ניט עפיס דערפון, נאר פאר איהר איז דאס אויך געװעהן א נייעס, און עס איז ביי זיי ביידע געבליבען, מען זאל װארטען און זעהען װאס די צייט װעט װייזען. אין עטליכע חדשים ארום איז טאקי געקומען צו ר׳ גרשון קוטאװער, װאס האט שוין דעמאלט געשפיעלט די גרויסע ראללע, א יוד אנגעטהון אין א גראב קורץ פעלצעל און האט ארויס גענומען פון דער קעשינע „תנאים„ און געװיזען אז דאס האט ער געגעבען זיין װארט ר׳ אברהם׳ן און אצונד איז ער געקומען עס מקים זיין. ר׳ גרשון קוטאװער האט געשיקט רופען די שװעסטער, און עס איז זיי אװדאי ביידע גוט פינסטער געװארען אין די אויגען אז זיי האבען בעטראכט דעם „חתן״: ר׳ ישראל האט אויסגעזעהען װי א פערגראבטער רענדאר, װאס װייס קיין צורה פון קיין אלף ניט,

און זיי האבען גאר ניט געקאנט פערשטעהען וואס דער פאטער האט אזיינס דערזעהען אין דעם „פראסטאק". נאר ווי שווער עס איז ניט געוועהן ר' גרשון קוטאווער זיך מישדך זיין מיט א ווילד פרעמדען גראבען מענשען, און דער שוועסטער — זיך צו פערבינדען אויף עביג מיט אזא מין מאנן, האבען זיי פארט ניט געקאנט געהען געגען רצון פונ'ם פאטער און מען האט בעשטימט דעם טאג פון דער חתונה. די לעגענדע דערצעהלט, אז פאר דער חופה האט ר' ישראל אויסגעזאגט דער כלה ווער ער איז און האט זי געבעטען זי זאל זיך גוט בעטראכטען צו וועט זי קאנען מיט איהם גלייך פערשווארצט ווערען און טראגען די צרות פונ'ם לעבען, און אז זי האט איהם געגעבען דאס ווארט דארויף און האט צוגעשווארען, אז דער סוד וועט ניט ארויס פון איהרע ליפען, איז געווארען א חתונה. און די גאנצע שטאדט האט צו טהון געהאט מיט דעם שוואגער, וואס דער בראדי'ר רב האט פלוצלונג בעקומען און מען האט עס ניט געוואוסט ווי עס אויסצודייטען.

פאר ר' גרשון קוטאווער איז דאס געוועהן א גרויסע בושה און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל אליין לערנען מיט'ן שוואגער און איהם מאכען פאר א מענשען. ר' ישראל האט אבער, דערצעהלט די לעגענדע, געפיהלט אז עס איז נאך ניט געקומען די צייט וואס ער זאל קאנען ענטדעקען ווער ער איז, און ארויסווייזען זיין דרך, דאריבער האט ער זיך געמאכט אז עס איז איהם זעהר שווער צו פערשטעהען וואס מען לערנט מיט איהם. און עס איז אזוי ווייט געקומען, אז ר' גרשון האט די געדולד פערלארען און האט געזאגט דער שוועסטער, אז זי מוז איין מאל פאר אללע מאל: אדער גט'ן זיך מיט'ן מאנן אדער אוועק פאהרען פון בראדי, כדי ער זאל ניט דארפען ליידען קיין חרפות־בושות. דער שוועסטער איז אוודאי געוועהן א גרויסער וועהטהיג וואס זי האט ניט געטארט רעדען און זי האט געמוזט בעשטעהען. ר' גרשון זאל איהר קויפען א פערד און וואגעלע און געבען א ביסעל געלד. און אזוי האט זי זיך מיט איהר מאן אוועקגעלאזט זוכען א נייע היים.

לאנג האבען זיי אומגעוואנדערט ביז זיי האבען געפונען איין ארט ערגיץ אין א דארף, צווישען קוטאוו און קאסאוו און האבען זיך דארט בעזעצט און אנגעהויבען ציהען די פרנסה דערפון, וואס ר' ישראל פלעגט די גאנצע וואך פערברענגען אין וואלד צווישען די בערג און דארט גראבען לעהם, און די פרוי פלעגט דריי מאל אין וואך ארויספאהרען צו איהם מיט'ן פערד און וואגעלע, פערנעהמען די לעהם און זי פערקויפען אין שטאדט. פון אזא מין

פרנסה פלעגען זיי פון הסתם געננוג ליידען הונגער, נאר ר׳ ישראל׳ן האט עס ווייניג געאהרט, די פרוי האט אויף איהם קיין תרעומות ניט געהאט, ווייל ער האט איהר פריהער געזאגט, אז זי וועט דארפען געננוג אויסשטעהען, ביז עס וועט קומען די גוטע שעה, וואס ער וועט קאנען נתגלה ווערען פאר דער וועלט, אונ זי איז דארויף בעשטאנען. ער אלליין ווידער פאר זיך האט כמעט גאר ניט בעדארפט. ער פלעגט שטאנדיג פאסטען אונ זיין גאנץ מאכל איז בעשטאנען אין א טרוקען שטיקעל ברויט, וואס ער אלליין פלעגט דאס מעהל אויסמישען מיט וואסער אונ עס באקען ביי דער זונן. ר׳ ישראל האט זיך גליקליך געפיהלט ווען ער פלעגט איינער אלליין ארומבלאנזשען צווישען די געדיכטע וואלדער אויף די בערג קארפאטען -- די גאנצע געגענד האט ביי איהם אויסגעזעהען ווי א גן עדן אונ זיינע פרייע געדאנקען, וואס זענען געוועהן תמיד פערטיעפט אין דער גרויסקייט פון דעם, וואס האט דיזעלבע בערג אונ וואלדער בעשאפען, האבען איהם כח געגעבען אללע זיינע נויטהען אריבערצוטראגען. פון קינדהייז אן האט ר׳ ישראל׳ן געצויגען אין וואלד אריין, דארט האט ער ניט איין מאל אויסגעגאסען זיין הארץ ניט אין קיין בעשטימטער תפלה פונ׳ם סדור׳ל, נאר אין א היים געבעט, וואס פליסט ווי א קוואל פון פרומען הארצען. אזוי האט ער אבגעלעבט גאנצע זיבען יאהר.

א פרוי איז אבער פארט שוואכער פון א מאנס-פערשוין. ר׳ ישראל׳ס פרוי איז מיעד געווארען צו ליידען; דעם תענוג, וואס ער האט געשעפט אין וואלד, האט זי ניט געקאנט פיהלען, זי האט נאר געוואוסט, אז לעהם פיהרען איז זעהר שווער, אונ אז נאך שווערער איז, ווען מען הארעוועט זיך גוט אן אונ מען האט נאך דעם ניט מיט וואס דאס חיות צו דערהאלטען. זעהר זעלטען פלעגט ר׳ ישראל אריינקומען צו איהר אין דארף, אונ אז ער האט געזעהען איהר איינגעשרומפען פנים, איהר אויסגעדארטקייט פון הונגער אונ נויטה, האט איהם דאס הארץ גוט וועה געטהון, דערפאר האט ער איהר צו ליעב געטהון, אז זי האט זיך איין מאל צוגעזעצט צו איהם אונ האט איהם אנגעהויבען בעטען, ער זאל רחמנות האבען אויף זיך אונ אויף איהר אונ זאל מיט איהר פאהרען קיין בראדי צום ברודער בעטען ביי איהם הילף. ביי ר׳ גרשון קוטאווער זענען זיי, צום אנהויב, ניט געוועהן אזיינע בעליבטע גאסט, נאר דערנאך האט ער געמוזט בעסער ווערען אונ האט זיי אבגעגעבען ביי זיך א וואהנונג. ער האט זיך אפילו געפרוווט מאכען ביי זיך ר׳ ישראל׳ן פאר א שמש, נאר עס האט זיך גיך ארויסגעוויזען אז ער טויג דערצו אויך ניט. ר׳ גרשון האט גע-

זערען, אז עס איז קיין תכלית ניט. און האלטען ביי זיך אעם הארץ א שוואגער האט איהם ניט געפאסט, האט ער געמוזט ארויסנעהמען עטליכע רענדליך און דינגען דער שוועסטער א קרעטשמע אויף דעם וועג פון קוטאוו, ניט ווייט פון טייך פרוט.

דעמאלט האט זיי שוין אנגעהויבען בעסער צו געהען, ווייל די קרעטשמע איז געשטאנען אויף א וואהלען טראקט און פיעל מענשען פלעגען זיך דארט אבשטעלען. ר׳ ישראל האט נאך אלץ געלעבט אבגעזאנדערט: ער האט זיך אימיסטען אויסגעבויעט א קליין שטיבעלע ביים טייך, און דארט איז ער געזעסען און האט געלערנט. אהיים פלעגט ער קומען נאר פון איין שבת צום אנדערן און נאר אז עס איז געווען אסך ארבייט, בעת עס פלעגען זיך צונויפפאהרען פיעל אורחים און די פרוי אליין האט זיך ניט געקאנט אבפערטיגען, פלעגט זי איהם אברייסען פון דעם לערנען און ער האט איהר געמוזט העלפען. קיינעם האט גאר ניט געקאנט איינפאלען, אז דער פראסטער רענדאר מיט די גראבע מלבושים, וואס טראגט האלץ און דערלאנגט יעדען עסען, איז א בן תורה. זיי האבען געהאט פרנסה בשפע, נאר ר׳ ישראל האט גאר ווייניג דערפון הנאה געוועהן; פאר איהם איז גענוג געוועהן א ברויט, וואס ער פלעגט מיט זיך נעהמען אויף א גאנצער וואך. נאר שבת האט ער געהייסען מאכען א ברייטען; דעמאלט פלעגט ער אראבווארפען פון זיך די וואכענדיגע קליידער און אנטהון ווייסע מלבושים, און דעם גאנצען טאג פערברענגען פרעהליך און אויפגערעגט. אויף ימים נוראים פלעגען זיי אריינפאהרען קיין קוטאוו און דארט בלייבען א גאנצען חודש; נאר ר׳ ישראל האט זיך אין שטאדט שטארק אבגעהיט מען זאל ניט וויסען ווער ער איז און מען זאל איהם האלטען נישט מעהר ווי פאר א פשוט׳ז רענדאר.

עס איז זיך אבער פארט שווער שטאנדיג צו בעהאלטען. אמאל האט זיך געמאכט, אז עס איז פערפאהרען אין דער קרעטשמע א רב און האט דארט געמוזט שבת האלטען, און אז ער האט בעמערקט דאס דאווענען און די גאנצע הנהגה פון ר׳ ישראלין, האט ער זיך אנגעשטויסען, אז דאס איז א פערבארגענער צדיק. דער רב האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען און האט געגעבען ר׳ ישראלין אנצוהערן, אז ער האט איהם דערקענט. ר׳ ישראל האט זיך לכתחלה געוואלט אויסדרעהען און איינרעדען דעם רב, אז ער איז מעהר ניט ווי א רענדאר, נאר עס האט ניט געהאלפען, ער איז געצוואונגען געוועהן איהם אויסצוזאגען דעם אמת און האט איהם געבעטען ער זאל די זאך האלטען

בסוד, ווייל עס איז נאך ניט געקומען די צייט אז די וועלט זאל פון איהם געוואָהר ווערען. דערווייל האט זיך געמאכט, מען האט ביי איהם אויסגעדונגען די קרעטשמע אונ ער איז ווייטער געבליבען אָהן פרנסה. היבשע עטליכע יאהר האט ער זיך אַבגעמוטשעט; פאר'ן עסען אַלליין האט ער זיך פערדונגען צו איין אַנדער רענדאר אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער גמרא. דערנאך איז ער אין טלוסט געוואָרען נאך אַמאל אַדרדקי מלמד אונ האט פונ'ם קנעלען אַזוי פיעל געהאט אַז ער איז שטאנדיג געגאנגען אין צוריסענע שיך. אַזוי האט ר' ישראל געלעבט אין דחקות, ביז דער עולם האט זיך ניט אָנגעהויבען צוקוקען צו זיין פאסטען, צו זיין פייעריג דאַווענען, צו זיין טובל'ן זיך אין אַקאַלטער מקוה אַפילו אים ווינטער, אונ איבערהויפט צו אַללע זיינע פרומע מדות, אונ עס איז אַרויס אַקלאַנג, אַז ר' ישראל דער אָרעמער מלמד, דער אָבגעקומענער רענדאר, איז אַבעהאלטענער צדיק, אַבעל שם. בעקאַנט געוואָרען פאר דער וועלט איז ר' ישראל אים יאהר 1735 אונ פון דעמאָלט אָן איז שוין זיין נאָהמען אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט אַזוי פיעל וואונדערבאָרע ערצעהלונגען, אַז עס איז אונמעגליך צו דערגעהען אַוואָרט אמת. איינס קאָן מען זיכער זאָגען, אַז ווען מען קוקט זיך צו מיט אָפענע אויגען צו דער צייט, ווען ר' ישראל האט אָנגעהויבען אַרבייטען אָפענטליך צווישען פאָלק, צום אָרט, וואו ער האט זיין נאָמען לעבען פערבראַכט אונ צו די מענשען, וועלכע האבען זיך אָנגעהאַפט אין איהם, מוז מען מודה זיין, אַז פון איהם האט קיין אַנדערער זיך ניט געקאַנט אַרויס, נאָר אַבעל שם, אַצדיק, וואָס איז פול מיט סודות אונ מען זעהט פון איהם נאָר נסים. מען דאַרף ניט פערגעסען אין וואָס פאר אַלאַגע עס האבען זיך דעמאָלט געפונען די יודען פון פאָדאָליען, גאַליציען אונ בוקאָווינאַ: די פאָלישע מלוכה האט זיי ווענינ געקאַנט שיצען פאר אויסווענינסטע שונאים, אונ ווער שמיעסט נאך פאר אינווענינסטע. יעדער פריץ האט פון זיי געשונדען די הויט אונ האט אויף זיי געקוקט ווי אויף אַמעלקעדיגער קוה, וואָס קוים האט ער אָבגענומען די מילך האט איהם ניט געאַהרט אַז אויף דער בהמה זאל זיך נ״ר האלטען די פעל מיט די ביינער. אַחוץ דעם האבען זיך אַללע מאל, זייט דעם יאהר 1730 אָנגעהויבען צו זיי אַריינחאַפען די היידאַמאַקעס אונ האבען זיי פריהר שטילערהייד געבאָוועט, ביז דער השק האט זיך אין זיי ניט צוברענט אונ זיי האבען אים יאהר 1768 אָנגעמאַכט די גרויסע שחיטה. ביי אַזא ביטערן מעמד, ווען די פרנסה איז געשלאָגען, פון אַללע זייטען פרעסט מען צו, די רבנים וויללען זיך

נאר ניט אנקעהרען מיט די עמי הארץ · מוז דאס פראסטע פאלק אראבפ-
פאלען גאנץ נידריג, ווערען פערגראבט אונ פול מיט נארישקייטען אונ אבער-
גלויבען; דערצו איז נאך די טבע פונ׳ם מענשען אזוי, אז גראד ווען עס איז
איהם שטארק שלעכט גלויבט ער גיכער אין יעדער ישועה, נאר די פערי-
גראסערטע האפנונג. דאס וועלען זיך אנהאפען אין א שארף פון א שווערד,
נעהמט ביי זיי צו דעם שכל, ער הערט אויף צו דענקען אונ קלעהרען, ער
פערגעסט אז די וועלט פיהרט זיך נאך בעשטימטע כללים, אונ יעדער זאך,
זי מאג געשעהן גאנץ נאטירליך, קומט ביי איהם אויס ווי א מופת. דערפון
נעהמט זיך וואס טאקי באלד, נאך די ערשטע קלאפ, וואס די פוילישע יודען
האבען געהאפט פון חמעלניצקי׳ן, האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויס-
ווייזען בעלי שמות, אונ דער עולם האט זיך ניט געפוילט אנצוערצעהלען פון
זיי די נסים ונפלאות. אים יאהר 1648 האט שוין געשם׳ט ר׳ יואל בעל שם. מען
האט דערצעהלט פון איהם אז ער האט אין פאזען ארויסגעטריבען די קליפה פון
א משוגענעם יודען; וועלכער איז נאך דעם באלד געזונד געווארן. אונ אז חמעלניצקי׳ס
חברה זענען אנגעפאלען אויף א קליין יודיש שטאדטעל, אונ די עטליכע יודען
וואס זענען נאך דארט געוועהן, האבען זיך געמוזט באטעווען מיט א שיפעל,
האט ר׳ יואל זיי אללע מציל געוועהן פון דער גראסטער סכנה, ווייל די קאזאקען
זענען זיי נאכגעשוואומען אין וואסער, נאר ער האט געזאגט אזא שפראך, אז
זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט דעריאגען די יודען. אזעלכע זאכען האט
מען נאך דעם דערצעהלט אויך פון אנדערע מקובלים, ווי ר׳ משה פראגער,
ר׳ בנימין כהן אונ ר׳ אליהו בעל שם, אונ עס האבען זיך געפונען אזעלכע,
וואס האבען מיט זייערע אויגען געזעהען ווי די דאזיגע „הימעל-מענשען" האבען
זיך געראנגעלט מיט שדים אונ זיי גובר געוועהן. דאס איז גאנץ לייכט צו
פערשטעהען, ווייל דאס פאלק זעהט שטאנדיג דאס וואס עס
וויל זעהען. אוודאי אז ר׳ ישראל האט זיך צוגעלאזט צום געמיינעם עולם,
אלליין האט ער זיך געפיהלט פראסט, אונ די ארעמע לייט אונ דער אונצו-
פריעדענער המון עם האבען דערפיהלט, אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען
א פארשטעהער, וואס מאכט פון זיך ניט אזא פרוש ווי די רבנים אונ לומדים
אונ האלט זיך ניט פאר א גרויסען מיוחס, האבען זיי איהם געמוזט אנטהון
די איינציגע קרוין וואס זיי האבען געהאט, אונ האבען איהם אנגעהויבען
בעטראכטען ווי א בעל שם. זיין דרך אין פרומקייט האט דאס פאלק ניט
געקאנט פערשטעהען; ערשט א סך יאהרען שפעטער האבען זיינע תלמידים

אונ מְקוּרָבִים דֶער וֶועלְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט אִין וָואס זַיין רֶעכְטֶע כַּוָּונָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען ; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט דֶער עוֹלָם מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט, אַז עֶס אִיז נִתְגַלֶה גֶעוָוארֶען אַנַייֶער צַדִיק, וָואס קֶאן דֶערְוַוייזֶען מוֹפְתִים, אונ מֶען הָאט טַאקִי גֶעזֶעהֶען דִי מוֹפְתִים, וַוייל מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט זֶעהֶען . . . .

אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן הֵיילֶען קְרַאנְקֶע. עֶר פְלֶעגְט אַרוּמְפָאהְרֶען אִיבֶּער פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט. אִין דֶער צַייט, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶועלְדֶער אוּנ אוֹיף דִי הוֹיכֶע קַארְפַּאטֶען־בֶּערְג, אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַסַךְ גְרָאזֶען, וָואס זֶענֶען אִיהם דֶערְנָאךְ צוּ נוּטְץ גֶע־קוּמֶען וִוי רְפוּאוֹת. אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אָבֶּער גֶעגְלוֹיבְּט אִין דֶעם כֹּחַ פוּן דֶער קַבָּלָה, וָואס עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט. פְלֶעגְט עֶר גֶעווִיס זָאגֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁפְּרִיכֶע אונ לְחָשִׁים, וֶוען עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט דֶעם קְרַאנְקֶען אַיינְגֶעבֶּען עֶפִּיס אִינְוֶוענִיג אָדֶער צוּלֶעגֶען אַפְלַאסְטֶער, אונ דֶערְפַאר אִיז בַּיים עוֹלָם אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן, אַז טַאקִי נָאר אִין דֶעם לִיעגְט דֶער גַאנְצֶער כֹּחַ זַיינֶער. זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט פָּארְקוּמֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט דִי דָאקְטוֹירִים אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט לִיעב גֶעהַאט צוּ הֵיילֶען אַזַא קְרַאנְקֶען וָואס אִיהם הָאט שׁוֹין בֶּעהַאנְדֶעלְט אַדָאקְטָאר, אונ דֶעסְטְגְלַייכֶען הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט גֶעהֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע אָרְטֶער, וואוּ מֶען הָאט שׁוֹין פְרִיהר גֶערוּפֶען אַטָאטֶער אָדֶער אַכִּשׁוּף־מַאכֶער. נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען אִיהם דִי דָאקְטוֹירִים גֶערוֹדְפְט, וַוייל עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶעשַׁאדְט צוּ דִי פַּרְנָסָה, אונ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרַיינְפָאהְרֶען אִין אַשְׁטָאדְט אַרַיין אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען אונ בִּיז שְׁפֶּאט אִין דֶער נַאכְט הָאט עֶר גֶעמוּזְט אוֹיפְנֶעהמֶען קְרַאנְקֶע, גֶעבֶּען סְגוּלוֹת אונ טְהֵיילֶען קְמֵיעוֹת. דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען פוּן אִיהם חוֹזֶק מַאכֶען אונ אָפְט הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעפְּרֶאוְט מִיט אַגֶעלֶעכְטֶער: וֶוער הָאט עֶס אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין? נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט אֶנְטְפֶערְן גַאנְץ קַאלְט, אַז זַיין חָכְמָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי אַגְרוֹיסֶען פְּרָאפֶעסָאר — בַּיי גָאטט אַלֵיין. נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז עֶר אָבֶּער אָבְּ־גֶעקוּמֶען מִיט דֶעם וָואס דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען מַאכֶען חוֹזֶק פוּן אִיהם ; אִין אוֹסְטְרָאה הָאט אִיהם אַדָאקְטָאר גֶעוָואלְט שִׁיסֶען, אונ דֶער עוֹלָם הָאט וַוייטֶער גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקֵייט צוּ דֶערְצֶעהלֶען מוֹפְתִים, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז נִיצָל גֶעוָוארֶען אונ דִי קוֹיל אִיז צוּ אִיהם נִיט צוּגֶעשְׁטַאנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער עָנָיו אונ דֶערְצוּ הָאט עֶר טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט אַז אַלְדִינְג אִיז פוּן גָאטט, אונ אַז מֶען פְלֶעגְט אִיהם קוּמֶען דַאנְקֶען, וֶוען אַקְרַאנְקֶער אִיז פוּן זַיינֶע רְפוּאוֹת

געזונד געוואָרען, פֿלעגט ער זאָגען, אַז אין איהם איז גאָר ניט געווענדט, און אַז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאָס איז לייכט צו פערשטעהען אַז אַזאַ מענש איז ניט־קיין בעריישער. און ער פלעגט נאָר צונעהמען דאָס וואָס מען האָט איהם געבראַכט און וואָס יעדער איז געוועהן ביכולת איהם צו געבען. דערפאַר האָט מען איהם זעהר ליעב געהאַט און אפילו קריסטען האָבען פאַר איהם געהאַט גרויס דרך ארץ. אַ מאָל האָט זיך אויף איהם געקלאָגט איינער פון די פריצים, וואָס שונאים האָבען איהם אָנגעשטעלט, און ער האָט זיך געוואָלט לאָזען קאָסטען אַ סך געלד אבי מען זאָל איהם אַרויסשיקען פון מעזעבוז. נאָר די פּאָליציע האָט דערפון ניט געוואָלט הערען, און האָט בפירוש געזאָגט דעם פּריץ, אַז ר' ישראל איז אַ הייליגער מענש און ניט קיין אָבנאַרער, אַז ניט אומזיסט איז ער אַזוי בעליעבט ביים פאָלק, און עס קומט איהם ניט מען זאָל געגען איהם טהון איין עולה.

די הויפט־ראָללע צווישען אַללע סגולות, וואָס דער בעל שם פלעגט אַרויסגעבען, האָבען געשפּיעלט די קמיעות. און דאָס קליינע שטיקעל פּאַרמעט מיט עטליכע אונפערשטאַנדליכע ווערטער אָהן אַ שום געדאַנקען, האָט בעדאַרפט אָבהיטען קליינע קינדער און דערוואַקסענע פון אַלדעם באָז. אויף די קמיעות האָט זיך געוואָרפען דער גאַנצער עולם. ווייל מען האָט זיי גענוצט שטענדיג און ניט נאָר צו קראַנקהייט אַלליין; ביי יעדען איז געוועהן איינגערעדט אַז זיי זענען די גרעסטע שמירה וואָס לאָזען ניט צו קיין שום חולאַת. אַז מען האָט ערגיץ אין אַ שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאָפט און די קמיע האָט איהם ניט געהאָלפען, האָבען אַללע איבריגע געזונדע געדרונגען, אַז טאַקי נאָר די קמיעות האָבען זיי דערהאַלטען ביים לעבען. דערפאַר איז דער כח פון דער קמיע יעדעס מאָל מעהר השוב'ר געוואָרען, און ר' ישראל האָט געמוזט האַלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האָבען אויך קוים געקאָנט צושטעלען אַזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האָט פערלאַנגט. בעזאָנדערס האָט זיך אָבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואָס מען האָט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצאָהלט אין דעם ספר „שבחי בעל שם טוב". וואָס מען האָט אָבגעדרוקט נאָך ר' ישראל'ס טויט. דאָרט ווערען דערצעהלט שטאַרקע גוזמאות, וואָס מען קאָן זיי נאָר מיט'ן שכל ניט משיג זיין, ווי, למשל, אַז ער האָט געהאַט „קפיצת הדרך" און האָט געקאָנט אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל און איבערשווימען די גרעסטע ימים. אָדער אַז ער האָט אין מעזיבוז געזעהען וואָס אין אַמשטערדם טהוט זיך

און נאך פון דעם מין איבערנאטירליכע זאכען וועלכע ווערן נאך איצט דערצאהלט צווישען חסידים.

די ערשטע צייט איז ר׳ ישראל ארומגעפאהרען אין פערשיעדענע שטאדט פון פאדאליען און וואלין, ווי זאסלאב, נעמירוב, באר, פולנאה, טולטשין, קאמינקע, חמעלניק, שארגאראד און נאך אנדערע שטאדט, און דערנאך האט ער זיך בעזעצט אין מעזיבוז, און האט דארט פערבראכט די לעצטע צוואנציג יאהר פון זיין לעבען. זיין דאווענען איז געוועהן אהן א סדר און ניט אין קיין בעשטימטער צייט, און אפילו ווען ער איז געוועהן אין שול האט ער ניט געקוקט אויפ׳ן עולם, און ווען אללע זענען שוין לאנג אהיים געגאנגען האט ער נאך געקאנט שטעהען פערטראכט א גאנצע שעה און זיך ניט רירען פונ׳ם ארט. פריהר פלעגט ער מאכען גרויסע הכנות צום דאווענען ביז ער האט בעקומען דאס פייער, דעם ברען, וואס אהן דעם האט ביי איהם קיין איינציגע תפלה ניט געקאנט ארויס פון די ליפען מיט א רעכטער כונה; דעמאלט פלעגט ער שרייען און ברומען, ציטערן מיט אללע אברים, מאכען מיט די האנד, און עס איז גאר ניט מעגליך געוועהן איינצושטעהען נעבען איהם. אפט פלעגט ער פלוצלונג, אין מיטען דער שטילער שמונה עשרה, א געשריי טהון, און דאס אלדינג איז ביי איהם געוועהן אהן קונצען און נאר ווייל ער האט גערעכענט, אז אבהאפען גלאט אזוי דאס דאווענען האט קיין שום ווערטה ניט און, אז יעדער איז מחויב גוט איבערצוטראכטען איבער יעדען ווארט פון די תפלות און אפילו איבער יעדען אות. אין זיינע דרשות האט ער זיך נוהג געוועהן צו זאגען א געדאנקען און דעם געדאנקען סומך זיין אויף א פסוק, און חאטש אין פסוק איז גאר דער געדאנק ניט געלעגען, האט ער אבער דעם פסוק אזוי פערטייטשט ווי עס האט געפאסט צו זיין געדאנקען. דאס אבגעזונדערט לעבען, וואס ער האט אין דער יוגענד געפיהרט, האט געבראכט דערצו אז עס איז איהם שווער געוועהן זיינע געדאנקען ארויסצוגעבען ווי עס דארף צו זיין, און דורך דעם האט דער עולם אין זיינע תורות טויזענדער סודות געפונען. ר׳ ישראל האט אפילו ניט געוואלט ליידען מען זאל פון זיין נאהמען ארויסגעבען ספרים און קיינער האט זיך טאקי ניט איינגעשטעלט צו געהען געגען זיין רצון. ווי עס ווייזט אויס, האט ער מורא געהאט. אז די שרייבערס וועט ניט געראטהען איבערצוגעבען אויף פאפיער דעם אמת׳ן זין פון זיינע רעד און דערנאך וועט מען אויף איהם ארויפלעגען אזעלכע זאכען וואס ער האט קיין מאל אין דער מחשבה ניט געהאט.

פון דעסטוועגען האבען ר׳ ישראל׳ס תלמידים ר׳ יעקב יוסף כהן, דער פולנאה׳ער רב, און ר׳ בער מעזעריטשער, וואס האט שפעטער פערנומען דעם בעל שם׳ס ארט, געזאמעלט די תורות פון זייער רבי׳ן, און אים יאהר 1784 האט דער אפטער רב, ר׳ אהרן כהן, ארויסגעלאזען א ספר מיט דעם נאהמען „כתר שם טוב“ אום בעקאנט צו מאכען אויף דער וועלט דעם בעל שם׳ס געדאנקען. אין דער איינענער צייט האט מען אויך געפונען צווישען די פאפירען פונ׳ם יאנאווער רב, ר׳ ישעיה, א קליין ספר׳ל וואס האט געהייסען „צואת ר׳ ישראל בעל שם טוב“ און מען האט עס אויך אבגעדרוקט. פון די דאזיגע צוויי ספרים איז לייכט ארויסצוזעהען אין וואס דער דרך פון ר׳ ישראל׳ן איז בעשטאנען און מיר קאנען דא אין קורצען בעשרייבען די עלף יסודות, אין וועלכע ער האט זיך פעסט געהאלטען:

1) אומעדום איז גאטט! זיין כח ליעגט אין דער גראסטער און אויך אין דער קליינסטער זאך, וואס דער זינדיגער מענש קאן זעהען מיט די אויגען און וואס ער איז ניט ווערטה צו זעהען. א מענש דארף שטאנדיג געדענקען, אז גאטט איז מיט איהם אויף יעדען ארט און צו יעדער צייט, אז אהן זיין הייליגען ווילען קאן גאר נישט געשעהען, און אז ווען א מענש האט גוט אין זין דעם הימלישען בעשעפער און פערגעסט ניט אז אין אלדינג, וואס עס קומט איהם פאר די אויגען זעהט ער זיין חכמה און גבורה, איז ער שוין דערמיט אליין יוצא אין פרומקייט און דיענט גאטט מיט׳ן גאנצען הארצען

2) צווישען די האכערע וועלטען, וואס מיר זעהען ניט, און דער ערד, אויף וועלכער מיר געפינען זיך, איז דא א פערבינדונג, און פונקט ווי דאס מזל פונ׳ם מענשען ווערד בעשטימט אין הימעל, אזוי מאכען דארט ארושם די מעשים פון יעדען: טהוט עמיצער גוטס — האט מען אויבען דערפון הנאה און דער יצר טוב ווערד ביי זיך פעסטער, טהוט מען אבער שלעכטס — ווערד דערפון א גאנצע אונארדנונג און דער יצר הרע בעקומט גבורה אכך שלעכטס אנצוטהון.

3) דער מענש דארף זיך בעהעפטען אין רבונו של עולם, זיך איבערגעבען איהם מיט אללע אברים, מיט אללע מחשבות, מיט אללע געפיהלע, פאר׳ן מענשען איז געווים בעסער צו וויסען, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס פיהרט די וועלט נאך זיינע געזעצע, און אז ער האט זיך אויף וועמען צו פערלאזען. און אזוי ווי עס איז ניט נתפעל צו ווערן פון גוטס אזוי ברויך מען ניט אראבפאללען פון שלעכטס.

4) דער עיקר אמונה ליעגט אין דעם אינעווענינסטען געפיהל. דער מענש דארף זיך ניט האלטען פאר קיין גרויסען חכם, ער טאר ניט וועלען אלדינג מיט'ן שכל משיג זיין אונ טראכטען, אז אין אללעמען וואס ער פערשטעהט ניט מאג ער שוין ניט גלויבען. דעם מענשענס אויגען זענען צוגעדעקט ווי מיט א שטאר, אונ ווער[illegible]עלטען האט ער די זכיה צו זעהען דאס וואס איז טאקי אמת. דער וואָ[illegible]יינט, אז גלויבען קאן מען נאר אין דעם וואס מען ווייסט געווים, פערג[illegible]ט, אז דער שוואכער מענש איז פול מיט חסרונות אונ קאן גאר קיין זאך ניט וויסען געווים, ווייל ער איז ניט זיכער צי זיינע אויגען קוקען גלייך אונ צי זיינע אויערן הערען ריכטיג. אז עמיצער לאכט פון אמה"ג מאמינים, וואס פרעגען גאר קיין קשיות ניט אונ גלויבען, ווייל דאס ה[illegible] הייסט זיי אזוי טהון — איז ער געגליכען צו א טויבען, וואס מאכט חוזק ווען ער זעהט ווי כלי זמר שפיעלען אונ דער עולם טאנצט: איהם קומט אויס פשוט א געלאכטער וואס איינער מאכט עפיס מיט'ן שמיטשעק אראב אונ ארויף אונ דער אנדערער טאנצט אונ עס איז א שמחה אויף בײדע, ער קאן ניט פערשטעהען פון וואנען עס נעהמט זיך אזא פרייד, וואס הייבט דעם בעל שמחה אין דער לופט, זיי האבען ביי איהם אללע א פנים ווי משוגעים, אונ ער פערגעסט גאר, אז ניבער דארף מען איהם אננעהמען פאר א חסר דעה דערפאר וואס ער וויל ניט וויסען פון זיין אייגענעם חסרון, ווייל ווען ער זאל ניט זיין טויב וואלט ער געהערט די שאנע קולות אונ וואלט פערשטאנען, אז מען טאנצט ווי מען שפיעלט אונ אז א וועלט איז ניט משוגע.

5) דאס דאווענען מוז שפיעלען איין הויפט-ראללע ביים מענשען, נאר זיין געבעט דארף זיין ריין, הײס, מיט כונה, עס מוז זיך ארויסגיסען פון די טיעפסטע ווינקעלעך פונ'ם הארצען. מיט דער תפלה קאן דער מענש דערגרייכען ביז צום כסא הכבוד אונ אויסבעטען גוטס ניט נאר פאר זיך אלליין, נאר פאר אללע וואס ער האט דעמאלט אין זין. ווען דער מענש דאווענט טאר ער זיך אויף איין רגע אפילו ניט פערגעסען פאר וועמען ער שטעהט; ער דארף אין גאנצען זיך אויסטהון פון דער וועלט, אראב־ווארפען פון זיך דעם זינדיגען גוף מיט אללע זיינע בעדארפעניסען, וואס פיהרען איהם ניט איין מאל אראב פונ'ם וועג, אונ מוז נאר טראכטען ווערטה צו זיין, אז די געדאנקען זאלען איהם אוועקטראגען גאנץ ווייט פון דער ערד אויף די הויכע הייליגע עולמות. ניט איטליכען קאן אבער געראטהען זיך צושלאגען צו אזא מדרגה ביים דאווענען, אונ דערפאר מוז מען פריהר א ביסעל צו ארבייטען

ביז די תפלה קומט ארויס אזוי לויטער אז זי זאל קאנען מאכען א רושם דארט אין די שערי רחמים. יעדער פרומער יוד מוז מאכען בעוועגונגען מיט אללע אברים, זיך שאקלען אהין אונ אהער, גוט איבערחזר'ן יעדעס ווארט אונ וועלען פערשטעהען דעם טעם דערפון, אונ עס זאל איהם גאר ניט אנגעהען וואס אנדערע וועלען אפשר לאכען פון זיינע תנועות. ווייל מאכען א געלעכטער פון אזעלכע זאכען קאנען נאר די איינענע שוטים, וואס וועלען אויך לאכען ווען זיי וועלען זעהען ווי איינער שווימט אין טייך אונ מאכט מיט די הענד; מען דארף זיך אבער ניט אומקוקען אויף אזעלכע נאראנים וואס ווילען ניט פערשטעהען, אז פונקט ווי דער שווימער מוז פון זיך מיט די הענד אוועקטרייבען די חוואליעס כדי ער זאל קאנען צושווימען צו א ברעג, אזוי מוז דער פרומער מיט זיינע תנועות צוטרייבען אללע זייטיגע זאכען, וואס קאנען איהם אבברייסען פון דער ערנסטער מחשבה, אונ ער איז געצוואונגען ארומצולויפען, שרייען אונ גוואלדעווען ביז ער בעקומט דעם אמת'ן ברען, אונדעמאלט איז ער זיכער אז זיין תפלה וועט אנגענומען ווערען.

6) דאס לערנען איז ניט אזא עיקר אונ עס איז א סך גלייכער צו זיצען איבער א מוסר ספר אונ שעפען פון דארט מדות טובות עהדער פערברענגען די צייט מיט קנייטשען די גמרא אונ ברעכען זיך דעם מח איבער א שאלה, וואס מען דארף זי ניט האבען ניט צום פרומקייט אונ ניט צום פראקטישען לעבען. ר' ישראל האט געזעהען וואס פאר א מין דערווייטערטקייט עס ווערט צווישען די מיוחסים, די לומדים, וואס מיינען אז נאר זיי וועט קומען דער גאנצער עולם הבא — אונ דעם פאלק, וואס הייבט שוין אן ביי זיך אראבצופאלען אונ רעכנען, אז איין עם־הארץ איז טאקי די אומגליקליכסטע בריאה אויף דער וועלט. עס האט איהם נאך מעהר פערדראסען, ווען ער האט בערעכענט אז צווישען יודען איז גאר ניטא כמעט איינער וואס זאל לחלוטין אונוויסענד זיין, אונ דער גראבסטער פון זיי קאן נאך מעביר סדרה זיין אונ האפען א קוק אין א ספר. דערפאר פלעגט ער אנפאלען אויף די לומדים וואס האבען צופיעל געהאלטען פון זיך, אונ האט געדרונגען אז זיי זענען צבועַ'קעס, אז זיי ווילען זייער תורה נאר מאכען פאר א מיטעל צו האבען כבוד אויף דער וועלט, אונ אז בדוקא דער פראסטאק, וואס נעהמט א מאל א מוסר־ספר אין די הענד אריין אונ וויל טאקי פערשטעהען וואס מען שרייבט דארט, כדי די גוטע מדות זאלען זיך אין איהם אנקלעבען, איז א סך נאהענטער צו גאטט ווי די וואס גרויסען זיך מיט זייער פלפול אונ חריפות. „מיר זעהען אין

לעבען, — פלעגט דער בעל שם אפט זאגען -- צווייערליי [illegible], אזעלכע וואס זינדיגען אפענטליך און אללע האלטען זיי טאקי פאר בעלי עברה, און אזעלכע וואס טהוען כל הפלגות און ווילען נאך מען זאל פאר זיי דרך ארץ האבען, ווייל דער יצר הרע האט נאך פערגרעסערט זייער שעדליכקייט און האט זיי געמאכט פאר לומדים; די ערשטע קאנען נאך האבען א תקנה, ווייל זיי דארפען נאר תשובה טהון איז שוין פאר זיי אפען דער וועג צו פרומקייט, די אנדערע אבער — זענען אויף עביג פערלארען, ווייל ביי זיי איז איינגערעדט, אז זיי זענען גאר די צדיקים, און עס קאן זיי גאר ניט איינפאלען חרטה צו האבען אויף זייערע שלעכטע מעשים.

7) צו פיעל פאסטען און פייניגען דעם גוף איז איין עברה, ווייל ביים איבערשטען איז אנגעלעגט, ווען דער מענש איז געזונד און קאן איהם דיענען מיט אללע כוחות. דערמיט האט זיך ר' ישראל אבגעזאגט פון דעם דרך, וואס ער איז אין דער יוגענד געגאנגען, ווען ער האט זיך געפונען אויף די בערג אין די וועלדער און האט גאנצע וואכען כסדר ניט געגעסען. ער האט אבער פערשטאנען, אז דאס, וואס ער אלליין איז אים שטאנד געוועהן איבערצוטראגען, איז נאך ניט קיין ראיה פאר אנדערע, און ער האט אנגע-זאגט, אז יעדער איז מחויב צו דערווייטערן פונ'ם הארץ דאס טרויעריגקייט און, פארקעהרט, שטאנדיג זיין ביי זיך פרעהליך, מונטער, אויפגעלעגט. סאי ביים לערנען, סאי ביים דאווענען האט ער געהייסען אוועקטרייבען פון זיך עצבות. גאטט האט ליעב דעם מענשען וואס קומט צו איהם מיט א פעסטען בטחון און וואס לאזט א טרער נאר פאר פרייד. אפילו ביים לערנען איז אויך בעסער ווען דער מענש לייענט הויך מיט שמחה יעדעס ווארט. פון אזא לערנען האט גאטט הנאה, ווייל אזא לערנען, גאר אהן הבנות, קאן יעדער בעל הבית, און ווי באלד מען לערנט נאר מוז זיך עפיס אנקלעבען. און אפילו ווען איינער פערשטעהט ניט אמאל וואס ער לייענט איז דאס אויך גוט, ווייל דער איבערשטער האט דערפון דעם אייגענעם תענוג, וואס א פאטער, ווען ער הארט זיין קליין קינד פלאפלען און ווייסט אז עס קאן נאך ניט שארף רעדען, אבער עס ווענדט זיך צום פאטער מיט ליעבע און האפנונג. אז די פרומע האבען אמאל איבערגעפרעגט דעם בעל שם: צו עס איז פארט ניט גלייכער צו האלטען תעניתים, האט ער זיי געענטפערט: שטעלט אייך פאר אז עס זענען דא צוויי דאקטורים, איינער היילט די קראנקהייט מיט א ביטערן רעצעפט און דער אנדערער גיט דווקא א זיסע רפואה, נאר ביידע ווילען דעם חולה געזונד

מאכען, וועט איהר דען ניט פאלגען בעסער דעם לעצטען דאקטאר, וואס זיין רעצעפט איז אסך גרינגער איינצונעהמען? דאס איינענע איז אויך אין אמונה־זאכען: צו וואס דארפען מיר מוטשען די מענשען אונ פארדערן פון זיי אזעלכעס, וואס ניט יעדער קאן דארויף בעשטעהען, אז מיר קאנען דאס איינענע אויספיהרען אויף איין אנדער אופן אונ זעהען פאר זיך שטאנדיג פראהליכע פנים׳ער אונ געטראסטע הערצער, וואס קומען מיט שמחה צו זייער פאטער אין הימעל אונ דיענען איהם מיט פרייד אונ מיט געזאנג.

8) מען דארף אבהיטען א מצוה, נאר ניט צו פיעל מדקדק זיין אונ זיך אריינלאזען אין קלייניגקייטען, ווייל די דאזיגע קלייניגקייטען פערדרעהען אפט דעם קאפ אונ מען פערגעסט דעם תכלית פון א גאטהיגע הויפט־זאך. דעם אמת׳ן מאמין דארף גאר ניט אהרען ווען ער איז אמאל אומגערן עובר אויף א דין אדער ער טהוט חלילה איין עבירה; ער דארף נאר חרטה האבען אין הארצען, טהון תשובה, אונ גלויבען אז דער אויבערשטער וועט איהם אודאי מוחל זיין. דעסטגלייכען זאל דעם מענשען ניט פערדריסען ווען עס געראטה איהם ניט מקיים צו זיין אזא מצוה וואס ער האט דווקא געוואלט טהון, אונ ער זאל ניט רעכנען אז דורך דעם האט ער עפיס פערלארען, ווייל גאטט זעהט אז ער האט דעם רצון געהאט, נאר ער האט עס ניט געקאנט אויספיהרען, אונ מיט דער כונה אליין איז ער שוין יוצא געוועהן.

9) אללע מענשען דארפען זיין ביי זיך גלייך אונ זיך ליעב האבען ווי ברידער, ווייל ביי גאטט זענען אללע פארעכענט פאר קינדער נאר אהן א שום אונטערשיעד, אונ אפילו ביים גראסטען זינדיגען אין הארצען געפינען זיך הייליגע פונקען, וואס קאנען זיך נאך צו ברענגען ווען ער וויל זיך נאר איין קנייטש טהון אונ בעטען רחמים ביי זיין בארמהארציגען פאטער. דערפאר טאר קיינער זיך ניט אננעהמען גאטט׳ס קרויווע, אונ יעדער מאמין מוז שטאנדיג געדענקען אז אללע ברואים פערדיענען רחמנות אונ ליעבע.

10) א מענש קאן דערגרייכען די גראסטע מדרגה פון נביאות, ווען ער האט שטאנדיג נאר גאטט אין זין אונ שיידט זיך אב פון אזעלכע וואס בינדען איהם צו צו נארישע תאוות. אודאי קאנען עס אויספיהרען נאר געצאהלטע, אונ ווען זיי זענען פערטיעפט אין זייערע געדאנקען אונ עס קומט זיי פלוצלונג ארויף א מחשבה אדער עס ווייזט זיך זיי אויס, אז אין די אויערן קלינגען אזוי ווי קולות, איז א סימן אז זיי האבען טאקי ארומגעשוועבט אין

אין די הויכע וועלטען אונ גאטט האט זיי מזכה געוועהן זיי זאלען זעהען אונ הערען אזעלכעס וואס בלייבט פאר אַ אַנדער בשר ודם איין עבּיגער סוד.

11) דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט. אונ ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בעקומען די גרעסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פשוט אַ הימעל־מענש, ער רעכענט זיך ביי גאטט פאר אַ פערמיטלער צווישען איהם אונ זיינע בעשאפענישען, אונ אזוי ווי אַ געליעבט קינד פיהרט ער אלדינג אוים ביים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטענדיג ארום אין די הויכע וועלטען אונ יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבען ווערען. דערפאר איז גוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען אונ אויסבעטען פון זייערטוועגען אַ אמת'ע כפרת עון. דער בעל שם האט אויך אָנגעזאגט אז אויף אַ צדיק טאר מען גאר קיין שאלות ניט פרעגען אונ וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט אונ אפילו ווען ער קריכט בפירוש אַראב פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם גענוג נאר איין ביוג זיך צו טהון אונ פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער אַ פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבען פון ר' ישראל בעל שם טוב בעווייזט, אז מעהר ווי געגען אַנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אַליין אונ די אַללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אַליין זיך שטארק אין זיי געהאַלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אָנגענומען געוואָרען אונ האטש די רבנים האבען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געוואָרען אַללע מאל גרעסער. דאס פאלק האט איהם פערגעטטערט פאר זיינע מופתים אונ האט אין איהם געשעצט דעם בעריהמטען בעל שם, וואס קאן פון טויט לעבעדיג מאַכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבען שוין געהאט אַ שטיקעל בעגריף אין ר' ישראל'ס דרך אונ האבען פערשטאַנען צו וואס אַזא חסידות קאן פיהרען, האבען איהם נאר פשוט בעטראכט ווי אַ נביא, וואס איז געקומען אויפטהון ניי'עס, כדי צו בעפעסטיגען דעם אַלטען אמת. צום אָנהויב האבען זיך צו איהם צוגעשארט אַללע מקובלים אונ די בעהאלטענע שבתי צבי'ניקעס. וואס זענען נאך איבער־געבליבען פון יהודה חסיד, נאר שפעטער זענען צוגעשטאַנען אויך לייטישע יודען אונ צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לומדים אונ מורי הוראה. אין דער לעצטער צייט איז ר׳ ישראל׳ס נאהמען גע־וואָרען אזוי הייליג, אז אין א סך שטאָדט פון פּאָדאָליען, וואָלין אונ גאליציען האט מען אהן זיין סמיכה ניט געוואָלט אויפנעהמען קיין רבנים, שוחטים אונ חזנים.

די רבנים פון די גרויסע שטאָדט האבען פון דעסטוועגען ניט אויפגעהערט צו זיין מתנגדים פונ׳ם בעל שם, האָטש אפענטליך ארויסצושפּרינגען געגען איהם האבען זיי ניט געקאָנט אונ האבען אויך ניט געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען צו אזא פרומען יודען. איין מאל האבען זיי זיך יא געוואָלט פּרובען צו בעריהרען זיין כבוד אונ דערווייזען דער וועלט, אז ער שטעהט נידריגער פון זיי אונ קאן זיך מיט זיי ניט פערגלייכען אין לומדות, נאָר עס איז זיי ניט געראָטהען, ווייל ר׳ ישראל האט זיך גאָר מיט זיי ניט געוואָלט אריינלאָזען אין קיין ויכוח. דעמאָלט האט נאך געהאט צו שאפען איבער אללע יודישע עסקים אין פּולין דער „ועד ארבע ארצות” אונ ביי איין אסיפה האט דער זאמושטשער רב, ר׳ אברהם אבא, פאָרגעלעגט: מען זאָל ר׳ ישראל׳ן שיקען רופען אונ מיט איהם רעדען פון תורה, כדי מען זאָל ארויס־זעהען אז ער איז גאָר א קנאפּער למדן. זיי האבען גערעכענט אז דער בעל שם וועט מורא האבען אונ וועט זיך אָבזאָגען, נאָר ער איז דוקא געקומען. מיט גאוה האט איהם איינער פון די רבנים געזאָגט, אז וועדליג ער פיהרט זיך ווייזט אויס, אז ער איז פול מיט רוח הקדש אונ צום סוף האלט מען איהם פאר איין עם־הארץ, דערפאר וויל ער, אז דער בעל שם זאָל איהם פאראנטווערטען א שאלה, ווי אזוי א יוד דארף זיך נוהג זיין, ווען ער האט פערגעסען צו זאָגען „יעלה ויבא”. עס איז א סברא אז ר׳ ישראל האט זיי געאנטפערט קורץ אונ שארף, אז ער פערשפּאָרט זיך גאָר צו ברעכען דעם קאָפּ איבער אזא דין, ווייל ער האט פיינד צו פערגעסען. דעמאָלט זענען ארויס צוויי דעות: די שונאים האבען געשריגען אז די רבנים האבען חוזק געמאכט פון ר׳ ישראל׳ן אונ האבען געזאָגט אז ער האט זיך אימיסטען אויסגעדרעהט מיט א גלייך־ווערטעל, ווייל ער האט פּשוט ניט געוואוסט דעם דין, אונ די חסידים האבען געדרונגען אז די רבנים זענען בטל געוואָרען פאר׳ן בעל שם, ווייל ער האט זיי באלד אויפ׳ן פלאץ געוויזען א מופת אונ זיי האבען געזעהען אז מען טאָר זיך מיט איהם ניט טשעפּען.

דער בעל שם איז געוועהן גאָר פּראָסט ביי זיך; אין שטוב מיט׳ן עסען אונ טרינקען האט ער זיך געפיהלט ווי א געוואָהנליכער בעל הבית. מיט

א לאנגען לילקע־ציבעך פלעגט ער זיך אפט ארומדרעהען אין מארק און רעדען מיט'ן קלייניסטען חאטש ער האט שוין דעמאלט געהאט מעהר פון צעהן טויזענד חסידים. זיין הכנסה איז געוועהן גרויס, ווייל מען פלעגט איהם ברענגען זעהר פיעל געלד פון אללע קראנקע, וועלכע האבען דורך איהם בעקומען א רפואה שלמה; נאר פון דעסטוועגען האט ער געלעבט אין דחקות, אי דאס איז נאך גוט געוועהן וואס די משפחה איז קליין געוועהן. די פרוי איז געשטארבען נאך אין די ערשטע יאהרען ווען ער איז נאר וואס נתגלה געווארען און זי האט איהם איבערגעלאזט אין גאנצען צוויי קינדער, א זוהן צבי הירש און א טאכטער האדעל. דאס גאנצע געלד פלעגט אויפגעהערט אויף צדקה און ניט זעלטען פלעגט ר' ישראל'ן אויסקומען צו געבען גרויסע סוממען, ווייל ער האט זעהר געהאלטען פון פדיון שבוים און דעמאלט האבען די פריצים ליעב געהאט איינצוזעצען אין תפיסה די רענדארעס וואס האבען ניט געקאנט צו דער צייט בעצאהלען די ראטע, און ניט איין רענדאר האט איהם געהאט צו פערדאנקען וואס ער איז ניט פערפוילט געווארען אין גע־פאנגעניש. ווער שמיעסט אז עס פלעגט זיך מאכען עפיס א בלבול אויף יודען און מען האט אויסגעטראכט אויף יודישע קהלות, ווי זאסלאב און פאוואליטש, אז זיי הרגענען קריסטליכע קינדער און בעניצען זייער בלוט אויף פסח, דא האט זיך דער בעל שם גאר מוסר נפש געוועהן: פון געלד קאסטען האט מען גאר ניט וואס צו רעדען, נאר ער פלעגט נאך אלליין ארומלויפען צו די גראסטע שררות, בעטען און וויינען, פערזאנפערן און בעוויזען, און האט ניט גע־רוהט ביז דער אמת איז ניט ארויס און הונדערטער אומשולדיגע זענען ניצל געווארען.

פונקט ווי ער האט ניט געקאנט ליידען די שטאלצע לומדים און רבנים, אזוי איז ער צו געלאזט געוועהן צו איינפאכע יודען, וועלכע ער האט בע־מערקט אז זיי האבען אין זיך גוטע מדות, אמאל האט דער בעל שם זיך צוגעקוקט אין שול ווי א בעל מלאכה, וואס פלעגט ארבייטען זאקען, שטעהט און דאוונט ערנסט, איז ער צוגעגאנגען צו איהם און האט זיך מיט איהם צורעדט און איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. ר' ישראל האט גוט געזעהען ווי דער עולם וואונדערט זיך און קאן ניט פערשטעהען ווי קומט עס אז דער בעל שם זאל גאר האבען דרך ארץ פאר אזא פראסטאק, דאריבער האט ער באלד געזאגט: „עס זאל אייך גאר קיין חדוש ניט זיין, דאס חמימות פון דעם יודען האב איך דערקענט אין זיין שטיל דאוונען, און וויסען זאלט איהר אז

אויף איהם האלט זיך אונזער שול״. ער האט אויך פיינד געהאט די מגידים, וועלכע פלעגען ארומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט שטראפען דאס פאלק פאר וואס מען איז ניט גענוג פרום, און שרעקען מיט יענער וועלט און מיט׳ן פייעריגען גיהנם. אמאל האט זיך געמאכט דאס דער בעל שם האט גראד שבת געהאלטען אין א שטעדטעל און דארט איז אויך געוועהן א מגיד, וואס האט זיך געשטעלט זאגען א דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, און האט אנגעהויבען דעם עולם מאכען א מורא און לעגען שטיינער אויפ׳ן הארצען. אז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געווארען איז ער גאר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האבען עס פערשטאנען און האבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול און זיי זענען זיך אללע, כן הסתם, באלד צוגאנגען. אויפ׳ן אנדערן טאג איז זיך דער מגיד דורכגעגאנגען צום בעל שם און האט איהם געפרעגט וואס ער האט צו איהם און פאר וואס האט ער איהם אנגעטהון אזא בושה, אז ער האט געמוזט די דרשה ענדיגען פאר די פיער ווענד. דא איז ר׳ ישראל אויפגעשפרונגען פונ׳ם פלאץ, טרערען האבען זיך איהם אנגעהויבען גיסען פון די אויגען און מיט א וויינענדיג קול האט ער געשריגען: „אומזיסט פאלט איהר אן אויף אונזערע יודען, ניט שרעקען דארף מען זיי, נאר טרעסטען! בעטראכט ווי דער יוד הארעוועט זיך געביך אן א גאנצען טאג, ווי שווער איהם קומט אן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, און פון דעסטוועגען האט ער פארט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי ווייט ער קאן נאר, און אז עס קומט די צייט פון מנחה ווארפט ער אוועק די ארבייט און דאוונט גיך אב. און עס זאל אייך גאר ניט אהרען וואס ער חאפט און לאזט אריבער אמאל א ווארט, ווייל דוקא אט די דאזיגע קורצע תפלה מאכט אן דעם גרעסטען רעש אין הימעל״. פון די עטליכעווארטער קאן מען ארויסזעהען וואס פאר א חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון א ריינער תפלה אהן קונצען — און די רבנים, וואס מאכען אן טויזענדער שאלות וועגען א פערפעהלטען „יעלה ויבא״!

אויף דער עלטער איז ר׳ ישראל׳ן בעשערט געוועהן צו האבען גרויס צער איבער די פראנקיסטען, און די גאנצע זאך האט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאך פריהר האט ער אנגעזאגט זיינע חסידים זיי זאלען זיך ניט אנקעהרען מיט די שבתי צבי׳ניקעס און האט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצאהלט גאר, אז דער בעל שם פלעגט אפט זאגען, אז ער האט א לאנגע צייט צו טהון געהאט מיט דער נשמה פון שבתי צבי און האט

זִי גֶעוָואלְט אָבְּרֵיינִיגֶען, נָאר עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶערָאטְהֶען: דֶערְמִיט הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּג גֶעמִיהט אוֹיסְצוּלַייטֶערְן שַׁבְּתַי צְבִי'ס דֶרֶךְ אוּנ זוּכֶען אַ וֶועג, וָואס זָאל זַיין חֶבְרָה אוֹיךְ צוּפִיהְרֶען צוּרִיק צוּ יוּדִישְׁקַייט, נָאר עֶס אִיז אִיהם אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן. אַז דָא זֶענֶען נָאךְ אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶע שִׂנְאָה צְוִוישֶׁען זֵיי אוּנ דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען, אִיז דָאס פַאר ר׳ יִשְׂרָאֵל'ן גֶעוֶועהן אַ וֶועהטִיג פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען: פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעפִיהְלְט אַז עֶס קָאן נִיט בְּלַייבֶּען אַזוֹי וִוי דִי אַיינְגֶעשְׁפַּארְטֶע רַבָּנִים ווילֶען אוּנ אַז דִי דָאזִיגֶע, וָואס פָארְדֶערְן אַז דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען זָאל זִיךְ אַ בִּיסֶעל דֶערְפְרִישֶׁען אוּנ בֶּעוֶעגֶען, זֶענֶען נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק אוּמְגֶערֶעכְט; פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען צוּ וַוייט פֶערְקְרָאכֶען אוּנ אַז זֵיי ווילֶען אַזוֹי פִיעל אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ אִיבֶּערְבּוֹיעֶן, אַז עֶס קָאן חָלִילָה דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּנ'ם יוּדִישְׁקַייט אַיינְפַאלֶען. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וִוי אַזוֹי דִי מִלְחָמָה צְוִוישֶׁען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער הָאט גֶעמוּזְט וַוארְפֶען פוּן דִי פִּיס אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי דֶער בַּעַל שֵׁם, וָואס שָׁלוֹם אוּנ בְּרִידֶערְלִיכֶע לִיעבֶּע זֶענֶען בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דָאס הֵיילִיגְסְטֶע.

אִים יָאהר 1759 הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל גֶעמוּזְט פָאהְרֶען קַיין לֶעמְבֶּערְג צוּם וִכּוּחַ מִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ אִיז פוּן דָארְט צוּרִיקְגֶעקוּמֶען נָאר אַ דֶערְשְׁלָאגֶענֶער. זַיין עֶדְלֶע נַאטוּר הָאט נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע שִׂנְאָה וָואס עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען פוּן בֵּיידֶע צְדָדִים; זַיין גוּט הַארְץ הָאט שִׁיעֶר נִיט גֶעפְּלַאצְט וֶוען עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט, אַז דִי יוּדֶען אַלֵיין שְׁטוּפֶען פוּן זִיךְ אַוֶועק זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער. אוּנ מֶען מֶאג בֶּאֱמֶת זָאגֶען, אַז וֶוען עֶר הָאט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פֶערְגְלַייכְט צוּ „אָבְּגֶעשְׁנִיטֶענֶע אֵבָרִים״, אִיז דָאס נִיט גֶעוֶועהן גְלַאט אַזוֹי דִבּוּרִים, וַוייל עֶר הָאט טַאקִי גֶעלִיטֶען גְלַייךְ וִוי מֶען שְׁנַיידְט בַּיי אִיהם אַלֵיין אוֹיס גְלִיעדֶער פוּן זַיין קֶארְפֶּער. דָאס גַאנְצֶע יָאהר אִיז עֶר גֶעוֶועהן זֶעהר שְׁוַואךְ, נָאר לִיעגֶען אִין בֶּעט הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט; גֶעפִיהְלְט הָאט עֶר אַז דִי כּוֹחוֹת לָאזֶען זִיךְ אִיהם אוֹיס אוּנ פוּן דֶערְסְטִוֶוענֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אוֹיף דִי פִּיס בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט. דֶעם עֶרְשְׁטֶען טָאג שָׁבוּעוֹת פוּנ'ם יָאהר 1760 אִיז דֶער עוֹלָם נָאךְ גֶעקוּמֶען צוּ אִיהם בֶּעגְרִיסֶען מִיט'ן יוֹם טוֹב, עֶר הָאט זֵיי גֶעזָאגְט תּוֹרָה אוּנ קֵיינֶער הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶערֶעכְט אַז זֵיי זֶעהֶען אִיהם צוּם לֶעצְטֶען מָאל. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ מִיט אַלֶע גֶעזֶעגֶענְט אוּנ גֶעזָאגְט וֶוען דִי זוּן וֶועט פֶערְגֶעהֶען וֶועט זִיךְ אוֹיךְ זַיין לֶעבֶּען עֶנְדִיגֶען. אַזוֹי אִיז

טאקי געשעהען און נאך אין דער לעצטער מינוט פאר'ן טויט האט ער אללע געבעטען מען זאל ניט וויינען. „מיך דארפט איהר ניט בעוויינען, האט דער בעל שם געזאגט, ווייל איך געה אוועק אין א סך א בעסערער וועלט, נאר פאר זיך בעט גאטט, ער זאל אייך שיקען אויף מיין ארט א מנהיג, וואס זאל ענדיגען מיין ארבייט מיט אזא אמתע כונה ווי איך האב זיי אנגעהייבען". נאכ'ן בעל שם'ס טויט האט די וועלט אנגענומען זיין תלמיד ר' בער מעזעריטשער און איהם צו ליעב איז די צאהל פון די חסידים אין ליטא זעהר גרויס געווארען. ער איז דער ערשטער, וואס האט איינגעפיהרט צווישען זיינע חסידים צו דאווענען נאך דעם נוסח אר"י אנשטאט דעם נוסח אשכנז, וואס האבען ביז אהער געדאוונט אללע יודען אין פולין און אפילו דער בעל שם אלליין אויך. מיט דעם געגעבען א טהייל יודען א נייען נוסח אין די שוהלען, האט ער, קאן מען זאגען, צוריסען דעם יודישען גוף אין צוויי שטיקער און נאר אנגעמאכט שנאה און קנאה צווישען ברידער, רדיפות און מסירות, וועלכע האבען נישט מעהר ווי שאדען און חלול השם אנגעמאכט פון אנהייב אן ביז א פאר דורות נאך איהם. די רבנים פון יענער צייט וואלטען געוויס איהם ניט געשוויגען פאר אזא אויפטהוען, צום אונגליק איז שוין אבער זייער מאכט געבראכען געוועהן: סטאניסלאוו אויגוסט פאניאטאווסקי, וואס איז צו יענער צייט קאניג געוועהן אין פולין, האט תיכף ווי ער איז קאניג געווארען, אים יאהר 1764 מבטל געוועהן דעם „ועד ארבע ארצות" און דער־מיט אבגענומען די מאכט פון די רבנים ארויסצוגעבען א פסק, א חרם, אדער אזוי צו פיהרען מיט תקיפות ווי זיי האבען דאס רעכט געהאט ביז אהער; דאריבער האבען זיי גאר נישט געקאנט טהון געגען די נייע איינפיהרונגען צווישען חסידים, און וואו עס האט זיך נאר צוזאמענגעקליבען א מנין פון זיי, האבען זיי זיך באלד געמאכט זייער אייגענע שוהל, וועלכע זיי האבען א נאמען געגעבען „שטיבעל". דאס שטיבעל איז געוועהן פאר זיי א מקום צו דאווענען נאך דעם נייעם נוסח, אויך צו פערברייגען די צייט פרעהליך אין דערצעהלען וואונדערליכע מעשות פונ'ם בעל שם אדער פון די נייע צדיקים זייערע און בעזאנדערס צו ווערבאוועען נייע חסידים, כדי צו מעהרן זייער צאהל און דערמיט פערגרעסערען די הכנסה פון זייער חברה. די ליטווישע חסידים האבען זיך אויך באלד צוטהיילט אין צוויי פארטהייען: „מעזעריטשער" און „קארלינער". פונדעסטוועגען איז דאס נאך אלץ צוגעגאנגען בשתיקה, זיי האבען נאך קיין העזה געהאט אפען זיך ארויסצווייזען, אבער אז איינער

פון זַיי אַ גֶעווִיסֶער ר׳ אִיסָר הָאט גֶעפְּרִיוְוט שְׁטֶעלְן אַפּוּם אִין ווִילְנָא, אוּנ הָאט דָארְט אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּ צִיהֶען עֶטְלִיכֶע פוּנ׳ם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם זַיי צוּ מַאכֶען פַאר חֲסִידִים, אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען, אַז דֶער שְׁטוּרְם וֶועט עוֹקֵר מִן הַשּׁוֹרֶשׁ זַיין אַלְץ וָואס אִיז בִּיז אַהֶער גֶעפְלַאנְצְט אוּנ גֶעזֵייעֶט גֶעוָוארֶען אִין דֶעם פֶעלְד, וָואס מֶען הָאט עֶס אָנְגֶערוּפֶען „חֲסִידוּת״. אִין דֶער צַייט הָאט אִין ווִילְנָא גֶעלֶעבְּט ר׳ אֵלִיָּהוּ גָאוֹן, אָדֶער ווִי דִי וֶועלְט דֶערְמָאנְט נָאךְ אִיצְט זַיין הֵיילִיגֶען נָאמֶען מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד: „דֶער ווִילְנָאֶר גָאוֹן״. גֶעבָּאהרֶען אִים יָאהר ת״פ (1720) דֶעם עֶרְשְׁטֶען טָאג פֶּסַח. דֶער פָאטֶער זַיינֶער ר׳ שְׁלֹמֹה זַלְמָן פוּן ווִילְנָא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶע גְאוֹנִים. נָאךְ אַז עֶר אִיז אַקִינְד גֶעוֶועהן, הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזֶעהן, אַז עֶס וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶער מַאנְן צְווִישֶׁען יוּדֶען וָואס וֶועט צוּ אִיהם קֵיין גְלַייכֶען נִיט זַיין, אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען זֶעקְס אוּנ אַהַאלְבּ יָאהר הָאט עֶר אִין ווִילְנָא׳ר שׁוּהל גֶעזָאגְט אַ חִלּוּק, וָואס זַיין פָאטֶער הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט, אוּנ אַז דֶער בֶּערִיהמְטֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשִׁיל, וָואס אִיז דֶעמָאלְט אִין ווִילְנָא רַב גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שַׁבָּת צוּ שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת גֶעפְּרִיוְוט צוּ וֶועט עֶר קֶענֶען זָאגֶען אַזַא חִלּוּק, נִיט אַ אוֹיסְגֶעלֶערְנְטֶען, נָאר טַאקִי אַלֵיין פְרֶאגֶען קֻשְׁיוֹת אִין גְמָרָא אוּנ אַלֵיין פֶערְעֶנְטְפֶערְן, הָאט דָאס זִיבֶּענְיֶאהרִיגֶע קִינְד אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַזַא שַׁארְפֶען אוּנ טִיפֶען גְלַייכֶען שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען, אַז דֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשֶׁעל אוּנ אַלֶע גְדוֹלִים וָואס זַיינֶען דֶעמָאלְט בַּיים טִישׁ גֶעוֶועהן, זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אִיהם גֶעהַאלְזְט אוּנ גֶעקוּשְׁט, אוּנ הָאבֶּען בְּפֶה אֶחָד גֶעזָאגְט, אַז דָאס וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶע לִיכְט פַאר יוּדֶען, אַצִירוּנְג פַאר זַיין פָאלְק אוֹיף אֵייבִּיגֶע דוֹרוֹת. זֵייעֶרֶע נְבִיאוּת אִיז טַאקִי אֱמֶת גֶעוֶועהן, גַאנְץ גִיךְ הָאט דִי וֶועלְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶעם גָאוֹנ׳ס נָאמֶען, פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדְט וֶועגֶען שְׁוֶוערֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ וֶוער עֶס אִיז זוֹכֶה גֶעוֶועהן אִיהם צוּ זֶעהן אוּנ מִיט אִיהם צוּ רֶעדֶען, הָאט זַיינֶע שְׁבָחִים נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְדֶערְצֶעהלֶען. זַיין גְרָאדֶער שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען, זַיין קְלָארֶער בְּלִיק אִין אַלֶע שַׁאֲלוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען אוּנ זַיין טִיפְקַייט אִין יֶעדֶען עִנְיָן פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה הָאבֶּען יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען אִיבֶּערְרַאשְׁט, אוּנ מֶען הָאט אַיינְגֶעזֶעהן, אַז נָאךְ אַזַא ווִי עֶר אִיז טַאקִי נִיטָא, אוּנ דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע וֶועלְט הָאט אִיהם דֶערְקֶענְט פַאר דֶעם גָאוֹן הַדּוֹר. אוּנ עֶר אִיז בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן אַ גָאוֹן אִין אַלְץ, סַיי אִין דֶער הֵיילִיגֶער תּוֹרָה, סַיי אִין טְהַייעֶרֶע מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הָאט עֶר צוּ זִיךְ קֵיין גְלַייכֶען גֶעהַאט; זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ אַלֶע מֶענְשֶׁען בִּכְלָל אוּנ צוּ יוּדֶען בִּפְרָט, זַיין אֱמֶתֶע אַהֲבָה צוּ שָׁלוֹם

און צו אַלץ וואס איז ליבטיג און אֶמֶת, זעהט מען אַרויס פון אַלץ וואס איז פון איהם און פון זיינע בעריהמטע תַּלְמִידִים געשריבען געוואָרען. נאך אז ער איז גאנץ יונג געוועהן האט זיך אָנגעהייבען די גרויסע מַחֲלֹקֶת צווישען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן און ר׳ יְהוֹנָתָן אייבעשיץ, און אז די ביידע גְאוֹנִים, וואס זענען פיעל עלטער געוועהן פאר איהם, האבען זיך געווענדעט צו איהם, ער זאלל זיין מיינונג אַרויסזאָגען ווער עס איז גערעכט, האט ער, ניט אַריינצופאללען אין דער מַחֲלֹקֶת, געענטווערט: „איך בין נאך צו יונג זיך אַריינצומישען צווישען אַזעלכע צוויי גרויסע לייט אין אַזאַ וויכטיגען ענין, נאר איך בעט ביי גאָטט און איך האָף, אז ער וועט בעלייכטען מיט דער ליכט פונ׳ם אֶמֶת זיי ביידען, זיי זאללען אַלליין געפינען דעם אֶמֶת און זאללען אויפהערען צו צובייסען דאס אָרעם פאָלק יִשְׂרָאֵל מיט מַחֲלֹקֶת און שִׂנְאַת חִנָם, וואס איז געוויס די גרעסטע זינד און דער גרעסטער שאדען פאר יודען.

זיין דֶרֶךְ אין תַּלְמוּד איז געוועהן, נאר דער ריינער פְּשַׁט און די קלאַרקייט פון דעם ענין. איהם דאַרף מען פערדאַנקען וואס ער האט אָבגעשאַפט דעם פִּלְפּוּל און איבריגע חֲרִיפוּת, וואס די לוֹמְדִים ביז איהם האבען שטאנדיג דער־מיט זיך בעשעפטיגט זייער גאנצען לעבען. אויך האט ער אין תנ״ך נאר דעם ריינעם פְּשַׁט געזוכט, פיינט געהאט איבריגע און ווייטלויפיגע דְרָשׁוֹת אויף די פְּסוּקִים ווי עס האבען זיך נוֹהֵג געוועהן די דַרְשָׁנִים אין פוילען ביז איהם. חוץ דעם איז ער געוועהן אַ אוֹהֵב חָכְמָה און האט מְקָרֵב געוועהן יעדען גע־בילדעטען יודען וואס האט אַ יְדִיעָה געהאט אין וועלטליכע וויססענשאַפטען חוץ תַּלְמוּדישע, און האט יעדען וואס קאן, געבעטען, איבערזעטצען די חָכְמוֹת פון פרעמדע לְשׁוֹנוֹת אין לְשׁוֹן הַקֹדֶשׁ, כְּדֵי יודען זאללען אויך קאנען לערנען חָכְמָה און וויססענשאַפט, און האט נאר קיין מוֹרָא געהאט די חָכְמָה זאלל קיין סְתִירָה ניט זיין צו דער אֱמוּנָה, ווי עס האבען שטאנדיג מוֹרָא געהאט אַללע פוילישע רַבָּנִים ביז איהם און נאך איהם. פון דער קַבָּלָה האט ער געהאלטען און האט פיעל געלערנט און געשריבען קַבָּלָה, אָבער די תּוֹרָה און דער תַּלְמוּד איז ביי איהם דער עִיקָר געוועהן, ער האט נאר אַזאַ קַבָּלָה פאר הייליג געהאלטען, וואס איהר יְסוֹד איז אין דער תּוֹרָה און תַּלְמוּד; דאריבער איז ער שטארק געקרענקט געוועהן וואס די קַבָּלָה איז געוויס די סִבָּה געוועהן עס זאל דורך איהר פערפיהרט ווערן שַׁבְּתַי צְבִי און אַנדערע און האבען דורך זייער פאלשען פערשטעהן די קַבָּלָה אַזוי פיעל יודען אַראָבגעפיהרט פון יודישקייט און אַזוי פיעל אוּנְגְלִיקען אָנגעמאַכט צווישען יודען. מען קאן

פֶערְשְׁטֶעהן ווִי שְׁטַארְק אִיז זַיין עַצְמַת נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן, אַז עֶר הָאט דֶערְהֶארְט, אַז נָאךְ דִי פַאלְשֶׁע „קַבָּלָה־מְשִׁיחִים", אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייֶע כִּתָּה יוּדֶען, וָואס נֶעהמֶען ווִידֶער אָן דִי קַבָּלָה פַאר'ן עִיקָר. אוּנ נָאךְ מֶעהר, זֵיי לֶערְנֶען זִי ווִי זֵיי ווִילֶּען אוּנ מִיט וֶועמֶען זֵיי ווִילֶּען, אֲפִילוּ מִיט אַזֶעלְכֶע וָואס קֶאנֶען אַלֵיין נִיט אַ פָּסוּק אִין דֶער תּוֹרָה פֶערְטַייטְשֶׁען, אָדֶער אַ פֶּרֶק מִשְׁנַיוֹת אָבְּלֶערְנֶען; אוּנ נָאךְ מֶעהר, וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ אַזֶעלְכֶע קַבָּלָה לֶערְנֶער וָואס מַאכֶען שׁוֹין חוֹזֶק פוּנ'ם פְּשַׁט פוּן פָּסוּק, אוּנ לַאכֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ דִי דָאזִיגֶע לַייט רוּפֶען זִיךְ נָאךְ „חֲסִידִים", אֶמֶת'ע פְרוּמֶע, וָואס נָאר זֵיי הָאבֶען גֶעפוּנֶען דֶעם אֶמֶת'ן וֶועג צוּ גָאטט אוּנ צוּ זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן. מֶען הָאט דֶעם גָאוֹן חֲסִידִישֶׁע סְפָרִים גֶעבְּרַאכְט אוּנ כְּתָבִים אִין וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעזֶעהן, אַז עֶס אִיז דָא שְׁטַארְק מוֹרָא צוּ הָאבֶען, עֶס זָאלל פוּן דֶער נַייֶער כִּתָּה נִיט אַרוֹיס אַ נַייֶער מִכְשׁוֹל פַאר יוּדֶען; דַארִיבֶּער, חָאטְשׁ עֶר אִיז זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען ווַייט גֶעוֶועהן פוּן קְרִיג אוּנ פוּן אַרַיינְמִישֶׁען זִיךְ מִיט אַ דֵעָה עֶרְגֶעץ אִין אַ מַחֲלֹקֶת, הָאט עֶר דָא נִיט גֶעקָאנְט שְׁווַייגֶען, אוּנ בִּפְרַט אַז פוּן פִיעל רַבָּנִים אוּנ חֲשׁוּבִים זַיינֶען אִיהם בְּרִיף אָנְגֶעקוּמֶען, וואוּ עֶס זֶענֶען בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוֶועהן דִי הַנְהָגוֹת פוּן דִי חֲסִידִים אִין זֵייעֶרֶע „שְׁטִיבְּלֶעךְ" זֵייעֶר אָבְּשְׁפָּאטֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פוּן דִי לוֹמְדִים. דֶעמָאלְט הָאט דֶער גָאוֹן אִין אָנְהֵייבּ מִיט תַּחֲנוּנִים רַחֲמִים גֶעבֶּעטֶען, אַז זֵיי זָאלֶּען זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּם אַלְטֶען דֶרֶךְ, נִיט מַאכֶען קֵיין נַייֶעס אִין יִדִישְׁקַייט, זִיךְ נִיט צוּטְהֵיילֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע כִּתּוֹת אִין עִנְיְנֵי אֱמוּנָה, וָואס קָאן קֵיין גוּטְס דֶערְפוּן גֶעווִיס נִיט אַרוֹיסְקוּמֶען. זַיינֶע גוּטֶע קְלוּגֶע רֵייד אוּנ תַּחֲנוּנִים הָאבֶען נִיט גֶעהָאלְפֶען, פֶערְקֶעהרְט, עֶס הָאבֶען זִיךְ צְווִישֶׁען חֲסִידִים גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶען פֶערְבְּרֵייטֶערְט לִיגֶען אוּנ שְׁקָרִים, אַז דֶער גָאוֹן אַלֵיין הָאט מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז זֵיי זֶענֶען גֶערֶעכְט, אוּנ דָאס הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ, אַז דֶער שְׁטִילֶער פְרִידְלִיכֶער מֶענְשׁ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיס מִיט אַ פַייעֶרִיגֶען בְּרִיעף גֶעגֶען זֵיי אוּנ הָאט זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן. דֶער חֵרֶם הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רֹשֶׁם, אוּנ אַז בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז נָאךְ ר' בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער גֶעשְׁטָארְבֶּען הָאט עֶס אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז דָאס חֲסִידוּת אִיז אִין גַאנְצֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען, עֶס אִיז טַאקִי אַ צַייט שְׁטִיל גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט כִּמְעַט פוּן דִי חֲסִידִים נִיט גֶערֶעדְט אוּנ נִיט גֶעהֶערְט; דָאס אִיז אָבֶּער אַ טָעוּת גֶעוֶועהן, דֶער חֵרֶם הָאט נָאר אַזוֹי פִיעל גֶעווִירְקְט, אַז דִי חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע צַדִּיקִים זָאלֶּען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, אוּנ בֶּעהַאלְטֶענֶערְהֵייט הָאבֶען זֵיי זִיךְ גֶעקְלִיגְט ווִי צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען זֵייעֶר מַעֲמָד. אַזוֹי הָאבֶען זֵיי שְׁטִילֶערְהֵייט גֶעאַרְבֵּייט אוּנ גֶעוֶוערְבָּאוֶועט נַייֶע

חסידים, ביז דער סוד איז ווידער ארויס, און שוין מיט מעהר חוצפה און עזות. דער גאון איז שוין אלט און קראנק געוועהן, און חאטש ער האט זיך שוין שוואך געפיהלט אנצוהייבען פון דאס נייע די אלטע מלחמה געגען דער נייער כתה, האט ער קיין מיה ניט געזשאלעוועט און האט ווייטער ארויסגעלאזט אבריעף, וואו ער בעט יעדען יודען וואס זיין אמונה און זיין פאלק איז איהם ליעב און טהייער, ער זאלל טהון וואס ער קאן, ניט צוזערלאזען די נייע כתה אקאפ אויפהייבען, און ער האט די עקשנים נאך אמאל מחרים געוועהן. דאס אלין בעווייזט, ווי גיך די נייע כתה איז אוועק ווייט פון דעם דרך, וואס דער בעל שם האט געמיינט אין איהם יודען צופיהרען אין אמת'ר אמונה. עס האבען דעמאלט צווישען די חסידים פאסירט אזעלכע מעשים וועלכע עס האבען בכח געהאט ארויסצוברייגען פון זיין גדר זעלבסט אזא רוהיגען פרידליכען גענייאלען מענשען ווי רבנו אליהו גאון, און די מעשים, די מסירות און אינטריגעס וואס האבען זיך צו ליעב דעם אנגעהייבען צווישען יודען האבען אזא גאון — וואס איז א ליכט געוועהן פאר זיין פאלק — פערפינסטערט זיינע לעצטע טאג און דעם צער, וואס ער האט דערפון געהאט, איהם געלאזט מיטנעהמען אין קבר. דעם דריטען טאג חול המועד סכות אים יאהר תקנ"ח איז ער נסתלק געווארען, אכט און זיבציג יאהר אלט. איהם האבען מספיד געוועהן אללע גאונים און גדולים פון דער וועלט און נאך איהם איז שוין צווישען יודען אזא גאון ניט מעהר געוועהן, און גאטט ווייס אויב אזא וועט נאך ביי יודען אמאל זיין. חאטש די חסידים האבען זיך געטהון זייער'ס און זענען פון יאהר צו יאהר מעהר געווארן, מוז מען מודה זיין, אז דורך דעם, וואס דער גאון איז אזוי שטארק ארויס געגען זיי, האבען זיי זיך אליין ארומגעקוקט, אז זיי הייבען אן באמת צופערקריכען צו ווייט פון יודישען וועג און האבען אנגעהייבען צוריק זיך צונעהמען צו תורה און תלמוד.

צוויי גרויסע מענשען האבען גענומען זייער עולם אין די האנד איהם ניט צו לאזען פערבלאנזען צו ווייט, דאס זענען געוועהן: ר' ישראל דער קאזיניצער מגיד, וועלכער איז אליין געוועהן אגרויסער למדן און ר' זלמן לאדיער, וואס האט זיך גערעכענט צווישען די גאונים פון יענער צייט; נאר בעת דער קאזיניצער האט זיינע חסידים פונ'ם פראסטען המון צוגעצויגען צו זיך דורך איבריגע פרומקייט און דורך דעם וואס מען האט איהם געהאלטען פאר א בעל מופת, האט ר' זלמן לאדיער צו זיך צוגעצויגען די עדעלערע קלאסע דורך זיין

שאַרפזיננינגען קאָפּ אין תּורה און דורך גוטע מדות. ער האָט ראשית, אַרויס־געגעבען אַ נייען „שלחן ערוך" אין וועלכען ער האַלט זיך פעסט אין אַללע דינים פונ'ם אַלטען שלחן ערוך, און לאָזט זיינע חסידים ניט אָבטרעטען פון דעם קלענסטען דין אין יודישקייט; אויך זיין קבלה לערנען מיט זיינע מקורבים איז שוין געווען אין אַ העכערן און פיינערן ערך, וואָס קאָן נאָר פערשטעהן אַזאַ מענש, וואָס האָט פריהער אַ סך תלמוד און מפרשים געלערנט, און דערמיט האָט ער דעם עולם צוריק געצויגען צום תלמוד, און האָט זיין דרך אין זיין למוד אֱמונה אַנאָמען גענעבען „חב"ד" דאָס זענען די ראשי תיבות פון „חכמה", „בינה". „דעת", און צווישען זיינע חסידים איז כמעט זעלטען גע־ווען אַ פּראָסטאַק און אַ עם הארץ. פון איהם שטאַמען אַרויס די ליובאַוויטשער גוטע יודען מיט דער פאַמיליע שניאורסאָן. אין פולין אָבער, וואו דעם גאון'ס חרם האָט ניט אָנגעמאַכט אַזאַ רשם ווי אין דער ליטא, זענען געבליבען די גוטע יודען און חסידים כמעט אויף דעם זעלבען מצב פון אַמאָל, און מען קאָן זאָגען, אַז דאָרט איז דורך דעם די תורה און דער תלמוד אַ צייט יאָהרען כמעט פערגעסען געוואָרען. נאָך דעם בעל שם האָט דעם עולם געפיהרט זיין טאָכטער האָדעל. ווי עס פערשטעהט זיך, ניט מיט איהר תורה, נאָר מיט דעם זכות פון איהר פאָטער. נאָך איהר האָט איבערגענומען דאָס רבנות איהר זוהן ר' בּרוך'ל, שפּעטער האָבען אַ גרויסע ראָללע אָנגעהייבען שפּילען איהר צווייטער זוהן, ר' אפרים, דער סודילקאָווער רב, איהר ענינקעל פון אַ טאָכטער פיינעלע, ר' נחמן, ר' ליב שרה'ס, ר' יהושע העשיל, דער אַפּטער רב, ר' משה דער סאַווראַנער רב און ר' לוי יצחק דער בערדיטשובער רב, וועלכער האָט זיך בעקאַנט געמאַכט דורך זיין אמת'ע מענשענליעבע און זיין דן זיין דעם גרעסטען חוטא לכף זכות.

אַזוי זעהען מיר ווי די האָפנונג פון ר' ישראל בעל שם טוב איז האַלב ערפיהלט געוואָרען: פינפציג יאָהר נאָך זיין טויט האָבען איהם צוויי מילליאָן יודען פערגאָטטערט, און די ערסטע חסידים האָבען זיך געפיהרט נאָך זיינע כללים.... נאָר צום אומגליק איז מיט זיין דרך געשעהען דאָס זעלבע וואָס ווערט פון פיעל הויכע געדאַנקען, וואָס פערליערען מיט דער צייט דעם אמת'ן ווערטה. וואָס מעהר די צאָהל פון די חסידים האָט זיך פערגרעסערט, האָט מען אָנגעהויבען מעהר אַוועקצוגעהען פונ'ם בעל שם'ס וועג, און ביס־לעכווייז האָט מען כמעט אין גאַנצען פערגעסען דעם עיקר, וואָס ער האָט געוואָלט דעם אמת, שלום און אהבת אחים צווישען יודען, און מען האָט

אנגענומען דעם תפל: די „אמונת צדיקים״, אונ ניט צדיקים, וועלכע ער האט געמיינט, נאר צדיקים פון פראפעסיאן... אונ זיינע אללע אנדערע כללים זענען כמעט פערגעסען געווארען

---

2 ר׳ משה מענדעלסזאהן אונ זיין צייט.

(1789—1760 נאך קריסטוס געבורט).

די איינענע ראטהעניישען, וועלכע מיר בעגעגנען שטאנדיג אין דעם יודישען לעבען אונ פיהרען אונז אפט ארויף אויף דעם געדאנק, אז דאס יודישע פאלק לעבט פשוט מיט נסים, זעהט מען אויך אין דער נייער צייט, אונ עס איז שווער מיט׳ן שכל צו פערשטעהען ווי אזוי האט פלוצלונג געקאנט ליכטיג ווערען דארט וואו עס איז געוועהן אזוי פינסטער? פונקט ווי די ישועה אין א נויטה קומט צו די יודען כמעט תמיד אומגעריכט, ווענינגסטענס, ווייזט זיך עס אזוי אויס פונ׳ם ערשטען קוק, אזוי איז אויך דאס מאל פאר זיי אויפגעגאנגען די זונן פון בילדונג אונ אויפקלעהרונג אונ דווקא אין בערלין, וואו דאס פינסטערניס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האבען געמאנט וואהנען נאר געצאהלטע יודען, אונ די זעלבע האבען נאר געהערט וואס זייערע רבנים זאגען אונ האבען זיך פעסט געהאלטען אין זייערע דרכים. אוודאי קומט עס פאר ווי א וואונדער, וואס אין דעם איינענעם בערלין, וואו מען האט דעם אלטערזיידען פון דעם איצטיגען באנקיר בלייכרעדער אריינגעלעגט אין הרם דערפאר, וואס עס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז ער וויל אריינקוקען אין דייטשע ביכלעך, האט פלוצלונג איין קליין הארבאטע יודעל געקאנט אזוי מאכען אזא איבערקעהרעניש! אז מען בעטראכט אבער גוט די זאך זעהט מען, אז חאטש איין שוואלב, ווי די וועלט זאגט, קאן קיין זומער ניט מאכען, נאר אז די שוואלב לאזט זיך אראב ערגעץ איז פארט א סימן, אז עס דארף דארט ווארם ווערען אונ אז געוויסע כוחות פון דער נאטור וועלען שוין באלד די קעלט פערטרייבען. קיין בערלין האבען זיך געלאזט עטליכע שוואלבען, וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים ארויסגעריסען פון זייער נעסט, אונ דאס האט שוין געפיהרט דערצו, וואס ר׳ משה מענדעלסאהן איז אים שטאנד געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אִין דֶעסוֹי, אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אִיז דֶעם 17 אוֹיגוּסְט 1728 בַּיי אֵיין אָרֶעמֶען יוּדֶען אַ סוֹפֵר, ר׳ מְנַחֵם מֶענְדֶעל, גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַ זוּהן מֹשֶׁה, וָואס הָאט זִיךְ שְׁפֶּעטֶער אָנְגֶערוּפֶען נָאךְ דֶעם פָּאטֶערְס נָאהמֶען, „מֶענְדֶעלְס־זָאהן" אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן. דִי גְרֶעסְטֶע הַשָּׂגָה פוּן אֵיין אָרֶעמֶען סוֹפֵר אִיז, מִן הַסְתָּם, אַז זַיין זוּהן זָאל וֶוערֶען אַ רַב. אוּנ אַז דֶער קְלֵיינֶער מֹשֶׁה הָאט זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען פַאר אַ גוּט קָאפֶּעל הָאט מֶען אִיהם גֶענוּג גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ פוּן דִי פְרִיהֶעסְטֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. זַיין גְרוֹיסֶע הַתְמָדָה, דָאס זִיצֶען שְׁטֶאנְדִיג אַיינְגֶעהוֹיקֶערְט אִיבֶּער אַ סֵפֶר אוּנ נִיט וִויסֶען פוּן קֵיין רוּה, דָאס אַלְדִינְג הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אָבְּגֶעשְׁוַואכְט דָאס קְרֶאנְקְלִיכֶע קִינְד, בִּיסְלֶעכְוַוייז אִיז דֶער רוּקֶען אִיהם גֶעוָוארֶען אַיינְגֶעבּוֹיגֶען אוּנ שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר טַאקִי בֶּעקוּמֶען אַ הָארְב, וָואס הָאט אִיהם פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען נִיט מְאוּס גֶעמַאכְט, וַוייל פוּן זַיין פָּנִים הָאט אַרוֹיסְגֶעלַייכְט דִי חָכְמָה אוּנ אִין זַיינֶע צְוֵויי פַייעֶרִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט אַ גֶאטְלִיכֶער פַייעֶר. גֶעלֶערְנְט הָאט מִיט אִיהם דֶער דֶעסוֹי׳ר, ר׳ דָוִד פְרֶענְקֶעל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קֵיין בֶּערְלִין, הָאט אוֹיךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעשְׁלָאסֶען אַהִין אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, חָאטְשׁ עֶר אִיז דֶעמָאלְט אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן פִירְצֶעהן יָאהר. תּוֹרָה הָאט עֶר אַוַודַאי בַּיי זַיין אַלְטֶען רֶבִּי׳ן גֶעפוּנֶען גֶענוּג, נָאר נִיט אֵיין מָאל הָאט עֶר גֶעלִיטֶען הוּנְגֶער אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְרַייַ גֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶוערְטֶער פוּנ׳ם פֶּרֶק: „וֶוער עֶס וִויל לֶערְנֶען מוּז עֶסֶען בְּרוֹיט מִיט זַאלְץ, אֲפִילוּ וַואסֶער זִיךְ זְשַׁאלֶעוֶועט אוּנ אוֹיף דֶער עֶרְד שְׁלָאפֶען". דָאס אַלְדִינְג הָאט עֶר גוּט מְקַיֵּם גֶעוֶועהן, וַוייל חָאטְשׁ זַיין רֶבִּי הָאט אִיהם בֶּעשְׁטֶעלְט „טֶעג" בַּיי בַּעֲלֵי בָתִּים אוּנ הָאט אִיהם נָאךְ גֶעצָאהלְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיבֶּער גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי, הָאט עֶר פוּן דֶעם גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הַכְנָסָה אַז נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט עֶר זִיךְ לֶעגֶען שְׁלָאפֶען הוּנְגֶערִיג. אִין בֶּערְלִין אִיז מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע פּוֹילִישֶׁע לוֹמְדִים ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, פוּן וֶועלְכֶען מִיר וֶועלֶען שְׁפֶּעטֶער רֶעדֶען בֶּעזוּנְדֶער. עֶר הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַ וֶועג אִין חֲקִירָה־סְפָרִים אוּנ הָאט מִיט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען דֶעם „מוֹרֶה נְבוּכִים", וָואס הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ צוּנוֹיפְגֶעפִיהרְט מִיט זַיינֶעם אַ תַּלְמִיד ר׳ אַהֲרֹן גוּמְפֶּערְץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דָאקְטָאר, אוּנ עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין. אוּנ אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן

איז אונטערגעוואקסען האט ער איהם אריינגעגעבען פאר א הויז־לעהרער צו א רייכען פאבריקאנט ר׳ יצחק בערנארד. דעמאלט האט מענדעלסזאהן אדאבגעווארפען פון זיך צום ערשטען מאל דעם ביטערן מאנגעל, ער איז געוועהן זאט, ער האט געהאט א מקום מנוחה און האט זיך ערסט גענומען צום לערנען.

מענדעלסזאהן האט ליעב געהאט אין א זעלטענער פרייהער שעה, צווישען טאג און נאכט, ווען מען מוז שוין אוועקלעגען דאס לערנען, זיך צו בעשעפטיגען מיט שאך־שפיעלען, און צו ליעב דעם איז ער בעקאנט געווארען מיט׳ן בעריהמטען דייטשען שרייבער גאטטהאלד אפרים לעססינג, וואס איז נאך דעמאלט אויך געוועהן א יונגער מאנן און איז נאר וואס ארויס אויף דער וועלט. לעסינג איז אויסגעוואקסען אין א שטוב, וואו מען האט ניט געוואוסט קיין האס צו מענשען פון א פרעמדען גלויבען: זיין פאטער וואס איז געוועהן א פרומער גייסטליכער, האט איהם פון קינדהייט אן געלערנט. אז מען דארף אללע גלייך ליעב האבען, און דאריבער איז קיין וואונדער ניט, וואס האטש אין יענע יאהרען האט מען נוט פיינד געהאט די יודען, האט זיך לעסינג ניט געשאמט אנצושרייבען א קליין טהעאטער שטיק „די יודען״ און אויסצווייזען, אז דאס יודישע פאלק האט אויך מעלות, און א יוד קאנן אויך האבען די שאנע מדות וואס אנדערע האבען. ביי לעסינג׳ן איז געוועהן דער גרעסטער תענוג צו שפיעלען שאך מיט א בר שכל, און אז מען האט איהם געזאגט, אז אין בערלין געפינט זיך א יודישער יונגער מאנן, וואס שפילט גוט שאך, האט ער איהם באלד אפגעזוכט, און פון דעמאלט אן האבען זיי ביידע פערבונדען א עביגע פריינדשאפט. יעדער פון זיי איז געוועהן א מבין אויף די גרויסע כוחות וואס גאטט האט זיי געגעבען, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארבייטען פאר דער מענשהייט. צום אנהייב האט מענדעלסזאהן זעהר שלעכט גערעדט דייטש און נאך ערגער געשריבען, נאר לעסינג האט איהם אסך געהאלפען און פלעגט איהם געבען די בעסטע עצות. ער האט איהם אויך צו גערעדט, ער זאל זיך פרובען שרייבען, און אזוי ווי מענדעלסזאהן האט מורא געהאט צו שטעלען אויף זיך און איז דערצו געוועהן א גרויסער ענו, האט ער ביי איהם פשוט געמוזט אויסנארען זיין ערשט ספר: „פילאזאפישע געשפרעכע״, ער האט איהם פערזיכערט, אז ער וועט עס נאר איבערקוקען און אויסבעסערן די פעהלער, און צום סוף האט ער עס אהן זיין וויסען אפגעדרוקט, און האט דורך דעם זיין נאהמען בעקאנט געמאכט

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר און מענ-
דעלסזאהן'ס מזל האט זיך גאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט
בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער און ער
האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט
מיט פרומע גוגענהיים פון האמבורג, און דאס גליק האט איהם דא אויך
געשפיעלט, וויל ער האט בעקומען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר
געשעצט און ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון
דער ארבייט, האט ער אלץ פערבראכט מיט לערנען און מיט שרייבען.
לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון
בערלין, און אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג
איז מענדעלסזאהן געוועהן ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט
איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך
דערפאר וואס ער האט פערענפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעב-
שאפט צום אמת און דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג
פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט געקאנט
איינהאלטען און איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווארטער געגען דעם
קאניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו
שרייבען און דריגען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען. און האט
איהם געמאכט פארוואורפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי
איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס אייגענע דייטשע. אין הויף האט עס
שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט גאר פלוצלונג א דעה, און מען האט אזוי
לאנג געארבייט ביז דער קאניג האט מענדעלסזאהן געשיקט רופען. ניט אהן
מורא איז מענדעלסזאהן געקומען צום קאניג, נאר פאראנטווערן זיך אדער
אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי און בעהארצט
האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן אייגענעם פאטער און
אפילו א קאניג, ווען ער שרייבט איז געצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון
אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסזאהן וועט האבען א פסק, נאר דער
קאניג האט איהם דווקא פריינדליך בעהאנדעלט און האט איהם געהייסען פער-
שרייבען צווישען די שוטץ-יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען
דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער.
א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין
הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסזאהן

אָנְטְהוּן כָּבוֹד אוּנ אִיהם אַרַיינְרֶעכֶענֶען צְווִישֶׁען אִיהרֶע מִיטְגְלִידֶער. הָאט אִיהם פְרִידְרִיךְ אוֹיסְגֶעמֶעקְט פוּנ'ם צֶעטֶעל. אוּנ זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן זָאגֶען, אַז עֶס טְהוּט אִיהם אַסַךְ מֶעהר הֲנָאָה וָואס דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט עֶהדֶער דִי אַקַאדֶעמִיֶע אַלֵיין זָאל אִיהם הָאבֶען אָבְּגֶעזָאגְט.

זַיין סֵפֶר „פֶעדָאן”, וֶועגֶען דֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכְקַייט פוּן דֶער מֶענְשְׁלִיכֶער נְשָׁמָה, הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט נָאךְ מֶעהר כָּבוֹד, וַוייל עֶר הָאט מִיט דֶעם בּוּךְ עֶרְפְרֵייעט טוֹיזֶענְדֶער הֶארְצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶען זִיךְ גֶעטְרֶאסְט גֶעפוּנֶען צוּ זֶעהֶען בֶּעוִוייזֶען מִיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים דָאס, וָואס זֵיי הָאבֶען נָאר פְרִיהר גֶעפִיהלְט אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער „פֶעדָאן” אִיז אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיבֶּערְזֶעצְט גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לְשׁוֹנוֹת אוּנ נִיט נָאר דִי גְרֶאסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַזְכִיָה זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזָאהן, נָאר אֲפִילוּ פִירְסְטֶען אוּנ פְּרִינְצֶען פוּן קֶאנִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע הָאבֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַחוֹב אִיהם מְקָרֵב צוּ זַיין אוּנ דֶערְמִיט אוֹיסְדְרִיקֶען זַייעֶר דַאנְק דֶעם בֶּערִיהְמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. בִּיז דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאַרְבַּייט סְתָּם פַאר דֶער וִוויסֶענְשַׁאפְט אוּנ צוּ לִיעבּ יוּדֶען אַלֵיין הָאט עֶר נָאךְ קַיין אֵיינְצִיגֶע שׁוּרָה נִיט גֶעשְׁרִיבֶּען, דָאס הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען יָאהַאן קַאסְפֶּער לַאוַואטֶער אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז נָאר פְרֶעמְד פוּן זַיין פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט מִיט אִיהם אָפְט גֶעמַאכְט אַרֶעדֶע וֶועגֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַיִרְאָה אוּנ דֶרֶךְ אֶרֶץ עֶר דֶערְמָאנְט דֶעם נָאהמֶען פוּן קְרִיסְטוּס, הָאט עֶר נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן ווִי מֶענְדֶעלְסָזָאהן שֶׁאצְט דָאס גוּטֶע וָואס גֶעפִינְט זִיךְ אִין יֶעדֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן שְׁטֶעהט גַאנְץ וַוייט פוּן זַיין אֱמוּנָה. אַוַדַאי הָאט זִיךְ לַאוַואטֶער אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּרַייסֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן פוּנ'ם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט גֶעווּאוּסְט, אַז עֶר אִיז אַגְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אַרַיינְצִיהֶען אִין אַוִכּוּחַ, אוּנ קוּים וֶועט עֶר אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז לַאוַואטֶער הָאט רֶעכְט, וֶועט עֶר זִיךְ נִיט שֶׁעמֶען מוֹדֶה צוּ זַיין, אַז עֶר הָאט בִּיז אַהֶער גֶעלֶעבְּט אִין טָעוּת אוּנ וֶועט צוּשְׁטֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַזְשֶׁעֶנֶעווֶער פְּרָאפֶעסָאר קַאסְפַּאר בָּאנֶע אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבּוּךְ אִיבֶּער דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ. לַאוַואטֶער הָאט עֶס בַּאלְד אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף דַייטְשׁ אוּנ הָאט עֶס גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן פַאר אַמַתָּנָה אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל מִיט זַיין חָכְמָה, עֶהרְלִיכְקַייט אוּנ לִיעבֶּע צוּם

אמת גוט בעטראכטען אללע בעווייזע, וואס באנגע ברענגט, און אפענטליך איהם געבען זיין הסכמה דארויף, ווייל ער איז זיכער אז מענדעלסזאהן וועט דאס טהון מיט תמימות גלייך ווי סאקראטעס אלליין וואללט דאס געטהון, ווען מען קומט צו איהם מיט אזא שאלה. לאוואטער האט מענדעלסזאהן געשטעלט אין א זעהר שלעכטע לאגע: פון איין זייט האט ער געזעהען אז אין דרויסען איז נאך ניט אזוי ליכטיג, אז ער זאל מאגען פריי זיין מיינונג ארויסזאגען אין אזא וויכטיגער זאך, און פון דער אנדערער זייט האט ער עס געהאלטען פאר א שטארקען חלול השם מען זאל גאר דיספוטירען וועגען דעם, וואס פאר א רעליגיאן איז בעסער, ווען אללע אמונות זענען גוט און נוצליך, ווייל זיי ווייזען אללע דעם מענשען דעם רעכטען וועג. אנטפערן האט ער שוין אבער געמוזט; ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווארעם ווי באלד ער שווייגט, וואלט מען איהם געקאנט חושד זיין, אז ער איז ווי האלב מודה און האט גאר קיין דבורים ניט. מענדעלסזאהן איז ארויס מיט דער פעדער, נאר ער האט געטהון ווי א אמת׳ער חכם: ערהער אויסזוכען פרעמדע חסרונות, האט ער בעסער אנגעוויזען אייגענע מעלות, און דעמאלט האט מען טאקי ארויסגעזעהען וואס פאר א היים יודיש הארץ ער האט. „איך לייגען ניט – האט מענדעלסזאהן געשריבען -- אז ווען איך האב מיך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט וויסענשאפט איז מיין ערשטע כוונה געוועהן נאכצופארשען צו גלייכט זיך די יודישע אמונה אויס מיט חכמה. און ווען איך זאל געוועהן געפונען אז צווישען זיי איז א שטארקער אונטערשיעד וואלט איך מיר באלד געזוכט איין אנדער וועג; און באמת וואס וואלט מיך טאקי געקאנט צובינדען צו אזא גלויבען, וואס מען האט פון איהם נאר צרות, און דערצו איז ער נאך געגען דעם געזונדען מענשענפערשטאנד? אמת, איך האב בעמערקט אין מיין גלויבען אסך איבריגע זאכען, וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט, נאר וואס פאר א רעליגיאן איז פריי פון אזעלכע מותרות? דער עיקר איז אבער פארט ריין און הייליג, און כל זמן איך ליעב און דענק קאן איך מיך ניט איבערמאכען און זיך אבזאגען פון דעם וואס איז ביי מיר אזוי טהייער! פאר די קריסטען איז געווים גלייבער זיי זאלען איבערבייטען זייער מיינונג וועגען יודען, ניט צו ליעב א איבערגעביטענע אמונה, נאר צו ליעב די מעשים טובים וואס זייער אלטע רעליגיאן הייסט זיי טהון". מענדעלסזאהן׳ס תשובה האט אנגעמאכט א שטארקען רעש און אפילו די שונאים האבען ניט געהאט וואס צו זאגען. ער האט דעמאלט אזוי נושא חן געוועהן ביים הערצאג פון בראונשווייג, אז ער

האט געלאזט בעטען מענדעלסאהן ער זאל זיך בעזעצען אין זיין הויפט-שטאדט. אויסער דעם האט איהם דער קראנפּרינץ פון בראנשווייג אפענטליך געדאנקט, פאר דער מענשענליעבע וואס ליעגט אין יעדער שורה פון זיין תשובה, אונ דער פירסט פון ליפּע-שיימבורג האט איהם ביי זיך פּערזענליך... רעבענט פאר א בן בית. אפילו באנע אליין האט געשריבען לאוואטער'ן, אז ער איז ניט צופרידען דערפון וואס מען האט מענדעלסאהן געמוטשעט מיט א רעליגיאנס-פראגע, אונ לאוואטער איז געצוואונגען געוועהן איינצובויגען דעם קאפּ אונ איהם שיקען א דאנק-בריעף פאר זיינע קלוגע רעד.

ווי בלינד די לומדים אונ די רבנים זענען דעמאלט געוועהן אין דייטש-לאנד — קאן מען ארויסזעהען דערפון, וואס זיי איז דוקא ניט געפאלען די תשובה, וואס מענדעלסאהן האט מיט איהם מקדש השם געוועהן, נאר דערפאר וואס ער האט דארט דערמאנט, אז אין יודישקייט געפינט ער „אסך איבריגע זאכען וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט". זיי האבען זיך באלד גענומען לערנען פּרושים אונ זוכען בעהאלטענע סודות אין די דאזיגע ווארטער, אונ עס האט מענדעלסאהן געקאסט גענוג מיה ביז ער האט איבערצייגט דעם פרומען רב ר' הירשעל לעווין, אז ער האט דערמיט חלילה קיין שלעכטס ניט געמיינט. פון דעסטוועגען האבען די רבנים אנגעהויבען קוקען אויף איהם קרום, אונ אזוי ווי אין יענער צייט איז אויף איהם אנגעפאלען אויך א קריסט-ליכער שרייבער פון פראנקפורט אם מאין, יאהאן באלטהאזאר קעלבעלע, פלעגט זיי מענדעלסאהן רופען „די יודישע קאלבעלעך".

מילא אז פריהר האבען די פרומע יודען געהאט נאר א שנאת חנם צו מענדעלסאהן, האבען זיי באלד בעקומען א געלעגענהייט זיך נאך מעהר טשעפּען צו איהם אונ האבען שוין געהאט פאר וואס צו שרייען. אים יאהר 1772 האט דער הערצאג פון מעקלענבורג-שווערין ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען זאלען גלייך מיט קריסטען ניט טארען מקבר זיין זייערע מתים פאר דריי טאג, ווייל עס האט זיך שוין עטליכע מאל געטראפען וואס מען האט מקבר געוועהן לעבעדיגע מענשען, וואס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז זיי זענען טויט. די יודען האבען עס אנגענומען פאר א גזרה אונ האבען אוועק-געשיקט שליחים קיין אלטונא צו ר' יעקב עמדן ער זאל זיי העלפען. ר' יעקב עמדן האט געוואוסט אז מענדעלסאהן איז א גרויסער חשוב ביים הערצאג אונ דערפאר האט ער די שליחים אבגעשיקט צו איהם אונ איז גע-וועהן זיכער אז ער וועט עס פועל'ן. מענדעלסאהן האט אבער געאנטפערט

אז ער רעכענט עס פאר דער גרעסטער עבירה זיך אקעגענשטעלען געגען אזא תקנה, וואס דערפון הענגט אב דאס לעבען פון מענשען, אונ האט נאך, פארקעהרט, אויסגעוויזען פון דער גמרא, אז נאך אין די אלטע צייטען האט מען זיך ניט געאיילט דעם מת ברענגען צו קבר ישראל ביז מען האט ניט געוואוסט אקוראט אז לעבעדיג קאן ער שוין ניט ווערען. אזא תשובה האט אונטערגעצונדען ר' יעקב עמדן מיט אללע איבריגע רבנים, אונ מענדעלסזאהן איז ביי זיי אין די אויגען געווארען א געפאהרליכער אפיקורוס.

מענדעלסזאהן'ס בלינדע שונאים האבען ניט פערשטאנען, אז ער איז א צירונג פאר'ן גאנצען יודישען פאלק אונ אז די קריסטען זעהען אין איהם א לעבעדיגען בעוויז, אז מען קאן זיין א יוד צו גאטט אונ צו לייט, אבהיטען יודישקייט אונ פארט זיין נוטצליך דעם לאנד. נאר דאס וואס מענדעלסזאהן'ס איינענע ברידער איז שווער געוועהן צו פערשטעהען, דאס האט דווקא פערשטאנען זיין גוטער פריינד לעסינג, חאטש ער איז געוועהן א קריסט, האטש אויף פיעל זאכען פונ'ם יודישען לעבען האט ער ניט געקאנט זיין אזא מבין. ווי הויך לעסינג האט געשטעלט מענדעלסזאהן—קאן מען ארויסזעהען פון זיין בעריהמטען טהעאטער-שטיק „נאטהאן דער ווייזע", וואס ער האט אנגעשריבען אין דעם לעצטען יאהר פון זיין לעבען, אונ וואס האט איהם טאקי מקצר ימים געוועהן, ווייל אין דעם טהעאטער-שטיק האט ער אויפגעדעקט אזא אמת, וואס גאטט ווייסט אויב אפילו שפעטער מיט עטליכע הונדערט יאהר וועט מען וועלען הארען דערפון. אין זיין הויפט-העלד, נתן דעם חכם, איין יוד איין עושר, וואס אללע האבען איהם ליעב אונ דערמאנען זיין נאהמען מיט דרך ארץ, האט לעסינג אויסגעמאלט מענדעלסזאהן מיט זיין גאנצען חאראקטער, אונ עס איז גענוג נאר איבערצולעזען עטליכע שורות זעהט מען, אז דאס איז דער יודישער פילאזאף מיט אללע זיינע מדות. לעסינג שטעלט פאר, אז נתן האט געוואהנט אין ירושלים אין דער צייט פון די קרייצציגע, אונ אז די קריסטען זענען בעפאלען די היילינע שטאדט האבען זיי אבגעראבעוועט זיין פערמעגען, פערברענט זיין הויז אונ אומגעבראכט זיין ווייב מיט זיינע קינדער. מיט דעם יודישען „גם זו לטובה", וואס האט דעם יודען ניט איין מאל געגעבען כח איבערצוטראגען גאנצע בארג צרות, האט נתן אנגענומען פאר ליעב זיין ביטער מזל. אונ אז שפעטער האט מען איהם גראד געבראכט א קריסטליך קינד, א קליין ארעם יתומה'לע האט ער עס אנגענומען פאר

א מתנה פון גאטט. ער האט בערעכענט אז דאס שיקט איהם גאטט א טראכט אויף דער אלטער, אז ער איז ממלא אויף אזא אופן זיין חסרון, אונ ער האט דאס קינד ערצויגען מיט ליעבע אונ צארטליכקייט פון א אייגענעם פאטער. דאס שאנע ריינע, גוטע אונ ערהאבענע, וואס איז ביי איהם אליין געוועהן הייליג – דאס אלדינג האט נתן איבערגעגעבען זיין טאכטער, אונ זי איז אויפגעוואקסען געווארען אין א גלויבען וואס האט זי גליקליך געמאכט אונ וואס האט ביי איהר אין קאפ איינגעווארצעלט דעם געדאנק, אז אללע מענשען זענען גלייך אונ אז ליעבע דארף זיי עביג פערבינדען. אין וואס נתן'ס אמונה בעשטעהט – זעהט מען ארוים אין דעם משל, וואס לעסינג האט איהם אין מויל אריינגעלעגט: אז דער סולטאן סאלאדין פרעגט ביי נתן, וועלכע פון די רעליגיאנען איז די בעסטע? דערצעהלט ער איהם א מעשה ווי א פאטער, וואס האט געהאט דריי זיהן אונ האט זיי גלייך ליעב געהאט, האט זיי געוואלט בעווארענען, אז נאך זיין טויט זאל קיינער פון זיי זיך ניט איבערנעהמען אונ ניט שרייען אז ער איז דער מיוחס אונ איהם קומט דער גראסטער חלק פון דער ירושה; דערפאר האט ער אין דער צואה אריינגעשטעלט, אז ווער עס וועט ברענגען אזא אונ אזא רינג מיט אללע סימנים וואס ער האט פינקטליך בעשריבען, מוז בעקומען די גאנצע ירושה אונ יעדען פון די דריי ברידער האט ער שטילערהייד איבערגעגעבען פונקט די אייגענע רינג. אוודאי האט זיך ערשט נאך דעם פאטער'ס טויט אנגעהויבען א קריעג צווישען די יורשים. יעדער האט געשריגען אז נאר זיין רינג איז דער אמת'ער אונ די אנדערע זענען פאלש, אונ די מלחמה קאן נאר דעמאלט אויפהערען ווען די ברידער וועלען קומען צום שכל. אז ביי א פאטער קאן ניט זיין קיין חלוק צווישען זיינע קינדער, אונ אז דאס האט ער אימיסטען געטהון כדי זיי זאלען זעהען, אז ער האט קיינעם ניט געוואלט געבען די בכורה אונ זאלען זיך גלייך איינטהיילען מיט דער ירושה. אזא בילד פון א יודען גיט אונז לעסינג אונ טאקי נעבען איהם שטעלט ער פאר א גייסטליכען אונ ווייזט אונז שוין פונקט דעם הפך: דער פאטריארך פון ירושלים געפינט, אז אזא יודען ווי נתן, וואס האט געטהון אזא גרויסע עבירה אונ האט ערצויגען ביי זיך א קריסטליך מאדכען, קומט צו ברענגען אויפ'ן פייער, אונ אז מען ווייזט איהם, אז פון דעם קינד וואלט געווארען א תל ווען דער יוד וואלט אויף דעם קיין רחמנות ניט געהאט, אנפערט ער קורץ אונ שארף: "דאס איז קיין תירוץ ניט, דעם יודען מוז מען פארט

פערברענען!"... מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש לעסינג'ס טהעאטער־שטיק האט אנגעמאכט אין דייטשלאנד; די שונאים האבען איהם קיין גאס ניט געלאזט דורכגעהען, און מען מאג זאגען, אז ער איז דערפון פון דער וועלט געגאנגען פאר דער צייט. נאר צום אומגליק, האבען די יודען אפילו ניט געוואוסט וואס פאר א מליץ יושר זיי האבען פלוצלונג פאר זיך בעקומען, און דעם, וואס האט לעסינג'ן ארויפגעבראכט דארויף, האבען די רבנים פערווארפען מיט שטיינער.

מענדעלסזאהן האט אבער ניט געקוקט אויף דעם געשריי פון די פרומע און האט זיך געטהון זיינס. די יודען האבען דעמאלט ניט געהאט קיין רעכטע דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה און ער האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען אזא איבערזעצונג, וואס ער האט פריהר געמאכט פאר זיינע אייגענע קינדער, ווען ער האט מיט זיי אנגעהויבען לערנען חומש. צוזאמען מיט דער איבערזעצונג איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל אנשרייבען א פירוש אויף גאנץ תנ"ך מיט'ן נאהמען „באור" און צו דער ארבייט האט ער צו געצויגען אללע יודישע געלעהרטע, וואס זענען דעמאלט געוועהן אין בערלין, ווי ר' שלמה מדובנא, וואס איז געוועהן דער בעל מגיה ביים דרוקען, ר' נפתלי הירץ וויזל, ר' אהרן יאראסלוי און ר' הירץ האמבערג. קוים זענען דערפון געוואהר געווארען די רבנים, איז געווארען א געוואלד, אז מענדעלסזאהן וויל איבערקעהרען דעם גאנצען יודענטהום. מען האט אנגע־הויבען זיינע ביכער צו ברענען און עס האט ניט געהאלפען אפילו וואס דער בערלינער רב ר' הירש לעווין האט געגעבען זיין הסכמה און האט גע־שריבען בפירוש, אז ער געפינט מענדעלסזאהן'ס ארבייט פאר זעהר נאטהיג און נוטצליך. מענדעלסזאהן איז זיך פון גאנצען געשריי און רעש ניט ארויפ־געפאלען, איהם האט געשטארקט, דאס וואס די קריסטען האבען איהם דוקא געשטיצט און עס האט איהם ווענינגסטענס געפרעהט וואס, ווען די יודען ווילען דערוויל נאך ניט פערשטעהען וואס ער טהוט פון זייערטוועגען, אפענט ער חאטש א וועג פאר די קריסטען זיי זאלען דורך זיין איבערזעצונג זיך קאנען איבערציינען וואס עס שטעהט אין דער יודישער תורה. מענדעלזאהן'ס איבערזעצונג איז טאקי פריינדליך אויפגענומען געווארען ביי די גראסטע שררות, און דער קאניג כריסטיאן פון דענעמארק מיט'ן קראנפרינץ האבען די ערשטע זיך פערשריבען צווישען זיינע אבאנענטען. נאר דאס אלדינג האט פון דעסטוועגען ניט אבגעהאלטען אזעלכע גרויסע רבנים, ווי

ר׳ יחזקאל לאנדא פון פראג, ר׳ רפאל כהן פון אלטונא און ר׳ הירש יאנוב פון פורטה, און זיי האבען געפסקנט אז מענדעלסזאהן׳ס ספרים זענען אפיקורסישע ספרים, און דער איינציגער חסד איז געוועהן, וואס איהם אליין האבען זיי ניט געטשעפעט, האטש עס האט זיך זיי שטארק געגלוסט איהם אריינצולעגען אין חרם. טאקי נאר דאס גוטסקייט און דער קאלטער ישוב הדעת פון מענדעלסזאהן האט פון זיין הארץ דערוויטערט יעדעס געפיהל פון פערדרוס אדער נקמה! ער פלעגט נאר אפט זאגען מיט א געלאכטער, אז ער האט גאר זיך ניט גערעכט, אז זיין איבערזעצונג זאל נאך זיין נאטהיגער פאר די רבנים ווי פאר׳ן פראסטען פאלק. אוודאי האט דאס, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט אריינגעלאזט אין קיין מחלוקת מיט די רבנים, געפיהרט דערצו וואס זיינע שונאים האבען געמוזט מיעד ווערען און דער נייער דור, וואס איז דערווייל אונטערגעוואקסען האט דורך זיינע ספרים בעקומען א שטארקען חשק צו לערנען תורה און חכמה, און גאר גיך האט ר׳ משה מענדעלסזאהן זוכה געוועהן צו זעהען ארום זיך הונדערטער חברים און תלמידים, וואס האבען זיך גענומען אויף זיין דרך און האבען זייער גאנץ לעבען ניט אויפגעהערט זיך צו בעשעפטיגען מיט זיין גרויסער ארבייט.

די צרות, וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעטראגען פון די רבנים, און פרומע לומדים, האבען אויף קיין האר ניט פערקלענערט זיין ליעבע צו די יודען און אז זיי האבען בעדארפט אנקומען צו זיינער א טובה האבען זיי שטאנדיג ניט נאר אין איהם אליין געפונען א געטריען איבערגעגעבענעם ברודער, נאר אפילו די קריסטען, וואס זענען געוועהן נעבען איהם, האבען אויך ליעב געהאט זיין נאציאן און עס איז ביי זיי געוועהן אנגעלעגט ווען זיי האבען מיט עפיס געקאנט אבדיענען זייער עדלען יודישען פריינד. אזא כח האט אין זיך מענדעלסזאהן געהאט און ווער עס איז מיט איהם בעקאנט געווארען האט ער שוין געמוזט זיין מיט איהם נפש אחת און האט, איהם צו ליעב, געשאצט אויך אללע יודען. אז לעסינג איז געשטארבען, האבען די יודען בעקומען אלץ נאר דורך מענדעלסזאהן, איין אנדער בעשיצער, און דאס איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן׳ס קריסטליכע חברים כריסטיאן ווילהעלם דאהם, וואס דורך איהם זענען געהאלפען געווארען אסך יודען אין פראנקרייך, אסטעררייך און שפעטער אויך אין דייטשלאנד.

אין יענע יאהרען איז די לאגע פון די יודען אין עלזאס און מעטץ,

וואס זענען שוין דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון דער פראנצאזישער מלוכה, געוועהן זעהר טרויעריג. אין אנדערע ערטער האבען זיי אפילו אויך געגוג געליטען. נאר דאס איז נאך אלץ געוועהן א גאר ניט געגען דעם וואס זיי האבען זיך דארט געמוזט אנליידען. יעדער פריץ האט געטהון מיט זיי וואס ער האט נאר געוואלט: היינט האט ער זיי ערלויבט זיך צו בעזעצען ביי זיך אין דארף אדער אין שטאדטעל און מארגען האט ער זיי ארויסגעווארפען נאר אהן א פארוואס. אומעדום האבען זיי דארט געמוזט וואהנען אין בעזונדערע אבגעשלאסענע גאסען און קיינער פון זיי האט זיך ניט געטארט ארויסוויזען ערגיץ אין איין אנדער גאס. אין מעטץ האט מען ניט געלאזט וואהנען מעהר פון 180 יודישע משפחות, און דערפאר האבען דארט געמוזט די בחורים און בתולות פערזיטצען. מס האבען זיי אבער געצאהלט מעהר פון אללע איינוואהנער. מען האט ביי זיי געריסען אויף אלדינג, אפילו קירכען האבען זיי געמוזט אויסהאלטען. די הכנסה פון זיי איז געוועהן אזוי גרויס, אז ווי באלד דער קאניג האט געוואלט איינעם געבען א רעכטע מתנה, האט ער איהם אויף א צייט אבגעגעבען די יודען אין די האנד אריין. מען פלעגט זיי אזוי אויסלעדיגען, אז אפילו דער עלטסטער זוהן ביי א פאטער האט אנדערש ניט געקאנט בלייבען אין מעטץ ביז ער האט ניט בעצאהלט א מנה יפה. און ביי די אללע נתינות האבען די יודען געמוזט ציהען די פרנסה נאר פון געלד-ארבייט און מיחר פון בהמות, חאטש דער מסחר איז זיי אויך שווער אנגעקומען, ווייל ארימפאהרען האבען זיי ניט געהאט דאס רעכט, אדער זיי האבען געמוזט דערפאר בעצאהלען א סך מעהר ווי פיעל זיי וואלטען געקאנט פערדיענען. און אין פיעל מקומות, ווי אין שטראסבורג און נאך אנדערע שטאדט, האבען זיי אפילו ניט געטארט איבערנאכטיגען. אוודאי האבען זיי ניט געהאט פון וואס צו לעבען און זענען געצוואונגען געוועהן זיך חאפען צום פראצענט, און אזוי ווי קיין גרויסע עשירים זענען זיי ניט געוועהן האבען זיי געקאנט נאר מאכען קליינע געשעפטלעך, זיי האבען געגעבען דאס ביסעל געלד אויף וואכערס געמיינע לייט און בעלי מלאכות. די נויטה האט זיי פערשטעהט זיך, געטריבען זיי זאלען רייסען ווי ווייט עס האט זיך נאר געלאזט, און דורך דעם זענען זיי פערהאסט געווארען ביים פראסטען פאלק, וואס האט נאר געהאלטען דעם יודען פאר א בלוט-זאפער און האט גאר ניט געוואלט בעדענקען, אז ער האט געביך קיין אנדער ברירה ניט און אז ער מוטשעט אנדערע נאר דערפאר וואס מען ווערגט איהם.

מיט דעם אומגליקליכען מעמד פון די עלזאסער יודען האט זיך בענוצט זעהר א שלעכטער מענש העלל, וואס איז פריהר געוועהן א פראסטער שרייבער אונ ביסלעכווייז האט ער זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען, אז מען האט איהם געמאכט פאר שופט. אזא מענש האט געריסען פון טויט אונ פון לעבעדיג, אונ ער האט זיך אימיסטען אויסגעלערנט לשון קדש אונ יודיש-דייטש, כדי ער זאל פערשטעהען אלדינג וואס קומט פאר צווישען די יודען אונ זיי זאלען זיך ניט קאנען בעהאלטען פאר איהם. דאס אומגליק איז אבער געשעהען וואס ער האט געהאט צו בריימע קעשינעס אונ ווי פיעל מען האט איהם געגעבען איז נאך אלץ ווענינ געוועהן; אוודאי אז ער האט שוין גוט אויסגעזויגען די יודען אונ האט פערשטאנען אז מעהר וועט ער שוין ביי זיי גאר ניט מוציא זיין, איז ער געווארען קלאמערשט א בעל טובה. עס האט געהייסען, אז ער געהמט זיך אן פאר די אומגליקליכע וואס לייען געלד ביי יודען, אונ ער האט זיך גענומען צו די יודישע פראצענטניקעס. קודם כל האט ער אנגעהויבען צורעדען מען זאל מאכען פאלשע קוויטלעך אונ יעדער בעל חוב זאל צושטעלען דעם געריכט א צעטעל אז ער האט שוין אין גאנצען זיין חוב בעצאהלט. זיין רשעות איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען עס האט זיך געפונען איין ערענטליכער קריסט, וואס האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט א פאלש קוויטעל, האט ער אנגעשטעלט די גייסטליכע זיי זאלען עס ניט דערלאזען אונ זיי זאלען שרייען, אז נאכמאכען די חתימה פון א יודען, כדי זיין געלד זאל פערפאלען ווערען, איז גאר די גרעסטע מצוה. דערנאך האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך וועגען די יודען אונ האט מודה געוועהן, אז פאלשע קוויטלעך קומען טאקי פאר. נאר דאס פאלק האט קיין אנדער מיטעל ניט זיך צו ראטעווען פון די יודען. צום גליק האט זיך די מלוכה נאך צייטליך אומגעקוקט, מען האט העלל'ן פריהר איינגעזעצט אין תפיסה אונ דערנאך האט מען איהם ארויסגעטריבען פון עלזאס.

אז די יודען האבען געפטרט דעם רשע, האבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען אז עס איז קיין תכלית ניט ווייטער צו בלייבען אין אזא שרעקליכער לאגע, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם קאניג לודוויג דעם זעכצעהנטען איינגעבען א בקשה אונ בעטען ביי איהם רחמים. אזא פאפיער האט מען אבער בעדארפט שרייבען מיט שכל; צווישען זייערע פארשטעהער האבען זיי ניט געהאט אזעלכען וואס זאל זיין פעהיג אזעלכעס צו שרייבען, אונ זיי האבען זיך געווענדט צו מענדעלסזאהן, וואס האט שוין דעמאלט געשמט

אויף דער וועלט, אונ האבען איהם פארגעלעגט ער זאל אויף זיך נעהמען די מצוה. מענדעלסזאהן איז אבער געוועהן אויך א פראקטישער מענש, ער האט זיך איבערלעגט, אז אזא פאפיער איז גלייבער ווען א קריסט ארבייט עס אויס. אונ ער האט מיט דער מצוה מכבד געוועהן זיין יונגען פריינד דאהם, וואס האט דעמאלט נאר וואס ארויסגעלאזט א בוך וועגען געשיכטע אונ איז צו ליעב דעם געווארען א חשוב ביי דער מלוכה. דאהם איז געוועהן א בן בית ביי מענדעלסזאהן אונ איז מן הסתם געווארען איין אוהב ישראל. מיט שמחה האט ער אויף זיך גענומען די ארבייט אונ אזוי ווי ער האט געזעהען אז כמעט אין גאנץ איירָאפא איז די לאגע פון די יודען זעהר געדריקט, האט ער זיך מישב געוועהן, אז עס איז בעסער ער זאל שרייבען וועגען כלל יודען אין אללע לאנדער אונ האט געשריבען א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „דאס פארבעסערן פונ'ם יודישען מעמד".

דאהם האט זיך געשטעלט אויף דער אלף אונ האט אויסגעוויזען, אז געגען די יודען טהוט מען די גרעסטע עולה, וואס דוקא זייערע גרויסע מעלות מאכט מען פאר חסרונות: דעם שארפען שכל אונ דעם חשק עפיס צו טהון אונ ניט לעדיג זיצען נעהמט מען אן פאר שווינדעל אונ בעריישעריי, די גוטע מדות רעכענט מען פאר נארעשקייטען אונ אויף זיין אלטען יחוס קוקט מען ווי אויף איין עקשנות. אמת, צווישען יודען געפינען זיך אויך שלעכטע מענשען פונקט ווי ביי אללע פעלקער, נאר ווי קאן מען גאר פון זיי פארלאנגען, אז זיי זאלען זיין בעסער פון אנדערע, ווען מען טהוט זיי אן אזעלכע צרות אונ מען טרייבט זיי מיט געוואלד זיי זאלען טהון שלעכטס. דאריבער האט דאהם געוויזען, אז עס איז א חוב אויף אללע וואס פערשטעהען, אז מען טאר ניט לאזען עטליכע מילליאן מענשען זיך ארומדרעהען אויף דער וועלט נאקעט אונ בלויז, הונגעריג אונ דארשטיג, זיי זאלען גלייך מיט איהם אויפהייבען זייער קול אונ בעטען די מלוכות, וואס ווילען זעהען זייערע לאנדער גליקליך, זיי זאלען געבען יודען פרייהייט אונ זיי בעטראכטען ווי גלייכע קינדער. אונ וואהל וועט זיין דער מדינה, וואס וועט זיך אזוי נוהג זיין, ווי עס פארדערן די געזעצע פון מענשענליעבע. נאר דיענען ביי דער קרוין אונ פערנעהמען הויכע שטעללען דארויף איז דאהם אליין אויך ניט מרוצה געוועהן. פאר וואס — איז שווער צו וויסען: עס קאן זיין, אז ער האט מורא געהאט צו פיעל צופערלאנגען מען זאל איהם אין גאנצען ניט אבזאגען, נאר גיכער איז צו גלויבען, אז מענדעלסזאהן,

וואס האט איהם צוגעהאלפען ביים שרייבען, האט אזוי געוואלט, כדי עס זאל זיך באלד ניט אנהייבען קיין נייע קנאה און שנאה.

דאהם'ס בוך האט אנגעמאכט א גרויסען רעש; מען האט איהם חושד געוועהן, אז די יודען האבען איהם איבערגעקויפט, און דוקא אין דייטשלאנד, וואו ער האט גערעכענט, אז מען וועט מעהר שטעלען אויף זיינע רעד ווי ערגיץ אנדערש, האט מען שלעכט געקוקט אויף איהם. אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער פראפעסאר יאהאן דוד מיכאליש, וואס האט גוט געקאנט העברעאיש, האט געשריבען געגען איהם און האט געדרונגען, אז פון יודען קאן גאר קיין לייט ניט ווערען. די מלוכה מן הסתם האט זיך צוגעהערט גיכער וואס די שונאים זאגען, און האט ניט געוואלט פערבעסערן די לאגע פון די דייטשע יודען.

דערפאר האט דאהם'ס בוך זעהר פיעל געהאלפען די יודען אין פראנקרייך. אויך דער קייזער יאזעף האט זיך גענומען ארויסצוגעבען נייע געזעצע וועגען די אסטעררייכישע יודען: ער האט געהייסען אפענען פאר זייערע קינדער אללע אקאדעמיעס און אוניווערזיטעטען, מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע שולען און זיי בעפרייהען פון דעם „יודישען מס" וואס זיי האבען געמוזט צאהלען אויסער אללע אנדערע נתינות. דאס איז גאר געוועהן אין התחלה, ווייל פיעל געזעצע זענען נאך אבער געבליבען! אין א סך ערטער האבען זיי זיך ניט געטארט געפינען, אפילו אין וויען האט מען זיי ניט ערלויבט צו האבען א שול, נאר עס איז שוין גוט געוועהן וואס מען האט אנגעהויבען צו טראכטען וועגען זיי, און דאס האבען זיי געהאט דאהם'ן צו פערדאנקען.

פון זיין זייט האט מענדעלסזאהן געוואלט, אז אויסער דאהם'ס גוטע רייד זאל מען נאך פארענטפערן אללע אנדערע שאלות וועגען יודען, כדי די שונאים זאלען קיין פתחון פה ניט האבען, און דאריבער האט ער געהייסען זיין תלמיד, דעם דאקטאר מארקוס הערץ, ער זאל פון ענגליש איבערזעצען ר' מנשה בן ישראל'ס ספר, אין וועלכען ער האט אזוי ליכטיג צושלאגען אללע בעשולדיגונגען אויף יודען, און אליין האט מענדעלזאהן אנגעשריבען א פארעדע מיט דעם נאהמען „רעטונג דער יודען" און האט אויסגעוויזען, אז מיט געוואלד קאן מען קיינעם ניט אנווארפען קיין אמונה און פון גענאטהע זאכען קאן קיין גוטס ניט ארויס. מענדעלזאהן'ס פארעדע איז דער וועלט זעהר געפאלען, האטש ער האט ארויסגעזאגט זעהר א ביטערן אמת, נאר עס האבען זיך געפונען אזעלכע קריסטען, וואס האבען זיך דערמיט אויך געוואלט בענוצען און האבען אנגעהויבען שרייען, אז מענדעלזאהן איז גאר קיין יוד ניט.

ווייל ביי איהם שטעהט די מענשענליעבע העכער פון אלדינג, אונ דאס איז דאך דער פונדאמענט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. איינער פון די קריסטליכע שרייבערס האט זאגאר ארויסגעלאזט א בעזונדער בוך אונ האט געשריבען, אז עס פרעהט איהם זעהר וואס מענדעלסזאהן האט סוף כל סוף אראבגענומען די מאסקע פונ'ם פנים אונ מען מאג איהם בפירוש רעכנען פאר א קינד פון דער קריסטליכער קירכע, וואס איז פול מיט יושר אונ רחמנות, אונ ניט פאר א קנעכט פון דעם יודישען גלויבען, וואס בעלאסטעט אויף אללע מיט קללות אונ חרמות. ביי אזא זאך האט מענדעלסזאהן ניט געטארט שווייגען, אונ ווי עס איז איהם זעהר ניט ליעב געוועהן אנצוהייבען א וכוח וועגען אמונה, האט ער פארט געמוזט ארויס מיט דער פעדער. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמטען ספר „ירושלים" אונ האט בעקאנט געמאכט ווי אזוי ער קוקט אויפ'ן יודענטהום, נאך מענדעלסזאהן'ס מיינונג קאן מען גאר ניט פערגלייכען די יודישע אמונה מיט אנדערע רעליגיאנען, ווייל יענע רעליגיאנען האבען געוויסע יסודות, וואס מען מוז אין זיי גלויבען, אונ די יודישע אמונה בעשטעהט פון דינים, וואס מען מוז זיי פאלגען; די תורה איז א געזעץ־בוך, וואס ווייזט דעם יודען כללים ווי אזוי ער דארף זיך פיהרען אונ לעבען צופרידען אונ גליקליך, אונ דערפאר טאר מען זיך ניט ערלויבען אפילו אויף איין האר אבצוטרעטען פון איהר, פונקט ווי יעדער איינוואהנער האט קיין רעכט ניט עובר צו זיין אויף די חקים פון זיין מדינה, מען מאג נאכקלאהרען דעם טעם פון יעדער מצוה, נאר אפט קאן מען פערשטעהען אז עס זענען דא פיעל זאכען וואס האבען א ווערטה אין געוויסע צייטען אונ נאר אויף בעשטימטע ערטער, נאר קיין שום איינציגער מענש טאר זיך אלליין ניט שאפען זיינע אייגענע דינים. ווייל ווען דעם אייבערשטענס רצון וועט זיין, אז עס זאל עפּיס פעראנדערט ווערען וועט ער אונז זיין הייליגען ווילען מגלה זיין פונקט אויף אזא וואונדערבארען אופן ווי ער האט אונז געגעבען די תורה אויף דעם בארג סיני. מיט דעם דאזיגען ספר האט מענדעלסזאהן פשוט מרעיש עולם געוועהן, די גרעסטע געלעהרטע האבען איהם געלויבט, אפילו דער פראפעסאר מיכאליש, וואס איז געוועהן א שונא ישראל, האט געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט, אונ דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געשריבען אז ער בעוואונדערט דאס חריפות, וואס ער האט בעמערקט אין זיין ספר, אונ ער האפט אז זיינע אמת'ע געדאנקען וועלען מאכען א גרויסען רושם ביי אללע פאלקער, וועלכע וועלען זיך איבערצייגען אז די יודישע אמונה איז

פריי אָהן קעטען, אָהן צוואנגען, אָהן א דעה זאגען דעם הארץ אָדער דער מחשבה.

מיט וואס פאר א חשיבות מענדעלסזאהן'ס ספרים האבען זיך אויסגעצייכענט זעהט מען ארויס דערפון וואס, ווען שפּעטער איז געקומען קיין בערלין דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער, גראף מיראבא אונ האט געזעהען ווי מענדעלזאהן'ס נאהמען איז דארט גרויס נאכ'ן טויט, האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך אונ האט דער פריסישער מלוכה געגעבען רעכטע עצות וועגען די אָרדנונגען, וואס מען דארף איינפיהרען אין לאנד; אונ דערביי האט ער אויך ניט פערגעסען די יודען אונ ער האט זיי ניט קיין קליינע טובה געטהון.

נאר ווען מענדעלסזאהן האט געהאט געגוג ארבייט מיט די אויסווענינגסטע שונאים, האט ער געמוזט פיהרען מלחמה מיט זיינע פערנארטע ברידער אליין, וועלכע האבען ניט אויפגעהערט צו שרייען אז ער מאכט א תל פון דער יודישער אמונה. מיט שמחה האט מענדעלסזאהן בעגריסט דעם קייזער יאזעף'ס בעפעהל, ווען ער האט געהייסען עפנען אין עסטערייך יודישע שולען, אונ האט דערמיט בעוויזען אז די מלוכה הייבט אן ביסלעכווייז זארגען פאר די יודען אונ זיי בעווארנען זיי זאלען אויסוואקסען נוצליכע מענשען; צום סוף האבען די יודען אנגעמאכט א געוואלד, אז דאס איז א ביטערע גזרה אונ האבען זיך געוואלט אפילו לאזען קאסטען געלד אבי מען זאל זיי בעפרייהען פון די שולען. דעמאלט האט מענדעלסזאהן א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט אונ אז מען מוז דעם פאלק עפנען די אויגען, אונ ער האט זיך ענטשלאסען אנצופאלען אויף די רבנים, וואס ווילען האלטען די יודען אין פינסטערניש. איינער פון זיינע תלמידים אונ גוטע פריינד, ר' נפתלי הירץ וויזעל האט אנגעשריבען א ספר „דברי שלום ואמת" אונ האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם, אז די דאזיגע, וואס האלטען זיי אב פון בילדונג, טהוען זיי א גרויסע רעה, ווייל אנדערש וועלען זיך די יודען קיין מאל ניט קאנען אויפהייבען. די פרומע רבנים האבען אבער ניט געקוקט אויף די ראיות, וואס ר' נפתלי הירץ וויזעל האט געבראכט פון אללע הייליגע ספרים אונ האט אויסגעוויזען, אז אפילו די גמרא קאן ניט ליידען קיין תלמיד חכם וואס איז פרעמד פון וויסענשאפט. זיי האבען זיך געהאלטען איינס, אונ קוקענדיג אויף זיי, האט דאס בלינדע פאלק ניט געוואלט פון קיין זאך הערען אונ האט געברענט אללע ספרים פון מענדעלסזאהן אונ זיינע לייט. ווער ווייסט צו

עס וואלט געקאנט קומען, ווען די רבנים פיהלען בײַ זיך אביסעל מעהר תקיפות אונ האבען קיין מורא ניט פאר דער מלוכה. ביטער איז אודאי גע־וועהן מענדעלסזאהן צוצוזעהען ווי יודען אלליין שטופען פון זיך אוועק זייער גליק, אונ א קלייגער טראסט איז פאר איהם וועניגסטענס געוועהן דאס, וואס די יודישע קהלות פון ווענעדיג, פערארא אונ טריעסט האבען זיך גענומען מאכען שולען אונ האבען זיך צו איהם געווענדעט מיט א בקשה, ער זאל זיי פערזארגען מיט שול־ביכער. דער געדאנק, אז זיין ארבייט איז פארט ניט געוועהן אומזיסט האט איהם דערקוויקט אונ זיס געמאכט זיינע לעצטע לעבענס־טאג.

אים יאהר 1786 איז מענדעלסזאהן געשטארבען, אונ די געלעהרטע וועלט, סאי יודען, סאי קריסטען, האט שטארק דערפיהלט די גרויסע אבדה. גאנצע הונדערט יאהר האבען בעדארפט אוועקגעהען ביז מען האט זיך אויסגעלערנט שאטצען זיין ווערטה: אז זיינע עדלע קריסטליכע חברים האבען געוואלט באלד נאך זיין טויט שטעלען זיין בילד פון א שטיין אויף דעם בערלינער אפערן־פלאץ, האט מען עס ניט דערלאזט, אונ ערשט אים יאהר 1887 האט מען איהם אין זיין געבורטס־שטאדט דעסויא געשטעלט א מאנומענט, אונ גאנץ דייטש־לאנד האט זיך דערמיט משמח געוועהן. נאר די דאזיגע מצבה איז געווים א גאר ניט גענוגען דעם זכרון וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעלאזט בײַ זיין פאלק, אונ זיין נאהמען וועט בלייבען עביג, כל זמן תורה אונ חכמה וועלען נאך גילטען פאר דעם יודען ווי כבוד אונ גדולה.

צווישען די יודישע לומדים אונ געלעהרטע, וואס האבען אומגערינגעלט ר' משה מענדעלסזאהן אונ איהם מיטגעהאלפען, יעדער נאך זיינע קראפטע, צו פערשפרייטען ליכטיגקייט אין יודישען פאלק, מוז מען קודם כל דערמאנען ר' ישראל זאמושטש, וואס איז געוועהן מענדעלסזאהנ'ס רבי אונ האט איהם דער ערשטער געוויזען א וועג צו וויסענשאפט. ר' ישראל זאמושטש האט געהייסען נאך דער שטאדט זאמושטש, וואו ער איז אים יאהר 1700 גע־בארען געווארען. זיין יוגענד איז וועניג בעקאנט. נאר דאס ווייסט מען, אז פון קליינערהייד אן האט ער זיך גערעכענט צווישען די מופלגים אונ וואלט געווים ערגיץ געווארען רב, ווען דער חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט וויסענשאפטען טרייבט איהם ניט אוועק פונ'ם רבנות אונ הייסט איהם ניט אנהייבען ארומ־וואנדערן אויף דער וועלט. ער איז אויך געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען פון דער היים, ווייל חאטש ער האט נאר געקוקט אין יודישע חקירה־ספרים

אונ האט קיין פרעמדע לשונות ניט געקאנט, האבען פון דעסטוועגען די פרומע אנגעשמעקט, אז ער נעהמט זיך עפיס אויף א נייעם דרך אונ זיי האבען איהם אנגעהייבען אזוי שטארק רודף'ן, אז ער האט זיך געמוזט זוכען איין אנדער היים. ער האט זיך אוועקגעלאזט קיין דייטשלאנד. נאר אזוי ווי דארט איז ניט געוועהן בעסער ווי אין פולין, פון מלמדות האט ער געקאנט האבען נאר ווייניג פרנסה אונ האט זיך נאך בעדארפט היטען פאר די פרומע, האט ער זיך אבגעמוטשעט צוואנציג יאהר אונ האט זיך קוים דאס טרוקענע שטיקעל ברויט פערדיענט. ערשט אים יאהר 1741 איז איהם געראטהען אבצודרוקען אין פראנקפורט אן דער אדער זיין ספר „נצח ישראל“, וואס האט איהם געמאכט א גרויסען נאהמען אויף דער וועלט. מיט דעם דאזיגען ספר האט ער געמאכט איין התחלה צו לערנען יודען וויסענשאפטען, נאר אזוי ווי גלאט אזוי רעדען וועגען חכמה האט ער מורא געהאט טאמער וועט קיינער נאר ניט וועלען נעהמען זיין ספר אין די האנד אריין, האט ער איינגעוויקעלט זיין הויפט-כוונה אין יודיש לומדות, אונ עס האט געהייסען, אז ער וויל נאר פארענטפערן אונ ערקלעהרען די דאזיגע ערטער אין דער גמרא, וואס האבען א שייכות צו געאמעטריע אונ אסטראנאמיע. דעמאלט איז מען פון איהם געוואהר געוואָרען אין בערלין, אונ איינער פון די בערלינער גבירים, ר' דניאל איטציג האט איהם אהין ארויסגענומען אונ האט איהם ביי זיך געהאלטען כמעט ביז זיין טויט. אין בערלין איז איהם שוין בעסער געוועהן. בעזאנדערס אז זיין תלמיד ר' משה מענדעלזאָהן איז געוואָרען אזוי גרויס, אונ ער האט איהם צוזאמפגע-פיהרט מיט קריסטליכע געלעהרטע. נאר פון דעסטוועגען האבען איהם די צרות, וועלכע ער האט ביז אהער איבערגעטראגען, מיעד אונ אלט געמאכט אונ ער איז ניט אים שטאנד געוועהן ווייטער צו דרוקען זיינע ספרים, חאטש ער האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ האט זיך אפילו בעשעפטיגט מיט ערפינדונגען. ווי עס ווייזט אויס, האט עס איהם געצויגען אהיים קיין פולין, אונ אויף דער עלטער האט ער זיך בעזעצט אין בראדי, וואו ער איז גע-שטארבען אים יאהר 1772. ביים ארומפאהרען זענען ביי איהם פיעל כתבים פערפאלען געוואָרען אונ עס האט איהם בעזאנדערס באנג געטהון, וואס ער האט פערלאָרען א גרויס ספר וועגען אסטראנאמיע „ארבות השמים“, וואס ער האט דארויף געארבייט אסך יאהרען. ערשט שפעטער מיט פינף אונ צוואנציג יאהר האט מען אבגעדרוקט זיין ספר „אוצר נחמד“ — א פירוש אויפ'ן „כוזרי“, אונ נאך א פירוש פון איהם אויף ר' יהודה אבן תבון'ס ספר

„רוח חן". ניט לאנג, אַ יאָהר צעהן צוריק, האט מען אין בערלין געפונען אַ זונן־זייגער, וואס ר' ישראל זאמושטץ האט איהם אַלליין געמאַכט און וואס מען רעכענט איהם פאַר זיין אייגענע ערפינדונג.

נאָך ביטערער איז געוועהן דער גורל פון ר' שלמה מימון, וואס האט אויך געלעבט אין בערלין אין מענדעלסזאָהן'ס צייטען און וואס מען קאָן זאָגען, אַז ער איז כמעט בעשאפען געוואָרען ער זאָל דאס גאַנצע לעבען ליידען דחקות און ניט האָבען אפילו איין גוטע שעה. ר' שלמה מימון איז געבאָרען געוואָרען אין נעשוויז, אַ קליין שטאָדטעל אין ליטא, ביי אָרעמע עלטערן און אַז ער איז נאָך געוועהן אַ קליין קינד האט ער שוין געשס'ט פאַר אַ עלוי און מען האט געזעהען אַז ער וואַקסט אַ גרויסער למדן. עלף יאָהר איז ער אַלט גע־וועהן ווען מען האט איהם חתונה געמאַכט, און צוויי מחותנים האָבען זיך געשלאָגען איבער איהם, יעדער האט געוואָלט האַפען די מציאה און מען האט דעם פאָטער צוגעצאָהלט פאַר איהם אַ מתנה יפה. דער קליינער שלמה האט זיך ניט געוואָלט בעגנוגען נאָר מיט גמרא־לערנען, און אַזוי ווי אין יענע יאָהרען האָבען זיך אין ליטא אָנגעהויבען אַרויסווייזען חסידים, האט ער זיך צו זיי צוגעלאָזט און האָב ביי זיי גענאַשט פיעל זאַכען פון קבלה. זיין שאַרפער מח האט נאָר בעדאַרפט האָבען מען זאָל איהם ווייזען עפּיס אַ שיין פון חכמה, און ער האט שוין ניט געקאָנט איינרוהען, ער האט זיך געחאַפט צום „מורה נבוכים" ביסלעכווייז האט ער איבערגעקוקט אַללע יודישע חקירה־ספרים, ביז ער איז געקומען צום שכל. אַז ער מוז האָבען ביכער אין פרעמדע לשונות. דא האט ער אָבער געמוזט בלייבען שטעהען איבער צוויי סבות: ערשטענס, וואו האט ער געקאָנט בעקומען די נאָטהיגע ביכער אין דעם קליינעם שטאָדטעל, וואו ער האט זיך געפונען און וואו ער אַלליין איז טאַקי געוועהן דער איינציגער מקרן? און צווייטענס, וואס וואָלט ער מיט זיי געטהון ווען ער האט זיי שוין אפילו, אַז ער קאָן קיין אות ניט לעזען? דא איז ער אָבער געוואָהר געוואָרען אַז אין סלוצק איז דא אַ רב, וואס איז אַמאָל אין דער יוגענד געוועהן אין דייטשלאַנד, און מען זאָגט אַז ער האט מיט זיך מיט געבראַכט דייטשע ביכער. מימון האט ניט לאַנג געטראַכט, און האָטש עס איז געוועהן ווינטער, האט ער ניט געקוקט אויפ'ן שנעע מיט'ן פראָסט און איז צו פוס אַוועקגעגאַנגען קיין סלוצק, אַ מרחק פון היבשע עטליכע מייל, בעטען ביים רב ביכער. דער רב איז נאָר נבהל ומשתומם געוואָרען אַז ער האט דערזעהען פאַר זיך אַ יונגען מאַנן, וואס צו ליעב לערנען שלעפט ער זיך אין דער קאַלט אַזוי ווייט, נאָר

אז ער האט זיך מיט איהם א ביסעל צורעדט האט ער פערשטאנען, אז פון איהם קאן ארויסוואקסען א רעכטע כלי און ער האט איהם באלד אוועקגעגעבען אללע ביכער, וואס האבען זיך שוין ביי איהם דרייסיג יאהר געוואלגערט אויפ'ן בוידעם. מיט שמחה איז מימון אהיים געקומען, און חאטש עס איז איהם זעהר שווער אנגעקומען, ווייל ער האט זיך פריהר גענוג אנגעמוטשעט ביז ער האט זיך אויסגעלערנט פשוט לעזען, און דערנאך האט ער זיך ערשט בעדארפט בעהאלטען מען זאל איהם חאפען מיט א טרף-פסול. פון דעסטוועגען האט ער געשמאק געלערנט און די ביכער האבען איהם די אויגען געעפענט. אודאי האט ער שוין ניט געקאנט בלייבען מעהר ביי דער שווייגער אויף קאסט און עס האט איהם אנגעהויבען ציהען קיין דייטשלאנד, וואו ער האט געהאפט זיך צו עפּיס צוצושלאגען. מיט גרוים מיה האט ער געפועלט ביי א סוחר ער זאל איהם מיט נעהמען קיין קאניגסבערג; דארט האט ער גערעכענט, אז ער דארף נאר ארויסגעהען אויף דער גאס און שרייען אז ער איז א תקון, וועט מען איהם אויפחאפען ווי א אבן טוב. ווי ערשטוינט איז ער אבער געווארען אז מען האט איהם אריינגעפיהרט אין קאניגסבערג צו א יודישען דאקטאר, און אז ער האט געזאגט אז ער וויל לערנען מעדיצין, האט מען פון איהם געמאכט דאס גרעסטע געלעכטער: די אבגעריסענע קליידער פון איין זייט און דאס פערדארבענע ליטוויש רעדען פון דער אנדערער זייט, האבען אויף אללע געמאכט אזא איינדרוק אז מען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען פון לאכען. אויפ'ן טיש איז אבער געלעגען גראד מענדעלסזאהן'ס ספר „פעדאן" און מימון האט דערוויל א ביסעל אריינגעקוקט. דער דאקטאר איז א בעלן געוועהן איהם צו פרעגען אויב ער פערשטעהט עפּיס, און איז מיט איהם צו ליעב דעם איינ-געגאנגען אין א טיעפען שמועס. מימון האט מן הסתם ארויסגעוויזען זיין שארפען שכל און דער דאקטאר האט איהם געראטהען ער זאל גאר ניט מאכען קיין לאנגע שיהות און זאל שוין אוועקפאהרען קיין בערלין, ווייל נאר מענדעלסזאהן מיט זיינע לייט וועלען זיין מבינים אויף אזא יונגען מאנן און וועלען איהם העלפען צו דערגרייכען זיין ציעל. איין אנדערער וואלט זיך אפילו בערעכענט, אז עס איז גאר קיין מאגליכקייט ניט ער זאל קאנען זיך מיט לעדיגע האנד צושלאגען קיין בערלין, נאר מימון האט גאר ניט געוואלט טראכטען, קוים האט מען איהם אנגעוויזען א וועג און ער האט פערשטאנען, אז דארטען ארום קאן ער קומען צו א תכלית, איז פאר איהם קיין זאך ניט שווער געוועהן און

ער האט זיך געלאזט אויף נאטט'ס בערואטה. אין זיין „לעבענס בעשריי־
בונג" וואס ער האט אויף דער עלטער אליין ארויסגעגעבען, דערצעהלט ער
וואס ער האט זיך אנגעליטען די גאנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין,
און די האר שטעלען זיך קאפויר. ער איז מעהר צו פוס געגאנגען ווי גע־
פאהרען, דעם טאג פלעגט ער אבקומען מיט א דאר שטיקעל ברויט, זעכס
חדשים כסדר איז ער צוזאמען מיט נאך איין ארעם־מאנן ארומגעגאנגען אין
די הייזער, דערנאך איז ער געוועהן א מלמד, א מקבל, און פון די אללע גוטע
פרנסות איז ער צעהן מאל אין טאג געשטארבען פאר הונגער. אז נאטט האט
איהם שוין געהאלפען און ער האט זיך צוגעשלאגען קיין בערלין, איז איהם
שוין געוועהן גוט: מענדעלסזאהן האט איהם שטארק מקרב געוועהן און ער
האט געקאנט זיצען און לערנען און ניט וויסען פון קיין נויטה. לאנג האט
דאס אבער ניט געקאנט דויערן, עס איז איהם נמאס געווארען זיך אזוי ארומ־
צושלעפען, און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיך נעהמען עפיס צו א פאך.
ער האט נאך אלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין און דערפאר האט ער זיך
ענטשלאסען אוועקצופאהרען ערגיץ אין א קלענערער שטאדט, וואו ער זאל
קאנען רוהיג לערנען. דער מאנגעל האט איהם אבער ווייטער אנגעהויבען
טרייבען פון איין ארט צום אנדערן, ער האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין
האמבורג, פון דארט איז ער אריבער קיין האללאנד, צוויי יאהר האט ער גע־
לערנט אין א גימנאזיום אין אלטונא, אפאר מאל איז ער צוריקגעקומען קיין
בערלין, און אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אהן א פעסטען מעמד. ביז ער
איז ניט געקומען קיין ברעסלויא און איז ניט געווארען א לעהרער ביים בע־
ריהמטען דיכטער אפרים קוה, וועלכער האט איהם אויסגעהאלטען שוין ביז
צום לעצטען טאג פון זיי אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטארבען איז ער
אים יאהר 1800; ער איז אין גאנצען אלט געוועהן 47 יאהר, און פון איהם איז
געבליבען א פירוש אויפ'ן „מורה נבוכים" און צוויי ספרים וועגען מאטהע־
מאטיק און אנדערע וויסענשאפטען „תעלומות חכמה" און „חשק שלמה".
האטש ער האט געלעבט זעהר ארעם און אבגעזאנדערט, קיין כבוד האט ער
געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאהמען געוועהן בעקאנט, און די
צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער און גאטהע האבען פון איהם גע־
האלטען און האבען זיך געוואלט מיט איהם פערזאנליך בעקענען.

ניט וועניגער שלים־מזל'דיגע בריאה איז אויך געוועהן ר' אברהם אבא
גלוסק, איינער פון די פולישע לומדים, וואס האבען פאר זייער פריי דענקען

געמוזט אנטלויפען פון דער היים און זוכען זיך א מקום מנוחה אין דער פרעמד.
ר׳ אברהם אבא גלוסק איז געבארען געווארען אין לובלין, און צוזאמען מיט׳ן
תלמוד האט ער זיך אויך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט פילאזאפיע און האט
אנגעשריבען פיעל חבורים אויף לשון קודש. די פרומע האבען אבער געווארפען
איין אויג אויף איהם און, ווי דער שטייגער איז, האבען זיי זיך גענומען
איהם רודף׳ן ער זאל ניט זיין צו קלוג. ער האט זיך ארומגעדרעהט אין עטליכע
שטעדט פון פולין און ליטא, נאר מען האט איהם אומעדום אנגעטהון אזעלכע
צרות אז סוף כל סוף איז ער געצוואונגען געוועהן זיך אוועקצולאזען קיין
דייטשלאנד. דעמאלט האט שוין מענדעלסזאהן׳ס נאמען געקלונגען אויף דער
וועלט, און אזוי ווי ר׳ אברהם אבא גלוסק האט זיך אין די דייטשע שטאדט
אויך אנגעליטען גענוג פון די רבנים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה זיך
נוקם זיין אין א „אפיקורוס", האטש מען האט פון איהם קיין שלעכטס ניט
געזעהען, און זיין איינציגער חטא איז נאר בעשטאנען אין דעם, וואס ער
האט ליעב געהאט צו פיעל ארויסזאגען דעם אמת, איז ביי איהם געבליבען
ער זאל זיך צושלאגען קיין בערלין און זוכען שוטץ ביים בעריהמטען יודישען
פילאזאף. דאס ערשטע מאל, אז ער האט דערזעהען מענדעלסזאהן אין דער
פריה ארויסגעהען פון׳ם בית המדרש נאך דעם דאווענען, איז ער ביי זיך אזוי
בטל געווארען, אז ער האט ניט געוואגט צוצוגעהען צו איהם. מענדעלסזאהן
ווידער האט איהם, ווערליג זיין הלבשה איז געוועהן, אנגענומען פאר איין
ארעם-מאנן. און האט איהם געוואלט געבען א נדבה, נאר ער האט זיך אפגע-
געזאגט. נאך דעם אייגענעם טאג האט זיך ר׳ אברהם אבא גלוסק געמאכט
מעהר קוראזש און, אז מענדעלסזאהן איז געקומען צו מנחה איז ער גלייך צו
איהם צוגעגאנגען. מענדעלסזאהן האט איהם פערוואונדערט געפרעגט וואס
ער וויל פון איהם, אז קיין נדבה נעהמט ער ניט? דארויף האט איהם ר׳ אברהם
אבא גלוסק געזאגט גאנץ קורץ, אז ער וויל ביי איהם לערנען תורה, און ערשט
דעמאלט האט איהם מענדעלסזאהן פערבעטען צו זיך ווי איין אורח. וואס
מעהר מענדעלסזאהן איז מיט איהם בעקאנט געווארען, גראסער איז זיין ליעבע
געוועהן צו איהם, און האטש ר׳ אברהם אבא גלוסק האט באלד בעקומען
שונאים אויך אין בערלין און מען האט פון אללע זייטען געגעבען אן צו הארען
מענדעלסזאהן, אז ער טהוט ניט גלייך וואס ער איז מקרב אזא מענשען, האט
ער איהם געשטיצט ווי ווייט נאר זיינע כוחות האבען געטראגען. עס איז

גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז אֲפִילוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן — וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען אַ הַאס אִין הַארְצֶען אוֹיף ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק, וֶועלְכֶען עֶר הָאט אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן אלֶלע טְרֶעפּ דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיהם נִיט אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַזאַ כָּבוֹד, וֶוען עֶר אִיז גֶעוֶועהן בַּיי אִיהם אִין אַלְטוֹנָא — הָאט גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ פָארְוואוּרף פַאר וָואס עֶר הַאלְט בַּיי זִיךְ אַזאַ „בֶּאזֶען הוּנְד". נָאר מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט צוּנֶעהמֶען פוּן אִיהם דִי הַאנְד וֶועט עֶר נִיט הָאבֶּען מִיט וָואס אַ טָאג אִיבֶּערְצוּקוּמֶען. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט שׂוֹנְאִים אוּנ אוֹיסֶער מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט עֶר נִיט צְווִישֶׁען יִדֶען אֲפִילוּ אֵיינֶעם וָואס זָאל זִיךְ וֶועלֶען פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פְלֶעגְט, וִוי עֶס שַׁייְנְט, אָפֶּען רֶעדֶען אַזֶעלְכֶע דִבּוּרִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעשְׁמֶעקְט אַ סַךְ מְיוּחָסִים. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער בֶּערְלִינֶער קְהִלָּה הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען קָאן אִיהם אַזוֹי נִיט בֵּייגֶען, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַישֵּׁב גֶעוֶועהן, אַז עֶס אִיז אַ מִצְוָה אִיהם אָנְצוּלֶערְנֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעץ, אַז אִין בֶּערְלִין הָאבֶּען גֶעמֶאנְט זִיצֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען „שׁוּטְץ־יוּדֶען", אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין נָאר אִין דֶער צַייט, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעדִיעֶנְט בַּיי אַ שׁוּטְץ־יוּדֶען. מִיט דֶעם גֶעזֶעץ הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט דִי רָאשֵׁי הַקְהִלָּה. אִין אֵיין שֶׁאנֶעם פְרִיה מָארְגֶען אִיז מֶען מִיט פָּאלִיצֶיע צוּגֶעפָאהְרֶען צוּם אָרֶעמֶען שְׁטִיבֶּעלֶע, וואוּ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעוָואהנְט, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אִיהם גֶעהֵייסֶען נָאר אָהן טַעֲנוֹת אוֹיפְזֶעצֶען אוּנ אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן בֶּערְלִין. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר קוֹים גֶעפּוּעֶלְט מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶערַאטֶעוֶועט. אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אִין אַזאַ שְׁרֶעקְלִיכֶער לַאגֶע, אִיז עֶר בַּאלְד אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אִיהם אַ צֶעטֶעל, אַז עֶר הָאט גֶעדוּנְגֶען ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק פַאר אַ מְלַמֵּד צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר שׁוֹין וַוייטֶער גֶעמֶאנְט בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקִיהלְט אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אִיהם אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט, הָאבֶּען זֵיי אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן טָאג אַנְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף אִיהם עֶר זָאל בֶּעצָאהלֶען דֶעם הֶיזֵק, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אוּמִיסְטֶען גֶעדוּנְגֶען

א וואגען און א פערד, כדי זיי זאלען איהם משלח זיין. ר' אברהם אבא גלוסק האט זיי דערמאלט געזאגט א משל, וואס האט זיי נאך מעהר ניט געמוזט שמעקען. ער האט זיי דערצעהלט: ווי אין לעמבערג פלעגען אפט די קריסטליכע נאס-יונגאטשעס פערוואַרפען די יודען מיט שטיינער און קיינער האט זיי קיין ווארט ניט געזאגט; א מאל האט זיך אבער געמאכט, וואס א שטיין איז געפלויגען אויף א יודענס קאפ נאר ער האט זיך פערבלאנזעט און האט געטראפען צו א קריסט אין א פענסטער און האט דארט אויסגעשלאגען א שויב. דער קריסט האט זיך געקלאגט און דער שופט האט געפונען, אז דער יוד דארף בעצאהלען דעם קריסט פאר דער שויב, ווייל דער שטיין איז דאך נאר צו ליעב איהם געוואַרפען געוואָרען און ווען ער האט אַוועקגעדרעהט דעם קאפ און דער שטיין האט איהם ניט געטראפען איז דאך יענער ניט שולדיג". די פארשטעהער האבען פערשטאנען וואס ער מיינט; זיי האבען זיך פארט געשאמט אפענטליך ארויסצוווייזען אזא ישר ווי „דער לעמבערגער שופט" און האבען איהם צו רוה געלאזט. פון דעסטוועגען איז איהם נמאס געוואָרען צו וואהנען שטאנדיג צווישען שונאים און ער האט זיך ענטשלאסען זוכען דאס גליק ערגיץ אנדערש. עטליכע יאהר כסדר איז ער ארומגעפאהרען איבער דייטשלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד, נאר אומעדום איז ער געבליבען דער איינענער קבצן, און איז צוריק געקומען קיין בערלין כמעט אהן א העמד אויפ'ן לייב. ער האט זיך געפיהלט עלענד, קראנק און נידערגעשלאגען, און עס האט זיך איהם פערגלוסט פאר'ן טויט אנצוקוקען נאך א מאל פולין. א צובראכענער האט ער זיך פערשלעפט צוריק צו דער אלטער היים און דארט האט ער שוין לאנג ניט געדויערט: דער טויט האט איהם גיך בעפרייהט פון אללע צרות, און מען ווייסט אפילו ניט וואו ער איז צו קבר ישראל געקומען. עס איז פון איהם גאר ניט געבליבען, ווייל נאך אין דער יוגענד האט מען אין ווילנא זיינע דרייצעהן ספרים פערברענט. און נאר דער בעריהמטער דייטשער דיכטער שאמיסא האט געלאזט א טרער אויף זיין אומבעקאנטען קבר און האט אין א בעזונדער שיר בעשריבען די שרעקליכע מלחמה, וואס ר' אברהם אבא גלוסק האט געמוזט פיהרען דאס גאנצע לעבען מיט זיינע איינענע ברידער פאר'ן אמת.

א ביסעל גליקליכער פון איהם איז געוועהן איין אנדער פוילישער למדן, ר' מענדיל לעפין, וואס האט אויך פערבראכט עטליכע יאהר אין בערלין ביי מענדעלסזאהן און איז דערנאך געוועהן איינער פון די ערשטע, וועלכע

האבען געארבייט פאר דער בילדונג פון די רוסישע יודען. ר׳ מענדיל לעפין איז געבארען געווארען אים יאהר 1741 אין סאטאנוב בײ ניט קיין געמײנע עלטערן, אונ אזוי ווי זיי האבען קיין גראסערע השגה גאר ניט געהאט ווי נאר צו מאכען פון זייער קינד א רב, האט מען מיט איהם געלערנט תורה ווי ווייט מען האט נאר געקאנט. דאס זיצען גאנצע נאכט אין בית המדרש איבער דער גמרא האט איהם געשאדט צו דער ראיה אונ ער האט זיך געמוזט אנהייבען היילען די קראנקע אויגען. ר׳ מענדיל לעפין האט שוין אבער דערוויל שטילערהייד פערזוכט פונ׳ם עץ הדעת: ער האט ערגיץ בעקומען דעם ספר „אלים“ פון ר׳ יוסף שלמה דיל מדיגו אונ דער ספר אליין איז גענוג געוועהן צו דערוועקען אין איהם א גרויסען חשק צו לערנען וויסענשאפטען. אודאי האט ער זיך זעהר דערפרייהט, אז די דאקטוירים פון זיין שטאדטעל האבען געראטהען די עלטערן זיי זאלען איהם אװעקשיקען קיין בערלין צו א גוטען אויגען-דאקטאר, ווייל ער האט שוין פון דער ווייטענס געהערט אז דארט געפינט זיך ר׳ משה מענדעלסזאהן אונ האט געהאפט, אז פאר איהם וועט זיך עפענען א נייער קוואל פון תורה אונ חכמה. ר׳ מענדיל לעפין האט אויך ניט קיין טעות געהאט: מענדעלסזאהן האט איהם אויפגענומען מיט ליעבשאפט ווי א אייגען קינד, אין א קורצער צייט איז ער געווארען א מושלם, ער האט געלערנט פערשיעדענע לשונות אונ איז אים שטאנד געוועהן צו פערנעהמען א כבוד׳ן פלאץ צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וואס האבען ארומגערינגעלט מענדעלסזאהן. — די אויגען זיינע זענען געזונד געווארען, אונ עס איז איהם אויך ליכטיג געווארען. אז ער האט זיך געלאזט פאהרען פון בערלין א היים, האט ער זיך אבגעשטעלט אין בראדי; דארט האט ער געפונען ר׳ נחמן קראכמאל אונ ר׳ יוסף פעריל, וואס זענען נאך דעמאלט געוועהן יונגע לייט. ער האט זיי געוויזען א וועג פון בילדונג אונ איהם האט מען צו פערדאנקען אלדינג וואס די צוויי גרויסע מענשען האבען געטהון פאר די יודען פון גאליציען. בײ דעם אללעמען איז ער מיט דער הלבשה אונ דער גאנצער הנהגה געבליבען דער אייגענער פראסטער פוילישער יוד, וואס ער איז פריהר געוועהן, ווייל ער האט ניט געוואלט איבערמאכען דאס מיט וואס ער איז פון קינדווייז אן געוואהנט געוועהן, ער האט געזאגט אז דער עיקר איז דער מענש אליין, ניט זיינע קליידער. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער זיך בעזעצט מיט זיין משפחה אין פאדאליען אין א קליין שטאדטעל מיקאלאיעוו, וואס האט

געהערט צום פוילישען פירסט אדאם טשארטאריזשסקי. דארט האט זיין ווייב געהאלטען א קליי טעל פון טאפ און האט מפרנס געוועהן דאס הויזגעזינד, און ער פלעגט זיך זיצען אין דער היים און לערנען. דער פירסט האט געוואהנט אין מעזיבוז. נאר אפט פלעגט ער אריינקומען קיין מיקאלאיעוו און האט ליעב געהאט ארומצוגעהען איבער דעם מארק און רעדען מיט די יודען. א מאל איז דער פירסט דורכגעגאנגען נעבען ר׳ מענדיל׳ס ווייב׳ס קלייטעל און האט עפּיס בעמערקט ווי עס וואלגערט זיך א דייטשעס בוך. ר׳ מענדיל פלעגט אפט קומען העלפען דעם ווייב, ווען עס זענען געוועהן אסך קונים, און אזוי ווי ער האט פיינד געהאט לעדיג צו זיצען פלעגט ער מיט נעהמען מיט זיך ספרים ער זאל האבען אין וואס אריינצוקוקען. פריהר מיט א טאג איז ר׳ מענדיל גראד געוועהן אין קלייטעל און האט דארט פערגעסען א מאטהעמאטיש בוך, וואס האט זיך דעם פירסט געווארפען אין אויג. ער האט אנגעהויבען פרעגען ווי קומט אהין אזא בוך, און מען האט איהם דערצעהלט, אז אין שטאדטעל געפינט זיך א יוד, וואס בעשעפטיגט זיך גאנצע טאג מיט אזעלכע ספרים. דער פירסט איז נייגיעריג געוועהן זיך צו בעקענען מיט דעם יודען, און אז ר׳ מענדיל לעפין איז צו איהם געקומען האט ער ביי איהם שטארק נושא חן געוועהן און עס האט איהם זעהר געפרעהט וואס ער זעהט פאר זיך א תלמיד פון׳ם בעריהמטען מענדעלסזאהן, פון וועלכען ער האט שוין געוואוסט. פון דעמאלט אן איז ר׳ מענדיל לעפין געווארען א בן בית ביים פירסט טשארטאריזשסקי; ער האט מיט איהם געלערנט מאטהעמאטיק און האט פון זיינעטוועגען געמוזט איבערזעצען אויף פראנצאזיש קאנט׳ס פילאזאפיע. שפעטער האט איהם א גרויסער גביר ר׳ אברהם פּרץ ארויסגענומען קיין פעטערסבורג פאר א לעהרער צו זיינע קינדער, און זיין מעמד איז געווארען גאר גוט, חאטש זאמלען געלד האט ער ניט געקאנט און יעדען איבריגען גראשען האט ער צוטהיילט ארעמע לייט. פון זיינע ספרים זענען בעקאנט: „אגרות חכמה" וועגען נאטור־וויסענשאפטען, „רפואת העם" וועגען מעדיצינישע מיטעל און באבסקי רפואות, „חשבון הנפש" וועגען די מדות וואס יעדער מענש דארף זיך לערנען, און „אלון מורה" א ריינע איבערזעצונג אויף לשון קודש פון׳ם „מורה נבוכים". אויסער דעם האט ער געשריבען פראסט יודיש און האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען א נייע איבערזעצונג פון גאנץ תנ״ך; עס איז איהם אבער געראטהען נאר אפצודרוקען „משלי" און האט דערמיט אויך אנגעמאכט א שטארקען רעש. דעמאלט האבען אללע געבילדעטע געוואלט אז

יודען זאלען רעדען ריין דייטש אונ זאלען פלוצלונג אװעקװארפען די פער־
דארבענע יודישע שפראכע, נאר זיי האבען פערגעסען איין זאך, אז א גאנץ
פאלק איז שװער איבערצומאכען אין איין טאג, אונ אמאל העלפען ניט הונדערטער
יאהרען אונ מען קאן ניט פערניכטען א לשון װאס עטליכע מיליאנען מענשען
בענוצען זיך מיט איהם. דערפאר האט זיך ר׳ מענדיל לעפין ניט געלאזט נארען;
נאך אז ער איז געװעהן אין בערלין אונ האט געזעהען מיט װאס פאר א מיה
עס איז אנגעקומען מענדעלסזאהן צו פערשפרייטען זיין דייטשע איבערזעצונג
פון דער תורה צװישען די יודען. ער איז ביי זיך אויך ניט אראבגעפאלען װען
ר׳ טוביה פעדער האט געמאכט א געװאלד אונ איז אויף איהם אנגעפאלען
אין א בעזונדער ספר „קול מחצצים״, װאו ער האט פארגעשטעלט אז אין
גן עדן זיצט א גאנצער בית דין אונ ר׳ משה מענדעלסזאהן אליין װיל איהם
פערמשפט׳ן פאר דער עולה װאס ער האט געטהון. ר׳ מענדיל לעפין האט זיך
אויסגעלאכט דערפון, ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע אכט אונ זיבציג
יאהר אונ איז געװעהן זיכער, אז אויף יענער װעלט װעט ער זיין בעריהמטען
רבי׳ן ניט אנטהון קיין חרפות בושות דערמיט װאס ער האט געװאלט, אז יעדער
פראסטער יוד זאל אויך קאנען געװאהר װערען פון נוצליכע אונ ליכטיגע
געדאנקען.

מענדעלסזאהן׳ס תלמידים האבען זיך איבערהויפט פערשפרייט איבער
גאנץ אייראפא אונ יעדער האט צוטראגען פון בערלין די פראהליכע בשורה
צו זיך אהיים, אז עס איז טאג געװארען אונ אז איצט איז שוין אין די יודען
אליין געװענד זיי זאלען לחלוטין פערטרייבען דאס פינסטערניש אונ שניידען
זיך מיט בילדונג א נייעם װעג צװישען די פעלקער. איינער פון מענדעלסזאהן׳ס
פייערינסטע אנהאנגער איז געװעהן ר׳ דוד פרידלאנדער אין קעניגסבערג,
אונ אז ער האט געהאט די זכיה אהין אראבצובריינגען אויף עטליכע
טאג אונ בעטראכטען דעם גרויסען כבוד װאס אללע קריסטליכע געלעהרט
אונ פראפעסארען האבען איהם אבגעגעבען, דער בעריהמטער פילאזאף קאנט
האט איהם געקושט פאר אללע אין די אויגען), איז ביי איהם געבליבען ער
זאל זיין גאנץ פערמעגען אװעקגעבען אבי די דייטשע יודען זאלען זיך קאנען
בילדען. דערפאר האט ער אונ אויך זיינע דריי זיהן ניט געזשאלעװעט קיין
געלד אויף אפנען שולען, אונ די משפחה „פרידלאנדער״ האט געשפיעלט
די גראסטע ראללע. ביי איהם אין שטוב זענען אויסגעװאקסען צװיי גרויסע

לייט, ר׳ יצחק אייכעל אונ ר׳ מענדיל ברעסלוי; ער האט זיי פריהר געהאלטען פאר מלמדים צו זיינע קינדער אונ דערנאך האט ער זיי געגעבען מיטעל זיי זאלען אנהויבען דרוקען דעם העבּרעאישען זשורנאל „מאסף״ (דער פערזאמלער).

דער ערשטער „מאסף״ איז נאך ארויס פאר מענדעלסזאהן׳ס לעבען, ווייל דאס איז אייגענטליך געוועהן זיין געדאנק אז מען זאל נוצליכע זאכען שרייבען אין העבּרעאישען אונ די יודישע געלעהרטע זאלען האבען א מיטעל־פונקט, וואו אללע זייערע כוחות זאלען זיך קאנען ארויסווייזען. אויסער ר׳ נפתלי הירץ וויזעל, וואס האט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין „שירי תפארת״ אונ איז געשטארבען אויפ׳ן אכטצינסטען יאהר, האבען אין „מאסף״ געארבייט ר׳ יואל לאווע, ר׳ אהרן וואלפסאהן, ר׳ יוסף הייליפערן, ר׳ יוסף פייט, ר׳ איציק סאטאנוב, ר׳ וואלף היידענהיים אונ אויך ר׳ יהודה ליב בן־זאב, וואס האט אנגעשריבען די בעסטע העבּ־ראישע גראמאטיק, „תלמוד לשון עברי״. דער „מאסף״ האט אויך געהאט אין פראנקרייך א מיטארבייטער — דאס איז געוועהן ר׳ משה ענסהיים, וואס האט זיינע יונגע יאהרען פערבראכט ביי מענדעלסזאהן אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער. ער איז געוועהן אזא בעריהמטער מאטהעמאטיקער, אז אפילו דער גרויסער אסטראנאם לאפלאס האט געהאלטען פון איהם אונ האט איהם שטאנדיג געלויבט.

נאך מענדעלסזאהן׳ס טויט האבען אין בערלין זעהר פיעל געטהון פאר דער יודישער בילדונג זיינע צוויי תלמידים, ר׳ אליעזר בן־דוד, וואס מען האט איהם געוואלט מאכען פאר פראפעסאר ווען ער זאגט זיך אב פון יודישקייט, אונ מארקוס הערץ, וואס איז געווארען איינער פון די בעליעבטסטע בער־ליענער דאקטוירים אונ וואס זיין הויז פלעגט צו זיך צוציהען די גרעסטע גע־לעהרטע קריסטען פון יענער צייט, בעזאנדערס האט געשפיעלט א גרויסע ראלליע זיין פרוי הענריעטע הערץ, א טאכטער פון א שפאנישען יודישען דאקטאר ר׳ בנימין דע־לעמאס, ווייל זי איז געוועהן אי שאן, אי געלערנט אונ נאטט האט זי געבענשט מיט אללע מעלות וואס גיבען דעם מענשען חן ביי אללע אין די אויגען. צו הענריעטע הערץ פלעגען זיך צונויפקומען דיכטער, פילאזאפען, נאטורפארשער אונ אפילו דער גראף מיראבא, וואס האט אזוי פריינדליך בעהאנדעלט יודען, איז ביי איהר געוועהן א אפטער גאסט. נאך צוויי חברת׳עס האט זי געהאט: דאס זענען געוועהן רחל לעווין אונ

דאראטהעע מענדעלסזאהן, ר' משה'ס טאכטער, אונ זייערע גוטע פריינד פלעגען ניט איין מאל זיך ברעכען דעם קאפּ איבער דער שאלה: װער פון די דריי פרויען איז שאנער אונ קלינער. אין יענע יאהרען איז די געצאהלטע יודען פון בערלין געװעהן זעהר גוט, די גראסטע קאנטארען, די בעסטע פאבריקען האבען זיך געפונען ביי זיי אין די האנד, אונ אזוי װי זיי האבען געזוכט מעהר התקרבות צו דער געלעהרטער װעלט אונ ניט צו די עדעללייט אונ מיוחסים האט דאס געבראכט דערצו װאס זיי אליין האבען פיעל געארבייט, אז אויך זייערע ארעמע ברידער יודען זאללען געבילדעט זיין, אונ מען קאנן זאגען, אז זיי האבען פאר יענער צייט פאר דערבילדונג צווישען יודען פיעל געטהון.

אז א מענשען איז גוט אויפ'ן הארץ, וויל ער אז עס זאל ניט זיין אפילו קיין זכר פון אזעלכע געזעצע, װאס װאלטען איהם געקאנט שטערען, אונ ער קאן אפילו ניט ליידען אז זיי זאלען בלייבען זאגאר אויף פאפּיער. דאס איינענע איז אויך געװעהן מיט די בערלינער שוטץ־יודען: זיי זענען אללע געװעהן זעהר רייך, עס האט ביי זיי גאר ניט אויסגעמאכט װאס מען פארדערט ביי זיי גראסערע נתינות װי ביי אנדערע, זיי װאלטען נאך דריי מאל אזוי פיעל געגעבען, װען מען מאכט ניט פון זייערטװעגען א שאנדליכע אויסנאהמע. די יודען האבען דעמאלט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס אונ א חוץ דעם האט זיי די מלוכה געניטה זיי זאלען פערקויפען קיין אויסלאנד פאר טהייערע מקחים זעהר שלעכטע סחורה, װאס מען פלעגט מאכען אין איהרע פאבריקען. עס האט זיי ניט געאהרט װאס זיי האבען געמוזט צו דער סחורה דערלעגען, נאר די בושה זייערע איז גרויס געװעהן, ווייל נאר זיי האבען געהאט דעם חיוב צו פערזארגען שלעכטע סחורה אין דער פרעמד אונ אויף אזא אופן רייך מאכען די מלוכה. אז פרידריך װילהעלם דער צווייטער איז געװארען קאניג אונ מען האט געהערט פון איהם, אז ער איז א גוטהערציגער מענש, האבען זיך די יודען געפרוּװט קומען צו איהם מיט א בקשה ער זאל מבטל זיין די אלטע גזרות; ער האט דװקא צוגעזאגט אונ האט געהייסען אויסקלויבען עטליכע לייטישע יודען, װאס די מלוכה זאל קאנען מיט זיי איבעררעדען װעגען אללע פעראנדערונגען, װאס זענען נאטהיג צו מאכען אינ'ם לעבען פון די דייטשע יודען. דעם בעזונדערן יודישען מס האט מען באלד אבגעשאפט. דאס פערקויפען פון שלעכטע סחורה האט אויך אויפגעהערט אונ די מלוכה איז מוסכם געװארען בעסער מיט א מאל נעהמען דערפאר דרייסיג

טויזענד טהאלער, נאר אז די יודען האבען אנגעהויבען שרייען אז זיי זאלען האבען אללע רעכטע גלייך מיט אללע, דיענען ביי דער קרוין און בעקומען אפילו פראפעסאר שטעללען, דעמאלט האבען זיך די שונאי ישראל אומגעקוקט און אללע יודישע האפנונגען האבען זיך אויסגעלאזט מיט גאר ניט. פון דעסט־וועגען זענען די בערלינער יודען ביי זיך ניט אראבגעפאלען און האבען ניט אויפגעהערט צו ארבייטען וועגען בילדונג, ווייל זיי האבען פעסט גערעכענט אז נאר מיט עדעלקייט און קענטניסע קאנען זיי זיך קויפען ליעבשאפט ביי די קריסטען. ר׳ דוד פרידלאנדער האט געשיט מיט געלד און האט אויס־געהאלטען די ערשטע בערלינער יודישע שולע, וואו פינף הונדערט יודישע קינדער האבען בעקומען איינע גוטע ערציהונג, האטש ר׳ נפתלי הירץ וויזל איז ניט אזוי געוועהן צופריעדען דערפון, ווייל אין דער שולע האט מען ניט שטארק אכטונג געגעבען אויף יודיש לערנען און פרעמדע לשונות זענען גע־וועהן דער עיקר. אויסער דעם האט ר׳ דוד פרידלאנדער איינגעפיהרט א בע־זונדער דרוק, וואס האט אללע יאהר ארויסגעלאזט טויזענדער נאטהיגע ביכער און וואו ר׳ יצחק אייכעל האט אבגעדרוקט זיין דייטשע איבערזעצונג פונ׳ם סדור. די שולע און די דרוק – דאס זענען געוועהן צוויי זיילען, אויף וועלכע עס האט זיך געהאלטען דער גאנצער בנין פון דער יודישער בילדונג, וואס האט זיך פון בערלין פערשפרייט כמעט איבער גאנץ אייראפא.

ווען די פרומע זענען ניט צופרידען געוועהן פון די געבילדעטע אך בעת מענדעלזאהן האט געלעבט און האבען איהם חושד געוועהן אין אפיקורסות, האטש ער האט זיך געפיהרט זעהר יודישלעך און האט אויף קיין שריט ניט אבגעטרעטען פונ׳ם „שלחן ערוך”, האבען זיי שוין שפעטער אודאי געהאט אויף וואס צו שרייען, ווען עס איז אונטערגעוואקסען אנייער דור, וואס האט שוין טאקי געוואלט לעבען א ביסעלע פרייהער, און וואס איז ניט געפאלען אפילו אזא מענשען ווי ר׳ נפתלי הירץ וויזל, וועלכער האט צו זיין גרויסען פערדרוס איינגעזעהן, אז זיי זאגען זיך שוין צופיעל אב פון יודישקייט און קאנען פערקריכען גאנץ ווייט. אזוי זענען געווארען צוויי צדדים מיט א שרעקליכער שנאה איינער צום אנדערן: די פרומע האבען געארבייט מעשים און האבען געליארמט, אז מען טאר גאר ניט שטעהען אין די ד׳ אמות פון די „בערלינער רשעים”. און די אויפגעקלערטע האבען זיך ניט געקימערט וועגען זייער פריינדשאפט, זיי האבען זיך מעהר צוגעלאזט צו די קריסטען, און אזוי ווי זיי האבען געפונען צווישען זיי גענוג גוטע ברידער, האבען זיי

זיך אללע מאל מעהר דערווייטערט פון יודען און פון דעם יודענטהום. בעזאנדערס איז געוואָרען גרויס דער רעש צווישען די רבנים פון אסטערייך, ווען די מלוכה איז אויך געקומען צום שכל, אז עס איז גלייכער די יודען זאלען זיין געבילדעט, און האט אנגעהויבען אכטונג געבען אויף זיי און ניט דערלאזען זיי זאלען לעבען אבגעזונדערט פון אללע. אז מען האט פערוועהרט די יודען זיי זאלען ניט טארען מקבר זיין זייערע מתים באלד אויף דער הייסער שעה, נאך עהדער מען ווייסט צו איז דער מענש באמת געשטארבען, אָדער ער האט נאר אויף א קורצער צייט אויפגעהערט צו אטהעמען, און דער פרעדיגער פון פראג ר' אליעזר פלעקעלס האט געשריגען, אז דאס איז זעהר א נאטהיגע תקנה. האט דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדא אנגעמאכט אזא געוואלד, גלייך ווי צו ליעב דעם וואלט די יודישע אמונה געוועהן אין דער גרעסטער סכנה. אזוי האט זיך מיט יעדען טאג פארגרעסערט דער האס וואס האט אבגעטהיילט ביידע צדדים, און דער אבגרונד צווישען זיי איז געוואָרען אללע מאל טיעפער. די צאהל פון די אויפגעקלערטע איז אבער געוועהן זעהר קליין און די גאנצע מאכט איז פארט געוועהן ביי די פרומע אין די האנד: זיי זענען געוועהן די פארשטעהער פון די קהלות, זיי האבען געפיהרט אללע יודישע חברות, זיי זענען געוועהן גבאים פון בקור חולים און פון דער חברה קדישא. אוודאי אז עס האט בעדארפט אין א נויטה איינער פון די אויפגעקלערטע אנקומען צו זיי, האבען זיי איהם געוויזען זייערע תקיפות און ביטער איז שוין געוועהן דעם דאזיגען, וואס האט געמוזט צו זיי אין א נויטה אנקומען. דאס האט ארויסגעפיהרט עטליכע פון די בערלינער יודישע געלעהרטע, ווי אייכעל און וואלפסאהן, אויף דעם געדאנק זיי זאלען מאכען א בעזונדער חברה, וואס אללע חברים זאלען זיך רעכנען ווי געבארענע ברידער. איינער פאר'ן אנדערן זאל זיין פערטיג צו געהען אין פייער, און די רייכע זאלען שטיצען די אָרעמע, כדי מען זאל ניט מורא האבען, אז ביי א קראנקהייט זאל ניט זיין וואו א קאפ אנידערצולעגען און ביי א קבורה זאלען די פרומע זיך פערשפארען מתעסק זיין און זיך נוקם זיין אין די טויטע פאר די לעבעדיגע. מענדעלסזאהנ'ס עלטערער זוהן, ר' יוסף, האט זיי דערצו געהאלפען, און עס איז טאקי געוואָרען אזא חברה. דאס אומגליק איז אָבער געוועהן, וואס די דאזיגע חברה האט א סך יודען אין גאנצען דערווייטערט פון זייערע ברידער. געטריי און איבערגעבען דעם יודענטהום זענען נאר געבליבען די יודישע געלעהרטע, וואס זייערע גרויסע קענטניסע אין תורה און תלמוד

הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זֵייעֶר פָאלְק אוּנ צוּ זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען; בַּיי דִי דָאוִיגֶע אָבֶּער, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען מִיט נַייעֶ גֶעדַאנְקֶען, אִיז דֶער בּוּנְד צוּ דֶער נַאצְיָאן אוּנ צוּ דֶער רֶעלִיגְיָאן גֶעוָוארֶען זֶעהר שְׁוַואךְ, אוּנ זֵיי הָאבֶּען נָאר אַזוֹי פִיעל גֶעווּאוּסְט, אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט זֵיי אָפְּט דֶערְמָאנְט אַז זֵיי הָאבֶּען נִיט קֵיין גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט אַלֶע. אַוַודאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, בַּיי אַזֶעלְכֶע אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זֵיי לַיידֶען גָאר אוּמְזִיסְט, קֵיין צִיעל פַאר דִי אוֹיגֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעזֶעהֶען, פַאר וָואס אוּנ פַאר וֶועמֶען זִיךְ לָאזֶען שְׁלָאגֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט, וַוייל זֵיי זֶענֶען וֶועניג בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶעם גֵייסְט, וָואס הַאלְט אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן דִי פְּלֵייצֶעס דָאס פֶּעקְעל צָרוֹת אוּנ אִיבֶּערְגֶעהֶען אַהִין, וואוּ מֶען הָאט זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען פָאלְקָאמֶענֶע פְרַייהַייט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר פִיעל יוּדֶען אוֹיסְגֶעטוֹיפְט, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט דִי הֶעלְפְט פוּן דִי בֶּערְלִינֶער קְהִלָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. ר׳ דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער מִיט נָאךְ אַנַאנְצֶער חֶבְרָה פוּן דִי בֶּערְלִינֶער גְבִירִים הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶעם שְׁרִיט, וַוייל עֶס אִיז זֵיי נִיט אָנְגֶעשְׁטַאנֶען זֵיי זָאלֶען נָאךְ אַלְץ זַיין שׁוּטְץ-יוּדֶען אוּנ דִי פָּאלִיצְיֶע זָאל זֵיי אַלֶע מָאל זָאגֶען אַדֵעָה, אַז דָאס מֶאגֶען זֵיי אוּנ יֶענְץ טָארֶען זֵיי נִיט, נָאר אַזוֹי ווִי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט דִינְגֶען מִיט דִי גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאגְט, אַז נִיט אַלֶע יְסוֹדוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה קָאנֶען זַיי אָנְנֶעהמֶען, הָאט מֶען זֵיי אָבְּגֶעזָאגְט, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען יוּדֶען. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, אַז דִי דְרַיי בֶּערִיהְמְטֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיעֶן, דָארָאטְהֶעאַ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, רָהֵל לֶעוִוין אוּנ הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, וָואס הָאט דֶערְלֶעבְּט אֵיין אֶלְטֶער פוּן דְרַיי אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר, הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זִיךְ הַאלְטֶען פֶּעסְט אִין דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, וָואס הָאט גֶעשָׁאלְטֶען מִיט בִּיטֶערֶע קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת גֶעגֶען דֶעם וָואס אִיז זֵיי אַזוֹי הֵיילִיג גֶעוָוארֶען, אוּנ זֶענֶען אוֹיךְ אַרִיבֶּער אוֹיף דֶער זַייט, וואוּ דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד.

דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, אַז אִין דֶעם צוּלֶעמֶען הָאבֶּען זֵיי טַאקִי אַלֵיין אַ שְׁטַארְקֶע שׁוּלְד גֶעהַאט..... דָאס ווִילְדֶע עַקְשָׁנוּת, וָואס הָאט שׁוֹין בַּיי יוּדֶען גֶענוּג קָרְבָּנוֹת אוֹיסְגֶערִיסֶען, הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט זִיךְ בֶּעסֶער צוּקוּקֶען אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז נִיט אַלֶע פָאדֶערְמְס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶערִיסֶען,

אז דאס הייסע יודיש הארץ איז נאך ביי פיעל געבליבען, און אז דווקא דארט, וואו עס ווייזט זיך אויס, אז דער לעצטער פונק פון יודישקייט איז פערלאשען געווארען, גלאנצט אין דער פינסטער ווי א ליכטיגער שטערן דאס פינטעלע יוד, דאריבער האבען מיט זייערע קללות ניט בעדארפט אזוי פערטרייבען פון זיך דעם נייעם יונגען דור, איהם אדרבה מקרב זיין מיט גוטען און לאזען יעדען זיין איד ווי זיין יודיש הארץ הייסט איהם.

3 די ישועה פון — פראנקרייך.

(1789—1806 נאך קריסטוס געבורט).

כמעט אין דעם איינענעם יאהר, וואס די בערלינער אויפגעקלאהרטע יודען זענען שוין געשטאנען אזוי ווייט, אז זיי זענען פערטיג געוועהן זיך אין גאנצען אויסצושפאנען פונ'ם עול און מיט אמאל אראבוואַרפען פון זיך די שווערע משא פון יודישקייט, האט זיך אין פראנקרייך אנגעהויבען א רעוואלוציא, וואס האט אללע פריהריגע ארדנונגען איבערגעקעהרט מיט'ן קאפ אראב, און די יודען האבען פלוצלונג בעקומען אזא הילף, וואס קיינער האט זיך גאר דארויף ניט געקאנט רעכטען. דאס וואס איז ביי מענדעלסזאהן געוועהן נאר א ליעבע האפנונג, דאס וואס דאהם האט אויסגעמאלט מיט די שאנסטע פארבען ווי אזאך וואס וועט אמאל געשעהען שפעטער מיט הונדערטער יאהרען, דאס אלדינג איז מקוים געווארען אין פראנקרייך גאר ניט געריכט. ביי די יודען איז געווארען ליכטיג אין אללע ווינקעלעך, און אזוי ווי אין א זיסען חלום האבען זיי דערזעהען פאר זיך א געשטאלט פון א ריז, פון נאפאלעאן באנאפארטע, וואס האט חשק געהאט אפילו אבצונעהמען פאר די יודען ארץ ישראל און ווערען פאר זיי דער צווייטער כורש.

די התחלה אין פראנקרייך האט געמאכט אַ עדלער יוד, ר' הירץ מעדעלסהיים, אדער סערף־בער, איינער פון די דאזיגע זעלטענע גבירים, וועלכע קוקען ניט דארויף וואס זיי אליין איז גוט, און האטש זיי פיהלען ניט דעם גלות, פערגעסען זיי ניט זייערע געמיינע ברידער און זוכען אללע מיטעל אז זיי אליין זאלען ניט זיין קיין יחידים נאר דערפאר וואס זיי האבען געלד, און זיי ווילען בעהער געהאלפען ווערען צווישען כלל ישראל.

כערף-בערר פלעגט צושטעלען קריגס-מיטעל דער פראנצאזישער ארמעע. אונ צו ליעב דעם האט ער זיך געמוזט אפט געפינען אין אזעלכע ערטער, וואו עס האט ניט געטארט קיין פוס פון א יודען אריינקומען. דאס ערשטע מאל האט מען איהם ערלויבט צו בלייבען אין שטראסבורג א גאנצען ווינטער, אונ אזוי ווי די מלוכה האט געזעהען, אז ער איז איהר זעהר נוטצליך האט מען איהם ניט געטשעפעט, אונ ער האט זיך דארט בעזעצט מיט דער גאנצער משפחה. קוים האט ער געפיהלט, אז מען רעכענט איהם שוין אין שטראסבורג פאר א היימישען, אונ ער האט טאקי פונ'ם קאניג בעקומען דאס רעכט צו בויען הייזער אונ קויפען ערד, האט ער באלד געמאכט עטליכע פאבריקען אונ האט אויסגעשריבען יודישע ארבייטער, כדי ער זאל, ערשטענס, זיינע ארעמע ברידער געבען צו פערדיענען א ערליך שטיקעל ברויט, אונ צווייטענס, ווייזען די קריסטען אז יודען זענען פעהיג צו אלערליי מלאכות אונ קאנען לעבען ניט נאר פון שווינדעל. די דייטשע איינוואהנער פון שטראסבורג האבען אבער אנגעהויבען קוקען דאריף קרום, זיי האבען פשוט מורא געהאט עס וועט פאר זיי ווייניגער בלייבען ווען יודען וועלען האבען פרנסה, אונ זיי האבען זיך גענומען ארבייטען ביי דער מלוכה מען זאל די עטליכע יודען ארויסטרייבען פון דארט. סערף-בער איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס לייט, ער זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה פערשפרייט אין פראנקרייך, אונ אז עס איז ארויס דאהם'ס בוך וועגען יודען האט עס איהם, מן הסתם, מענדעלסזאהן באלד צוגעשיקט אונ עס איז גראד אקוראט אויסגעקומען אין דער צייט, ווען די שטראסבורגער איינוואהנער האבען אנגעהויבען ליארמען, אז די יודען מאכען זיי אומגליקליך. דעמאלט איז געבליבען ביי סערף-בער'ן ער זאל דאהם'ס בוך איבערזעצען אויף פראנצאזיש אונ דערמיט בעקאנט מאכען די מלוכה. דאס האט טאקי געמאכט א שטארקע ווירקונג, אונ אזוי ווי די יודען פון עלזאס אונ לאטרינגען האבען זיך נאך פריהר געקלאגט אויף זייער ביטערער לאגע, האט דער קאניג לודוויג דער זעכצעהנטע באלד געהייסען זיי בעפרייהען פונ'ם בעזונדערן יודישען מס, אונ א חוץ דעם האט ער געזעצט א קאמיסיע, מען זאל בעטראכטען ווי אזוי צו פערבעסערן דעם מעמד פון די יודען אין פראנקרייך, אונ מען זאל אויסהערען די מיינונגען פון סערף-בער אונ ר' יצחק בער, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פארשטעהער פון די עלזאסער יודען, אונ פורטאדא, וואס איהם האבען אויסגעקליבען די ספרדים פאר א מליץ ישר, אונ וואס האט דערנאך געשפיעלט

זעהר אגרויסע ראללע ביי דער מרידה (רעוואלוציאן), וואס איז געווארען אין פראנקרייך.

נאר אסך מעהר נאך פון די יודישע פארשטעהער האבען געארבייט פאר דעם יודישען פאלק צוויי בעריהמטע קריסטען: דער גראף מיראבא אונ דער גייסטליכער גרעגואר. נאך די פאר יאהר וואס מיראבא האט פערבראכט אין בערלין אונ איז דארט צוגעבונדען געווארען מיט דער עדעלסטער פריינדשאפט צו מענדעלסזאהן'ס תלמידים אונ צו אללע גרויסע יודישע געלעהרטע, איז ער צוריקגעקומען קיין פאריז א אמת'ער אוהב ישראל, ווייל ער האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען וואס פאר א מענשען זיי האבען ארויסגעגעבען אין דייטשלאנד, וואו זיי זענען נאך געווען פערפאלגט, אונ ער האט פערשטאנען וואס פון זיי קאן ווערען, ווען מען וועט זיי לאזען פריי אויפהייבען א קאפ. ער האט באלד ארויסגעלאזט אים יאהר 1787 א בוך „וועגען מענדעלסזאהן אונ דער פערבעסערונג פון דער יודישער לאגע" אונ האט אויסגעוויזען אז אללע חטאים, וואס מען האט פאר זיי די יודען שוין מעהר פון טויזענד יאהר געברענט אונ געבראטען, פאלען אויף די קאפ פון זייערע שונאים, וועלכע מען מוז נאר בעטראכטען ווי פשוט'ע רוצחים.

מיראבא האט ניט איבערגעלאזט איין שאלה, וואס די יודענפיינדע פרעגען געוואהנליך אונ ווילען נאר קיין תירוצים ניט אויסהערען; זיינע ווערטער האבען אבער געהאט א ווערטה אונ אז ער האט זיך גענומען צו א זאך, האט מען געוואוסט, אז ער האט דערביי קיין אנדער מיין ניט נאר צו זאגען דעם אמת.

„קוים ווילט איהר — האט מיראבא געשריבען אין זיין בוך — אז יודען זאלען ווערען בעסערע מענשען אונ נוצליכע קינדער פונ'ם לאנד, מוזט איהר מאכען זיי זאלען זיך פיהלען פריי אונ גלייך מיט אללע, עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען זיי אונ אנדערע. זיי זאלען מאגען אללדינג טהון, מיט יעדער זאך זיך בעשעפטיגען אונ פערשפארען זיך אזוי צו ערנידריגען מיט פרנסות בזויות, זיי זאלען אלליין ארויסזעהען אז זיי קאנען בלייבען געטריי זייער גלויבען אונ פארט ארבייטען צוזאמען מיט'ן כלל פאר דער טובה פון דער מדינה, וואס בעהאנדעלט זיי ניט ווי קיין שטיפמאמע אונ רעכענט זיי פאר אייגען בלוט אונ פלייש. „אונ ווען אפילו איהר זאלט רעכט האבען מיט דעם וואס איהר שרייעט, אז די יודען זענען אצונד פערדארבען אונ אז ערשט שפעטער מיט עטליכע דורות קאנען זיי זיך פערדיענען די פרייהייט וואס איז אזוי נאטהיג פאר זיי אונ טאקי פאר אייך, מוזט איהר טאקי שוין אנהייבען פערבעסערן זייער לאגע,

כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ נִיט פֶערְצִיהֶען וַוייטֶער אוּנ שְׁפֶּעטֶער זָאל נָאךְ שְׁוֶוערֶער וֶוערֶען צוּ הֶעלְפֶען. מִיט אַזֶעלְכֶע פַּייעֶרִיגֶע רֶעד הָאט זִיךְ מִירַאבָּא גְעוֶוענְדֶט צוּם פָאלְק, אוּנ מֶען מֶאג זָאגֶען, אַז זַיינֶע וֶוארְטֶער זֶענֶען נִיט גֶעגַאנְגֶען לְאִבּוּד אוּנ הָאבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי שְׁאֵלָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען. נָאר מִירַאבָּא הָאט דִי שְׁאֵלָה גֶעשְׁטֶעלְט אַזוֹי, אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז דִי יוּדֶען־פְרַאגֶע אִיז ווִיכְטִיגֶער פַאר דִי פְרַאנְצָאזֶען ווִי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין.

דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי אִיז גֶעגַאנְגֶען פוּן עֶלְזַאס. דָארְט זֶענֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען מִיעד גֶעוָוארֶען אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, אוּנ זֵייעֶרֶע קְרֶעכְצֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען גַאנְץ וַוייט; דָאס הָאט נִיט גֶעטוֹיגְט דִי שׂוֹנְאִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען זָאל נִיט ווִיסֶען פוּן וַואנֶען דִי קוֹלוֹת קוּמֶען אוּנ וֶועמֶען עֶס טְהוּט בֶּאֱמֶת וֶועה. זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גָאר שְׁרַייעֶן, אַז זֵיי זֶענֶען אוּנְגְלִיקְלִיךְ, אַז זֵיי קָאנֶען פוּן דִי יוּדֶען שׁוֹין נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען, אַז דִי יוּדֶען זוֹיגֶען זֵיי אוֹיס אוּנ מַאכֶען גָאר פוּן זֵיי אַ תֵּל, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין מֶעץ אַ בִּיכֶעל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אַ גֶעשְׁרֵייא פוּן אַ אַיינְוָואהנֶער גֶעגֶען דִי יוּדֶען" אוּנ וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט גַאל. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אַ גֶעלֶעהְרְטֶער יוּד ר׳ יְשַׁעְיָה בֶּעעֶר בִּינְג, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, וָואס פַאר אַ נַארִישֶׁע שְׁקָרִים עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין דֶעם דָאזִיגֶען בִּיכֶעל, נָאר דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קַיין שְׁטַארְקֶע בּוּשָׁה: אָט הָאט מֶען אֵיינֶעם גֶעחַאפְּט אִין אַלִיגֶען אוּנ אָט זֶענֶען אוֹיף זַיין אָרְט אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען אַנְדֶערֶע צֶעהן וָואס הָאבֶּען דִי אֵייגֶענֶע לִיגֶענְס נָאךְ מֶעהר צוּגֶעקַייעֶט אוּנ עֶס אִיז זֵיי נָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס קְלוּגֶע אוּנ אֶרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען פוּן זֵיי גֶעלַאכְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם וֶועט זֵיי קַיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶאגֶען. בַּיי זֵיי וֶועט אַלְדִינְג זַיין אַ תּוֹרָה אוּנ מֶען וֶועט זֵיי נָאךְ הַאלְטֶען פַאר גְרוֹיסֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה. אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער מַבּוּל פוּן בִּיכֶער גֶעגֶען יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז פָּשׁוּט נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ לֶעזֶען. דָאס הָאט גֶעצְוואוּנְגֶען „דִי קֶאנִיגְלִיכֶע גֶעזֶעלְשַׁאפְט פִיר ווִיסֶענְשַׁאפְט" אִין מֶעץ מֶען זָאל פָארְלֶעגֶען דִי בֶּעסְטֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁרַייבֶּער זֵיי זָאלֶען אָנְשְׁרַייבֶּען אַ אֶנְפֶּער אוֹיף דֶער שְׁאֵלָה: „צוּ זֶענֶען דָא אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל, וָואס מִיט זֵיי זָאל מֶען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ קָאנֶען גְלִיקְלִיכֶער אוּנ נוּצְלִיכֶער מַאכֶען?" אוּנ וֶועמֶעס תְּשׁוּבָה עֶס וֶועט זַיין בֶּעסֶער דֶער זָאל בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעלָאהנוּנְג. נַיין תְּשׁוּבוֹת

זענען אנגעקומען, זיבען פון זיי האבען געערדט נאר גוטעס אויף יודען, אונ בעזאנדערע האבען זיך דעמאלט אויסגעצייכענט מיט זייערע עדלע געדאנקען צוויי גייסטליכע, גרעגואר אונ דע־לא־לוז: זיי האבען געשריבען, אז מען דארף נאר קיין סך ראיות ניט ברענגען, יודען זענען גלייך מיט אללע אנדערע ברואים אונ אויב זיי זענען טאקי באמת פערדארבען זענען נאר די קריסטען אין דעם שולדיג, אונ פון זיי אלליין הייננט אב דער חסרון צו פערבעסערן.

די תשובות פון די צוויי גייסטליכע, וואס האבען זיך אזוי אנגענומען פאר יודען, זענען ארויס אויף דער וועלט פונקט אין דער צייט ווען דאס פאלק אלליין איז געקומען צום שכל, אז אללע מענשען דארפען זיך רעכנען ווי ברידער אונ ניט קוקען צו וואס פאר אמונה יעדער געהער. מיט רעכט האט מען דעמאלט געקאנט מיינען, אז די יודען וועלען אויך אויפגערעכט ווערען, בעזאנדערס ווען אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג זענען געזעסען אזעלכע צוויי גוטע פריינד ווי מיראבא אונ גרעגואר. צום אומגליק איז אבער די צאהל פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן זעהר קליין; סך הכל האבען זיי בעטראפען פינפציג טויזענד נפשות, וועלכע זענען געוועהן צוווארפען אין עלזאס, מעץ, פאריז, באררא אונ אוויניאן, אונ צווישען דעם ביסעל איז אויך קיין אחדות ניט געוועהן, די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר די גראסטע מיוחסים, די אשכנזים האבען געשריגען, אז זיי זענען די בעסטע חשובים ביים אויבערשטען, אונ צו ליעב די דאזיגע פוסטע מחלוקת האבען זיי זיך ניט געקאנט האלטען צוזאמען אונ צונויפנעהמען זייערע כוחות אונ ארבייטען לטובת הכלל. אזוי האט זיך די זאך אביסעלע פערצויגען ביז אין לאנד איז געווארען זעהר אונרוהיג. די צורייצטע בויערן זענען אנגעפאלען אויף די פריצים, מען האט געהרג׳ט אונ געראבעוועט אונ מען האט זיך דער־מאנט, אז עס זענען דא יודען, וואס ביי אזא צייט דארפען זיי די ערשטע זיין אויפ׳ן פייער. אודאי האט מען זיך נוט אבגערעכענט מיט די יודען פון עלזאס, מען האט זייערע הייזער פערברענט, צוגענומען זייער פערמעגען אונ זיי האבען געמוזט נאקעט אונ בלויז אנטלויפען קיין באזעל, וואו די איינ־וואהנער האבען אויף זיי רחמנות געהאט אונ מען האט זיי אריינגעלאזט חאטש זיי האבען דארט ניט געטארט וואהנען. דעמאלט האבען זיך די עלזאסער אומגליקליכע יודען געווענדט צו גרעגואר, אונ ער האט אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג אנגעמאכט אגעוואלד פאר דער רשעות וואס עס ווייזען ארויס אזעלכע מענשען, וואס ווילען פרייהייט פאר זיך אונ שקלאוועריי פאר אנדערע.

דערווייל האבען זיך טאקי די איבריגע יודען מיישב געווען: אז עס איז קיין תכלית ניט צו זיין שטאנדיג אין א סכנה, און האטש זיי האט זיך ניט געגלוסט זיך אריינמישען אין פרעמדע עסקים האבען זיי זיך ענטשלאסען צוצושטעהען צו דער רעוואלוציאן און פיעל פון זיי זענען אריין אין דער נאציאנאל-גווארדע. אין באָרדא איז אפילו באלד געווארען א יודישער הויפטמאנן און אין פאריז האבען זיך הונדערטער יודען געקויפט א שאנעם נאהמען מיט זייער גבורה.

קוים האט מען געזעהען, אז די יודען ווייזען ארויס אז זיי פערשטעהען אויך וואס די צייט פערלאנגט, האט מען שוין אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אויפגענומען עלף דעפוטאטען פון זיי. און צוויי, גאלדשמיד פון האללאנד און אברהם לאפעץ לאגונא פון פארטוגאל האבען טאקי געעפענט דאס מויל און האבען אנגעהויבען פאדערן גלייכע רעכטע פאר זייערע ברידער. גרינג איז דאס אבער ניט אנגעקומען. אז דער קאסטעלאן האט פארגעלעגט דער פערזאמלונג, מען זאל מאכען אז קיינעם טאר מען ניט שטערען און זאגען א דעה וועגען זיין אמונה, האבען די עטליכע קאטאלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געווען אין דער פערזאמלונג אנגעמאכט אזא ליארם אז עס איז גאר ניט געווען מעגליך צו רעדען. אומזיסט האט מיראבא געשריגען, אז עס איז גאר א בושה צו טענה'ן איבער אזא הייליגער זאך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האט ניט געוואלט הערען, און מיט גרויס מיה איז געראטהען ראבא סאינט-עטיען צו מאכען א פשרה, און מען זאל בעשליסען, אז מען טאר קיינעם ניט זאטשעפען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די ארדנונג פונ'ם לאנד. דער פונקט איז געגאנגען אויך אויף יודען, נאר פין דעסטוועגען האט מען אין א קורצער צייט ווייטער געמוזט אנהייבען רעדען פון דער יודען פראגע. אין עטליכע ערטער האט מען געלערנט פירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאמלונג, און עס איז געבליבען, אז מען זאל יודען גוט שלאגען, כדי זיי זאלען בעסער פערשטעהען דעם נייעם פירוש. עס איז ווייטער געווארען א רעש אין דער פערזאמלונג, גרעגואר האט געשריגען, אז עס איז א גרויסע רציחה וואס מען האט דעם פונקט אנגעשריבען ניט גאנץ דייטליך און דערפון איז ארויסגעקומען א רעה פאר אומשולדיגע מענשען; מיט זיין דעה האט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די בכבוד'סטע דעפוטאטען דער גראף קלערמאן-טאנער, און עס איז געבליבען: מען זאל צושיקען א צירקולאר אומעדום, אז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט און האבען די איינענע פרייהייט וואס אנדערע רעליגיאנען. א ביסעל האט עס געהאלפען, נאר אין

עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען הָאט מֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אָנְצוּטְהוּן דִי יוּדֶען צָרוֹת, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט וַוייטֶער זוּכֶען הִילְף בַּיי דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶערזַאמְלוּנְג. זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ ר׳ יִצְחָק בֶּער, וָואס הָאט גֶעקָאנְט זֶעהר שֶׁאן רֶעדֶען, אוּנ אִיהם אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּמָאלֶען דִי בִּיטֶערֶע לַאגֶע פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען. ר׳ יִצְחָק בֶּער הָאט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיי דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג, מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר אַ גַאסְט, אוּנ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלְדִינְג צוּ טְהוּן אוּנ הֶעלְפֶען דִי יוּדֶען. דִי פֶערְזַאמְלוּנְג הָאט אוֹיךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען, אוּנ הָאטְשׁ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיגֶע טֶאג, וָואס הָאבֶּען אַלֶע פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ, הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער זִיצוּנְג וֶועגֶען דֶער יוּדֶען־פְרַאגֶע אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסְאַרְבַּייטֶען אַ רֵיינֶע גֶעזֶעץ פַאר יוּדֶען, וָואס דִי מְלוּכָה זָאל שׁוֹין קָאנֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל עֶס אָבְּהִיטֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעהַאט נִיט וֶועניג גֶעגְנֶער, נָאר דִי צָאהל פוּן זֵייעֶרֶע בֶּעשִׁיצֶער אִיז פָארְט גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן אוּנ מֶען הָאט גֶעמַאכְט פַאר אַ חֹק, אַז דִי סְפַרְדִים מוּזֶען גֶערֶעכֶענְט וֶוערֶען פַאר אֶמֶת׳ע אַיינְוָואהנֶער פוּן פְרַאנְקְרֵייךְ. דָאס וָואס דִי אַשְׁכְּנַזִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אִין דְרוֹיסֶען אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְנֶעהמֶען פַאר לִיעבּ הָאטְשׁ דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁרִיט צוּ זֵייעֶר פְרַייהַייט.

קוֹים הָאט מֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אַיין הַתְחָלָה אִיז מֶען שׁוֹין נִיט גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהֶען אִין מִיטֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע, אוּנ סֶערְף־בֶּער הָאט זִיךְ אַזוֹי פִיעל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען, אַז נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דִי נַאצְיָאנַאל פֶער־זַאמְלוּנְג עֶרְקְלֶעהרְט, אַז אַלֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער פוּן פַּארִיז מוּזֶען הָאבֶּען אלס אַיין פְרַייהַייט. נָאר אִין עֶלְזַאס הָאט מֶען נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי גִיךְ אַיין סוֹף מַאכֶען פוּן דֶער שְׁאֵלָה. אַ טְהֵייל שְׁטֶעדְט הָאבֶּען נִיט גֶעמַאכְט קַיין חִלּוּק צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֲפִילוּ זִיךְ אַיינְצוּטְהֵיילֶען מִיט עֶרְד הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ גְלַייכֶען חֵלֶק; דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואוּ מֶען הָאט נָאךְ אַלְס דֶעם יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְ־צוּהֶערֶען, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע, אוּנ מֶען הָאט הָאטְשׁ גֶעדַאנְקְט גָאטט וָואס עֶס פְלֶעגְט נִיט קוּמֶען צוּ קַיין קְלַאפּ. דָאס אֵיינְצִיגֶע וָואס דִי נַאצְיָאנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג הָאט גֶעקָאנְט טְהוּן פַאר דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען אִיז בֶּע־שְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייט פוּן דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת וָואס

פלעגען ביי זיי ארויסציהען די לעצטע פרוטה, אונ דאס איז אלליין אויך געװעהן ניט קיין קליינע טובה.

צװישען די דעפוטאטען אלליין האבען זיך אבער געפונען עדלע מענשענ־פריינדע, װאס האבען ניט געקאנט ליידען אז אין פראנקרייך זאלען נאך א טהייל יודען דארפען איבערטראגען צרות צו ליעב דער אמונה, אונ איינער פון זיי, דופאר, האט זיך ארויסגעשטעלט אונ האט אנגעהויבען שרייען אז עס איז שוין צייט מען זאל אין גאנצען מבטל זיין אלדינג װאס איז נאך געבליבען פון אמאל אונ װאס הייסט נאך מאכען א חלוק צװישען די איינװאהנער פונ׳ם לאנד. דעם 27 סעפטעמבער 1791 האט די גאנצע פערזאמלונג מסכים געװעהן צו דופאר׳ס דעה, אונ פאר אללע יודען, װאס האבען זיך בעזעצט אין פראנק־רייך גאר אהן א שום חלוק, איז אויפגעגאנגען די זונן פון פרייהייט. די גאנצע צייט, װאס מען האט זיך געישובט װעגען דער שאלה, איז ר׳ יצחק בער ניט אבגעטרעטען פון דער פערזאמלונג אונ אז איינער האט געװאלט רעדען עפּיס א שלעכט װארט האט ער עס ניט דערלאזט אונ מען האט גרויס כבוד געלעגט אויף זיינע װערטער. דערפאר איז זיין שמחה געװעהן זעהר גרויס, װען ער האט דערלעבט די ישועה; מיט פרייד האט ער באלד מודיע געװעהן זיינע ברידער אונ האט זיי געבעטען זיי זאלען װייזען די פראנצאזען, אז זיי זענען װערטה זיך צו רעכנען פאר קינדער פונ׳ם לאנד.

דער טאג, װאס די יודען האבען געגעבען א שבועה צו זיין געטריי פראנקרייך, איז ביי זיי געװעהן א יום טוב, אונ גאר גיך האבען אפילו די פריהריגע שונאים געמוזט מודה זיין, אז דער יוד פערשטעהט װי אזוי דאנקבאר צו זיין פאר א טובה. ניט נאר די ספרדים, װאס זענען שוין א ביסעל געװאהנט געװעהן מיט דער פראנצאזישער שפראכע, נאר אפילו די אשכנזים, װעלכע האבען ביז אהער גערעדט יודיש־דייטש, האבען זיך באלד גענומען לערנען פראנצאזיש. מען האט געמאכט א ריינע פראנצאזישע איבערזעטצונג פון דער תורה, יודישע קינדער האבען אנגעהויבען לערנען אין פראנצאזישע שולען, אונ מען קאן זאגען, אז כמעט װי אצונד איז אויסער דער שול שװער געװארען צו דערקענען װער עס איז א יוד אונ װער עס איז א קריסט. די יודען האבען אויך פערגאסען זייער בלוט פאר פראנקרייך אונ אין א נויטה האבען זיי אויך קיין געלד ניט געזשאלעװעט: קוים האבען זיי געזעהען אז מען בעטראכט זיי װי ברידער האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף פראנקרייך װי אויף א מוטטער, הונדערטער יודישע גבורים האבען געדיענט אין דער ארמעע אונ, אז עס

האט געפעהלט אויף הוצאות און מען האט זיך געמוזט צונויפלעגען האט די קליינע יודישע קהלה פון באָרדא אליין געגעבען הונדערט טויזענד פראנק. אין צוויי־דריי יאהר איז דאס יודישע לעבען אזוי צונויפגעשמאלצען געוואָרען מיט׳ן פראנצאזישען, אז מען האט אנגעהייבען ביי די יודען בעמערקען די אייגענע מעלות און חסרונות וואס ביי די פראנצויזען. אז די רעוואלוציאָן איז אללע מאל געוואָרען גראָסער און עס האבען זיך ארויסגעוויזען עטליכע צדדים, דער האט געצויגען אהין און דער אהער און וועמען עס איז געראָטהען דער איז געוועהן דער פיהרער, זענען יודען אומעדום געוועהן אין דער מיט, און אז מען האט בעדארפט האפען א קלאפ האבען זיי זיך אויך ניט אבגעזאגט. צו ליעב אזא זאך האט איינער פון די שאנסטע יודישע בעלי בתים פון באָרדא, ר׳ אברהם פורטאדא געמוזט אנטלויפען, ווייל דער צד, וואס ער האט מיט איהם געהאלטען, איז געפאלען און דער אנדערע, וואס האט פלוצלונג אויפגעהויבען א קאפ, האט איהם געוואלט הרג׳נען און האט טאקי צוגענומען זיין גאנץ פערמעגען. אז מען האט אין פראנקרייך געמאכט א שחיטה אויף אללע גרויסע פריצים און עדעללייט, האט מען די יודען אויך אריינגעשטעלט אין צעטעל, און איינער פון די יודישע גבירים, שארל פריקסאטא, איז שיער ניט אומגעקומען נאר צו ליעב דעם וואס ער איז געוועהן א לוי, און די פראנצויזען האבען גערעכענט אז פון דעם שבט שטאמען אללע יודישע מיוחסים און דערפאר מוז מען איהם אויך אומברענגען. מיט גרויס מיה האט ער זיך אבגעבעטען און האט געמוזט בעצאהלען פאר זיין לעבען מיט א קאפיטאל פון א מיליאָן און צוויי הונדערט טויזענד פראנק. אז עס איז באלד ארויסגעקומען די מאשין אויף צו קאפען מענשען, וואס מען האט זיי גערופען גילאָטינע, איז א יוד געוועהן איינער פון איהרע ערשטע קרבנות: אויף א יונגען מאנן כרמל איז געפאלען עפּיס א חשד און דאס שארפע מעסער פון דער גילאָטינע איז בעשפריצט געוואָרען מיט יודיש בלוט.

א שטיקעל איבערשלאג האבען די יודען פון פראנקרייך געהאט אים יאהר 1794, נאר דאס איז געוועהן ניט דערפאר, ווייל מען האט געוואלט טרעפען זייער אמונה, נאר דוקא צו ליעב דעם וואס מען האט זיי גערעכענט גלייך מיט אללע, און מען האט ניט געוואלט עס זאל זיין א חילוק צווישען זיי און אנדערע. די פראנצויזען האט זיך דעמאלט פערגלוסט אין גאנצען אראב־ווארפען פון זיך דעם עול פון אמונה, לעבען נאר נאך דער השגה פונ׳ם

מענשליכען שכל, אונ טהון נאר דאס וואס עס בעפעהלט דער ריינער פערשטאנד. דאס פערשטעהט זיך אז די נייע תקנה איז נאר געגאנגען אויפ'ן קריסטענטהום, אונ אז מען האט פארגעלעגט מען זאל יודען פערוועהרען טראגען בארד אונ מל זיין די קינדער, האט די נאציאנאל־פערזאמלונג דארויף ניט געקאנט בעשטעהען, ווייל זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז מישען זיך צו א פרעמדער רעליגיאן טאר מען ניט. פון דעסטוועגען האבען זיך אין א סך ארטער אבגעזונדערט אזעלכע פרייע מענשען וואס האבען ניט געוואלט ליידען, אז עס זאלען זיך נאר ארומדרעהען מענשען, וואס פיהרען זיך לויט געוויסע דינים פון זייער גלויבען. זיי האבען געארבייט אז דאס ווארט „אמונה" זאל נאר גיט געבראכט ווערען, אונ דערפאר האט מען אין נאנסי געניטה די יודען זיי זאלען זיך אויך, גלייך מיט די קריסטען, אבזאגען פון יודישקייט אונ זאלען דאס גאנצע זילבער פון דער שול אוועקגעבען אויף צדקה־זאכען. די יודען האבען מן הסתם ניט געוואלט הארען, אונ דעמאלט האט מען שוין קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיי: מען איז אנגעפאלען אויף די שולען, מען האט פערברענט ספרי־תורה, אונ וואו מען האט דערטאפט א יודיש ספר האט מען עס צוריסען, אונ אזוי ווי מען האט איינגעפיהרט אז רוהען זאל מען מעהר ניט ווי יעדען צעהנטען טאג אונ ניט זונטאג, האט מען די יודען געצוואונגען זיי זאלען אויך ארבייטען אים שבת אונ יום טוב, אונ זיי האבען אויך קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אוודאי האבען ביי אזא לאגע די יודישע רבנים גענוג זיך אנגעליטען פונקט ווי די קריסטליכע גייסטליכע. דעם רב פון וועסטהאפען, א קליין שטאדטעל, ר' יצחק לעווענשטיין האט מען עטליכע חדשים געהאלטען אין געפאנגנים, אונ מען האט איהם געוואלט פערמשפט'ן צום טויט נאר דערפאר וואס מען איז געוואהר געווארען אז ער האט געדאוונט אונ געפסק'נט שאלות. איינער פון די גרויסע לומדים, ר' דוד זינצהיים, האט געמוזט אנטלויפען פון שטראסבורג אונ זיך ארומדרעהען אין דער וועלט אויך פאר אזעלכע חטאים. אין מעץ האבען די יודען מורא געהאט צו באקען מצות אויף פסח, ווייל מען האט געוואוסט, אז מען קאן פאר אזא זאך ניט גוט אבשניידען; נאר א קלוגע יודישע פרוי איז געפאלען אויף א שכל אונ האט בעוויזען אז ביי די יודען איז די מצה א צייכען פון פרייהייט, עס דערמאנט זיי ווי זיי האבען אראבגעווארפען פון זיך דעם יאך פון מצרים, אונ דאס איז אנגענומען געווארען פאר א תירוץ. אין פאריז האט מען געצוואונגען די יודישע קינדער זיי זאלען קיין שול ניט אנקוקען אונ אז עס איז געפאלען א חשד אויף

איינעם פון די שטראסבורגער גבירים, אלכסנדר זעליגמאן, אז ער היט אב זיין אמונה האט מען ניט געקוקט דארויף וואס ער איז געוועהן א גרויסער נדיב און די שטאדט האט איהם אבגעקאסט אסך געלד, און מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. צום גליק, איז אבער די טרויעריגע צייט באלד אוועק, און אז מען האט געמאכט נייע ארדנונגען זענען שוין די יודען געבליבען ביי אללע רעכטע און נאר די יודישע איינוואהנער פון מעץ האבען נאך געהאט א עבוב און נאך א היבשע צייט האט מען זיי ניט געוואלט אריינשטעלען אין צעטעל פון די אמת'ע פראנצאזישע איינוואהנער.

אז האללאנד איז אים יאהר 1795 אויך געווארען א רעפובליק האבען באלד די יודען פון דארט דערפיהלט ווי טהייער און הייליג עס זענען די דריי ווארטער „פרייהייט, גלייכקייט און ברידערשאפט", וואס די מנהגים פונ'ם לאנד האבען אנגעשריבען אויף זייער פאהן. עס איז די יודען אין האללאנד אפילו פריהר אויך ניט שלעכט געוועהן. נאך די רדיפות וואס זיי האבען זיך אנגעליטען אין אנדערע ערטער, איז האללאנד ביי זיי געוועהן א גן עדן, און האטש זיי זענען געשטאנען אסך נידריגער פון די קריסטען האבען זיי עס ניט געפיהלט; זייער צאהל האט אין גאנצען בעטראפען פינפציג טויזענד, אי דאס זענען זיי בעשטאנען פון צוויי פערשיעדענע קהלות, ספרדים און אשכנזים, וואס האבען זיך איינס מיט'ן אנדערן ניט אנגעקעהרט. יעדער איז געוועהן פערטראגען מיט זיך, מען האט געדאנקט גאטט וואס די מלוכה מישט זיך ניט אריין אין זייערע אינוועניגסטע געשעפטען, און קיינעם איז גאר ניט אנגעגאנגען וואס יודען האבען ניט געטארט דיענען ביי דער קרוין, מען האט זיי ניט געקאנט אריינגענעמען אין קיין צעך און אויסער דעם האבען זיי געמוזט געבען פיעל נתינות אויף אזעלכע זאכען וואס זיי אליין האבען ניט געטארט דערפון נהנה זיין. אודאי אז עס האט זיך איבערגעביטען די מלוכה און דריי יודישע משפחות, ווי אסיר, דילעמאן און בראמעט, האבען זעהר פיעל געארבייט פאר דער פרייהייט פונ'ם לאנד, זענען די יודען צום איבריגען אויפגערעכט געווארען, האטש גלאט איז עס ניט צוגעגאנגען. קודם כל זענען די פארשטעהער פון דער אמשטערדאמער יודישער קהלה ניט געוועהן צופרידען פון די נייע אויפטהועכצען, זיי האבען געשריגען אז עס פעהלט זיי אזוי אויך גאר ניט, און האבען זיך עפיס אזוי ווי געשראקען אז די פרייהייט זאל זיי ניט שאדען צום יודישקייט. די צוואנציג טויזענד יודען, וואס האבען געוואהנט אין אמשטערדם, האבען זיך ניט געוואלט בענוצען מיט זייער רעכט און האבען

ניט געשיקט קיין איינציגען דעפוטאט פון זיך צו דער נאציאנאל-פערזאמלונג, חאטש זיי האבען געוואוסט אז דארט וועט מען רעדען וועגען יודען, און אז עס וועט זעהר נאטהיג זיין אויסצוהערען די מיינונג פון א יודען. דערווייל האבען זיך אבגעזוכט עטליכע שונאים אויך און מען האט אנגעהויבען ארויס-צוזוכען חטאים און שרייען, אז די יודען פערדיענען ניט מען זאל זיי שטעלען גלייך מיט די קריסטען און אז זיי אליין האבען גאר דערצו אפילו קיין השגה ניט. צום גליק, האט זיך אבער אין דער זאך אריינגעמישט דער פראנצאזישער געזאנדטער נאעל, ער האט זיך שטארק אנגענומען פאר די יודען, און מען האט דעם 2 סעפטעמבער 1796 ארויסגעלאזט א געזעץ, אז יודען האבען די אייגענע רעכטע וואס קריסטען. נאר אזוי ווי די נארישע רבנים האבען אליין געליארעמט אז זיי ווילען קיין פרייהייט ניט, האט מען זיי צו ליעב געטהון און מען האט צוגעשריבען, אז מען גייטה קיינעם ניט און ווער עס וויל מאג זיך בלייבען ביי זיינע אלטע רעכטע.

מען קאן פערשטעהען אז אין האללאנד האט די פאלקאממענע יודישע פרייהייט ניט אנגעמאכט אזא שמחה ווי אין פראנקרייך; עס האט זיך, פער-קעהרט, צו ליעב דעם, אין אמשטערדם באלד אנגעהויבען א גרויס מחלוקת. די געצאהלטע עטליכע אויפגעקלעהרטע האבען געוואלט, אז די פארשטעהער פון דער קהלה זאלען אוועקלייגען זייערע אלטע דרכים און זאלען זיך נעהמען איינפיהרען נייע תקנות; דאס האט יענע ניט געטויגט, ווייל זיי האבען מורא געהאט מען זאל זיי ניט אנהויבען אפטער זאגען דעות און שפעטער זאל מען זיי גאר אין גאנצען ניט אראבנעהמען די קרוין. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די אונצופרידענע האבען זיך געמוזט מאכען א בעזונדער שול וואס האט געהייסען „עדת ישרון", און ביסלעכווייז איז פון זיי געווארען א בעזונדער קהלה, וואס האט זיך שוין געפיהרט פרייער: פון דער שמונה-עשרה האבען זיי ארויסגעווארפען די תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", זייערע מתים האבען זיי געהייסען בעגראבען ערשט אויפ'ן דריטען טאג, און א מרחץ האבען זיי אויסגעארבייט א נייעם און האבען זיך ניט אנגעפרעגט ביי די רבנים ווי אזוי צו מאכען די מקוה. אודאי האט יענער צד, וואס איז געוועהן מעהר תקיף, אנגעהויבען זיי צו רודפ'ן, מען האט זיי אריינגעווארפען אין חרם, און מען האט זיך אפילו געפרובט טאמער וועט מען קאנען פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל זיי ניט לאזען לעבען אבגעזונדערט פון דער גרויסער קהלה. נאר חאטש די פרומע זענען געוועהן דער רב האבען זיי גאר ניט געקאנט אויספיהרען און

אז עס איז אוועקגעגאנגען א פאר יאהר, זיי האבען זיך אנגעהויבען צוקוקען און האבען געזעהען אז עס איז ניט אזא געוואלד, האט געמוזט ווערען א שלום. אין א קורצער צייט האבען טאקי די געלעהרטע יודען פון האללאנד דערגרייכט גאר א גרויסע מדרגה: ר' יצחק דא קוסטא אטיאס איז אים יאהר 1798 געווארען פרעזידענט פון דער נאציאנאל-פערזאמלונג, און עטליכע יודען, ווי מארעסקא און ר' משה אסיר, האבען פערנומען זעהר שאנע שטעללען ביי דער קרוין. האללאנד האט געוויזען אז זי מיינט עס גאנץ ערנסט און די יודען האבען דארט באלד געפונען א פלאץ, וואו זיי האבען געקאנט גלאנצען מיט זייערע מעלות.

מען קאן אויף די פרומע יודען פון האללאנד וואס האבען זיך פריהר אזוי ארויסגעשטעלט אקעגען דער פרייהייט, קיין פאראיבעל ניט האבען, ניט איינמאל האבען זיי זייער האלז געשטרעקט פאר זייער אמונה, און האבען די פרייהייט פערווארפען, וואס מען האט זיי פאר דער אמונה געבאטען, אבער אז זיי האבען געזעהען, אז מען גיט זיי די פרייהייט בתום לב און מען טשעפעט די אמונה ניט, און אז אדרבה די פרייהייט האט בכח ארויסצובריינגען פעהיגע יודען, וואס קאנען זיין א צירונג פאר זייער פאלק, האבען זיי זיך זעהר געפרייט און זיי האבען גערעכענט פאר איין הייליגען חוב צו ארבייטען פאר זייערע ברידער אין אנדערע לאנדער, זיי זאלען אויך בעקומען פרייהייט. צום ערשטען האבען זיי זיך אומגעקוקט אויף דער לאגע פון די יודען אין די קליינע דייטשע מלוכות, און האבען געבעטען די נאציאנאל-פערזאמלונג זי זאל זיך אננעהמען פאר די דייטשע יודען און געבען אנצוהערען יענע מלוכות, אז ווי באלד זיי וועלען ניט מבטל זיין דעם שווערען יודישען מס וועט מען אין האללאנד אנהויבען נעהמען פונקט אזא מס ביי יעדען דייטש וואס קומט אהין צו פאהרען, און דעמאלט וועלען זיי דערפיהלען דעם טעם דערפון. אוודאי האט מען געפועלט, ווייל די קליינע דייטשע מלוכות האבען מורא געהאט זיך ארויסצושטעללען געגען האללאנד און פראנקרייך, און ביסלעכווייז זענען די דייטשע און איטאליענישע יודען אויך געהאלפען געווארען. אין א סך שטאדט האבען די יודען אויפגעהערט צו וואהנען אין א בעזונדער ענגער יודישער גאס, און קוים זענען די פראנצויזען אריין קיין ווענעדיג האט מען באלד צובראכען די טויערן פונ'ם יודישען געטא, וואס האט ביז אהער ניט צוגעלאזט צו די יודען קיין ליכטיגע שיין. אין פיעמאנט האבען די קריסטען אליין געמאכט א יום טוב ווען דער מעמד פון די יודען האט זיך פערבעסערט און

א גייסטליכער האט זיי בעגריסט אין שול מיט זעהר א פריינדליכע רעדע. אז די שטאדט האלן איז איבערגעגאנגען צו די פראנצויזען האבען זיך באלד דארט אנגעהויבען בעזעצען יודען. איבערהויפט האט דאס פראנצאזישע חיל, אומעדום וואו עס האט נאר געשטעלט א פוס, בעפעסטיגט די פרייהייט אונ פאר די יודען האט זיך אנגעהויבען א נייער לעבען.

אין יענער צייט האט זיך געלאזט הערען אויף דער וועלט דאס גרויסקייט פון נאפאלעאן באנאפארט, וועלכער האט געוואלט ווערען א צווייטער אלכסנדר מוקדון, אונ האט זיך גענומען פערשפרייטען די מאכט פון פראנקרייך אין אללע ווייטע לאנדער. ער איז געגאנגען קיין מצרים, אונ פון דארט האט ער גערעכענט צו געהען אזש קיין אינדיען. ווען דאס טירקישע חיל פער-שטעלט איהם ניט דעם וועג אונ עס הייבט זיך ניט אן א שווערע מלחמה. ארץ ישראל איז געוואָרען דער פלאץ פון א שרעקליך בלוט פערגיסענעש אונ צוויי שטאדט, אל-עריש אונ עזה, זענען אריינגעפאלען צו די פראנצויזען אין די האנד אריין. נאפאלעאן האט געשיקט זאגען די יודען, אז זיי וועט קיין שלעכטס ניט געשעהען, אז ער וועט, פערקעהרט, אבנעהמען פון זייערט-וועגען דאס היילינע לאנד אונ זיי וועלען זיך ארויפשלאגען אויף זייער פריהערינגען שטאנד; זיי האבען אבער מורא געהאט צו שטעלען זיך אויף זיינע ווארטער, אונ דערצו זענען זיי טאקי געווען געטריי דער טירקישער מלוכה. עס איז אויך ניט שווער געוועהן צו פערשטעהען, אז דערמיט וואס נאפאלעאן זאגט זיי צו גאלדענע בארג מיינט ער נאר אבצונארען די צוויי יודישע מיניסטארען, ר' חיים מעלים-פרחי, וואס האט אבגעהיט די שטאדט עכו ביים ים, אונ זיין פאטער ר' שמואל פרחי, וואס איז געשטאנען אין דמשק, כדי זיי זאלען ביי זיך שלאבעריגער ווערען, אונ ער זאל זיך קאנען בעגיצען מיט זייער שלאפקייט. די יודען זענען אבער קיין נארונים ניט געוועהן אונ האבען גוט פערשטאנען, אז אזעלכע זיסע חלומות קאנען זיך אויסלאזען זעהר ביטער, אונ אז מען האט דערהערט אז נאפאלעאן הייבט זיך אן צוצוריקען קיין ירושלים, האבען אללע יודען געהאלפען בעפעסטיגען די שטאדט. מען האט געארבייט טאג אונ נאכט, דער רב ר' מרדכי יוסף מיוחס האט אפילו מתיר געוועהן צו ארבייטען אים שבת אונ האט אלליין געלעגט דעם ערשטען שטיין ביי דער פעסטונג. א ביסעל האט אפילו נאפאלעאן געשפיעלט דאס גליק, אין טהאל יזרעאל האט ער איינגענומען מיט פיער טויזענד מאנן דאס טירקישע חיל, וואס איז געוועהן זעקס מאל אזוי די גרויס. נאר ביי עכו האט ער געמוזט

בלייבען שטעהען אונ איז געצוואונגען געוועהן צוריק אוועק קיין מצרים. די צייט וואס ער האט פערבראכט אין ארץ ישראל האט אויסגעארבייט ביי איהם אין הארץ עפים ווי א געפיהל פון רחמנות צום יודישען פאלק, וואס האלט זיך אויף די פים טויזענדער יאהר אונ פאלט ניט אונטער דער משא פון די צרות, אונ דערצו האט זיך נאך צוגעמישט ביי איהם דער געדאנק, אז פאר מענשען, וואס לעבען נאר מיט נסים מוז מען טאקי דרך ארץ האבען. דערפאר האט נאפאלעאן שפעטער, ווען די מאכט איז אין גאנצען איבערגעגאנגען צו איהם, בעפעסטיגט די יודישע פרייהייט, האטש באמת איז ער ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, אונ האט עס אויך ניט געקאנט זיין, ווייל אין פראנקרייך האט די קאטאלישע קירכע פארט געשפיעלט די הויפטראללע אונ האט ניט געלאזט, אז פרעמדע רעליגיאנען זאלען שטעהען אויף א גלייכער מדרגה מיט איהר. דערפאר האט נאך א לאנגע צייט די מלוכה אין פראנקרייך זיך ניט געוואלט מישען צו דער יודישער אמונה, גלייך ווי זי ווייסט גאר פון איהר ניט; די יודען האבען טאקי געהאט אללע רעכטע, נאר וועגען גלויבען איז אין לאנד ניט געוועהן קיין שום געזעץ, עס האט געהייסען כמעט, אז מען לאזט זיי לויפען, אונ מען וויל זיך אויף זייער אינהעניג רעליגיאז לעבען גאר ניט אומקוקען, ניט שטערען אונ ניט שיטצען.

אזוי איז מען שוין געשטאנען ביי דער שוועל פונ'ם נייצעהנטען יאהר-הונדערט אונ נאר אין פראנקרייך, האללאנד אונ איטאליען איז די יודען בעסער געווארען; אין אסטעררייך אונ פרייסען, אונ אויך אין די הונדערטער קליינע דייטשע מלוכות, זענען זיי פערשווארצט געווארען ווי פריהר. אין בערלין האט מען אפילו די יודישע דאקטוירים ניט געוואלט אריין שרייבען אין צעטעל פון די וואס האבען דאס רעכט צו היילען קראנקע. אפילו אזעלכע צוויי גרויסע לייט ווי געטהע אונ פיכטע, וואס ביי זיי האט, דאכט זיך, ניט בעדארפט אנגעהען שנאה צו פרעמדע פעלקער, האבען ניט געהאלטען פון יודען, אונ אז מען האט אנגעהויבען רעדען, אז עס וואלט א יושר געוועהן זיי מענשליכער צו בעהאנדלען, האבען די ביידע בעריהמטע דענקער שטארק פראטעסטירט געגען דעם. אז די געלעהרטע האבען געהאט אזעלכע שלעכטע מחשבות וועגען יודען, קאן מען שוין פערשטעהען וואס דאס פאלק האט איבערגעטהון רשעות. אומזיסט האבען נעביך מענדעלסזאהן'ס תלמידים אוועקגעלעגט אללע כוחות צו פערשפרייטען וויסענשאפט צווישען זייערע ברידער; אומזיסט האבען די יודען אליין ביסלעכוויז מעהר געלערנט די ריינע דייטשע שפראכע; אומזיסט

הָאבֶּען זִיךְ דִי שֶׁאנְסְטֶע בֶּערְלִינֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים אָבְּגֶעזָאגְט מִיט׳ן יוּדִישְׁקֵייט, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם קְרוּמֶען קוּק פוּן דִי קְרִיסְטֶען, דִי שִׂנְאָה הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען קֵיין חִלוּק: קוּים נָאר אַ יוּד — הָאט מֶען גֶעמֵאנְט זַיין אַ גֶעבִּילְדֶעטֶער, אֲפִילוּ נָאר אַ גֶעוֶועזֶענֶער, אוּנ דִי פֶערְגִיפְטֶעטֶע פַיילֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעפְלוֹיגֶען, דִי בֶּאזֶע צוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעדְרֶעהט אָהן אֵיין אוֹיפְהֶאר, אוּנ אֲפִילוּ דִי הֶאנְד הָאבֶּען זִיךְ גֶערִיכֶען אַרָאבְּצוּלָאזֶען אַ קְלַאפּ אוֹיף דֶער אַלְטֶער אַיינְגֶעבּוֹיגֶענֶער יוּדִישֶׁע פְּלֵייצֶע. מֶען קָאן נִיט זָאגֶען, צוּ יֶעדֶער צֵייט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט אוֹיךְ גוּטֶע פְרַיינְד צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען; אוֹיךְ דֶע־מָאלְט הָאבֶּען זִיךְ פַאר זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַ פָּאר קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ בֶּע־זָאנְדֶערְס כְּרִיסְטִיאַן גְרוּנְד, וָואס אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ שְׁרַייֶען אִיבֶּער דֶעם אוּנְרֶעכְט וָואס מֶען טְהוּט דִי יוּדֶען; מֶען הָאט אָבֶּער דִי גוּטֶע קוֹלוֹת נִיט גֶעקֶאנְט אַרוֹיסְהֶערֶען, קוּים הָאט מֶען דֶערְזֶעהֶען, אַז אֵיינֶער וִויל זָאגֶען פוּן דִי יוּדֶענְס וֶועגֶען עֶפִּיס אַ רֶעכְט וָוארְט, הָאט מֶען אָנְגֶעמַאכְט אַזַא לְיַארְם, אוּנ דֶער זַייטִיגֶער מֶענְשׁ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעקֶאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען, אוּנ הָאט נָאר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דֶעם יוּדֶען מַאכְט מֶען מִיט דֶער בְּלָאטֶע אוּנ מִן הַסְּתָם קוּמְט אִיהם טַאקֵי אַזוֹי.

בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בִּזָיוֹן דָאס וָואס יֶעדֶער דַייטְשֶׁער פִירְסְט הָאט בַּיי זֵיי גֶענוּמֶען בֶּעזוּנְדֶער מַס. קוּים הָאט אַ יוּד בֶּע־דַארְפְט אַרִיבֶּערְפָאהְרֶען דִי גְרֶענִיץ פוּן אַ קְלֵיינֶער דַייטְשֶׁער מְלוּכָה, הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין גֶעהִיט דִי נְשָׁמָה, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צָאהלֶען גֶעלְד נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען עֶרְלוֹיבְּט אִיהם דוּרְכְצוּפָאהְרֶען. אַזֶעלְכֶע קְלֵיינֶע מְלוּכוֹת זֶענֶען גֶע־וֶועהן כִּמְעַט הוּנְדֶערְט, אַ יוּדִישֶׁער סוֹחֵר הָאט גֶעקֶאנְט אִין אֵיין טָאג בַּייטֶען צֶעהן גְרֶענִיצֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט קוֹיפֶען פַאר גֶעלְד דָאס רֶעכְט וַוייטֶער צוּ פָאהְרֶען. בַּיי יוּדֶען הָאט נִיט אַזוֹי אוֹיסְגֶעמַאכְט דָאס גֶעלְד, ווִי דִי בּוּשָׁה וָואס מֶען פְלֶעגְט אִיהם פֶערְהַאלְטֶען וֶוען אַלֶע אַנְדֶערֶע זֶענֶען זִיךְ גֶעפָאהְרֶען פְרַיי. מֶען הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיווּט צוּ נֶעהמֶען אַזַא מַס אוֹיךְ בַּיי דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַרוּמְפָאהְרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, נָאר פְרַאנְקְרַייךְ הָאט אַ ווִינְק גֶעטְהוּן, אַז זִי ווִיל עֶס נִיט לַיידֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּ רוּה לָאזֶען. דֶערְפַאר הָאט מֶען זִיךְ אָבֶּער מֶעהר נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי אֵיינֶענֶע דַייטְשֶׁע יוּדֶען.

עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1803 הָאבֶּען זִיךְ צְוֵויי יוּדֶען גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען דֶעם מַס, אוּנ עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען, וָואס אִין אַ טְהֵייל עֶרְטֶער הָאט מֶען אִיהם

מבטל געוועהן. דאס זענען געוועהן ר' ישראל יאקאבזאהן, וואס האט געפועלט ביים פירסט פון ברוינשווייג ער זאל אין זיין מדינה אבשאפען דעם מס, אונ ר' וואלף ברייד ענבאך, וואס איז וועגען זיין שאך־שפיעל גע־ווארען א גרויסער חשוב ביי פיעל באראנען, אונ מען האט עס איהם געמוזט צוליעב טהון. ברײדענבאך איז אויך געפאלען אויף א שכל, אז די יודען מוזען זיך פריוען מיט דער מטבע; ער האט צושיקט בריעף אין אללע יודישע קהלות מען זאל זיך צונויפלעגען אונ מען זאל זיך פשוט מיט געלד קויפען רעכטע. די שונאי ישראל האבען אבער זיך דערוואוסט דערפון אונ האבען פערשטאנען אז די יודען וועלען טאקי אפשר עפיס מאכען. אנדאי האבען זיי זיך ניט געקאנט בערוהיגען אונ האבען זיך ענטשלאסען ארויס צו טרעטען געגען זיי מיט דער פעדער. מען האט אויסגעגראבען אללע אלטע בעשולדיגונגען. אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע מסירות גראטענאוער: ער האט אויף די יודען אויסגעגאסען די גאנצע ביטערע גאל וואס קאן זיך געפינען אין א שלעכט הארץ, אונ האט מיט גאוה געזאגט אז ער רעכענט זיך אליין פאר'ן "המן" פון דער נייער צייט. איהם האבען אונטערגעהאלפען נאך א סך קליינע המן'ס אונ עס איז געווארען אזא געוואלד, אז אפילו די געלעהרטע קריסטען, וואס פלעגען זיין גאסט ביי העגריעטע הערץ, האבען זיך גאר געמוזט שאמען, אונ האבען פון דעסטוועגען מורא געהאט צו זאטשעפען מיט מענשען אהן געוויסען אונ אהן דרך ארץ.

א שרעקליכער פחד איז אנגעפאלען אויף די בערלינער יודען, ווען זיי האבען דערזעהען ווי די אלטע שנאה האט זיך בענייהט נאך מיט א גראסערער קראפט. זיי האבען זיך אללע פערלארען אונ האבען ניט געוואוסט וואס מען הייבט אן צו טהון. פריהר האבען זיי געוואלט זיך אויסטענה'ן מיט די שונאים, אונ זיי אנפערן מיט בעזונדערע ספרים, נאר זיי האבען זיך באלד מיישב גע־וועהן, אז דערמיט וועלען זיי ווייניג העלפען אונ אפשר נאך מעהר קאליע מאכען, ווייל די שונאים פראגען גאר אייגענטליך קיין קשיות ניט מען זאל זיי דארפען געבען א תשובה, אונ זיי וועלען נאך דאנקען גאטט ווען זיי וועלען האבען צו וואס זיך צו טשעפען; דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען בעטען די פאליציע מען זאל ניט דערלאזען אפענטליך צו טהיילען אין די גאסען ביכלעך וועגען יודען, סאי אויף שלעכטען, סאי אויף גוטען. עס איז שוין אבער שווער געוועהן צו פערשטאפען די מיילער, אונ פון אללע זייטען האבען זיך געשיט מסירות אונ מען האט נאר געהאט צו טהון מיט יודען, גלייך

ווי צו ליעב זיי זענען גאנץ פּרייסען אונ אללע דייטשע מלוכות געוועהן אין א סכּנה. ניט נאר אין בערלין, אויך אין ברעסלויא אונ פראנקפורט אם מאין האבען זיך געפונען אזעלכע חכמים, וואס זענען געפאלען אויף פּרעה'ס שׂכל אונ האבען געשריגען, אז מען טאר ניט דערלאזען יודען זאלען זיך אזוי מעהרען אונ מען מוז זוכען מיטעל צו פערקלייגערן די צאהל פון די יודישע יונגלעך. אין א סך ערטער וואלט אפילו שוין געקומען צו א געשלאג אויך; נאר די נייסט ליכע האבען א ביסעל אבגעהאלטען דערפון. די לאגע איז געווארען אזוי טרויעריג, אז אפילו די יודען אלליין האבען אנגעהויבען טראכטען איין עצה ווי אזוי שטיללער צו מאכען דעם כעס פון די שׂונאים, אונ איינער פון זיי האט פארגעלעגט, אז די מלוכה זאל ארויסגעבען א געזעץ, אז יעדער יוד איז מחויב וועניגסטענס צוויי פון זיינע קינדער חתונה צו מאכען פאר קריסטען. אזא נארישער פּלאן האט געקאנט איינפאלען א יודען, אונ דאס אלליין בעווייזט ווי וייט דאס אומגליק האט ביי איהם צוגענומען דעם שׂכל.

פון דעסטוועגען נאר אין גאנצען שווייגען איז די יודען געוועהן אונמאגליך, אונ צוויי יודישע שרייבער פון האמבורג אונ קאניגסבערג, וואס האבען ניט געוואלט ארויסשטעלען זייערע נאהמען, האבען זיך גענומען פּשוט חוזק מאכען פון די שׂונאי ישׂראל אונ אבשפּאטען פון דעם געוואלד, וואס זיי מאכען אן. איינער פון זיי האט אפילו אויסגעוויזען, אז דאס גאנצע געשריי נעהמט זיך דוקא פון דעם, וואס יודען בילדען זיך, וואס זיי רעדען שוין אזוי ריין דייטש, אז מען קאן זיך זיי ניט נאכקרימען, וואס זיי טראגען מעהר קיין בארד ניט, ביי וועלכע מען זאל זיי קאנען רייסען. אוודאי האבען זיך די עדלערע קריסטען נעשאמט, נאר די שׂונאים האבען פון קיין בושה ניט געוואלט וויסען, אונ האבען ניט אויפגעהערט אונטערצוהיטצען דאס פאלק. ערשט אז פּרייסען האט געהאפּט א גוטען קלאפּ ביי דער מלחמה געגען יענא, ערשט אז די פראנ־צויזען האבען זיך אריינגעהאפּט קיין דייטשלאנד אונ האבען מיט זיך אריינ־געבראכט אין לאנד די פרייהייט, האט אנגעהויבען די יודען בעסער צו ווערען: די דייטשען האבען זיך אלליין געמוזט אין זין האבען אונ דאריבער האבען זיי שוין קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ זענען געצוואונגען געוועהן די יודען א ביסעל אראב צוווארפען פונ'ם קאפּ.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט, ווען די דייטשע יודען האבען גע־מוזט ציהען זייער פּרנסה נאר פונ'ם האנדעל אונ דאס אלליין האט מען זיי אויך ניט פערגונען אונ מען האט געשריגען, אז זייער גאנצער מסחר איז נאר

געבויעט אויף שווינדעל, האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דווקא שוועהרליך, אונ אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועהן ר' מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועהן פראסטע בעלי בתים אונ האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליעגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, אונ גאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געאפפענט א געשעפט אונ איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאהמען, אונ ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העססען, ווילהעלם, געמאכט פאר זיין אגענט, אונ ער איז ביי איהם געווארען דער גראסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען אונ איז שוין אויפ'ן אנדערן יאהר אים שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מיליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, אונ מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט אונ וועלען פון איהר א תל מאכען. אודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען אונ אויף ראטהשילד'ן האט געווים געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מיליאנער אונ ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, אונ האט איהם מגלה געוועהן א סוד, אז אויפ'ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנקפורט, אונ אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מיליאן אין געלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט. אונ קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סומע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ'ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. ער האט איהם כמעט דאס געלד אנגעווארפען אונ האט איהם גאר ביים געזעגען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, אונ אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מיליאנען וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פראנצויזען זענען טאקי אין דער פריה אריין קיין פראנקפורט, אונ מען האט מן הסתם קודם כל אבגעראבעוועט ראטהשילד'ן. שפעטער איז געווארען שלום, די שטאדט האט זיך בערוהיגט, יעדער האט זיך גענומען צו זיינע געשעפטען, אונ מען האט גאר ניט בעמערקט ווי גיך ראטהשילד האט זיך צוריקגעשטעלט אויף די פיס אונ האט נאך אנגעהויבען שפיעלען א גראסערע ראללע ווי פריהר. אין א פאר יאהר ארום איז אויך דער קורפירסט צוריקגעקומען אונ אזוי ווי ער האט שוין געהערט ווי מען האט זיך אבגערעכענט מיט ראטהשילד'ן, האט ער פערשטאנען אז פון זיין פערמעגען איז גאר ניט געבליבען. עס איז איהם אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען עפיס צו פאדערן ביי ראטהשילד'ן, נאר ער האט איהם גלאט אזוי געשיקט רופען, ער זאל מיט איהם איבעררעדען וועגען איין הלואה. ווי פערוואונדערט איז ער אבער געווארען, אז ראטהשילד האט איהם באלד דערפרעהט מיט א בשורה, אז ער דארף ביי קיינעם ניט בארגען. אונ אז ער קאן צו יעדער צייט בעקומען זיין געלד מיט פראצענט. דעמאלט האט זיך ארויסגעוויזען, אז נאך אין דער אייגענער נאכט וואס דער קורפירסט האט איהם איבערגעגעבען דאס געלד האט ער עס איינגעמויערט אין דער וואנד אונ ביי זיך אין קאסע האט ער איבערגעלאזט זיין אייגען קאפיטאל, כדי דער שונא זאל האבען וואס צו ראבעווען אונ זאל זיך ניט שטויסען, אז מען דארף נאך ערגיץ אנדערש זוכען. אזוי האט ער מציל געוועהן דאס געלד אונ דערנאך האט ער דערמיט אנגעהויבען מאכען געשעפטען, אונ דער אויבערשטער האט איהם מצליח געוועהן. דער קורפירסט האט, פערשטעהט זיך, קיין פראצענט ניט געוואלט נעהמען, אונ האט נאך דעם סוד פון ראטהשילד'ס עהרליכקייט מודיע געוועהן אללע מלכים פון גאנץ אייראפא; די גרעסטע הלואות האט מען ביי איהם געמאכט, אונ ער איז אין גאנץ אייראפא זעהר גרויס געווארען, אים יאהר 1812 איז ר' מאיר אנשיל ראטהשילד געשטארבען אונ האט איבער־געלאזט פינף זיהן אונ פינף טאכטער, וועלכע האבען זיך אללע געפיהרט ווי זייער פאטער אונ זענען געבליבען טריי זייער אמונה; אונ זייער פאלק, האבען זיך אויך קונה שם טוב געוועהן דורך מעשים טובים אונ צדקה, אונ אזוי פיהרען זיך אללע זכרים פון דער בעריהמטער גליקליכע פאמיליע עד היום הזה.

4 די נייע סנהדרין.

(1806—1818 נאך קריסטוס געבורט).

אז נאפאלעאן באנאפארט איז געווארען קייזער פון פראנקרייך און כמעט גאנץ אייראפא האט פאר איהם אנגעבויגען דעם קאפ, האבען זיך זיינע מחשבות שטארק פאראנדערט וועגען יודען. פריהר איז ער זיי אויך ניט געוועהן קיין גרויסער דורש טוב, און אז ער האט נאך א ביסעלע דערפיהלט אין אזעלעכן דעם כח פון זייער עקשנות, און ער האט אפשר גערעכענט, אז צו ליעב זיי איז צושטערט געווארען איינער פון זיינע בעסטע חלומות, האט ער אנגעהויבען קוקען נאר קרום אויפ'ן יודישען פאלק. דאס האבען אנגעשמעקט די יודישע שונאים אין עלזאס, לאטרינגען און די איבריגע געוועזענע דייטשע פראווינצען, און האבען זיך ענטשלאסען אנצוטראגען נאפאלעאן אין די אויערן אללע מסירות אויף יודען, וואס מען קאן נאר אויסטראכטען. אין עלזאס האט די רעוואלוציאן ארעם געמאכט די יודען גלייך מיט די קריסטען און אז עס איז שטיל געווארען האבען די יודען אליין ניט געוואוסט צו וואס זיי זאלען זיך נעהמען. צו מלאכות און ערדארבייט האט מען זיי ניט צוגעלאזט און זיי זענען געצוואונגען געוועהן זיך צו חאפען צו דער אלטער פרנסה — צו פראצענט. דאס פערשטעהט מען, אז מיט פראצענט האבען זיך נאר געקאנט בעשאפטיגען די דאזיגע געצאהלטע בעלי בתים, וואס עס איז זיי נאך עפים געבליבען, און זיי האבען אייגענטליך די בויערן געהאט צו פערדאנקען וואס מען האט זיי געגעבען געלד אויף ערד־קויפען און וואס אין א קורצער צייט האט זייער ערד בעטראפען אריבער זעכציג מיליאן פראנק, און שולדיג זענען זיי געוועהן דארויף אין גאנצען נאר א זעכסטעל. דערפון איז לייכט ארויסצוזעהען, אז די יודען האבען דווקא ניט בעריסען די בויערן, און האבען זיי אויסגעהאלפען אין אזא צייט, ווען אהן יודיש געלד וואלט פון זיי געווארען א תל; נאר פון דעסטוועגען האבען זיך די שונאים בענוצט נאר דערמיט, וואס מען האט סתם די יודען געהאלטען פאר פראצענטניקעס, און האבען אנגעמאכט א געוואלד, אז די יודען זייגען אוים דאס בלוט פון די איינוואהנער, און מען קאן שוין פון זיי ניט אויסהאלטען. מערקווירדיג איז, וואס העכער פון אללע האבען געשריגען די סוחרים פון שטראסבורג, חאטש דארט האבען געוואהנט לויטער בכבודע יודישע משפחות, ווי סערף־בער, באטיבאן און פינקאר, וועלכע האבען

גענעבט פון זייערע אייגענע נחלות אונ קיין יודישע פראצענטניקעס זענען נאר דארט ניט געוועהן. די שטראסבורגער סוחרים האבען פשוט געוואלט ארויספטר'ן די יודען, כדי זיי זאלען ניט בעדארפען מורא האבען פאר די יודישע פעהיגקייטען אין מסחר, אונ דערפאר, אז נאפאלעאן איז אים יאהר 1806 אריינגעפאהרען קיין שטראסבורג, האט מען איהם דערלאנגט א גאנצע מגילה וואו מען האט בעשריבען, אז די יודען זענען די שעדליכסטע מענשען, אז מיט קיין ערליכער ארבייט ווילען זיי זיך ניט אבגעבען, אז זייער גאנץ בריה'שאפט בעשטעהט נאר אין שווינדעל אונ אבנארעריי, אז דאס פאלק וואלט זיי גע־וואלט דערטרענקען אין א לעפעל וואסער אונ אז ווי באלד די מלוכה וועט זיך ניט אננעהמען וועט פאר די יודען ערגער זיין, ווייל מען וועט זיי אויסקוילען גאר אהן רחמנות. אזא מין מסירה האט נאפאלעאן אריינגעבראכט אין כעס, אונ ער איז שוין פערטיג געוועהן צו געבען א בעפעהל, מען זאל ביי די יודען צונעהמען די רעכטע; בעזאנדערס ווען די שרייבערס באנאל, שאטאבריאן אונ פאנטאן האבען זיך אויך צופייערט אונ איינער פון זיינע מקורבים, דער גראף מאלע, וואס איז אליין ארויסגעקומען פון יודען, האט זיי אונטערגעהאלפען. דאס גליק איז אבער געוועהן וואס צוויי גרויסע לייט, רעניאל אונ סעגור, האבען זיך אנגענומען פאר די יודען אונ האבען פערשטעהען געגעבען דעם קייזער, אז ווען אפילו מען זאל גלויבען, אז אלדינג וואס מען זאגט אויף די עלזאסער יודען, איז אמת, טאר מען ניט דערלאזען, אז צו ליעב עטליכע שולדיגע זאלען ליידען א סך אומשולדיגע. זיי האבען אויך אנגעוויזען, אז די יודען פון באררדא אונ מארסיעל זענען זעהר געשאצט אומעדום, אונ אז נאפאלעאן אליין האט זיי געשענקט ארדענס פאר זייער געטריישאפט דער מדינה. דאס האט א ביסעל געשטיעלט נאפאלעאנ'ס צארן, ער האט זיך איבערגעלעגט אז פערמשפט'ן א גאנצע נאציאן נאר דערפאר, וואס אנדערע האבען זיי פיינד אונ זוכען אויף זיי חטאים איז ניט אזא יושר, אונ האטש ביי איהם אין הארץ איז נאך געבליבען גענוג שנאה פון פריהר אונ פון אצונד, וואס מען האט איהם אונטערגעהיצט, איז ביי איהם געבליבען, מען זאל אויס הארען די מיינונג פון די יודען אליין, אונ ער האט געהייסען אז די יודען זאלען אויסקלויבען צווישען זיך עדלע מענשען, וואס זאלען בעקלאהרען די מיטעל, וועלכע די מלוכה מוז טהון, כדי מען זאל זיך מעהר אויף זיי ניט דארפען בעקלאגען. דערביי האט ער פון דעסטוועגען ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די אללע יודישע עדעללייט זענען מחויב אבצוגעוואהנען

די יודען פון זייערע שאנדליכע פרנסות, אונ איינפיהרען בייא זיי ערענטליכע מלאכות, אונ אויסער דעם האט ער געמאכט אז אין א צייט פון א יאהר זאלען די יודען ניט טארען מאנען זייערע חובות בייא קריסטען. דאס איז געוועהן א קלאפ, וואס די יודען האבען איהם געמוזט שטארק פיהלען נאך די ערשטע עטליכע גוטע יאהר וואס זיי האבען געהאט אין פראנקרייך.

מיט א שווער הארץ זענען זיך צונויפגעקומען קיין פאריז די יודישע דעפוטאטען: זיי האבען פערשטאנען אז מען רופט זיי צונויף, זיי זאלען אויס הערען א גאנץ צעטעל פון זינד אונ, אז זיי האבען דערזעהען אז די מלוכה האט פון איהר זייט בעשטימט דעם גראף מאלע, וועלכער האט זיך שוין ארויס געוויזען א צורר היהודים, האבען זיי זיך געשראקען טאמער וויל מען זיי גאר ניט אויסהערען אונ מען פארדערט נאר פון זיי, אז זיי זאלען זיך מודה זיין אז זיי זענען טאקי אומגערעכט. צום גליק זענען שוין אבער צווישען די פראנצאזישע יודען דעמאלט געוועהן גענוג גרויסע מענשען, אונ אז מען האט בעדארפט אויסקלויבען איבער הונדערט דעפוטאטען איז דער גורל געפאלען אויף אזעלכע יודען, וועלכע זענען נאר געוועהן פערשידען צווישען זיך אין די דעות וועגען אמונה, אבער אללע גלייך זענען זיי פערבונדען געוועהן מיט ליעבע צו זייער פאלק, אונ זענען פערטיג געוועהן דעם אמת יעדען צו זאגען אין די אויגען. אוודאי האבען די גאנצע ארבייט איבערגענומען אויף זיך דער אלטער ר׳ יצחק בער, וואס האט פון זיין יוגענד אן ניט אויפגעהערט זיך צו בעמיהען פאר זיינע ברידער, זיין זוהן ר׳ מיכאל בער, דער ספרדישער רב ר׳ אברהם אנדראדע, דער שטראסבורגער רב ר׳ יוסף דוד זינצהיים, דער מאנטואר רב ר׳ אברהם וויטא די קאלאניא, אונ נאך אנדערע לומדים אונ געלעהרטע. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר׳ אברהם פורטאדא פון באָרדאָ וועלכער האט גענוג זיך אנגעליטען אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן. ער איז ארויסגעקומען פון מאראנען אונ כאטש גאנצע צוויי הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט זיין גאנצע משפחה האט געמוזט לפנים אננעהמען דאס קריסטענטהום, זענען זיינע עלטערן געטריי געבליבען דעם יודענטהום, אונ האבען אלץ געווארט אויף דער גוטער שעה זיי זאלען קאנען אפענטליך ווערען יודען. אז אין ליסאבאן איז געוועהן דאס גרויסע ערדציטערניש, איז זיין פאטער דערהרג׳ט געווארען אונ אויף דער מוטער, וואס זי איז דעמאלט געוועהן אויף דער צייט, איז ארויפגעפאלען א גאנץ הויז, אונ מען האט זי שוין אויך גערעכענט פאר פערלארען. צווישען

דעם הויפען שטיינער, וואו זי איז געלעגען פערשיט, האט זי אבער ניט אנגעווארען איהר האפנונג, אונ האט אנדער געטהון, אז ווי באלד זי וועט נצל ווערען מוז זי אוועק פון פארטוגאל אונ ווערען א יודיש קינד. אזוי איז טאקי געשעהען, טאקי נאר מיט נסים איז זי געבליבען לעבען, אונ איז באלד אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן, אונ דארט האט זי מיט מזל געהאט א זוהן, וואס פון איהם איז נאך דעם אויסגעוואקסען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים אין בארדא. צווישען די דעפוטאטען זענען אויך געוועהן גאר פרומע, אונ אזוי ווי ביי דער ערשטער אסיפה איז בעשטימט געווארען מען זאל שבת אויסקלויבען א פרעזידענט פון דער פערזאמלונג, איז שוין געווארען א שאלה: צו מאג מען אים שבת קלויבען? די פרומע רבנים האבען געזאגט, אז שבת איז א טאג פון רוהה אונ מען טאר זיך אפילו ניט צונויפקומען, אונ די פרייערע האבען געשריגען, אז עס מאכט גאר ניט אוים, אונ עס איז דוקא בעסער מען זאל שוין טאקי רייזען דער מלוכה, אז דארט וואו מען דארף אבהיטען די געזעצע פונ'ם לאנד קוקען זיך די יודען ניט אום אויף זייערע אייגענע דינים. עס וואלט שיער געקומען צו א גרויס מחלוקת, ווען מען מאכט ניט א פשרה, אז יעדער זאל נ״ך פרייטאג אנשרייבען זיין צעטעל, וועמען ער וויל אויס־קלויבען פאר א פרעזידענט, אונ שבת זאל ער עס מיטברענגען צו דער אסיפה. מען האט זיך טאקי אזוי נוהג געוועהן, אונ פרעזידענט איז געווארען ר׳ אברהם פורטאדא. בּיסלעכווייז זענען ביי זיך די דעפוטאטען געווארען שטארקער אונ אז זיי האבען געזעהען ווי די מלוכה גיט זיי אב כבוד, ווי זי האט גע־שטעלט פאר דעם זאל, וואו זיי האבען זיך פערזאמעלט, א וואך מיט מוזיק אונ האט בעשטימט א בעזונדער אפיציער, וואס זאל אויספאלגען אללע בע־פעהלע פונ'ם פרעזידענט; האבען זיי פערשטאנען, אז זיי האבען אויף זיך גענומען זעהר א ערנסט שליחות, אונ אז נאפאלעאן וויל טאקי האבען פון זיי א רעכטע תשובה אויף אללע שאלות, וואס די שונאי ישראל האבען אין דער לעצטער צייט אויפגעוועקט. דעמאלט האט איינער פון די דעפוטאטען ר׳ליפא סערף בער געזאגט א פייערינע רעדע, אונ האט געענדיגט זיין דרשה מיט די דאזיגע ווארטער: מיר מוזען פערגעסען צו זענען מיר פון עלזאס אדער פון ערגיץ אנדערש, „אלס איינע מיוחסים זענען מיר אללע, צוזאעט אונ צושפרייעט זענען מיר אויף דער וועלט, נאר איין גאטט דיענען מיר, אונ פון איין ליעבע דארפען מיר וויסען צו דער לאנד, וואס שיצט אונז אונ האט דאס רעכט צו פאדערן פון אונז איבערגעבענהייט אונ געטריישאפט".

צו דער אנדערער אסיפה האט מען די דעפוטאטען איבערגעגעבען צוועלף שאלות אויף וועלכע מען האט פערלאנגט צו האבען פון זיי א קלארע תשובה. א טהייל שאלות זענען געוועהן וועגען גיטין, חתונות און רבנים, און מען האט זיי אויך געפרעגט: צו מאגען יודען נעהמען עטליכע ווייבער און זיך משדך זיין מיט קריסטען? די הויפט פראגע אבער איז בעשטאנען אין דעם: צו בעטראכטען די פראנצאזישע יודען פראנקרייך פאר זייער פאטערלאנד, די פראנצויזען פאר זייערע ברידער, און די געזעצע פונ'ם לאנד פאר הייליג? די דאזיגע פראגע האט פיעל דעפוטאטען געקראנקט, ווייל זיי האבען זיך גאר ניט גערעכט, אז מען זאל זיי גאר פרעגען אויף אזא זאך: זיי האבען זיך שוין לאנג גערעכענט פאר אמת'ע פראנצויזען, און אז מען האט פארגעלעזען די פראגע האבען זיי זיך ניט געקאנט איינהאלטען און האבען א געשריי געטהון: „מיר בלייבען געטריי אונזער פאטערלאנד ביז צום טויט!"

די דעפוטאטען האבען באלד אויסגעקליבען צווישען זיך א קאמיסיע פון פיער מענשען, וואס האבען אויף זיך גענומען אויסצוארבייטען, אונטער דער השגחה פונ'ם רב ר' יוסף דוד זינצהיים, א תשובה אויף אללע שאלות, און עס איז געבליבען אז ביי דער דריטער אסיפה זאל מען איבער קוקען די תשובה, און אז אללע דעפוטאטען וועלען געבען דארויף זייער הסכמה זאל מען עס דערנאך דערלאנגען דער מלוכה. די ערשטע צוויי שאלות וועגען חתונות און גיטין האט מען ערקלעהרט גאנץ איינפאך און אללע דעות זענען געוועהן גלייך, ביי דער דריטער שאלה אבער, צו מאגען זיך יודען משדך זיין מיט קריסטען, האט זיך אנגעהויבען א חלוקי דעות: ביי פיעל דעפוטאטען האט עס ניט אויסגעמאכט, נאר די רבנים און די לומדים האבען אבער דערצו ניט געקאנט מסכים זיין. פון דעסטוועגען האבען די דעפוטאטען זיך אויס-געגלייכט דערמיט, וואס זיי האבען געאנטווערט אז קיין בפירושער אסור דארויף איז ניטא, ווייל די תורה האט נאר אנגעזאגט מען זאל זיך ניט משדך זיין מיט די כנענים, און אזוי ווי קריסטען זענען ניט געטצענדיענער קאן מען זיי ניט רעכנען צווישען די פעלקער וואס מען טאר מיט זיי זיך ניט מתחתן זיין, פאר די רבנים וועט אודאי ניט אזוי גרינג זיין מסדר קדושין זיין ביי אזא געמישטער חתונה, נאר די קאטאלישע גייסטליכע וועלען אויך ניט מרוצה זיין צו געבען זייער ברכה אזא פאר פאלק; דער ווידער, וואס האט חתונה מיט א קריסטין בלייבט אלץ א יוד, און מען רעכענט עס איהם ניט פאר אזא עבירה, וואס דארף איהם אין גאנצען אבבייסען פון זיין אמונה. די אללע

איבּריגע שאלות זענען ווייטער בּעהאנדעלט געוואָרען רוהיג אונ איבּערלעגט, אונ אַז עס איז געקומען צו דעם וואס די יודען בּעשעפטיגען זיך מיט פּראצענט אונ צו קוקען זיי אויף פראנקרייך ווי אויף אַ פאטערלאנד, האָבּען די דעפּוטאטען אויסגעוויזען, אַז די יודען ווילען אַלליין אַוועקוואַרפען די שאנדליכע פּרנסה, אונ ווען מען לאָזט זיי נאָר, געפינען זיי באלד שאנערע מיטעל צום לעבען אונ בּעצאהלען דערפאר דעם לאַנד מיט ליעבּע אונ געטריישאַפט, ווייל זיי רעכנען עס פאר'ן ערשטען חוב, אונ אַזוי בּעפעהלען אַללע יודישע הייליגע ספרים, וועלכע שרייבּען אַז יודען זאָללען בּעטראַכטען אַללע מענשען ווי בּרידער.

אַ חוץ דעם ריינעם אמת, וואס איז געלעגען אין די תשובות, זענען זיי געוועהן אָנגעשריבּען מיט גרוים שכל אונ ישוב הדעת, אונ קוים זענען זיי געקומען צו נאפּאָלעאָן אין די הענד אַריין האָט ער נאָר אַנדערש אָנגעהויבּען קוקען אויף יודען, אונ האָט געלאָזט זאָגען די דעפּוטאַטען, אַז אַלדינג וואס מען האָט אָנגערעדט אויף זייער פּאָלק איז אין זיינע אויגען בּטל ומבוטל, אונ אַז עס וועט בּיי קיינעם פון זיי קיין האָר ניט געקרימט ווערען. דאָ איז יאָ מקוים געוואָרען דער פּסוק: בּרצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו: ווענן גאָטט בּעגליקט אַמענשען ווערן פון זיינע שונאים אויך גוטע פריינד. דער איינציגער גראף מאלע, וואס האָט קיין יודען ניט געקאָנט אָנקוקען, האָט געמוזט די דעפּוטאַטען איבּערגעבּען נאפּאָלעאָן'ס רצון. אונ האָט זיי דערצעהלט ווי דער קייזער האָט מיט גרוים פערגניגען געלעזען זייערע תשובות, אונ אַצונד וויל ער נאָך, מאַקי פון זייער טובה ווענען, פאָדערן בּיי זיי איין ערבות אַז אַלדינג וואס זיי האָבּען געענטפערט וועט בּלייבּען פעסט, אונ אַזוי וועלען זיי זיך פיהרען אין זייער איינווענינג רעליגיאָז לעבען.

פון דעם ערבות, וואס נאפּאָלעאָן האָט געפאָדערט פון די דעפּוטאַטען, זענען זיי נאָר געוואָרען מלא שמחה, ווייל ער האָט זיי פאָרגעלעגט, אַז זיי זאָלען אין פּאריז בּעניי'הען אַ סנהדרין, וואס זאָל האָבּען צו שאַפען איבּער אַללע יודען פון דער גאנצער וועלט, אונ זיי האָבּען זיך געלאָזט איינרעדען, אַז דאס איז דער ערשטער שריט צו זייער אמת'ער פרייהייט, אונ אַז פון פראנקרייך וועט זיך אָנהויבּען די אמת'ע גאולה. אַוודאי האָבּען זיי זיך געמאַנט פראָהען בּיי דעם געדאַנק, אַז זייער אַלטע האָפנונג איז ווייטער בּעלעבּט געוואָרען, האָטש נאפּאָלעאָן האָט נאָר ניט געמיינט זיך אַריינלאָזען מיט זיי אין אַזעלכע ווייטע דרכים אונ האָט נאָר געוואָלט, אַז יודען זאָלען האָבּען אַ מיטעל פונקט, פון וואַנען עס וועלען אַרויסגעגעבּען ווערען פאַר זיי בּעשטימטע געזעצע,

און ער איז געוועהן זיכער אז דאס גאנצע פאלק וועט האבען צוטרויען צו א גרויסער פערזאמלונג, וואס וועט בעשטעהען פון רבנים, לומדים און אנדערע בכבודע מענשען. דערפאר האט ער געהייסען, אז די דעפוטאטען זאלען צושיקען בריעף צו אללע יודישע קהלות, זיי זאלען אויסקלויבען איין און זיבציג מיטגלידער פונ'ם סנהדרין, וואס זאלען בלייבען זיצען אין פאריז, און זאלען זיך פיהרען, ביי שאלות פסקנען און מאכען פערשיעדענע תקנות, פונקט ווי די סנהדרין אין די אלטע צייטען, ווען די יודישע מלוכה האט נאך געהאט איהר פריהריגע מאכט.

אז די דעפוטאטען האבען געשריבען אומעדום פון דעם גליק, וואס האט זיך פלוצלונג בעוויזען אין פראנקרייך, איז געווארען א שטארקער רעש, און אזוי ווי מען האט נאך ליעב יעדע זאך א ביסעל מגזם צו זיין פון דערוויטענס, און מען האט שוין לאנג געהערט, אז נאפאלעאן האט צוגעזאגט די יודען פון ארץ ישראל אז ער וועט זיי צוריק אויסבויען דעם בית המקדש, האט מען געגלויבט אז פון דעם נייעם סנהדרין וועט זיך עפים טאקי אנהויבען פאר יודען א רעכטע ישועה. נאר אין בערלין האבען די יודען דערפון חוזק געמאכט, און דאס איז מעהר געוועהן צו ליעב דעם, וואס זיי האבען זיך שוין גערעכענט פאר אמת'ע דייטשען, און זענען ברוגז געוועהן אויף נאפאלעאן פאר וואס ער האט געמאכט אזא תל פון זייער פאטערלאנד. פון אללע אנדערע ערטער האבען זיך געשיט ברכות אויף די קאפ פון די דעפוטאטען, וואס האבען די זכיה אזוי נושא חן זיין ביי נאפאלעאן, און מען האט שוין ארויסגעקוקט אויף גוטע בשורות און נחמות. ענדליך איז געקומען דער טאג, דער 9 פעברואר 1807, וואס די פערזאמלונג פון די סנהדרין האט שוין בעדארפט אנהויבען זייער ארבייט, די איין און זיבציג סנהדרין זענען בעשטאנען פון צוויי דריטעל רבנים, און די איבריגע זענען געוועהן לומדים און עשירים. ר' יוסף דוד זינצהיים, איז אויסגעקלויבען געווארען פאר „נשיא", דער אלטער זעגריר — פאר „אב בית דין", און ר' אברהם וויטא דיקאלאניא פאר „חכם". מיט גרויס פאראד זענען אללע סנהדרין אוועקגעגאנגען אין שול אריין, און דארט האט דער עולם אויסגעהערט צוויי פייערינע דרשות, וואס דער „נשיא" האט געזאגט אויף לשון קודש און דער חכם — אויף איטאליאניש, דערנאך האבען זיי זיך אללע פערזאמעלט אין ראטההויז און זייערע זיצונגען האבען זיך געעפענט. בעשאפטיגט האבען זיי זיך אייגענטליך נאר דערמיט,

וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט תַּקָנוֹת פַאר אַלֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע, דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען מִיט דִי תְּשׁוּבוֹת, וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען פְרִיהֶר גֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה; קֵיין גְרוֹיסֶע אַרְבַּייט אִיז דָאס נִיט גֶעוֶועהן, נָאר אַז מֶען הָאט זֵיי פוּן וַוייטֶענְס גֶעזֶעהֶען זִיצֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי לַאנְגֶע זַיידֶענֶע מַאנְטֶעל מִיט דִי דְרַייעֶקִיכְּדִיגֶע קַאפֶּלוּשֶׁען אוֹיף דִי קָאפּ, הָאט זִיךְ דֶער יוּד, וָואס הָאט לִיעבּ אָפְּט אַרוּמְצוּפְלִיהֶען מִיט חֲלוֹמוֹת, זֶעהר לַייכְט גֶעקָאנְט לָאזֶען אַיינְרֶעדֶען אַז פוּן יֶענֶער זַייט טְהִיר שְׁטֶעהט שׁוֹין מָשִׁיחַ אוּנ אַז הַיינְט – מָארְגֶען לָאזְט זִיךְ שׁוֹין אוֹיס דֶער בִּיטֶערֶער גָלוּת.

דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן, ווִי דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וֶוארְטֶעל, אַ גְרוֹיסֶער וָואלְקֶען נָאר אָהְן אַ קָאפּ רֶעגֶען. דִי סַנְהֶדְרִין הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז ווִי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען נָאר עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע זִיצוּנְגֶען, וֶועט נַאפָּאלֶעאָן אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְזָאגֶען זַיין רָצוֹן, אַז עֶר וִויל שֶׁענְקֶען דִי יוּדֶען פָאלְקָאמֶענֶע פְרַייהַייט אוּנ, קוּקֶענְדִיג אוֹיף אִיהם, וֶועלֶען דָאס אֵייגֶענֶע טְהוּן אוֹיךְ דִי אִיבְּרִיגֶע מְלָכִים פוּן אֵייְרָאפַּא; פוּן דִי אַלֶע זַאכֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ גָאר נִיט, אוּנ מֶען הָאט נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶערֶען פּוּנְקְט פַארְקֶעהְרְט, וָוארוּם נַאפָּאלֶעאָן הָאט זִיךְ וַוייטֶער צוּגֶעלָאזְט צוּ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, אוּנ הָאט אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין גוּטֶע מֵיינוּנְג וֶועגֶען יוּדֶען. נַאפָּאלֶעאָן הָאט אָבֶּער בֶּאֱמֶת דֶעמָאלְט קֵיינֶעם נִיט אִין זִין גֶעהַאט, דֶער קָאפּ אִיז אִיהם פֶערְטְרָאגֶען גֶעוֶועהן מִיט דֶער מִלְחָמָה, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט פְּרַייסֶען אוּנ רוּסְלַאנְד. אוּנ אַז ר׳ אַבְרָהָם פּוּרְטַאדָא אוּנ מָארִיץ לֶעוִוי פוּן נַאנְסִי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעכוֹילְט אַוֶועקְצוּפָאהְרֶען צוּ אִיהם אִין לַאגֶער אוּנ בַּיי אִיהם גֶעוָואהר וֶוערֶען וָואס עֶר טְרַאכְט וֶועגֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע הַבְ[...]יוֹת. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער טַאקִי נָאר גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי דָאזִיגֶע הַבְטָחוֹת, אוּנ דָאס נַיי[...] גֶעזֶעץ, וָואס נַאפָּאלֶעאָן הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט וֶועגֶען זֵיי, דֶעם 17 מֶאַרְץ 1808, הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַ סַךְ רֶעכְטֶע: אָהְן אַ פַּאטֶענְט פוּן דֶער מְלוּכָה הָאט קֵיין יוּד נִיט גֶעטָארְט מַאכֶען קֵיין שׁוּם מִסְחָר, אַלֶע זַיינֶע קָאנְטְרַאקְטֶען הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין וֶוערְטְה, וֶוען זֵיי זֶענֶען גֶעמַאכְט גֶעוָוארֶען אָהְן אַ בֶּעזוּנְדֶער עֶרְלוֹיבְּנִישׁ, אִיבֶּערְפָאהְרֶען פוּן אֵיין אָרְט אוֹיף׳ן אַנְדֶערְן הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט קֵיין רֶעכְט אוּנ רֶעקְרוּטֶען גֶעבֶּען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אַלֵיין, נִיט דִינְגֶען פַאר זִיךְ אַנְדֶערֶע, ווִי עֶס הָאבֶּען גֶעמָאגְט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע אַיינְוָואהְנֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. גֶעהֵייסֶען הָאט עֶס, אַז דָאס נַייֶע גֶעזֶעץ וֶועט בְּלַייבֶּען נָאר אוֹיף צֶעהְן יָאהר; עֶס אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן עֶס אוֹיסְצוּפִיהְרֶען, אוּנ

פאר די יודען פון באָרדאָ, פאריז און ליוואָרנאָ האָט מען נאר ניך געמוזט מאכען א היתר, און נאר די יודען פון די געוועזענע דייטשע פראווינצען האָבען ווייטער געמוזט פיהלען דעם טעם פון א געמוטשעט לעבען.

דערפאר איז גאר גוט געוואָרען די יודען פון וועסטפאלען, וואו נאפאָלעאָן'ס ברודער, זשעראָם באָנאפאַרט, איז געוואָרען קאָניג. ער האָט געהאט רעכטע יועצים, און צווישען זיי איז אויך געוועהן דער בעריהמטער יודענפריינד דאָהם, און ער האָט באלד אויסגעגלייכט די רעכטע פון אללע און האָט אפילו געהייסען שטרענג בעשטראָפען אזעלכע וואָס וועלען זאָגען איודען שלעכטע ווערטער. ר' מיכאל בער האָט ביי איהם בעקומען די בעסטע שטעללע און דעמאָלט האָט אין קאסעל אָנגעהויבען שפּיעלען א גרויסע ראָללע ר' ישׂראל יאקאָבזאָהן. וואָס האָט געעפענט אויף זיין רעכנונג אסך שולען און האָט געארבייט מיט אללע כוחות, אז די יודען זאָלען זיין געבילדעט. צו ליעב דעם איז ער געצוואונגען געוועהן צו נעהמען די גאנצע מאכט אין זיינע האנד און זיך אזוי פיהרען אז די רבנים זאָלען איהם הערען און מסכים זיין צו אלץ וואָס ער וועט טהון, און ער האָט עס אזוי ווייט געבראכט, אז אהן זיין ידיעה האָט מען אין שול קיין דרשה ניט געזאָגט און די פרומע האָבען האָטש ניט וועלענדיג געמוזט צו אלס מסכים זיין.

האָטש נאפאָלעאָן האָט א ביסעל צוריקגעהאפט פיעל רעכטע, וואָס די יודען פון פראנקרייך האָבען בעקומען אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן, פון דעסטוועגען האָט ער א גרויסע טובה געטהון די יודען, וועלכע האָבען געוואהנט אין די קליינע דייטשע מלוכות, ווייל דאָרט האָט עס געהייסען, אז פראנצאָזישע יודען זענען זעהר גליקליך, און מען האָט זיך פשוט אָנגעהויבען שאָמען מען זאָל זיי שטארק אונטערדריקען. דער הערצאָג פון באדען, קארל פרידריך, איז געוועהן דער ערשטער וואָס האָט די יודען פון זיין לאנד געגעבען רעכטע, האָטש גלייך מיט אללע אנוואָהנער האָט ער זיי ניט געמאכט און האָט זיי נאך געזאָגט א דעה, אז נאר די תורה און ניט דער תלמוד דארף ביי זיי זיין הייליג. אין פראנקפורט איז אויך געוואָרען א גאנצע פעראָנדערונג זייט דאס פראנצאָזישע חיל האָט פערנומען די שטאָדט. צום אָנהייב האָט זיך די לאגע פון די יודען גאר פערבעסערט, און דאָרט וואו דער יוד האָט פריהר ניט געטאָרט קיין איינציגען שריט ארויסגעהען פון דער געטאָ, און יעדער שכור האָט געמאָגט דעם שאנסטען בעל הבית מאכען דעם גראָסטען סקאנדאל, האָבען זיך איצט די יודען פערשפרייט איבער דער גאנצער

שטאדט, נאר אז עס איז געווארען שלום האט דער נ[illegible]ל, דער ערין הערצאג האלבערג, זיך גענומען ביסלעכוויז צו בעפעסטיגען דעם יודישען מעמד אונ האט עס געטהון ווי א בערעכענטער מענש, כדי די שונאים זאלען פער־שפארען שרייען. פון איין זייט האט ער געגעבען צו פערשטעהען, אז עס פאסט ניט מען זאל געגען יודען זיך בעדיענען מיט אלטע געזעצע, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער געמוזט זאגען די יודען, אז זיי מוזען זיך אליין פער־דיענען ליעבשאפט ביים פאלק מיט מעשים טובים. די יודען האבען ווידער פערשטאנען וואס מען ברויך, אונ אז דער מלוכה איז א ביסעל ענג געווארען אין געלד האבען זיי אריינגעטראגען 440,000 גולדען. דאס איז געוועהן דער בעס־טער בעוויז, אז זיי זענען געטריי, אונ אים יאהר 1811 האט מען זיי געשענקט אללע רעכטע. אין דעם אייגענעם יאהר האט אויך האמבורג בעפרייעט אללע יודען, אללע האבען נאכגעטהון אללע שטאדט פון ארום, אונ נאר אין איין לובעק איז עס צוגעגאנגען שווער, ווייל דארט האט מען פשוט ניט געקאנט קיין יודען, מען האט זיך גלאט אזוי געשראקען פאר זיי, אונ אז עס האבען זיך דארט בעזעצט די ערשטע זעקס אונ זעבציג יודישע משפחות, האט עס די שטאדט גערעכענט פאר א שטראף. ניך האט מען אבער פערשטאנען דעם טעות, אונ מען האט קיין חרטה ניט בעדארפט האבען. אויך אין ברעמען האבען די יודען בעקומען רעכטע. אונ דער הערצאג פון מעקלענבורג, פרידריך פראנץ, האט אפילו ערלויבט, אז יודען זאלען מאגען זיך משדך זיין מיט קריסטען. אפילו פרייסען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ דער קעניג פרידריך ווילהעלם דער דריטע האט געמוזט געבען יודען רעכטע, אונ האט זיי געלאזט פערנעהמען פראפעסאר־שטעלען. די דייטשע יודען האבען טאקי אין דער צייט פון דער מלחמה ארויסגעוויזען אזוי פיעל געטריישאפט, אז אפילו די ערגסטע שונאים זייערע האבען געמוזט מודה זיין, אז זיי זענען די נוצליכסטע איינוואהנער פונ'ם לאנד. דערצו האט נאך ר' דוד פרידלאנדער אונ נאך אנדערע בערלינער גבירים געלאזט זיך קאסטען א היבשע מטבע, וואו מען האט בעדארפט האט מען געגעבען א ברייטע נדבה, אונ ווען עס איז נאטהיג געוועהן האט מען ניט געזשאלעוועט צו געבען, אונ די לאגע פון די יודען אין פרייסען האט זיך שטארק פערבעסערט. נאר אין אסטערבייך, בייערן אונ זאכסען זענען די יודען נאך אלץ געשטאנען אין דעם אייגענעם ביטערן מעמד וואס פריהר. אז נאפאלעאן האט געמאכט מאקסימיליאן יאזעף פאר קעניג פון בייערן האט ער אפילו אויף דער

היסער שעה ארויסגעלאזט אבעפעהל, אז די יודען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די קריסטען, נאר קוים איז שטיל געווארען האט מען באלד אנגעהויבען לערנען פירושים ביז מען איז געוואהר געווארען, אז עס וועט קיינעם ניט הארען ווען די יודען וועלען, ווייטער בלייבען אין דרויסען. אין זאכסען האבען עטליכע געצאהלטע יודען געמאגט וואהנען אין דרעזדען און לייפציג, נאר מען האט מיט זיי אויסגענומען א תנאי, אז זיי טארען קיין שולען ניט בויען און קאנען האבען נאר מנינים, און אז די מלוכה מאג זיי צו יעדער צייט הייסען ארויספאהרען גאר אהן א סבה. אין אסטערייך איז אויך, נאך דעם קייזער יאזעף'ס טויט, געווארען די יודען גאר שלעכט און מען האט אנגעהויבען דערפרישען אלטע גזרות און רייסען ביי זיי אזעלכע נתינות אז זיי האבען עס גאר ניט געקאנט אויסהאלטען: ווער עס האט בעדארפט אפילו אויף א טאג אריינקומען קיין וויען האט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס, און די פאליציע האט מעהר ניט געהאט צו טהון ווי נאכצולויפען אין די גאסען יעדען יודען און פרעגען איהם אויף א פאס און אויף א צעטעל פון מס. חתונה האבען האט געמאגט נאר דער עלטסטער זוהן אין יעדער יודישער משפחה, און ווי באלד מען האט עובר געוועהן אויף דעם געזעץ איז מען בעשטראפט געווארען ווי פאר דעם גראסטען פערברעכען.

פרייסען און אללע אנדערע ארטער, וואו מען האט, צו ליעב פראנקרייך, אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען יודען, האבען אבער לאנג ניט געקאנט בלייבען ביים נייעם גאנג און טאקי זיך איינגעוויינען מיט דעם געדאנק, אז יודען זענען ניט ערגער פון אנדערע. און קוים איז אוועק די מורא פון נאפאלעאן, האבען זיי זיך געהאפט צום אלטען. און אים יאהר 1814 האט מען אין פראנקפורט ווייטער אריינגעטריבען די יודען אין זייערע בלאטיגע גאסלעך פון דער געטא. אין האמבורג האבען די שונאים אזוי אנגערייצט דאס פאלק אויף די יודען אז עס האט אפילו ניט געהאלפען וואס דער סענאט איז געוועהן פאר זיי. דאס איינענע האט זיך אויך געטהון אין האנאווער, ברוינשווייג און העסען, און בעזאנדערס אין ליבעק און ברעמען: דארט איז מען נאך מעהר אין כעס געוועהן אויף די יודען דערפאר וואס מען איז עטליכע יאהר געצוואונגען געוועהן זיי צו בעטראכטען ווי מענשען, און דערפאר האבען זיך געפונען בעלנים, וואס האבען געשריגען, אז מען דארף זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. דעמאלט האט אבער בעדארפט זיין דער וויענער קאנגרעס, און די וועלט האט ארויסגעקוקט, אז דארט וועט מען בעווארנען אללע שאלות

פון דער לעצטער צייט. אודאי האבען זיך אהין געווארפען די פראנקפורטער יודען און האבען טאקי געהאט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האבען זיי בעצאהלט מזומן געלד פאר זייער פרייהייט און קיינער האט זיי ניט געזאגט, אז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאר אויף צוויי-דריי-יאהר, און צווייטענס, האבען זיי געשריגען, אז אין דער צייט ווען דאס לאנד איז געוועהן אין סכנה האבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען און האבען שוין דערמיט אלליין פערדיענט מען זאל זיי רעכנען פאר אמת'ע דייטשע קינדער. דערצו האט נאך א ביסעל צוגעהאלפען דער יונגער ראטהשילד וואס האט נאך דעם פאטער'ס טויט נאך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, און נאך א גרעסערע טובה האט געטהון די באראנין פאני פאן ארנשטיין, וואס די גרעסטע שררות פלעגען קומען צו איהר און זי האט געפועלט ביי די מיניסטארען האַרדענבערג און מעטערניך אז זיי זאלען ביים קאנגרעס זיך אננעהמען פאר די יודען.

די גאנצע ארבייט איז אבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראנצאזישע מאכט האט פריהער אריינגעבראכט די פרייהייט, האט מען זיך באלד געהאפט צוריק, ווען מען איז נאר געוואהר געווארען, אז מען האט זיך שוין ניט מעהר פאר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאנץ איירָאפא געווארען א איבערקעהרעניש: דער פאפסט פיוס דער זיבעטע האט זיך גענומען נאך אמאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, ער האט געהייסען נייטהען די יודען זיי זאלען ווייטער הערען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע, און פון די שאנע הייזער, וועלכע זיי האבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאהר געקויפט אדער געדונגען אין די ברייטע גאסען פון רום, האט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער געטא. פון איטאליען האבען זיך אויך די דייטשען אראבגענומען א מוסר און האבען אנגעהויבען נאך מיט מעהר כח צו ארבייטען געגען די יודען, נאר זיי האבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאפט צום פאטערלאנד, און האבען געשריגען, אז נאר די דייטשען האבען דאס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאנד און אללע אנדערע פעלקער מוזען אנבויגען דעם קאפ. דעמאלט האט איינער פון די שונאי ישראל, א פראפעסאר פון דער בערלינער אוניווערזיטאט, פרידריך רוהס, ארויסגעלאזט א בוך און האט בעוויזען אז מען מוז די יודען שטארק האלטען אין די הענד, ארויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער און מאכען זיי אזוי שווער דאס לעבען אין לאנד אז זיי זאלען אלליין אנטלויפען. אין גאנץ דייטשלאנד האט מען זיך מיט דעם בוך ארומגעטראגען ווי מיט אן אבן טוב,

ווייל אַזוי איז געוועהן די מיינונג פונ'ם פאָלק וואָס איז געגאַנגען מיט דעם כּלל, אַז וואָס ערגער עס וועט זיין דעם יודען דאָס בעסער וועט זיין פאַר זיי. אַודאי האָבען די יודען פונ'ם קאָנגרעס אויך ניט געקאָנט האָבען קיין גרויסע ישועה: אויף'ס פּאַפּיער איז טאַקי געשטאַנען, אַז מען מוז געבען יודען אַללע רעכטע גאָר אַז עס איז געקומען צו עפּיס האָט מען אָנגעהויבען לערנען אַזוי פיעל פּרושים, אַז די יודען האָבען געדאַנקט גאָטט, וואָס מען האָט זיי שוין גאָר ניט געטשעפּעט און מען האָט זיי געלאָזט חאָטש לעבען אין ענגשאַפט און אָרעמקייט ווי פריהר.

זעהר אַ ביטערע צייט האָט זיך אָנגעהויבען פאַר די דייטשע יודען. עס איז אַזוי אויסגעקומען אַז דער וויענער קאָנגרעס, וואָס האָט קלאָמערשט בעוואָרענט די יודען, האָט געשטעלט דעם גנב ביי דער טהיר פאַר אַ שומר, און האָט געמאַכט אַז פּרייסען און אָסטערייך זאָלען אַכטונג געבען אויף די איבריגע קלענערע מלוכות און שטאָדט, מען זאָל דאָרט יודען בעהאַנדלען מיט יושר. ביי אַזעלכע צוויי שומרים האָט דער יוד געמוזט האָבען דאָס מזל פון דעם קינד, וואָס ווערד דערשטיקט צווישען דער אַקושערין און צווישען דער קימפּעטאָרען. אין פּרייסען איז דער נאָהמען „יוד" געוועהן בעדעקט מיט שאַנד און שפּאָט, אין אַ סך אָרטער האָבען יודען ניט געטאָרט וואָהנען, ניט פיהרען קיין מסחרים, ניט קויפען קיין הייזער ביי קריסטען, ניט אַרויספאָהרען פון דעם פּלאַץ וואו זיי האָבען זיך שוין געפונען, און איינער פון די היידעל־בערגער פּראָפעסאָרען פרידריך פריעס, האָט זיך ניט געשעמט אָפענטליך צו שרייבען, אַז עס איז ניטאָ קיין אַנדער מיטעל פּטור צו ווערען פון די יודען, נאָר מען זאָל זיי פערניכטען. נאָך ערגער איז געוועהן אין אָסטערייך, וואו די יודען האָבען געמוזט וואָהנען אין בעזונדערע גאַסען. קיין טיראָל האָבען זיי גאָר ניט געטאָרט אַריינשמעקען, אין באָהמען האָט מען זיי ניט געלאָזט זיצען אין דאָרפער, אין מאָהרען האָט מען פאַר זיי פערשלאָסען אַזעלכע האַנדעלס־שטאָדט ווי ברונן און אָלמוטץ, און ביי דעם אַללעמען האָט מען ביי זיי גערימען זעהר פיעל מס, סאָלדאַטען האָבען זיי געמוזט געבען, און דער יוד האָט געמאָגט דיענען דאָס גאַנצע לעבען איז ער גראָסער פון אַ אונטער־אָפיציער ניט געוואָרען. אַודאי אַז מען האָט געזעהען ווי פּרייסען און אָסטערייך בעהאַנדלען די יודען האָט מען פערשטאַנען, אַז שטאַרק פערדריסען וועט זיי ניט, ווען מען וועט ניט אַזוי ריכטיג אויספאָלגען דעם הסכם פון וויענער קאָנגרעס, און מען האָט זיך גענומען אָברעכנען מיט די יודען נאָך מיט מעהר אַכזריות ווי

אַ מָאל. פון לוּבֶּעק האט מען באלד אַרויסגעטריבּען פערציג יודישע מִשְׁפָּחוֹת, אונ בְּרֶעמֶען האט אויך געטהון דאס איינענע. פראנקפורט האט אויך געוואלט אַרויסטרייבען איהרע יודען, נאר דארט האבען זיך די יודען אַרויסגעשטעלט, אונ אַזוֹי ווי דער סענאט האט מורא געהאט, אַז לְפָנִים וועלען פּרייסען אונ אֶסטעררייך זיך מוזען אָננעהמען פאר די יודען, איז געבּליבען מען זאל אָנהויבען פרעגען שאלות וועגען קאנגרעס אַלליין, אונ מען האט זיך געווענדעט צו גרויסע פּראָפּעסאָרען פון בערלין אונ מארבורג מיט אַ בַּקָשָׁה זיי זאלען גוט בּעקלאהרען די זאך אונ אַרויסזאגען זייער מיינונג: צו האט נאר דער וויענער קאנגרעס רעכט געהאט זיך אַריינצומישען אין אַ שְׁאֵלָה, וואס איז נוֹגֵעַ דעם אינוועניגסטען לעבען פון דער שטאדט? די יודען האבען אויך ניט געשוויגען אונ דערמאלט האט דער יונגער בּארנע אָנגעשריבּען אַ פּאַפּיער, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען ווי ווייט די שׂוֹנְאִים זענען פון שֵׂכֶל אונ פון יֹשֶׁר. ניין יאהר האט געדויערט ביז די פּראָפּעסאָרען האבען געפּסקנט, אַזלויט די געזעצע פון אַ מָאל קאָנען די יודען ניט פאָדערן קיין שום רעכטע. דער פְּסַק האט אֲפִילוּ קיין מַמָשׁוּת ניט געהאט, נאר די שִׂנְאָה צו די יודען האט ער פערגרעסערט אָהן אַ שִׁיעוּר, מען האט קיין יודען ניט געלאזט קיין נאס דורכגעהען, אונ עס איז געבּאָרען געוואָרען אַ נייעס וואָרטעל, וואס מען פלעגט נאָכשרייען דעם יודען: „העפּ, העפּ“, דאס זענען די ראשי תֵּבוֹת פון די לאטיינישע ווערטער „Hierosolyma est perdito“ „ירושלים איז פערלארען“.

נאר מיט די ווערטער אַלליין רודף'ן יודען איז אָבער נִמְאָס געוואָרען אונ מען האט זיך מְיַשֵׁב געוועהן, אַז עס וואלט ניט געשאדט מען זאל שלאָגען אונ ראַבּעווען אויך. דעם אָנהויב האט מען געמאכט אין ווירצבורג, וואו דאס פאָלק איז אָנגעפאלען אויף די יודישע הייזער אונ קלייטען, געבּראָכען טהירען, געשלאָגען פענסטער, געראבּעוועט, געהרג'ט, אונ ווען עס קומט ניט אַריין קיין חַיִל וואלט געוועהן נאר אַ גרויסע שְׁחִיטָה. אויפ'ן אַנדערן טאָג האבען די איינוואהנער געבּעטען מען זאל זיי בּעפרייהען פון די יודען, אונ די מְלוּכָה האט זיך געפיהלט אַזוֹי שְׁוַואך אין מאכט אונ גערעכטיגקייט, אַז זי האט עס זיי צו ליעב געטהון, אונ פיער הונדערט אֶבְיוֹנִים האבען געמוזט אַרויס פון דער שטאדט אונ וואלגערן זיך אויף די פעלדער נאקעט אונ בּלויז, הונגעריג אונ דאָרשטיג. באלד האט מען זיך מיט די יודען אַזוֹי נוֹהֵג געוועהן אויך אין באמבערג, דארמשטאדט, מייניגנען, קארלסרוהע אונ אֲפִילוּ אין האמבורג. פראנקפורט האט זיך מִן הַסְתָּם אויך מְתַקְנֵא געוועהן

אין אנדערע שטאדט, דארט איז מען בּאַז געוועהן אויף די יודען נאך פון פריהר. אונ אחוץ דעם האט מען ארויסגעזוקט מען זאל אבּראַבּעווען ראטהשילד'ן, נאר אזוי ווי אללע שׂררות האבּען בּיי איהם געהאלטען זייער געלד האט מען איהם געמוזט אבּהיטען אונ צו ליעב דעם האט מען אריינגעשיקט זעהר פיעל חיל אונ מען האט ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. דאס אייגענע איז אויך געשעהען אין היידעלבּערג, וואו די שׂונאי ישׂראל האבּען זיך שטארק געוואלט צופיהרען די האנד. נאר צווייא מענשענפריינדליכע פראפעסארען, דויבּ אונ טהיבּא, האבּען צונויפגענומען אסך סטודענטען אונ האבּען בּעשיצט די יודען כּמעט מיט מסירת נפש.

פון דייטשלאנד האט זיך דאס פייער אריבּער געהאפּט אויך קיין דענעמארק, וואו די יודען האבּען שוין געלעבּט עטליכע יאהר גליקליך אונ פריי, נאר דארט האבּען זיך האטש געפונען פיעל מענשען, טאקי פון די איינוואהנער אלליין, וואס האבּען זיך אנגענומען פאר די יודען אונ אפילו די גייסטליכע האבּען זיי געשיצט. דערפאר האט מען אין בּייערן ארויסגעוויזען מעהר רציחה ווי אומעדום אונ דארט האבּען זיך שוין אבּגעזוכט אזעלכע מהמירים וואס האבּען געוואלט יוצא זיין די גרויסע מצוה פון יודען שלאגען מיט אללע הדורים: מען האט געבּרענט שולען צוריסען ספרי תורה אונ מען האט געמאכט א שהחיינו דארויף וואס מען האט בּעניהט די שאנע מדות פון צוריק מיט הונדערטער יאהרען.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט האט דער אויבּערשטער דוקא אזוי געפיהרט, אז יודען זאלען פון זיך ארויסגעבּען צוויי מענשען, וואס זיי רעכענט דייטשלאנד מיט רעכט פאר ליכטיגע שטערן, וועלכע האבּען ניט דערלאזט די דייטשען אין גאנצען זיך פערבּלאנזען אונ האבּען אנגעוויזען דעם וועג צו דער פרייהייט, וואס האט זיך אנגעהויבּען אים יאהר 1848 כּמעט פאר גאנץ איירופּא. דאס זענען געוועהן לודוויג בּערנע אונ היינריך היינע.

לודוויג בּערנע, אדער ליב בּרוך, איז געבּאהרן אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1786, זיין פאטער האט זיך גערעכענט פון די שאנסטע בּעלי בּתים פון דער פראנקפורטער יודישער קהלה. אז ליב איז נאך א קינד געוועהן האט מען שוין ארויסגעזעהען, אז זיין קאפּ טראכט אונ אונטערשיידעט פון גוט אונ שלעכט, ווי אין שטובּיגע אונ פאמיליען זאכען אזוי אויך אין אלס וואס בּעגעגענט איהם אין קלאס צווישען חברים אונ אויפ'ן גאס צווישען מענשען. ניט איינמאל איז איהם זיין יונג בּלוט צוקאכט געווארען, ווען עס פלעגען זיינע קריסטליכע

חברים מיט שפאט איהם נאכשרייען „יוד!“ ניט דערפאר וואס ער האט געדעכענט אז מיט דעם נאמען „יוד“ ברויך ער זיך טאקי שאמען, נאר ווייל זיין עהרליך יונג הארץ האט שוין דענמאלט געפיהלט די גאנצע אומזיסטע שנאה אונ די גאנצע אונגערעכטיגקייט, וואס עס ווערט אין דעם איינציגען ווארט אויסגעדריקט זיין גאנצעס פאלק. אזוי דערצאהלט ער אליין: „אז איך האב אמאל א רייזע פאס גענומען אין פראנקפורטער פאליציע, אונ ערגעץ א שרייבער׳ל האט מיר אריינגעשריבען אין פאס „יודע!“ האב איך געפיהלט וואס ער מיינט דערמיט. אונ מיין הארץ האט דעמאלט געזאגט: „ווארט, ווארט, איך וועל אייך אויך שרייבען אמאל אפאס אייך אללעמען, וואס איהר האט ליעב דעם אנדערן בלוט צו פערגיסען אונ פון איהם אבשפאטען!“

אונ זיין הארץ האט אמת געזאגט. בארנע האט ווירקליך דעם דייטשעשען פאלק באלד א פאספארט געשריבען אונ איהם בעצייכענט מיט אללע זיינע פרימעטעם, דאס הייסט: ער האט מיט זיין פייעריגער פעדער די דייטשען אויפגעוויזען אללע זייערע חסרונות אונ זייער אייגענע קנעכטישע לאגע; אבער ניט פון שנאה אונ ניט מיט נקמה האט ער עס געטהון, ווי ער האט אין זיינע קינדערשע יאהרען גערעכענט, נאר פון ליעבשאפט אונ רחמנות צו יעדען אונטערדריקטען ליידענדען מענשען. אונ פון זיין אמת׳ר ליעבשאפט צו פרייהייט אונ גערעכטיגקייט. די אונרעכט, שפאט אונ פערדרוס, וואס ער האט זיך אלס יוד גענוג אנגעליטען האבען איהם די אויגען געאפענט איינצוזעהן די אונגערעכטיגקייט וואס ווערט בכלל יעדען איינציגען געטהון, זיין לאגישער שכל האט באלד דערקענט, אז נאר דאריבער בעהאנדעלט דער דייטש זיין יודישען שכן אזוי נידריג אונ שלעכט, ווייל ער, דער דייטש אליין ווערט פון די גראָסערע פאר איהם אזוי בעהאנדעלט, דאריבער האט ער זיין גאנץ לעבען אונ דעם גאנצען כח פון זיין פעדער געאפפערט, דער וועלט צו ערקלארען וואס רעכט אונ אונרעכט הייסט, אונ האט געלערנט יעדען זיינע אייגענע מענשענרעכטע דערקענען אונ די אייגענע מענשענווירדע שאטצען אונ טהייער האלטען ער האט שטארק געהאפפט, אז נאר בילדונג, פרייהייט אונ אויפקלערונג קאנן זיין ליידענד פאלק העלפען, אונ ער האט מיט זיין בלוט פונ׳ם הארצען געשריבען דיזע האפנונג זאלל אויסגעפיהרט ווערן. דאס ליידען פון זיין פאלק האט איהם געלערנט פערשטעהען אונ פיהלען די ליידען פון יעדען ליידענדען אונ ער האט זיך דער גאנצער וועלט ליידענדע אוועקגעגעבען. אונ כדי מען זאלל ניט זאגען, אז זיין גאנצע כונה איז נאר זיך אליין אונ זיינע יודען

האט ער אים יאהר 1818 אין אפפענבאך אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין הארצען איז ער אבער א יוד געבליבען, געטריי זיין פאלק און האט נאך מיט מעהר מוטה און פייער פערטהיידיגט יודען אלס פריהער; ער האט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאזען, וואו ער האט ניט צו נישט געמאכט די שונאים'ס טענות און בעשולדיגונג געגען יודען. און דייטשלאנד האט אין איהם באלד דערזעהען, אז ער איז א גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואס דערמאנט א אהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאן אבער זאגען, אז ער האט נאך מעהר פאר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאר פאר דער העכערע קלאססע געוועהן, בארנע אבער האט געשריבען פאר אללע קלאססען, און אלץ וואס ער האט געשריבען האט דער גראסטער און דער קלענסטער געלעזען און פערשטאנען, און ביסלעכווייז האבען זיך זיינע ווארטער איינגעווארצעלט אין פיעל הערצער און האבען, מיט דער צייט, אויך די געווינשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האט געהאפפט. איבער זיין צו אפטען ארויסזאגען דעם אמת גאנץ אפען האט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאריז, און האט פון דארט זיינע בעריהמטע „פאריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האבען אין זייער צייט א גרויסען רושם געמאכט, און אזוי האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען און צו שטרייטען פאר דער פרייהייט און גערעכטיגקייט זיין גאנצען לעבען ביז זיין טויט. אים יאהר 1837 איז בארנע געשטארבען אין פאריז, נאר זיין נאמען און זיינע ווערקע לעבען נאך און וועלען נאך לאנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאלק און אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אנדערער און נאך גראסערער יוד איז היינריך היינע. געבאהרען אין דיססעלדארף אים יאהר 1799. ער האט ניט נאר א גראסערן טאלאנט געהאט פאר בארנען, אבער אויך א ווארעמערע ליעבעדערע יודיש הארץ האט ער געהאט פאר איהם. אין בארנען זעהען מיר נאר, אז ער איז א שונא פון דער אונגערעכטיגקייט וואס ווערט געגען יודען געטהון, נאר קיין בעזאנדערע ליעבשאפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אבער זעהט מען, אז ער האט יודען און יודישקייט אמת ליעב, אז ער פיהלט ווי זיין הארץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען און איינגעוואקסען און איהם איז ניט נאר ליעב דער יוד, אבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות און ליידען טויזענדער יאהרען. „צייטענווייז; זאגט היינע, פיהל איך מיך שטאלץ וואס איך געהער צו דעם געאדעלטען אוראלטען שטאם, וואס האט אזוי פיעל

געקאנט אויסלײדען אונ אריבערטראגען כדי זײן יחוס ניט צו פערקויפען!" איך זעה די גריכען, שרייבט ער, זענען נאר שאנע יונגלעך געוועהן, די יודען אבער זענען מאנגער געוואהן, גבורים, וואס לאזען זיך ניט בויגען, ניט נאר אמאל, אבער טאקי ביז היינטיגען טאג, האטש זיי האבען אזוי פיעל פער־פאלגונגען אונ צרות געהאט, אונ וואלט איך ניט האלטען דאס, וואס לייט נעהמען זיך איבער מיט זייער יחוס, פאר א גרויסע נארישקייט, וואלט איך מאגען אמת שטאלץ זיין דערמיט וואס מיינע עלטערן געהערן צו דעם "בית ישראל" אונ קומען ארוים פון העלדען וועלכע האבען זיך געלאזט פייניגען אונ זיינען אין פייער געגאנגען אויף קדוש השם, וואס איך קום ארוים פון יענע, וועלכע האבען די מענשען מיט גאט בעקאנט געמאכט אונ זיי די ערשטע מוסר געלערנט; פון דעם פאלק וואס האט אויף אללע געדאנקען פעלדער זיינע העלדען אויסגעשטעלט אונ פאר יעדען ליכטיגען שטראהל געגוג בלוט אונ קרבנות געגעבען!"

אין די יונגע יאהרען נאך איז ער צוגעשטאנען צו דער חברה יודישע יונגע לייט, וואס האבען געארבייט צו פערברייטערן בילדונג צווישען יודען אונ מיט צוארבייטען פאר ספעציאלע יודישע וויססענשאפט. מיט זיינע אללע חברים צוגלייך, האט ער אויך זיך אנגדר געטהון דאס יודישקייט גיט צו פער־בייטען פאר קיין גליקליכע שטעללע ביי דער רעגירונג אדער ביי איין אנדערן; אונ היינע האט טאקי אין דער יוגענד געלערנט אונ האט אלין געטהון צו דערקענען יודען אונ יודישקייט. אזוי זאגט ער אמאל: "דער גייסט פון דער יודישער געשיכטע ענטדעקט זיך מיר וואס א טאג מעהר אונ מעהר!" אונ צו בעוואונדערן אונ כמעט ניט צו פערשטעהען איז, וואס גראד אין דער צייט, וואס ער האט זיך געפיהלט צו יודענטהום צו געבונדענער ווי פריהער, האט ער זיך ליצלונג, דעם 28 טען יוני 1825 געלאזט טויפען. אבער דאס טויפען זיך האט יהם צו זיינע ברידער יודען נאך נאהענטער צוגעבונדען, אונ וואס עלטער ער איז געווארן, דאס ליבער אונ דאס טהייערער איז ביי איהם געווארען דאס יודענטהום. פאר דער ביבעל (תורה) האט ער קיין ווארטער געהאט זיין בע־וואונדערונג אונ אכטונג אויסצודריקען. "די יודען קאנען זיך טראסטען וואס זיי האבען נאר ירושלים אונ דעם בית המקדש פערלארען, ענטקעגען די תורה וואס זיי האבען ארויסגעראטעוועט איז זייער אבדה כמעט ווי גאר נישט! וואס אין מיר האט זיך צוריק אויפגעהאפט דאס געפיהל פאר אמונה, האב איך צו פערדאנקען אט דעם היליגען ספר! די ביבעל איז פאר מיר ניט נאר א טרייסט

אַלײן, אָבער אויך אַ זאַך װאָס איך בּעװאונדערע. אין דער יוגענד האָב איך משה רבּינו'ן ניט ליעב געהאַט, עס קאָן זיין, װייל איך בּין פערבּלענדעט געװעהן פון די גריכישע קונסט אונ איך האָב משה'ן ניט געקאַנט מוחל זיין, װאָס ער האָט פערבּאָטען בּילדער אונ סטאַטועען צו מאַכען. איך האָב אָבער ניט איינגעזעהן, אַז האָטש משה האָט אַללע געקינסטעלטע בּילדער פײנד געהאַט, איז ער אַללײן אָבער דער גרעסטער קינסטלער אין דער װעלט געװעהן. ער האָט זיין קונסט-גײסט בּענוצט, אַזוי װי די עגיפּטישע קינסטלער, נאָר װאָס גרויסע, אונצערשטערבּאַרעס אויסצובויען, אונ אַזוי װי יענע האָבען פון שטײנער אײבּיגע פּיראַמידען געבּוט, האָט משה, װאָס איז נאָך מעהר קינסטלער פאַר זיי געװעהן, גענומען אַ פאַמיליע פון פאַסטוכער אונ האָט פון איהר אַ פאָלק אויסגעבּויט, אַ פאָלק װאָס האַלט זיך אונ װעט זיך פיעל לאַנגער האַלטען פאַר די פּיראַמידען, אַ גרויס אײבּיג פאָלק, גאָטטעס פאָלק, װאָס דינט אַללע אַנדערע פעלקער אַלס מוסטער; יאָ, װאָס איז בּאֱמת אַמוסטער פאַר דער גאַנצער מענשהײט! משה, האָט דאָס פאָלק ישׂראל בּעשאַפען!—.. אונ אַזוי װי איך האָב אין אָנהייב משה'ן ניט פערשטאַנען, אַזוי האָב איך זיין װערק, די יודען ערסט שפּעטער בּעגריפען: די יודען װעלבען די װעלט האָט איהר בּעגריף פון אײן אײנציגען גאָט צו פערדאַנקען, די יודען, װאָס האָבען גאָטט'ס געבּאָט אונ זיין הײליגע לעהרע גערעטעט פון אַללע שטורעמס אונ מלחמות ניבער װי זײער לאַנד אונ לעבען, װי זײער פרײהייט אונ אונאַבּהענגיגקײט. אונ זיי, די יודען האָבען דעם טהײערן אוצר דער װעלט פרײ געגעבען, דער מענשהײט טרײסט אונ גליק צו פערשאַפען!” אין אַזאַ אַרט אײסערט זיך הײנע פיעל מאָל, װאוּ איהם קומט נאָר פאַר װעגען יודען אונ יודישקייט צו רעדען. זיין שיר „ר' יהודה הלוי” בּעװײזט װי ליעב די יודישע פּאָעזיע איז איהם געװעהן, אונ מען קאָן זאָגען: װען בּאָרנע האָט פאַר יודען געשטריטען, האָט אָבער הײנע די יודישע װאונדען געהײלט, אונ האָט יודישען מוטה געשטאַרקט אונ אויפ-געהײבען, אונ דערמיט אַללײן איז ניט אָבּצושאַצען דען װערטה פון זיין טהון אונ װירקען פאַר יודען. אַזוי װי בּאָרנע איז אויך הײנע בּעשערט געװעהן צו שטאַרבּען אין פּאַריז: ער איז געשטאָרבּען אים יאָהר 1854. נאָר װאָס װײטער אונ װײטער װערן זיינע װערקע אין דער װעלט אַלס בּעקאַנטער אונ בּעליבּטער. הײנעס שריפטען זיינען שוין אין אײגענטהום געװאָרן ניט נאָר פון דײטשען, נאָר זיי געהערן שוין דער גאַנצער געבּילדעטער מענשהײט, אונ זעלטען װען אַ פּאָעט איז נאָך אין דער װעלט אַזוי בּעליבּט געװאָרן, בּיי דעם גרעסטען װי

בַּיים קְלֶענְסְטֶען, אַזוֹי בֶּעלִיבְּט ווִי הַיינְטִיגֶעם פָּאפֶּעזֶע אִיז אוּנ וֶועט בְּלַייבֶּען. פַאר יוּדֶען הָאט עֶר גֶעווִיס זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען וֶוערְטְה, ווייל קֵיינֶער קָאנְן נִיט אָבְּ-לֵייגֶענֶען וָואס עֶר אַלְלֵיין הָאט זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען בִּיז אַ מִינוּט פַאר זַיין טוֹידְט גֶעזָאגְט, אַז עֶר אִיז אַ יוּד אוּנ שְׁטַארְבְּט אַ יוּד, אוּנ נָאךְ אַזֶעלְכֶע רֵייד וָואס עֶר הָאט אוֹיךְ אוֹיף דֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער וֶועלְט יְרוּשָׁה גֶעלָאזֶען, וֶוער קָאנְן עֶס אִיהם אָבְּלֵייקֶענֶען ? !

אַז דִי יוּדֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ אִיז אַזוֹי שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן הָאבֶּען זִיךְ אַ טְהֵייל פוּן זֵיי גֶעווָארְפֶען אוֹיף אַללֶע זַייטֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זוּכֶען הִילְף דָארְט, וואוּ דִי יְשׁוּעָה אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן ווַייט. דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַ מְשׁוּגָע'נֶער גַייסְטְלִיכֶער טְהָאמַאשׁ פֶּעשֶׁעל פוּן בְּרוֹינָוִיא, אִין אֶסְטֶע-רַייךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהר 1814 אַ בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע, וָואס הָאט אַלְלֵיין נִיט גֶע-ווָאוּסְט וָואס זִי ווִיל, נָאר אַזוֹי ווִי מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף'ן הָאט זִיךְ זֵייעֶר צָאהל פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז פִינְף טוֹיזֶענְד. צוּ זֵיי זֶענֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעמֵיינְט, אַז דוּרְךְ דֶער סֶעקְטֶע וֶועלֶען זֵיי גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען; דִי גַאנְצֶע סֶעקְטֶע הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט, זֶעהר אַ קוּרְצֶע צַייט, זֵיי זֶענֶען אַללֶע אַזוֹי ווַייט פֶערְקְרָאבֶּען, אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעווָאלְט קוֹילֶען אֵייגֶענֶע קִינְדֶער, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶערְמִיט, וָואס אִין פִינְף יָאהר אַרוּם אִיז שׁוֹין קֵיין זֵכֶר נִיט גֶעוֶועהן פוּן דֶער דָאזִיגֶער סֶעקְטֶע, וָואס הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען „דֶער יוּדִישׁ קְרִיסְטְלִיכֶער גְלוֹיבֶּען" אוּנ טְהָאמַאשׁ פֶּעשֶׁעל הָאט גֶעעֶנְדִיגְט זַיין לֶעבֶּען אִין אַ הוֹיז פוּן מְשׁוּגָעִים. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ קוּרְצֶער חָלוֹם אִין אַ גֶע-שְׁטֶערְטֶען שְׁלָאף פוּן אַ מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט נִיט וואוּ אַ קָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען: עֶר שְׁפַּארְט זִיךְ אָן אוֹיף אַ שְׁטֵיין, עֶס ווַייזְט זִיךְ אִיהם אוֹיס אוֹיפ'ן הִימֶעל אַ יְרִיד אוּנ עֶר הַאפְּט זִיךְ נָאר אוֹיף מִיט קָאפּ-וֶועטְהִיג.....

נִיט בֶּעסֶער הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער יוּדִישֶׁער חָלוֹם, וָואס הָאט אוֹיךְ מֶעהר נִיט גֶעדוֹיעֶרְט ווִי אַ פָּאר יָאהר. אִין אַמֶערִיקָא הָאט גֶעווָאהנְט אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער עוֹשֶׁר, ר' מָרְדְכַי עִמָּנוּאֵל נֹחַ, וָואס אִיז פְרִיהֶר גֶעוֶועהן אַמֶערִיקַאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער בַּיי דֶער מְלוּכָה פוּן תּוּנִיס, אַז עֶר הָאט גֶעהֶערְט פוּן דֶער ווַייטֶענְס וָואס פַאר אַ צָרוֹת עֶס טְרָאגֶען אִיבֶּער זַיינֶע בְּרִידֶער אִין אֵייראָפָּא אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַ פְּלַאן צוּזַאמֶען צוּנֶעהמֶען זַיינֶע צוּזְיֵיעֶטֶע אוּנ צוּשְׁפְּרֵייטֶע לַיידֶענְדֶע בְּרִידֶער קֵיין אַמֶערִיקָא אוּנ דָארְט מַאכֶען פוּן זֵיי אַ זֶעלְבְּסְטֶאנְדִיגֶע מְלוּכָה. ר' מָרְדְכַי עִמָּנוּאֵל נֹחַ הָאט בֶּעטְרַאכְט אַז אִין אַמֶערִיקָא זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן זֶעהר וֶועניג יוּדֶען, צְווֵיי קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען

עקסיסטירט אין נוי-יארק אונ נוי-פארט אונ ווייטער האט מען אין פיעל ערטער אפילו ניט געקאנט דאס געשטאלט פון א יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז אין אזא גרויסער שטאדט ווי ציניצינאטי האט זיך ערשט אים יאהר 1816 בעזעצט דער ערשטער יוד – א זייגערמאכער, אונ איינער פון די דארפסלייט האט איהם געבראכט א זייגער צו פערריכטען; אין עטליכע טאג ארום איז ער געקומען אבנעהמען זיין זייגער, האט ער געפונען די קלייט פערשלאסען אונ האט שוין גערעכענט, אז דער זייגערמאכער איז געווים אנטלאפען. אז ער האט זיך אבער אנגעהויבען צו פרעגען ביי די שכנים, האט מען איהם פערשטעהען געגעבען, אז היינט איז שבת אונ אזוי ווי דער זייגערמאכער איז א יוד האט ער זיין קלייט צוגעמאכט. מיט א שמחה איז ער צוריקגעקומען אין דארף אונ האט דער משפחה דערצעהלט אז אין שטאדט איז דא א יוד, אונ אז ער איז דערנאך אין א וואכען-טאג געפאהרען אבנעהמען דעם זייגער האט ער גע-מוזט מיטנעהמען זיין אלטע מוטטער, וואס איז געוועהן זעהר נייגיריג אונ האט געוואלט מיט איהרע אייגענע אויגען זעהן א זעלכען, וואס שטאמט ארויס פונ'ם אלטען יודישען פאלק. ביי אזא לאגע וואס די אמעריקאנער האבען אפילו ניט געוואוסט ווי א יוד זעהט אויס אונ ביי דער פרייהייט וואס אלע פעלקער האבען געהאט אין אמעריקא, איז דערפלאן ניט געוועהן אפילו קיין שלעכטער, אז יודען זאלען זיך בעזעצען אין דעם נייען אונ פרייען לאנד. נאר ר' מרדכי עמנואל נח האט, ווי עס שיינט, ניט געהאלטען פונ'ם פסוק: "והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד", אז מען דארף אנהויבען פון קליין אונ דערנאך ווערט עס שוין ממילא גרויס, ער האט געוואלט מיט א מאל אויפהויבען דאס יודישע פאלק אונ עס נאך מאכען פאר א בעל הבית אויף פרעמד ערד. עס איז טאקי געווארען א גרויסער רעש, אונ בעזאנדערס אז זיינע בריעף זענען אנגעקומען קיין אייראפא אונ ער האט בעשטימט, אז יעדער יוד זאל געבען א דאלאר א יאהר, דאס געלד זאל געהען אויף איבערצופיהרען דעם עולם קיין אמעריקא, אונ אכטונג געבען דארויף זאל א בעזונדער קאמיטעט אין פאריז. געהייסען האט עס, אז צו איהם זענען צוגעשטאנען פיעל רבנים, לומדים, באנקירען אונ געלעהרטע, ווי ר' אברהם וויטא די קולוניא פון פאריז, אנדראדא אונ גראדיז פון בארדא, מענדעזא פון לאנדאן, נונעץ קורדוזא פון גיבראלטאר, ר' אברהם בוסאק פון ליווארנא אונ נאך אנדערע גרויסע לייט. דער טאג וואס מען האט בעדארפט לעגען דעם ערשטען שטיין אונ אנהויבען בויען די ערשטע יודישע שטאדט אררט איז בעשטימט

געוועהן אויפ'ן 7 פעברואר 1826 אונ ר' מרדכי עמנואל נח האט טאקי געמאכט א גרויסע צערעמאניע אונ פון פיעל ערטער זענען זיך די אמעריקאנער צונויפ־געפאהרען צו דער יודישער שמחה אונ האבען מיט'ן גאנצען הארצען פערגינגען די יודען זיי זאלען זיך צושלאגען צו א אייגענער נחלה. עס איז אבער דערפון גאר ניט געווארען, אונ שפעטער מיט עטליכע יאהר האט מען פערגעסען אפילו דעם זכר פון דער שטאדט, אדער, בעסער געזאגט, פון דעם לופט־שלאס, וואס איז אומגעפאלען נאך עהדער מען האט איהם אויסגעבויעט. מיט די האנד קאן מען זיך גאר ניט נעהמען פאר דער צייט, אונ דער אמעריקאנישער ארד איז ניט געוועהן דער פלאץ, וואו די יודישע תבה זאל זיך קאנען אבשטעלען, ווען דער מבול האט נאך ניט אויפגעהערט אונ די בייזע וואלייעס טראגען זי אלס ווייטער אונ ווייטער....

---

5 די רעפארם אונ די יודישע וויסענשאפט.

(1818—1840 נאך קריסטוס געבורט).

זייט די פראנצאזישע יודען זענען געווואהר געווארען פון פרייהייט, אונ מענדעלסזאהן האט געוויזען די דייטשע יודען דעם וועג פון אויפקלעהרונג, האבען פיעל פון די אויפגעקלערטע אנגעהייבען נאכצוטראכטען, אז עס איז ניט גוט מען זאל ווייטער בלייבען ביי די אייגענע דינים אונ מנהגים, וואס זענען איבער־געגאנגען א ירושה פון טויזענד יאהר צוריק, אז עס זענען דא אסך זאכען וואס דער נייער דור וועט דארויף ניט וועלען אונ אויך ניט קאנען בעשטעהען, אונ אז עס איז גלייכער איינצופיהרען א ביסעל נייעס עהדער זיך האלטען פעסט אין דעם אלטען, אונ צו ליעב דעם זאלען פיעל זיך אבזאגען גאר אין גאנצען פון יודישקייט. אזוי האט מען זיך גענומען מאכען א רעפארם, דאס הייסט: איבער מאכען, אבשאפען אללע איבריגע זאכען, אויפטהון עפיס נייעס אונ נאטהיגעס אונ געבען דעם יודישקייט אזא פארם, אז יודען זאלען זיך קאנען אויסגלייכען מיט אללע אייראפאישע פעלקער.

דער ערשטער וואס האט זיך גענומען מאכען נייע ארדנונגען ביים דאווענען איז געוועהן ר' יעקב ישראל יאקאבזאהן, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן פארשטעהער פון די יודען אין וועסטפאלען. ער האט איינגעפיהרט, צוזאמען מיט די תפלות אויף לשון קדש, אויך דייטשע געבעטע, ער פלעגט

אַללֵיין דַרְשַׁנֶ׳עֶן אִין שׁוּל אוֹיף דַייטְשׁ, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען · אַז צוּ דְרַייצֶעהן יָאהר
זָאל מֶען פַאר דִי יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ מַאכֶען אַ מִין „בַּר מִצְוָה" אָדֶער קָאנְפִירְ-
מַאצְיָאן, דָאס הֵייסְט: זֵיי פֶערְהָארֶען צוּ וֵוייסֶען זֵיי דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה,
אוּנ זֵיי אוֹיךְ פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעבֶּען וָואס פַאר אַ דִינִים אוּנ מִצְוֹת זֵיי דַארְפֶען אָבְּ-
הִיטֶען. אַז יַאקָאבְּזָאהן אִיז, אִים יָאהר 1815, אַרִיבֶּער קֵיין בֶּערְלִין, הָאט עֶר
דָארְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער זַאל, צוּזַאמֶען מִיט׳ן בַּאנְקִיר ר׳ יַעֲקֹב בֶּעעֶר, דֶעם
פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען קָאמְפָּאזִיטָאר מֵאִיר-בֶּעעֶר, גֶעאֶפֶענְט אַ שׁוּל אוּנ
הָאט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהרְט אַיין אָרְגֶעל. אַזַא שׁוּל הָאט צוּ זִיךְ, מִן הַסְתָּם, צוּ-
גֶעצוֹיגֶען אַ סַךְ עֶדְלֶע יוּנְגֶע לַייט, אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעבִּילְדֶעט דִי
עֶרְשְׁטֶע פְּרֶעדִיגֶער יַעֲקֹב אוֹיעֶרְבַּאךְ, קְלֵייא אוּנ גִינְזְבּוּרְג. דִי פְרוּמֶע
הָאבֶּען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער
מְלוּכָה", בִּיז מֶען הָאט גֶעהֵייסֶען פֶערְמַאכֶען דִי שׁוּל. דֶעמָאלְט אִיז קְלֵייא
אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קֵיין הַאמְבּוּרְג אוּנ הָאט דָארְט גֶעאֶפֶענְט אַ נַייֶע שׁוּל, וָואס
אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען אַ סַךְ מֶעהר רֶעפָאמִירְט ווי דִי בֶּערְלִינֶער.

דִי בִּיטֶערֶע יוּדִישֶׁע לַאגֶע פוּן אֵיין זַייט, אוּנ דָאס וָואס דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע
הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּטְהוּן נַייעֶס, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט גֶעמוּזְט
פִיהרֶען דֶערְצוּ, וָואס דָאס לוֹמְדוּת אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ דִי גְרוֹיסֶע יְשִׁיבוֹת פוּן
פְּרָאג, פְרַאנְקְפוּרְט, אַלְטוֹנַא, מֶעטְץ, פוּרְטְה אוּנ הַאבֶּערְשְׁטָאדְט,
וואוּ טוֹיזֶענְדֶער יוּדִישֶׁע בַּחוּרִים הָאבֶּען פְרִיהר גֶעשֶׁאפְּט זֵייעֶר גַאנְץ חֲרִיפוּת,
זֶענֶען כִּמְעַט גֶעבְּלִיבֶּען לֶעדִיג. אֲפִילוּ אִין פוֹילֶען הָאט זִיךְ דֶער צָאהל פוּן דִי
לוֹמְדִים פֶערְקְלֵיינֶערְט אוּנ גֶעשַׁ״ס׳ט אוֹיף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען נָאר פִיעֶר רַבָּנִים:
ר׳ מָרְדְכַי בֶּענֶעט פוּן נִיקָלְשְׁבּוּרְג, ר׳ יַעֲקֹב לִיסַא, ר׳ עֲקִיבָא
אֵייגֶר אוּנ ר׳ משֶׁה סוֹפֵר. דִי דָאזִיגֶע רַבָּנִים אָבֶּער הָאבֶּען אִין זִיךְ נִיט גֶעהַאט
דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען פַאר מַנְהִיגִים פוּנ׳ם גַאנְצֶען דוֹר, זֵיי הָאבֶּען מֶעהר
נִיט גֶעוואוּסְט נָאר זֵייעֶרֶע שַׁאֲלוֹת אוּנ פּוֹסְקִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דִי אַללֶע,
וָואס גֶעהֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ פַאר גְרוֹיסֶע אַפִּיקוֹרְסִים, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער
זֵיי מַחֲזִיר לְמוּטָב צוּ זַיין, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גָאר נִיט כְּדַאי מִיט זֵיי הָאבֶּען צוּ
טְהוּן. דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען טַאקִי מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט נָאר מֶען זָאל זֵיי
לָאזֶען טְהוּן רוּהִיג זֵייעֶר אַרְבַּייט, אוּנ אַז ר׳ משֶׁה סוֹפֵר הָאט זִיךְ עֶפִּיס יָא גֶע-
וָואלְט פְּרִיוֶוען אוּנ אָנְהוֹיבֶּען מִיט זֵיי אַ מִלְחָמָה, אִיז יַאקָאבְּזָאהן נִיט פִיל גֶע-
וֶועהן אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ צוּ דִי רַבָּנִים פוּן דִי קְלֵיינֶערֶע

שטאדט און בעטען ביי זיי איין הסכמה אויף די אללע אויפטהועכצען פון דער רעפארם, דעם שליח איז באלד געראטהען אריבערצושלעפען אויף זיין זייט צוויי רבנים: ר' אהרן חארין פון אראד און ר' משה קוניץ פון אפען. עס איז אבער שפעטער צוגעקומען דער רעפארם א בעשיצער פון אזא זייט, וואס מען האט עס גאר ניט געקאנט ערווארטען; איינער פון די פרימסטע לומדים אין דייטשלאנד, ר' אליעזער ריסער, איין איידעם פונ'ם רב ר' רפאל כהן און זיין רעכטע האנד, איז אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די האמבורגער „פרומע", וואס האבען געשריגען, אז די אויפגעקלארטע מיט זייערע נייע שולען מאכען א תל פון יודישקייט, און האבען אנגעהויבען דרינגען, אז עס איז גאר קיין עולה ניט ווען מען דאווענט רוהיג, געלאסען מיט א שאנעם נוסח, און ניט מיט קיין קולות און געוואלדען, ווי אין די קלייזלעך. אזוי האט די שול־רעפארם בעקומען מעהר קראפט, און ביסלעכווייז האבען אנגעהויבען אין די נייע שולען צו קומען בעלי בתים פון געוועהנליכע סוחרים. אים יאהר 1820 האבען די בערלינער און האמבורגער סוחרים, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען אויפ'ן יריד קיין לייפציג און האבען דארט געמוזט בלייבען די גאנצע ימים נוראים, געאפענט דארט א קליין שולכען אויף דעם שטייגער פונ'ם האמבורגער טעמפעל, און מאיר־בער, וואס איז נאך דעמאלט געוועהן גאר א יונגער מאן, האט אימיסטען אנגעשריבען די מוזיק פון עטליכע תפלות פאר'ן קאהר. שפעטער מיט אפאר יאהר האבען זיך אזעלכע שולען געאפענט אויך אין קארלסרוהע, קאניגסבערג און ברעסלויא.

אז די האמבורגער פרומע האבען געזעהען ווי די אויפגעקלאהרטע הויבען אן אזוי וואקסען און זייערע רבנים זענען ניט אים שטאנד געגען זיי עפיס אויסצופיהרען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אויפנעהמען פאר רב און פארשטעהער א בעריהמטען למדן, וואס איז אי א בן תורה, אי ניט פרעמד פון בילדונג, כדי ער זאל וויסען וואו מען קאן טרעפען די שוואכע זייט פונ'ם שונא און זאל זיך קאנען געגען די רעפארמירטע ארויסשטעלען. דער גורל איז געפאלען אויף ר' יצחק בערנאס, און אזוי ווי ער איז טאקי געוועהן אמת קלוג און פרום האט ער זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין מחלוקת און האט ביסלעכווייז אליין אנגעהויבען מאכען נייע ארדנונגען, ביז ביידע צדדים האבען אויפגעהערט איינער דעם אנדערן נאכצוקוקען און יעדער האט אין זין געהאט זיינס. אזוי האט ר' יצחק בערנאס שטילערהייד געארבייט, אז צווישען די האמבורגער יודען זאל ווערען שטיל.

אין דער איינענער צייט האט מען אנגעהויבען הארען פון ר׳ יצחק נח מאנהיימער, דעם ערשטען פרעדיגער פון וויען, וואס האט כמעט פיערציג יאהר פערנומען זיין שטעללע און אללע האבען איהם ליעב געהאט, סאי פרומע, סאי אויפגעקלערטע. אז מען האט אין וויען געעפענט אים יאהר 1826 דעם ערשטען טעמפעל און מען האט אראבגעבראכט מאנהיימער׳ן, האט מען באלד פון איהם געהערט נאר איין ווארט „שלום”, ווייל ער האט פערשטאנען, אז כל זמן די אויפגעקלערטע וועלען שטעהען אבגעזאנדערט פונ׳ם פאלק און די פרומע וועלען קוקען אויף זיי קרום, וועט פון דער גאנצער רעפארם קיין תכלית ניט ווערען. דערפאר האט ער געדרונגען אז מען טאר ניט האפען, און אז עס איז גלייכער צו געהען מיט א מיטעל-וועג, כדי אללע זאלען זיין צופרידען. מאנהיימער האט געוויזען, אז מען קאן זיך בעגעהען אהן א ארגעל, אבי עס זאל ניט זיין קיין געשריי וועגען חלול שבת, און ער האט רעכט געהאט. דער דרך פון שלום האט איהם געהאלפען צו ווערען דער פארשטעהער פון דער גאנצער יודישער קהלה און, אויף איהם קוקענדיג, האבען די קהלות פון פעשט, פראג און אנדערע שטאדט אויך איינגעפיהרט „קאהר-שולען” און די אויפגעקלערטע האבען אומעדום אנגעהויבען שפיעלען א ראללע.

דעמאלט האבען דריי יונגע לייט, ר׳ יום טוב ליפמאן, אדער לעאפאלד צונץ, עדוארד גאנז און ר׳ משה מאזער, געמאכט א בעזונדער חברה אויף צו ארבייטען וועגען דער יודישער וויסענשאפט. זיי האבען טאקי באמת געמיינט, אז די גאנצע שנאה צו יודען נעהמט זיך נאר דערפון, וואס זיי זענען ניט געבילדעט און קוים וועט די זונן פון אויפקלערונג שיינען איבער זיי וועט די שנאה לחלוטין פערשווונדען ווערען און אללע וועלען זיי מקרב זיין ווי ברידער. דעם טעות האבען אויך אנדערע געבילדעטע יודען געהאט שפעטער מיט א סך יאהרען נאך אין עטליכע ערטער; עס איז אודאי ביטער געווארען אויפ׳ן הארץ, ווען ניט קיין צארטליכע האנד האט אויפגעוועקט פונ׳ם דרעמעל און געגעבען אנצוהערען אז מען דארף פערגעסען א נארישען חלום, ווי זיס ער זאל ניט זיין, נאר קיין רעה איז קיין מאל דערפון ניט ארויסגעקומען: די וויסענשאפט האט דערוויל צווישען יודען דערגרייכט זעהר א שאנע מדרגה און חכמה איז שטאנדיג געוועהן און וועט עביג בלייבען דאס בעסטע צירונג פאר׳ן יודען. אויך דעמאלט האבען די אללע, וועלכע האבען אונטערגעשטיצט די קליינע חברה, ניט בעדארפט קיין חרטה האבען. פון די יונגע שוואכע בוימעלעך זענען געווארען פעסטע איינגעווארצעלטע בוימער

מיט טהייערע פּרות, אוּנ גאר גיך האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע גרויסע לייט ווי ר׳ יצחק מרדכי יאסט, וועלכער האט דער ערשטער זיך גענומען שרייבען די געשיכטע פון יודען ביז צו דער נייער צייט, ר׳ נחמן קראכמאל, דער בעריהמטער פילאזאף, וואס האט אנגעשריבען א ספר „מורה נבוכי הזמן״, ר׳ שלמה יהודה ליב ראפאפארט דער פראגער רב, וואס האט מיט זיין לעבען בעוויזען, אז בילדונג שאדט ניט צו פרומקייט, אונ ר׳ יוסף פערל, וואס האט געעפענט די ערשטע יודישע שולע אין טארנאפאל אונ האט גאליציען געמאכט פאר איין ארט פון תורה אונ חכמה.

נאר האטש די יודען האבען אזוי געארבייט אויפ׳ן פעלד פון וויסענשאפט, האט מען זיי אין דייטשלאנד נאך גוט פיינד געהאט אונ פון קיין רעכטע האט מען גאר ניט געטארט דענקען. די דייטשע מלוכות האבען ניט געוואלט זיך א משל נעהמען פון פראנקרייך, וואו מען האט אים יאהר 1830, ווען עס האט געהערשט לואי-פיליפ, אויסגעגלייכט אללע רעליגיאנען אונ דאס לאנד האט אויף זיך גענומען צו צאהלען שכירות די יודישע רבנים גלייך מיט די גייסט-ליכע אונ אויסהאלטען די ראבינערשולע, וואס מען האט צוריק מיט א יאהר געעפענט אין מעץ. אז עס פלעגען זיך אמאל יא געפינען עדלע מענשען, וואס האבען ניט געקוקט אויף זייער כבוד אונ האבען אויפגעוועקט די שאלה וועגען דער יודישער לאגע, האט מען זיי פערשריגען, אונ מען האט זיי ניט געלאזט קיין ווארט רעדען. אזוי איז אויך געוועהן אין פראנקפורט, ווען מען האט אין סענאט געוואלט האטש מאכען א היתר וועגען יודישע חתונות אונ מבטל זיין דאס אלטע געזעץ, וואס האט ערלויבט נאר דעם עלטערן זוהן אין א יודישער משפחה חתונה צו האבען: צוויי דריטעל פון די סענאטארען זענען געוועהן געגען דעם אונ די איבריגע האבען געמוזט אנבויגען די קאפ. די דאזיגע פינסטערע צייט, ווען יודען האבען, דאכט זיך, בעדארפט פערלירען דעם לעצטען מוטה, האט אבער דוקא אויפגעמונטערט איין יודען ער זאל אוועק-לעגען אללע זיינע כוחות אונ זאל אנהויבען א מלחמה פאר זיינע ברידער מיט אויסוועניגסטע שונאים. דאס איז געוועהן ר׳ גבריאל ריסער, א מענש וואס האט ניט אויפגעהערט דאס גאנצע לעבען ליעב צו האבען זיין פאלק מיט א אמת׳ער הייסער ליעבע אונ איז ניט מיעד געווארען צו זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער ביז ער האט אלליין זוכה געוועהן צו זעהען פאר זיין טויט אים יאהר 1860, די דייטשע יודען גאר אין א פרייהליכען מצב. ניט וועניגער פון ריסער׳ן האט אויך געארבייט זיין חבר, דער דאקטאר ר׳ שלמה לודוויג שטיינהיים,

וואס האט מיט זיינע שירים געשטארקט דעם יודען און חזק געמאכט פון דעם, וועלכער האט זיך דערשראקען פאר'ן ערשטען שטורמווינד און האט זיך געזוכט א בעהאלטעניש צווישען פרעמדע און ניט צווישען די זייניגע.

אין יענער צייט האט אויך די העבראישע שפראכע אנגעהויבען בליהען: ר' שמואל ליב גאלדבערג פון טארנאפאל האט געאפענט א זשורנאל „כרם חמד" און די בעסטע יודישע געלעהרטע, צווישען זיי אויך צונץ און ר' מיכאל זאקש, זענען געווארען זיינע מיטארבייטער. דעמאלט האט אויך שארק קונה שם געווען מיט זיינע ספרים ר' יצחק שמואל רעדזשיו פון גארץ, און אויף איהם קוקענדיג, איז אין איטאליען געווארען א גאנצע חברה פון העבראישע שרייבער, צווישען וועלכע עס האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט גהירונדי, דער רב פון פאדוא, אלמאנצי, איינער פון די גרעסטע גבירים, ר' שמואל וויטא דעלא־וואלטע, א דאקטאר פון מאנטוא, און ר' שמואל דוד לוצאטו, דער דירעקטאר פון דער ראבינער־שולע אין פאדוא. אים יאהר 1837 האט אויך דער דאקטאר לודוויג פיליפזאהן, וואס איז שפעטער געווארען רב אין מאגדעבורג, אנגעהויבען ארויסצוגעבען „די צייטונג דעס יודענטהומ'ס" און האט ביז זיין טויט, מעהר פון פינפציג יאהר, ניט ארויסגעלאזט די פעדער פון דער האנד.

אזוי האבען די יודישע געלעהרטע ניט אויפגעהערט צו ארבייטען, און זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז ווי באלד די יודען וועלען זיך בילדען און וועלען ניט זיין פערגראבט, וועט זיי דאך בעסער ווערען און אלע אנדערע פעלקער וועלען ניט עביג קאנען פערלייגנען זייער ווערטה. דערפאר האט יעדער פון זיי רוהיג, אהן רעש געטהון אלדינג וואס ער האט גערעכענט פאר נוטצליך און נאטהיג צו דעם ציעל, וואס אלע האבען געהאט פאר די אויגען. ניט שטאנדיג איז אבער געווען שטיל אין דער יודישער געלעהרטען־וועלט. צוויי גרויסע לומדים, וואס זענען פון קינדווייז אן געוועהן חברים, זענען זיך צוגאנגען אין פערשיעדענע דרכים, און עס האט זיך צווישען זיי אנגעהויבען א מחלוקת, ניט חלילה וועגען פערזאנליכע שנאה, נאר א אמת'ע מחלוקת לשם שמים. דאס זענען געוועהן ר' אברהם גייגער, וואס איז ארויסגעקומען פון א גרויסער רבנישער משפחה, און ר' שמשון רפאל הירש. וואס איז אויפגעוואקסען ביי עלטערן־סוחרים פונ'ם מיטלען גראד. אייגענטליך, ווען מען זאל רעכענען אז קינדער טהוען שטאנדיג נאך אלטערע, וואלט גייגער זיך בעדארפט האלטען אין די רבנישע גאנג און הירש וואלט בעדארפט זיין גאר

א היינטיג-וועלטיגער; צום סוף איז אויסגעקומען פונקט פערקעהרט: גייגער האט זיך ניט געוואלט בעגעהען נאר מיט א קאהר-שול און מיט עטליכע נייע צערעמאניעס, ער האט טאקי געשריגען, אז מען דארף אומוואר־פען דעם גאנצען בנין וואס די רבנים האבען די לעצטע צייט אויסגעבויעט אהן א פלאן און אהן א ארדנונג; הירש ווידער האט ניט געלאזט אנרירען אפילו איין אות פון׳ם "שלחן ערוך" און האט געדרונגען, אז קוים וויל מען איין שטיינדעל צונעהמען מוז דאס גאנצע הויז איינפאלען, און דער יוד וועט נאר בלייבען אין דרויסען און וועט סוף כל סוף מוזען ערגיץ אין דער פרעמד זיך אריינבעטען אין שכנות. ביידע האבען זיך געהיצט, ביידע האבען מיט פייער ארויסגעזאגט זייערע פערקעהרטע מיינונגען, נאר ביידע זענען געוועהן הייסע יודען, ביידע האבען גלייך ליעב געהאט זייערע ברידער און יעדער האט גערעכענט זיי צו העלפען מיט איין אנדער דרך.

דער גלאנצענדער צושטאנד פון דער יודישער וויסענשאפט האט אויך קריסטליכע געלעהרטע איינגעגעבען חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט לשון קודש, און מיט בעזאנדער לויב מוז מען דערמאנען די נאהמען פון צוויי גרויסע לייט: פראנץ דעליטש, וואס האט זעכציג יאהר כסדר זיך אבגעגעבען מיט העב־ראיש, און אדאם מארטינע. זיי האבען, צו ליעב דער יודישער וויסענ־שאפט, אויך ליעב בעקומען דאס יודישע פאלק, און ביי יעדער געלעגענהייט האבען זיי מיט פערגניגען ארויסגעוויזען ווי זיי שאצען די יודען און האפען, אז דאס יודישע מזל וועט נאך אמאל שיינען ווי פריהר, אזוי ווי עס פאסט טאקי פאר א פאלק מיט אזא טהייערער ירושה, ווי די תורה און איהר עבינע היילינע שפראכע.

---

6 ר׳ משה מאנטעפיארע און די בלוטבעשולדיגונג פון דמשק.

(1885—1840 נאך קריסטוס געבורט).

דער שרעקליכער בלבול, וואס האט ווי א דונער געטראפען אים יאהר 1840 די יודען פון דמשק, און צוזאמען מיט זיי אללע זייערע ברידער אויף דער גאנצער וועלט, און די ישועה וואס איז געקומען דורך א מענשען וואס האט אין זיין לעבען קיין היילינערס ניט געוואוסט פון צדקה און מעשים טובים, דאס אלדינג

האט אזוי צונויפגעבונדען דאס אומגליק פון דמשק מיט דעם זכר פון ר׳ משה מאנטעפיארע, אז מיר מוזען פריהר, עהדער מיר דערצעהלען די געשיכטע פון דער עלילה, זאגען עטליכע ווערטער וועגען דער גרויסקייט פון דעם צדיק, וואס האט צו זיך דערווייל קיין גלייכען ניט אין דער גאנצער געשיכטע פון דעם לעצטען יאהר הונדערט.

די משפחה מאנטעפיארע שטאמט ארום פון איטאליען. דעם 8-טען חשון 1784 איז געבוירען געווארען ר׳ משה אין ליווארנא ביי ניט קיין רייכע עלטערן. זיין פאטער וואס האט שטאנדיג געוואהנט אין לאנדאן, איז געוועהן א מיטעלער בעל הבית, בעפאללען מיט א סך קינדער. ער איז פון דעסטוועגען געוועהן בכח צו געבען זיין זוהן איין ארענטליכע ערציהונג, און ווי ער האט נאר געענדיגט די שולע איז ער פרייוויליג אביינגעטרעטען אין מיליטער און האט זיך גיך אויסגעדינט פאר א קאפיטאן. די לאגע פון די יודען אין ענגלאנד איז אבער אין יענער צייט געוועהן אזוי טרויעריג, אז מאנטעפיארע האט ניט געקאנט מעהר בלייבען אין דיענסט און האט זיך געמוזט נעהמען צו מסחר. עטליכע יאהר האט ער געארבייט אין א גרויסען קאנטאר און האט דערווייל חתונה געהאט מיט יהודית, דער טאכטער פונ׳ם רייכען און געבילדעטען סוחר ר׳ לוי כהן, וואס האט איהם געגעבען אזוי פיעל נדן, אז ער האט באלד געקאנט אויספיהרען צו ווערן בערזענמעקלער, וואס דעמאלט האט מען געמוזט בעצאהלען פאר אזא שטעלע ביז צוועלף טויזענד רובעל. דורכ׳ן ווייבס צד איז מאנטעפיארע געווארען א קרוב צו דער משפחה ראטהשילד, ווייל יהודית׳ס א שוועסטער חנה האט חתונה געהאט מיט ר׳ נתן מאיר ראטהשילד, און האט אנגעהייבען ארבייטען פאר זייער האנדעלס-הויז. עס האט גאר ניט לאנג געדויערט און מאנטעפיארע וואס האט קיין קינדער געהאט האט זיך ערווארבען אזא קאפיטאל, אז ער האט זיך געקאנט ענטשליסען אוועקצווארפען אללע געשעפטען און זיך נעהמען גוטס צו טהון פאר דער וועלט, דיענען דעם לאנד און ברענגען נוטצען דעם פאלק. ער האט שוין געהאט זיין שלאס אין ראמסגעט, וואס צו ליעב דעם האט ער דאס גליק געהאט בעקאנט צו ווערען מיט דער קעניגין וויקטאריע, וועלכער איז נאך אין יענער צייט געוועהן פרינצעסין און פלעגט אפט קומען שפאצירען צו איהם אין גארטען. צוויי מאל האט מען איהם אויסגעקליבען אויף די גרעסטע שטעללען אין לאנד, און ער האט געארבייט מיט אללע כוחות צו בעווייזען, אז ניט אומזיסט האט מען איהם אזוי ליעב. קיין זאך איז פאר איהם ניט שווער געוועהן, און אז מען איז אים

יאהר 1860 אין סיריען אנגעפאללען אויף די קריסטען אונ מען האט אומעדום פון זייערטוועגען צונויפגענומען נדבות האט ער זיך ניט געפוילט, בײ 76 יאהר, צו נעהמען אויף זיך די מיה אונ האט אלליין אין עטליכע טאג געזאמעלט א פערטעל מילליאן רובעל.

נאר ווען זיין גוטסקייט האט זיך תמיד ארויסגעוויזען בײ יעדער געלעגענהייט בעת נאהטבעדירפטיגע האבען געזוכט הילף האט ער דאך זיין עדעל הארץ אוועקגעשענקט אין גאנצען זיינע ברידער. זיין ערסטע נסיעה קיין ירושלים איז געוועהן אים יאהר 1827 אונ פון דעמאלט אן איז ער זיבען מאל געוועהן אין ארץ ישראל. דעמאלט האט מען נאך ניט געוואוסט פון קיין אייזענבאהנען אונ אויף די שיפען איז מען אויך ניט זיכער געפאהרען, פון דעסטוועגען האט זיך מאנטעפיארע ענטשלאסען זיך צו לאזען אין לאנגען אונ געפאהרליכען וועג מיט זיין צארטליך ווייב יהודית, וואס האט ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען אפילו אויף איין טאג אונ זי האט גערעכענט, אז זי איז מחויב מיט איהם צו טהיילען פרייד אונ לייד צוזאמען. גאטט האט אויך געבענשט זייער פאהרען, אונ אומעדום וואו זיי זיינען נאר געקומען האט מען זיי מקבל פנים געוועהן אונ ארויסבעגלייט מיט ברכות אונ לויב פאר זייער גרויסע צדקה. אים יאהר 1838 האבען זיי וויטער זיך געזעגענט מיט לאנדאן אונ זיי האבען זיך געלאזט קיין פאלעסטינא, נאר אין מאלטא האט מען זיי געגעבען צו וויסען, אז דארט איז ארויס א גרויס הולאת אונ מענשען פאללען אין די גאסען. מאנטעפיארע האט אנגעהייבען צורעדען יהודית זי זאלל צוריקפאהרען קיין לאנדאן, נאר זי האט דערפון אפילו ניט געוואלט הערן. אויף פסח זיינען זיי געקומען קיין צפת אונ דער נאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים, אונ דעמאלט איז שוין בײ מאנטעפיארע געבליבען די דעה צו מאכען שולען אונ גרינדען קאלאניען פאר יודישע ערדארבייטער. נאר אזוי ווי סיריען איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון מצרים, איז מאנטעפיארע אימיסטען צוריקגעוועגס געפאהרען דורך אלכסנ־דריען אונ האט זיך דארט פארגעשטעללט דעם שני למלכות מחמד־עלי. ער האט איהם בעקאנט געמאכט מיט זיין פלאן, ווי אזוי ער האפט אויפצוהייבען דעם שטאנד פון די יודען אין ארץ ישראל מיט בילדונג אונ ארבייט, אונ האט אנגעהייבען שטארק נאכדענקען ווי אזוי ער זאלל אויספיהרען זיין פלאן וועגען די שולען אונ קאלאניען אין פאלעסטינא; נאר פלוצלונג איז געווארען איין איבערשלאג: עס האבען זיך אין סיריען אנגעהויבען שרעקליכע רדיפות אונ יודען האבען דארט בעדארפט נאר איין אנדער הילף.

מאנטעפיארע איז אויך געוועהן צוויי מאל אין רוססלאנד: דאס ערסטע מאל ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען אים יאהר 1846 אונ דאס אנדערע מאל אים יאהר 1872 ביים קייזער אלכסנדר דעם צווייטען. ביידע מאל איז זיין פאהרען ניט געוועהן אומזיסט, ווייל ער איז זעהר געפאללען אונ ער האט מיט זיינע רעד געפועל'ט פיעל טובות פאר יודען · מען דערצאהלט אפילו, אז ער האט אזוי ווייט נושא חן געוועהן ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען, אז ער האט איהם בפירוש געזאגט, אז ער וועט איהם צוליעב טהון אונ קוקען אויף זיינע ברידער נאר מיט אנדערע אויגען, ווענן זיי וועלן האטש אביסעלע אהנליך זיין אויף איהם · ער האט איהם אויך געבעטען ער זאל זיך מעהר בעקענען מיט די רוססישע יודען טאמער וועט ער קאנען האבען א ווירקונג אויף זיי אונ זיי וועלן אוועקוואַרפען זייערע פעהלער. מאנטעפיארע איז טאקי צוליעב דעם אריינגעפאהרען אין פיעל יודישע שטאדט, ער האט צוטהיילט זעהר פיעל צדקה אונ אומעדום, וואו ער איז נאר געקומען איז ביי יודען געוועהן א גרויסער יום טוב. דאס אייגענע האט ער אויך געטהון אים יאהר 1867, ווען די רומענער זענען אנגעפאללען אויף די יודען אין בוקארעשט, מען האט צובראכען די שול אונ עס איז געווארן א מרידה אין גאנצען לאנד. די טהרערן פון זיינע דערשלאגענע ברידער האבען איהם שוין אראבגעבראכט קיין רומעניען, אונ די מלוכה האט איהם געמוזט צוזאגען, אז מעהר וועלען אזיינע זאכען ניט געשעהן. יעדע נסיעה זיינע אין ארץ ישראל האט פערבעסערט די לאגע פון די יודען, אונ אים יאהר 1854 איז איהם אויך געראטהען צו קויפען ערד פאר א קאלאניע, מאכען מאדכענשולען, א בקור חולים, אונ ער האט דארויף פארנוטצט 50,000 דאללאר וואס א אונבעקאנטער עושר פון ניי-ארלעאן ר׳ יהודה טורא האט צוואה געלאזט פאר׳ן טויט, מען זאלל זיי איבערשיקען צו מאנטעפיארע׳ן אונ ער זאלל מיט דעם געלד טהון ווי ער פערשטעהט ·

אים יאהר 1862 איז מאנטעפיארע געבליבען איין אלמן אונ גאנץ ענגלאנד האט בעדויערט דעם טויט פון דער פרומער יהודית וואס איהר קבר געפינט זיך אין ראמסגעט ביי דער שוהל. מאנטעפיארע האט געלאזט שטעללען א טהייערע מצבה, וואס איז פונקט אזוי געמאכט געווארן ווי דער שטיין פון דער מוטטער רחל'ס קבר אויפ'ן וועג פון בית לחם. דאס האט ער געטהון מיט דער כונה, אז דער שטיין זאלל איהם שטאנדיג דערמאנען אין זיין טייער ארץ ישראל אונ אין זיין געליעבט פאלק, וואס זייט ער האט פערלארן זיין געטרייעסטען פריינד לעבט ער נאר פון זייערטוועגען · עס האט טאקי געדויערט נאר א קליינע צייט

האט מען ווייטער דערהערט א געשריי פון אומגליקליכע און זיינע ארעמע ברידער האבען צו איהם גערופען. דאס איז געוועהן אים יאהר 1863 אין מאראקא, וואו יודען האבען שוין דארט פון לאנג אן געליטען און, אז מען האט נאך אויף זיי אויסגעטראכט אז זיי האבען דערהרג'עט א שפאניער, האט זיך אויף זיי אין גאנצען אויסגעגאסען דער צארן און מען האט אנגעהייבען מאכען פון זיי א תל. איין יודען האט מען באלד פארמשפט צום טויט, עטליכע האט מען איינגעזעצט און די איבריגע האט מען גלאט בערויבט און געלאזט נאקעט און בלויז. די יודען האבען שוין דארט געהערט, אז אין ענגלאנד איז דא א וואהל־טהאטיגער יוד וואס איז גרייט זיך מפקיר צו זיין פאר זיין פאלק, און אז דאס וואסער איז שוין צוגעקומען צום האלז האבען זיי איהם געגעבען צו וויסען. אים שבת איז דער בריעף אנגעקומען צו מאנטעפיארע און זונטאג איז ער שוין געלאפען צום מיניסטער ער זאלל טעלעגראפירען צום ענגלישען קאנסול מען זאלל דארט בעשיצען די יודען. אין עטליכע טאג האט ער זיך פערטיג געמאכט צו דער נסיעה, ער איז אריינגעפאהרען קיין פאריז און האט איבער־גערעדט מיט'ן קייזער נאפאלעאן דעם דריטען, דערנאך איז ער אראבגעפאהרען קיין מאדריד און האט זיך געזעהן מיט דער קאניגין איזאבעללא, און טאקי אין איין וועג האט ער זיך אראבגעהאפט קיין סעווילא און האט גענומען א בריעף ביי'ם פאטער פונ'ם שפאנישען קאנסול, וואס האט בעשולדיגט די יודען אין דער רציחה. אוודאי האט שוין נאך דעם מאנטעפיארע ווענינ געהאט וואס צו ארבייטען, און ווי ער איז נאר געקומען האט מען באלד די יודען בעפרייהעט. מאנטעפיארע האט זיך שוין אבער געוואלט בענוצען מיט דער רייזע, ער זאלל איבערהויפט א טובה טהון די יודען אין מאראקא, און דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אריינצופאהרען אין דער מדינה, זיך צוקוקען מעהר צום לעבען פון זיינע ברידער און זיך דערנאך פארשטעללען דעם סולטאן און רעדען פאר איהם א גוטווארט. אבט מעת־לעת כסדר האט ער זיך געמוזט שלעפען ביי טאג און ביי נאכט, אין די גרעסטע היצען אין טיעפסטען זאמד, און חאטש ביי אכציג יאהר האבען איהם שוין די כוחות ניט געקאנט אזוי דיענען, איז איהם פארט קיין זאך ניט שווער געוועהן. דער סולטאן האט שוין געוואוסט פון איהם און האט איהם אויפגענומען מיט א כבוד פון א מלך, ער האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויף, ער האט מיט איהם די גאנצע צייט שפאציערט און האט איהם צוגעזאגט צו בעווייזען חסד די יודען. פון דעמאלט אן איז זייער מעמד אויך בעסער און זיי געפינען שוטץ ביי דער מלוכה.

אויסצורעכענען אללע טובות וואס מאנטעפיארע האט אין זיין לעבען געטהון יודען איז זעהר שווער; מען קאן נאר זאגען, אז עס איז ניטא איין רעכטע זאך וואס איז נוגע יודען אדער אללע מענשען בכלל, וואס ער זאלל פאר איהם ניט טהון אלין וואס ער האט געקאנט. דערפאר איז זיין נאמען אזוי גרויס, אז זיין הונדערטיאהריגער געבורטסטאג איז געוועהן א יום טוב כמעט ביי דער גאנצער וועלט. דערפאר האט מען ביי זיין טויט ארויסגעזעהען, אז חאטש ער איז מיט קינדער ניט בעגליקט געווארען האט איהם גאטט געבענשט מיט א גאנץ פאלק, וואס בעוויינט איהם אצונד זעהר ווי אייגענע קינדער וואס זענען נאך איהם אזוי ווי יתומים געבליבען אונ וואס זיין זכר וועט בלייבען לברכה ביי יודען נאך אין שפעטערע דורות.

נאר מעהר פון אללע זאכען וואס ר' משה מאנטעפיארע האט אין זיין לאנג לעבען אויפגעטהון איז געוועהן די הילף וואס ער האט געבראכט די יודען פון דמשק, אין אזא ביטערער צייט, ווען זיי זענען אללע געוועהן אין דער גרעסטער סכנה אונ שונאים האבען זיך נאך געוואלט בענוצען מיט'ן אומגליק כדי דער פלעק זאל פאלען אויפ'ן גאנצען יודישען פאלק. אין דמשק איז געוועהן א קאטאלישע קירכע, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון פראנקרייך, פלוצלונג איז דעם 5 פעב־רואר 1840, פערפאלען געווארען א גייסטליכער טהאמאש צוזאמען מיט זיין דיענער, אונ מען האט ניט געוואוסט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען טהאמאש פלעגט זיך בעשעפטיגען מיט מעדיצין אונ דערפאר פלעגט מען איהם אפט זעהען ארומגעהען איבער דער שטאדט שפעט ביי נאכט אונ גאנץ פריה, אונ ער איז, ווי מען זאגט, אויסגעוועהן אללע לאכער. אז ער איז דא פלוצלונג פערשוואונדען געווארען, האט מען געגעבען צו וויסען דעם פראנצאזישען קאנזול ראטי־מענטאן, א רשע מרושע, וואס האט שוין לאנג ארויסגעקוקט ער זאל זיך קאנען נוקם זיין אין די יודען, אונ חאטש עס איז קיין סוד ניט געוועהן, אז צוריק מיט עטליכע טאג האט זיך טהאמאש געקריגט מיט איין אראבער אונ יענער האט אפענטליך געשריגען, אז ער וועט פון זיינע האנד ניט ארויס, האט ראטי־מענטאן באלד ארויסגעלאזט א קלאנג, אז אין דער רציחה זענען די יודען שולדיג. ער האט אויף זיין זייט געניינט דעם גובערנאטאר שעריף־פאשא, עס האבען זיך אבגעזוכט עדות וואס האבען טהאמאש'ן קלאמערשט פריהר מיט א נאכט געזעהען אין א יודישער גאס, אונ עס האט זיך אנגעהויבען א גאנצע חתונה, מען האט דאך אבער בעדארפט האבען עפיס א תירוץ, עס

זָאל קֵיינֶעם נִיט קָשֶׁה זַיין פַאר וָואס דִי שְׁטִילֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע יוּדֶען, וָואס מֶען הֶערְט עֶפִּיס נִיט. אַז זֵיי זָאלֶען אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט מֶעסֶערְס אִין דִי גַאסֶען אוּנ הַרְגֶענֶען מֶענְשֶׁען, הָאבֶּען גָאר אָהן אַסִבָּה גֶעקוֹילֶעט אַנַייסְטְלִיכֶען, אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען בִּלְבּוּל, אַז דָאס אִיז גֶעטְהוּן גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם. זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. קֵיין בֶּעזָאנְדֶערֶע בֶּעוַוייזֶע הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס אַ יוּדִישֶׁער רוֹפֵא הָאט זִיךְ מֶעהר דֶערְשְׁרָאקֶען וִוי אַנְדֶערֶע אוּנ זַיין פָּנִים הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען בְּלַאס, אִיז שׁוֹין אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חֲשַׁד אַז עֶר אִיז דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ. מֶען הָאט דֶעם רוֹפֵא אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעחַאפְּט דִי עֶרְשְׁטֶע פִינְף הוּנְדֶערְט שְׁטֶעקֶענְס אוּנ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלֶע טָאג אַזוֹי צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען, וֶוען עֶר וֶועט שְׁוַוייגֶען, הָאט עֶר גֶעאֶפֶענְט דָאס מוֹיל אוּנ הָאט גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט. עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ, צְוַוייטֶענְס, הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעוִויזֶען זִיבֶּען פוּן דִי בְּכָבוֹד'סְטֶע אוּנ רַייכְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם צוּזַאמֶען דֶערְהַרְגֶ'ט דֶעם נַייסְטְלִיכֶען. מֶען הָאט בַּאלְד, מִן הַסְתָּם, אַיינְגֶעזֶעצְט דִי אַלֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, צְוִוישֶׁען וֶועלְכֶע אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אֵיינֶער אַ זָקֵן, אִיבֶּער אַכְטְצִיג יָאהר, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָנְטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים. אַחוּץ הוּנְדֶערְטֶער שְׁטֶעקֶענְס, וָואס מֶען הָאט מִיט זֵיי צוּבְּרָאכֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע בֵּיינֶער, הָאט מֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט גָאר אַ אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶען עֹנֶשׁ: מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען אוֹיף דִי פִּיס אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען מֵעֵת לְעֵת כְּסֵדֶר, אוּנ אַז אֵיינֶעם הָאבֶּען זִיךְ דִי אוֹיגֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלֶעפֶּען אוּנ עֶס הָאט אִיהם גֶעצוֹיגֶען צוּ דְרֶעמְלֶען, הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד דִי סָאלְדַאטֶען מִיט פְרִישֶׁע קוֹלַאקֶעס דֶערְמָאנְט אַז מֶען טָאר נִיט שְׁלָאפֶען. עֶס אִיז גָאר קֵיין כֹּחַ נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען אַזֶעלְכֶע יִסוּרִים, אוּנ מֶען הָאט גֶעוִויס גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט זֵיי אוֹיךְ בְּרֶענְגֶען דֶערְצוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין. עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעסֶער עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שְׁטַארְבֶּען עֶהֶדֶער אַרוֹיפְצוּוַארְפֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף זֵייעֶר פָאלְק אַזַא בִּיטֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. דֶעמָאלְט אִיז שֶׁערְף־פַאשַׁא, וָואס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּן רַאטִי־מֶענְטָאן, שְׁטַארְק אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען וִוי וַוייט זַיינֶע אַכְזָרִיוּת קָאן גֶעהֶען. קוֹדֶם כֹּל אִיז עֶר מִיט זַיינֶע סָאלְדַאטֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַ הוֹיז פוּנ'ם גְרֶעסְטֶען יוּדִישֶׁען גְבִיר, אוּנ הָאט פָּשׁוּט דֶערְפוּן אַ תֵּל גֶעמַאכְט, וַוייל עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, קְלָאמֶערְשְׁט, אַז עֶר זוּכְט דָארְט דֶעם

טויטען קארפער פונ'ם גייסטליכען און צו ליעב דעם האט ער צוואָרפען די שטוב און א גאנצע משפחה איז געבליבען ליעגען אויף דער גאס. אויסער דעם האט ער צונויפגענומען זעכציג יודישע קליינע קינדער, פון דריי ביז צעהן יאהר, און האט זיי אללע פערשפארט אין א בעזונדער חדר און האט ניט צוגעלאזט קיין עסען; די אומגליקליכע מוטטערס זענען געשטאנען פון ווייטענס און האבען געהערט דאס געוויין פון די הונגעריגע פיצעלעך, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל מען האט ביי זיי געפאדערט זיי זאלען זיך גאר מודה זיין. אז א יודישער יונגער מאנן האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און איז געקומען צום גובערנאטאר און האט איהם געוואלט דערווייזען, אז טהאמאש'ן האט מען אין דער לעצטער נאכט געזעהען ביי א טירקישען סוחר, האט מען איהם אזוי געשלאגען, אז אין עטליכע שעה ארום האט ער גאטט די נשמה אבגעגעבען. ראטי-מענטאן פון זיין זייט איז דערווייל ניט מיעד געווארען צו זוכען נייע בעווייזען געגען די יודען, און אז מען האט ערגיץ געפונען א פערפוילטען ביין און א אלטע שמאטע האט ער באלד געפועלט ביי זיינע דאקטוירים און זייגע שטאנדיגע עדות, מען זאל זאגען, אז דאס איז איינס פון טהאמאש'ס גליעדער און א שטיק פון זיין היטעל. די נייע בעווייזע האבען ווייטער געפיהרט דערצו וואס מען האט אללע מאל איינגעזעצט אנדערע בעלי בתים און מען האט זיי געשלאגען טויט-שלאג. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די יודען, ר' יוסף לאניאדא, איז טאקי געשטארבען אונטער די האנד פון די תליינים, דער אנדערער, ר' משה אבולאפיא, האט זיך קוים אבגעראטעוועט דאס לעבען דערמיט וואס ער איז איבערגעגאנגען צום מחמדנישען גלויבען, און די איבריגע האבען געזאגט וואס מען האט זיי געהייסען אבי מען זאל ניבער מאכען פון זיי איין סוף. מען האט אריינגעשלעפט אויך דריי רבנים פון דמשק און אפילו די שאנסטע משפחה פרחי, וואס אללע איינוואהנער האבען פאר זיי דרך ארץ געהאט. נאר ראטי-מענטאן האט זיך נאך אלץ ניט געוואלט בערוהיגען און האט געטהון אזעלכע גרויזאמקייטין, אז סוף כל סוף האט עס דער אסטערדייכישער קאנזול מערלאטא ניט געקאנט צוזעהען, און האט זיך געפרווט א ביסעל אנצונעהמען זיך פאר די יודען, נאר פאר דעם שריט איז ער אלליין געוועהן אין סכנה ווייל ראטי-מענטאן האט אויף איהם אנגערייצט דאס פאלק, און אז מען האט אנגעהויבען באבעוען די יודען האט מען ביי איהם אויך אויסגעשלאגען די פענסטער, און דאס איז געוועהן א ווינק, אז צו קיין יודישער זאך טאר מען זיך ניט מישען. ראטי-מענטאן האט

אויסער דעם געלאזט איבערזעצען אויף אראביש א בוך, וואס ווייזט אויס, אז יודען דארפען טאקי בלוט אויף פסח, און אזוי האט ער געפועלט ביי שעריף-פאשא ער זאל פארשטעלען דעם מושל פון מצרים, מחמד עלי, אז די יודען זענען טאקי שולדיג אין דעם טויט פון טהאמאש'ן און אז זיין בלוט האבען זיי בענוצט צו די מצות.

אז עס איז בעשערט געווען דאס אומגליק זאל זיך פערגרעסערן, האט זיך דער בלבול בעדארפט אין דער אייגענער צייט פערשפרייטען אין עטליכע ערטער. אויף דער אינזעל רהאדוס, וואס האט אויך געהערט צו טירקיי, האט זיך ביי א גרעק אויפגעהאנגען א קינד פון צעהן יאהר, און חאטש אללע האבען געוואוסט, אז דאס קינד האט זיך אליין דאס לעבען גענומען, האבען די קריסטען געמאכט א געוואלד, אז די יודען האבען עס דערהרג'ט. דאס איז געווען א צוגאב צו דער מעשה פון דמשק און עס האבען זיך באלד אנגעהויבען רדיפות אין גאנץ סיריען און טירקיי. כמעט אין יעדער שטאדט האבען די יודען געהאלטען די נשמה אין די האנד און האבען מורא געהאט מען זאל פון זיי ניט מאכען א תל. ווייל בעלנים אויף ראבעווען זענען געווען זעהר פיעל אי צווישען גריכען, אי צווישען די טירקען. אין דיאבאר, ניט ווייט פון דמשק, האט דאס פאלק צובראכען די יודישע שול און צוריסען אללע ספרי-תורה; מען האט דאס אייגענע געוואלט טהון אויך אין ביירוט, נאר דארט האט עס דער האללאנדישער קאנזול ניט דערלאזט.

מערקווירדיג איז דאס, וואס מיט דער בלוטבעשולדיגונג פון דמשק איז געשעהען דאס אייגענע, וואס עס קומט אמאל פאר ביי א גרויסער שרפה: עס ברענט דאכט זיך אויף איין ארט און עהדער מען קוקט זיך אום האט שוין דער ווינד פערטראגען עריגץ עטליכע רעכטע פונקען און דאס פייער שפארט שוין אן גאנץ ווייט. כמעט אין א חודש ארום ווי עס איז ארויסגעקומען דער בלבול פון דמשק האט מען אין פריסען, אין דער געגענד פונ'ם רהיין, אויך זיך געפרובט ארויסווארפען פונקט אזא חטא אויף די יודען, נאר עס איז ניט געראטהען. א קריסטליך מאדעל פון ניין יאהר האט זיך אנגעהויבען טשעפען צו א יודען אז ער האט איהר צושטאכען דאס לייב און האט געצאפט איהר בלוט; איהרס א ברודער'ל פון זעכס יאהר האט זיך געשווארען, אז ער איז אליין געשטאנען דערביי און אזוי ווי דערמאלט איז נאך גראד פערפאלען געווארען א אלטער קריסט, האט מען געשמאק אנגעהויבען שמיעסען, אז

דאס איז די יודענס ארבייט. מען האט זיך אבער באלד גענומען צו חוקר ודורש זיין אונ מען איז געוואהר געווארען אז די גאנצע זאך איז פאלש. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער פערפאלענער קריסט לעבט גאר אונ מען האט איהם אומיסטען זיך געהייסען בעהאלטען כדי מען זאל זיך קאנען צופיהרען די האנד מיט די יודען; א חוץ דעם, אז די דאקטוירים האבען גענומען בעטראכטען דאס מאדעל האבען זיי געזעהען, אז זי האט זיך נאר אויסגעשמירט מיט בלוט, אונ אז דאס לייב איז אפילו ניט געוועהן צודראפעט. אודאי איז דער אמת ארויס ווי בוימאהל אויפ'ן וואסער אונ מען האט נאך שטרענג בעשטראפט די מוסרים אונ די פאלשע עדות, וואס האבען אנגעמאכט דעם גאנצען טא־ראראם.

דאס וואס מען האט אבער געקאנט מאכען אין פרייסען אין עטליכע טאג איז שווער געוועהן אויסצופיהרען אין דמשק אין עטליכע חדשים. אין פרייסען האבען שוין לאנג די יודען אין פריידען דערצעהלט דעם נס וואס איז מיט זיי געשעהען — אין דמשק אבער האבען זיי כמעט די גאנצע האפנונג פערלארען, ווייל זיי האבען זיך ניט געהאט צו וועמען צו ווענדען. שעריף־פאשא האט זיי געמוטשעט אונ געהאלטען אין תפיסה אונ ראטי־מענטאן האט אזוי געארבייט, אז אפילו אין פראנצאזישע צייטונגען איז בעשריבען געווארען דער חטא פון די יודען אין די שרעקליכסטע פארבען, אונ אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער בעריהמטער שרייבער טהיער, וואס איז דעמאלט געוועהן מיניסטער אונ איז אים יאהר 1871 געווארען פרעזידענט. האט אנגעהויבען שלעכט קוקען אויפ'ן יודישען פאלק. אז דאס וואסער איז שוין אבער געקומען איבער דעם האלז, אונ דאס געשריי פון דמשק האט דערגרייכט צו די יודישע גבירים אין די גרויסע אייראפאישע שטאדט, האט ר' משה מאנטעפיארע דער ערשטער אנגעמאכט א געוואלד, אז מען מוז ארויפברענגען די מלוכות פון ענגלאנד, פראנקרייך אונ אסטערייך זיי זאלען זיך אננעהמען פאר די אומגליקליכע יודען׳ צו איהם זענען באלד צוגעשטאנען אין לאנדאן — ראטהשילד, סאלאמאנס אונ גאלדשמיד, אין פאריז — דער יודישער מיניסטער אכיל פולד, אונ דער בעריהמטער אדוואקאט אדאלף קרעמיע, וואס איז דערנאך צוויי מאל געוועהן מיניסטער אין פראנקרייך. אין אמשטערדם — דער פרומער ר' הירש לעהרן, אונ אללע האבען זיך גענומען ארבייטען צו דערוויזען ווי פאלש דער בלבול פון דמשק איז. אין איין צייט האבען זיך געווארפען קרעמיע צו

דער פראנצאזישער מלוכה, מאנטעפיארע, צו דער ענגלישער, און מיט אסטערייך האט מען ניט בעדארפט אזוי פיעל ארבייטען, ווייל דער קאנזול פון דמשק האט נאך פריהר מודיע געוועהן קיין וויען וואס פאר א רציחה דארט געהט פאר. פון לאנדאן, פאריז און וויען האט מען באלד געגעבען א ווינק דעם סולטאן, אז מען איז ניט צופרידען וואס ער דערלאזט אזא עולה, און ער האט תיכף געהייסען מען זאל חוקר ודורש זיין וואס עס האט זיך פערלאפען אין ראהדוס, און די אונשולד פון די יודען האט זיך שוין ארויסגעוויזען. דערצו האט זיך ניט געפוילט דער באראן ר' נתן מאיר ראטהשילד אליין אראבצופאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל און די יודען פון ראהדוס זענען באלד בעפרייהט געווארען. ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען איבערצודרעהען די שלעכטע מיינונג פון מחמד-עלי, דעם מושל פון מצרים, וואס פון איהם זענען אבהאנגיג געוועהן די יודען פון דמשק, און די דאזיגע שווערע ארבייט האט אויף זיך גענומען ר' משה מאנטעפיארע. ער האט זיך ענטשלאסען צו מאכען די ווייטע נסיעה צוזאמען מיט זיין געטרייער פרוי יהודית מיט אדאלף קרעמיע, מיט זיין לייב-דאקטאר לעווי און מיט נאך עטליכע פון זיינע מקורבים, און איז געוועהן זיכער, אז איהם וועט געוויס געראטהען אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות. געשטארקט האט איהם דאס, וואס אין גאנץ ענגלאנד איז מען געוועהן איבערצייגט אז ער נעהמט זיך אן פאר איין אמת, און ביי דער אסיפה וואס די גרעסטע עדעללייט האבען געמאכט פאר זיין פאהרען האט מען בעשטימט א שכר פון טויזענד פונד שטערלינג דעם דאזיגען, וואס וועט געפינען דעם גייסטליכען טהאמאש. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעווייז, אז קיינער גלויבט גאר ניט אז ער איז פערפאלען אדער דערהרג'ט געווארען און מען רעכענט נאר, אז די שונאי ישראל האבען איהם אימיסטען בעהאלטען. צוויי רבנים האבען דעמאלט אין לאנדאן אפענטליך געשווארען ביי א ספר תורה, אז יודען בענוצען ניט קיין בלוט, און דאס אייגענע האט אויך מודה געוועהן א געטויפטער יוד אויגוסט נעאנדער, וואס איז געווארען איינער פון די געשאצטע גייסטליכע. ער האט זיך ניט געשעמט אפען צו שרייען אז עס איז א שאנדע פאר אונזער צייט מען זאל גאר רעדען פון אזא נארישען בלבול, און דאס יודישע הארץ האט איהם ניט געלאזט רוהען ביז ער האט געמוזט זאגען א גוט ווארט פאר זיינע ברידער. מיט גרויס כבוד איז מאנטעפיארע ארויסגעפאהרען פון לאנדאן, די ענגלישע מלוכה האט איהם געגעבען א בעזונדער שיף און די קאניגין וויקטאריע האט איהם ביים געזעגענען צוגעווינשעוועט

ער זאל מצליח זיין. מיט אזוי פיעל ברכות אונ הבטחות איז מאנטעפיארע
געקומען קיין קאירא, אונ מחמד־עלי האט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען.
אז עס איז אבער געקומען צום עיקר האט ער זיך אנגעהויבען דרעהען, אונ
אזוי זענען אוועקגעגאנגען דריי וואכען. קרעמיע איז אבער געפאלען אויף א שכל
אונ האט אנגעשטעלט אללע קאנזולען פון די אייראפאישע מלוכות זיי זאלען
פון זיך אנגעבען א פאפיער, אז זיי בעטען מען זאל בעפרייהען די יודען פון
דמשק. מחמד־עלי האט זיך אפילו געשטעלט דארויף וואס עס האט געפעהלט
די חתימה פונ'ם פראנצאזישען קאנזול, נאר מעהר שלעפען די זאך האט איהם
שוין ניט געפאסט, אונ ער האט געמוזט צו ליעב טהון. עס איז נאך אזוי
אויסגעקומען, אז זיין בעפעהל האט ער געמוזט צוויי מאל איבערשרייבען. ווייל
דאס ערשטע מאל איז געשטאנען, אז ער איז מוחל די יודען, אונ אז מאנטעפיארע
איז דערפון געוואהר געווארען האט ער בשום אופן ניט געוואלט, אז דאס ווארט
מחילה זאל שטעהען אין בעפעהל, כדי שפעטער זאלען די שונאים ניט זאגען
אז די מעשה איז טאקי אמת געוועהן, נאר די מלוכה האט געטהאן חסד מיט
די שולדיגע. דערפאר האט מאנטעפיארע ניט געוואלט אבטרעטען ביז ער האט
ניט פעראנדערט דאס ווארט אונ האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען
אונשולדיג. די ישועה וואס איז געקומען אויף די יודען פון דמשק האט אנ־
געמאכט א שמחה ביי אללע יודען אין דער גאנצער וועלט, אונ אז מאנטעפיארע
איז צוריקגעפאהרען איז מען איהם אומעדום אקעגענגעגאנגען מיט חופות אונ
מען האט איהם בעגריסט כמעט ווי א מלך. אין קאנסטאנטינאפאל האט ער זיך
פארגעשטעלט דעם סולטאן עבדול־מעדזשיד אונ איהם צו ליעב האט ער
ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז קיין בלוט בעשולדיגונגען זאלען אין טירקיי מעהר
ניט פארקומען. אזא בעפעהל איז שפעטער מיט עטליכע יאהר צו נוטץ גע־
קומען די יודען אין ירושלים, ווייל עס איז דארט ארויס א געשלאג צווישען
עטליכע יודישע אונ גריכישע קינדער, אונ מען האט זיך שוין ווייטער געוואלט
האפען צום אלטען בלבול. נאר די מלוכה האט געשיצט די יודען אונ האט
ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. די ריינע אונ קלארע ווערטער פון עבדול־
מעדזשיד, אז ער האט זיך איבערצייגט פון דער תורה, אז יודען טארען זיך
גאר צו קיין בלוט ניט צורירען, זענען זעהר ניט געפאלען די קאטאלישע גייסט־
ליכע אין אייראפא, אונ אז עס איז אויסגעקומען מאנטעפיארע'ן צו זיין אים
יאהר 1858 אין רום אונ בעטען ביים פאפסט מען זאל די יודישע עלטערן אומ־
קעהרען זייער זעכסיאהריג קינד מארטארא, וואס מען האט דעמאלט מיט

גֶעוַאלְד גֶעטוּפְט, הָאט מִיט אִיהם דֶער קַארְדִינַאל אַ נְ טָ א נֶ ע לְ יַ א גֶעמַאכְט אַ רֶעדֶע וֶועגֶען דֶעם סוּלְטַאן'ס בֶּעפֶעהל אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט וִוי פִיעל גָאלְד דָאס הָאט אָפְּגֶעקָאסְט, נָאר מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אִיהם גַאנְץ קַאלְט גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר הָאט דֶערְפַאר בֶּעצָאהלְט נִיט מֶעהר וִוי פִיעל עֶר הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין דִינֶער אַצוּנְד פַאר'ן מַאנְטֶעל אַרָאבְּגֶענֶעהמֶען. אַז עֶר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין לָאנְדָאן הָאט אִיהם דִי קֶענִיגִין וִויקְטָארְיֶע גֶעדַאנְקְט פַאר זַיין מִיה, אוּנ הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אוֹיף זַיין הֶערְבּ (הַחֲתִימָה) צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ דָאס וָוארְט „יְרוּשָׁלַיִם" — אוּנ דֶער זֵכֶר פוּן דֶער הֵיילִיגֶער שְׁטָאדְט אִיז פַאר אִיהם גֶעוֶועהן דֶער גְרֶעסְטֶער לָאהן.

מָאנְטֶעפְיָארֶע אוּנ קְרֶעמְיֶע הָאבֶּען אָבֶּער זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעגְנִיגֶען נָאר דֶערְמִיט וָואס זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער מַצִיל גֶעוֶועהן פוּן אַ סַכָּנָה; זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט דִי סִירִישֶׁע יוּדֶען בֶּעוָוארְנֶען אוֹיךְ אוֹיף וַוייטֶער עֶס זָאל זִיךְ זֵיי מֶעהר אַזֶעלְכֶע אוּמְגְלִיקֶען נִיט טְרֶעפֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעקוּקְט צוּם מַעֲמָד פוּן דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען אַז זֵיי זֶענֶען שְׁטַארְק פֶערְגְרֶעבְּט, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז נָאר דִי בִּילְדוּנְג קָאן זֵיי אַרוֹיסְפִיהרֶען אוֹיף אַ רֶעכְטֶען וֶועג, אוּנ וִוי בַּאלְד זֵייעֶרֶע קִינְדֶער וֶועלֶען לֶערְנֶען אוּנ וַואקְסֶען צוּזַאמֶען מִיט קִינְדֶער פוּן אַנְדֶערֶע אַיינְוָואהנֶער, זֵיי וֶועלֶען קָאנֶען דִי לַאנְדֶעס-שְׁפְּרַאכֶע, אוּנ מִיט דֶער הַנְהָגָה וֶועלֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט זַיין שְׁטַארְק אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן אַלֶע, וֶועט מֶען פַאר זֵיי מְמַלֵּא דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען אוּנ מֶען וֶועט פֶערְשְׁפָּארֶען אוּמְ-טְרַאכְטֶען בִּלְבּוּלִים. דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי נִיט אַרוֹיסְגֶעפָאהרֶען פוּן מִצְרַיִם בִּיז זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעאֶפֶענְט אִין קַאִירָא צְווֵיי שׁוּלֶען פַאר יוּנְגְלֶעךְ אוּנ פַאר מֶאדְלֶעךְ, אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער גֶעלֶעהְרְטֶער ר' שְׁ ל מ ה מ וּ נְ ק, וָואס זֵיי הָאבֶּען אִיהם אוֹיךְ מִיט זִיךְ מִיטְגֶענוּמֶען, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר גוּט גֶעקָאנְט אַרַאבִּישׁ, הָאט אָפְּגֶעדְרוּקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי יוּדֶען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ אַרַאבִּישׁ אוּנ הָאט זֵיי עֶרְקְלֶערְט, אַז נָאר דוּרְךְ תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה קָאן דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק קוּמֶען צוּם פְּרִיהְרִינְגֶען גְלַאנְץ. מוּנְק'ס בְּרִיעף הָאט גֶעהַאט אַזַא ווירְקוּנְג, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אֲפִילוּ פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶר שִׂנְאָה צוּ דִי הוּנְדֶערְט קַרָאִימֶעשֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, וָואס הָאבֶּען נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוָואהנְט אִין קַאִירָא, אוּנ הָאבֶּען אִין דִי שׁוּלֶען אוֹיפְגֶענוּמֶען אוֹיךְ זֵייעֶרֶע קִינְדֶער. אַזַא הַתְחָלָה אִין מִצְרַיִם הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס דֶער חֲכַם-בַּאשִׁי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל ר' מ שֶׁ ה פְּ רֶ ע סְ ק וֹ הָאט אוֹיךְ גֶעשְׁרִיבֶּען בְּרִיעף צוּ אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן טִירְקַיי מֶען זָאל אָנְהֵייבֶּען דִי קִינְדֶער לֶערְנֶען טִירְקִישׁ, כְּדֵי עֶס זָאל נִיט זַיין קַיין חִלּוּק צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע

אַיינְוואוֹהנֶער פוּנ'ם לַאנְד אוּנ מֶען זָאל דֶערְמִיט מְמַלֵא זַיין דֶעם רָצוֹן פוּנ'ם סוּלְטַאן.

אִין דֶער צַייט וָואס אִין מִזְרַח־זַייט זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעשְׁטַאנֶען בַּיים אָבְּגְרוּנְד אוּנ עֶס אִיז אָבְּגֶעגַאנְגֶען אַ הָאר זֵיי זָאלֶען אַללֶע אַרַיינְפַאלֶען וֶוען דֶער אוֹיבֶּער־שְׁטֶער שִׁיקְט זֵיי נִיט זַיינֶע גוּטֶע שְׁלִיחִים, הָאבֶּען זַייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער מַעֲרָב־זַייט זִיךְ אַלְס נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ קְרִיגֶען אִיבֶּער אֱמוּנָה זַאכֶען אוּנ דֶער צַד, וָואס הָאט גֶעוואָלְט מַאכֶען אַ רֶעפָארְם אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען אַ גְרֶא־סֶערֶער דָארְן אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דִי פְרוּמֶע. אִין הַאמְבּוּרְג אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אַזוֹי וַוייט גֶעגַאנְגֶען, אוּנ דָארְט הָאבֶּען דִי רֶעפָאמִירְטֶע צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען אַזוֹי פִיעל יוּנְגֶע רַבָּנִים, אַז אֲפִילוּ דֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער רַב ר' יִצְחָק בֶּערְנַיס הָאט גֶעלָאזְט אוֹיסְרוּפֶען אִין דִי שׁוּלֶען מֶען זָאל נִיט דַאוְונֶען פוּן דֶעם סִדוּר, וָואס דִי רֶעפָאמִירְטֶע הָאבֶּען אָבְּגֶעדְרוּקְט. וֶוער וַוייסְט צוּ וָואס דִי דָאזִיגֶע מִלְחָמָה וָואלְט גֶעקָאנְט פִיהְרֶען, וֶוען עֶס מַאכְט זִיךְ נִיט אִין הַאמְבּוּרְג אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּנ'ם פְּלַאץ. דֶעמָאלְט אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען גֶעוָוארֶען קַיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן וואוּ עֶס הָאט גֶעלֶעבְּט בִּיז 1842 אֵיינֶער פוּן דִי פַייעֶרִיגְסְטֶע רֶעפָאמִירְטֶע ר' רְפָאֵל קְרֵייצֶענַאךְ, אוּנ נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען זִיךְ עֶרְשְׁט זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶענוּמֶען רֶעכְט בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי רֶעפָארְם. מֶען הָאט אִין בְּרוֹינְשְׁוַוייג גֶעמַאכְט אֵיין אֲסִיפָה פוּן דַייטְשֶׁע רַבָּנִים אִים יָאהר 1844, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דִי צְוֵויטֶע אֲסִיפָה גֶע־מַאכְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אִים יָאהר 1845, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען ר' שְׁמוּאֵל הָאלְדְהֵיים, אֵיינֶער פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יְשִׁיבָה־בַּחוּרִים אוּנ אַ גְרוֹיסֶער בֶּן תּוֹרָה, עֶר הָאט צוּזַאמֶען מִיט ר' שְׁמוּאֵל שְׁטֶערְן גֶעאֶפֶענְט אִין בֶּערְלִין אַ רֶעפָאמִירְט טֶעמְפֶּעל, אוּנ אִיז בִּיז צוּם טוֹיט (1880) גֶעבְּלִיבֶּען דִי אֵיינְצִיגֶע פֶעסְטֶע זַייל פוּן דֶער רֶעפָארְם, וָואס הָאט זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען וַוייטֶער נִיט פֶערְשְׁפְּרֵייט אוּנ הָאט אָבְּגֶעזוּכְט נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלָנִים אִין אַמֶערִיקָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דָארְט אוֹיךְ גֶעאֶפֶענְט רֶעפָאמִירְטֶע שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעפוּנֶען, אַז דָאס יוּדִישְׁקַייט קָאן זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן מַל זַיין קִינְדֶער, אָהן אָבְּהִיטֶען שַׁבָּת, אָהן עֶסֶען כָּשֵׁר, אָהן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אָהן אַ הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ'ן, אוּנ אַז עֶס וֶועט דִי יוּדֶען גָאר נִיט שַׁאדֶען וֶוען זֵיי וֶועלֶען מַדְחֶה זַיין דֶעם שַׁבָּת אוֹיף זוּנְטָאג, אוּנ זֵיי וֶועלֶען אָהן הִיטְלֶען זָאגֶען דִי מוּסָף־דִיגֶע קְדוּשָׁה.... אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דֶעם, וָואס דִי רֶעפָארְם אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד נִיט אַזוֹי בֶּעפֶעסְטִיגְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען גֶעהַאט ר' זְכַרְיָה פְרַאנְקֶעל, דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא,

און דער בעריהמטער פּרעדיגער פון בערלין ר' מיכאל זאקש: ביידע האבען זיי בעוויזען אז צו פיעל אבשינדען דעם יודישען גוף איז ניט גוט, ווען עס האלט זיך אזוי אויך קוים די הויט אויף די ביינער.

דאס יאהר 1848 האט די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון איירָאפּא געבראכט אמת'ע פרייהייט אהן פירושים, און זיי האבען אין א קורצער צייט פון א יאהר צוואנציג אזא וואוכס געטהון אז עס איז זיי גאר אונמעגליך געווארען צו דערקאנען. וואהין מען האט גאר געווארפען אין און אויף דעם פעלד פון וויסענשאפט האט מען געפונען געצייכענטע יודישע געלעהרטע, פּראפעסארען, שרייבערס, קינצלערס, און אזעלכע נאהמען ווי יאקאבי, לאסאל, לאסקער, קובאנדא, מאיר־בער, הלוי, ראשעל, בערטהאלד, אויערבאך, און נאך פיעל אנדערע האבען געמאכט דיענען פאר א צירונג אסך א גראסער פאלק מיט ווייניגער איבערגעליטענע צרות. בעזאנדערס האט יודען פיעל כבוד געמאכט וואס אזא גרויסער מאנן ווי בנימין דיזראעלי, דער ערשטער מיניסטער פון ענגלאנד, וואס האט שפּעטער בעקומען דעם טיטעל פון לארד ביקאנספילד, האט זיך ניט געשעמט מיט זיין יודישען שורש און האט אין זיינע ראמאנען, פערקעהרט, פערשטעהן געגעבען אז ער איז שטאלץ אויף זיין יחוס און איהם טהוט הנאה, וואס אין זיינע אדערן פליעסט דאס בלוט פון א פאלק, וועלכעס האט נאך די בעסטע האפנונגען אויף שפּעטער.

א שטארקער קלאפּ איז פאר די יודען געוועהן די מעשה פון דעם קליינעם קינד מארטארא, וואס מען האט עס אים יאהר 1856 געטויפט, געגען רצון פון די יודישע עלטערן, נאר דערפאר וואס די קריסטליכע אממע האט א נדר געטהון, ווען דאס קינד איז קראנק געוועהן, אז ווי באלד עס וועט געזונד ווערען מוז זי עס טויפען. דער פאפּסט פּיוס דער ניינטע האט ארויס־געוויזען זיין עקשנות און האט ניט געוואלט אבגעבען דעם קרבן, האטש דער אלטער מאנטעפיארע איז אליין געפאהרען צו ליעב דעם קיין רום, און דער קייזער נאפּאלעאן דער דריטע האט איהם געשריבען אימיסטע אבריעף. דעמאלט האבען זיך די יודען ארומגעקוקט, אז עס איז בעסער ווען צווישען אללע זאל זיין מעהר אחדות, און אים יאהר 1860 האבען זעקס יודישע יונגע לייט, אסוחר שארל נעטער, איין אדוואקאט נארציס לעווין, א אינזשענער זשול קארוואלא, א פּראפעסאר אייזשען מאנועל, איינער פון די רבנים אריסטיד אסטרוק און אלעהרער פון דער ראבינערשולע

אִיזִידָאר כֹּהֵן אִין פַּארִיז גֶעמַאכְט אַחֶבְרָה „חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל", וָואס אִיז צוּם אָנְהֵייב בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן 850 חֲבֵרִים. נָאר שְׁפֶּעטֶער, אַז קְרֶעמְיֶע אוּנ נָא, אַנְדֶערֶע גְרוֹיסֶע לַייט זֶענֶען צוּ זֵיי צוּגֶעשְׁטַאנֶען, הָאט זִיךְ זֵייעֶר צָאהל פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז אַרִיבֶּער דְרַייסִיג טוֹיזֶענְד. אַצוּנְד הָאט דִי דָאזִיגֶע חֶבְרָה אַ סַךְ גֶעלְד, זִי הַאלְט אוֹיס אַ סַךְ שׁוּלֶען, אוּנ וואוּ מֶען דַארְף אוּנ עֶס אִיז נָאר מֶעגְלִיךְ נֶאהמְט זִי זִיךְ אָן פַאר יוּדֶען, פּוּנְקְט אַזֶעלְכֶע חֶבְרוֹת הָאבֶּען זִיךְ דֶערְנָאךְ גֶעאֶפֶּענְט אִין אַמֶערִיקָא — אִים יָאהר 1861, אִין לָאנְדָאן — אִים יָאהר 1871. אִין וִויעֶן — 1873, אוּנ אַלֶע יָאגֶען זִיךְ צוּ אֵיין צִיעל: צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם שְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען וואוּ זֵיי זֶענֶען צוּזָאעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייט אוֹיף דֶער וֶועלְט.

אִין הַיינְטִיגֶע יָאהרֶען גֶעהט דָאס לֶעבֶּען פוּן דִי יוּדֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע לֶענְדֶער פוּן אֵייראָפָּא כִּמְעַט רֶעגֶעלְמֶעסִיג. אִין פִיעל אֶרְטֶער שְׁטֶעהֶען דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּן דֶער מְלוּכָה אוּנ אַלֶע הִצְטַרְכוּת וֶוערֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פוּן דֶער קְרוֹין גְלַייךְ וִוי פַאר אַלֶע אַנְדֶערֶע אַיינְוָואהנֶער פוּן דֶער מְדִינָה. פוּן מַחֲלוֹקֶת וֶוענֶען אֱמוּנָה־זַאכֶען הֶערְט מֶען נִיט אוּנ דִי רַבָּנִים אוּנ פְּרֶעדִיגֶער, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיבֶּער עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט אַרוֹיס פוּן דִי רַאבִּינֶער־סֶעמִינַארְיֶען אִין בְּרֶעסְלוֹי, בֶּערְלִין אוּנ פֶּעסְט, טְהוּעֶן זֵייעֶר זַאךְ בִּשְׁלֵמוּת, זֵיי בֶּעפֶעסְטִיגֶען דָאס יוּדִישְׁקַייט אוּנ שְׁטַארְקֶען דֶעם יוּדֶען עֶר זָאל זִיךְ מִיט גוּטֶע מִדּוֹת אוּנ מַעֲשִׂים טוֹבִים קוֹיפֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי אַלֶע.

ז ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווִינְזָאהן אוּנ זַיין צַייט.

(1788—1860 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דֶער גְרוֹיסֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכֶער נָאהמֶען פוּן ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווִינְזָאהן אִיז אַזוֹי עֶנְג פֶערְבּוּנְדֶען מִיט דֶעם מַעֲמָד פוּן דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען אִין דִי לֶעצְטֶע פִינְפְצִיג יָאהר, אַז עֶהדֶער מִיר רֶעדֶען פוּן אִיהם אַלֵיין, גֶעפִינֶען מִיר פַאר נֶאטְהִיג אוּנְזֶערֶע לֶעזֶער אַ קְלֵיינֶעם בֶּעגְרִיף מַאכֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער לַאגֶע אִין רוּסְלַאנְד אִין דִי אַלְטֶע צַייטֶען אוּנ פוּן דֶעם וָואס אִיז פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען גֶעטְהוּן גֶעוָוארֶען אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת.

נאך אסך הונדערטער יאהרען עהדער רוריק איז אים יאהר 862, געװארען א מושל איבער דער רוסישער ערד, פלעגען אהין שטאנדיג קומען יודישע סוחרים פון חאזארען, קרים און קאווקאז, און דערפאר איז נאר קיין וואונדער ניט וואס אין דער ערשטער צייט, ווען די רוסישע פירסטען האבען געפיהרט די מדינה, און אפילו ווען די מלוכה איז שוין איבערגעגאנגען צו וולאדימיר דעם הייליגען, וועלכער האט דער ערשטער איינגעפיהרט די קריסטליכע רעליגיאן צווישען די רוסען, האבען זיך גענוג יודען געפונען אין לאנד און צווישען די איינוואהנער פון קיעוו זענען געוועהן ניט ווענייג יודישע. וואס מעהר די רוסישע מלוכה האט זיך אבער אנגעהויבען בעפעסטיגען, האט מען ניט נאר שטארק אונטערגעדריקט די עטליכע יודען וואס זענען שוין דארט געזעסען, נאר מען האט שוין פשוט קיין אנדערע ניט אריינגעלאזט. שפעטער מיט צעהנדליגער דורות פלעגט זיין א חדוש אז מען האט דערזעהען א יודען אין רוסלאנד, און מיר וויסען נאר פון צוויי יודישע דאקטוירים, וואס האבען געדיענט אין הויף: איינער האט געהייסען לעאן און מען האט איהם אין מאסקווא געהרג'ט אים יאהר 1490 דערפאר, וואס איז איהם ניט געראטהען אויסצוהיילען איינעם פון די יונגע פירסטען פון א געפאהרליכען קראנק, און דעם אנדערן האט מען גערופען פאן-האדען, נאר ער האט זיך שוין גליקליכער אויסגעלעבט זיינע יאהרען, און איהם צו ליעב האט מען געלאזט וואהנען אין מאסקווא זיינע יודישע קרובים. האטש ער אליין מיט דער משפחה איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דאס זענען אבער נאר געוועהן אויסנאמען און מען קאן זאגען, אז ביז אלכסנדר דעם ערשטען געפינט מען אין די געזעטצע פון רוסלאנד נאר גזירות געגען יודען. יאהאן גראזני האט נאך איהם יאהר 1549 אבגעזאגט די שליחים פונ'ם מלך סיגיזמונד, וואס זענען איהם געקומען בעטען ער זאלל ערלויבען די יודען פון ליטא צו קומען קיין רוסלאנד האנדלען, און אז ער האט אים יאהר 1563 איינגענומען פאלאצק האט ער געהייסען אללע יודען מיט ווייבער און קינדער אריינוואַרפען אין דער דווינא די שנאה צו יודען האט זיך אויך ארויסגעוויזען איידער מען האט אויסגעקליבען מיכאיל פעדאראוויטש פאר מלך און אז די זיבען באיארען, וואס האבען דעמאלט געפיהרט דאס לאנד האבען זיך אים יאהר 1610 אויסגעגלייכט מיט פאלען האבען זיי בפירוש אויסגענומען א תנאי, אז קיין שום יוד טאהר פון דארט ניט אריינפאהרען קיין רוסלאנד. אלעקסיי מיכאלאוויטש, וואס איז געוועהן א גוטער צו אללע האט זיין גאנצען כעס אויסגעלאזט צו יודען און האט אים יאהר 1688

זיי געהייסען ארויסטרייבען פון ווילנא און פון מאהליב. פיאדאר אלעקסעיעוויטש, וואס אין זיין צייט האבען יודען אנגעהייבען פון סמאלענסק אריינקומען מיט סחורה, האט אים יאהר 1676 ארויסגעגעבען א בעפעהל: מען זאלל זיך ניט דערוואגען איינעם פון זיי אריינצולאזען. אים יאהר 1686 אין דער צייט פון יאהאן און פעטער אלעקסייעוויטש, אז מען האט געשלאסען שלום מיט פאלען און מען האט אבגעמאכט, אז אללע פאלקער וואס וואהנען אין ביידע מדינות זאללען לעבען צווישען זיך פריינדליך און זאללען מאגען קומען און פיהרען געשעפטען איינער מיט'ן אנדערן, האט מען גוט אין זינן געהאט ארויסצושרייבען, אז דאס געהער זיך ניט אן מיט יודען. פאר פעטער דעם גרויסען זענען קיין נייע גזרות ניט צוגעקומען, נאר דאס אלליין איז שוין גענוג, אז אזא קלוגער מלך, וואס האט איינגעפיהרט אין לאנד אזוי פיעל נייע גוטע ארדנונגען און אזוי פיעל געטהון פאר דער בילדונג פונ'ם פאלק, האט זיך גאר ניט געוואלט אומקוקען וועגען יודען. ווי עס שיינט אבער האבען די יודען זיך בענוצט דערמיט וואס מען האט אויף זיי ניט געקוקט און זייער צאהל האט זיך פערגרעסערט, דאריבער האט יעקאטערינא די ערשטע געמוזט אים יאהר 1728 ארויסגעבען פריהר א געזעטץ, מען זאל די יודען ניט לאזען האלטען קיין אטקופען פון שענקען און טאמאזשנעס, און טאקי באלד איין אנדער בעפעהל, מען זאל זיי אין גאנצען ארויסטרייבען און מען זאל אכטונג געבען זיי זאללען מיט זיך ניט מיטנעהמען ניט קיין גאלדענע ניט קיין זילבערנע מטבעות נאר קופערגעלד. פעטער דער צווייטער האט געוואלט אביסעל בעלעבען דעם רוסישען האנדעל און ער האט אים יאהר 1728 ערלויבט יודען אריינצוקומען אויף די ירידים זיי זאללען פערקויפען זייער סחורה נאר ניט לאחדים, און זאללען פאר דעם געלד קויפען רוסישע סחורה. אננא יאהאנאוונא האט אין אנהייב בעוויזען חסד די יודען און האט זיי אים יאהר 1734 ערלויבט זיי זאללען מאגען פארקויפען זייער סחורה לאחדים אויך, נאר עס האט ניט לאנג געדויערט און זי האט איבערגעביטען איהר גוטע מיינונג. אים יאהר 1739 האט זי צוגענומען ביי יודען דאס רעכט צו האלטען קרעטשמעס אדער אנדערע ארענדעס און אים יאהר 1740 האט זי פערווערט צו וואהנען אין אללע ערטער פון קליין רוסלאנד (מאלאראסיע) און האט פון דארט ארויסגעשיקט 573 יודען. אין איהר צייט האט זיך אויך געמאכט די מעשה פונ'ם גר צדק, וואס איז געוועהן א קאפיטאן לייטינאנט פונ'ם פלאט, אלכסנדר וואזניצין. ער איז בעקאנט געווארען מיט א יודען פון סמאלענסק ר' ברוך, וואס ער פלעגט מיט איהם אפט א ויכוח האבען, און אזוי ווי ער האט

זיך ענטשלאסען זיך מגייר צו זיין האט איהם דער ר׳ ברוך אוועקגעפיהרט קיין דובראוונא (אין מאהיליוער גובערניע) אונ דארט האט מען איהם מל געוועהן. מען איז דערפון באלד געוואהר געווארן אונ ר׳ ברוך מיט׳ן גר צדק זענען פער־משפט געווארן צום טויט אונ מען האט זיי פערברענט. יעליסאוועטא פעט־ראוונא האט זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק אויסצורייסען די יודען, אונ האטש מען האט איהר ניט איינמאל ערקלערט, אז זיי זענען זעהר ניטצליך פאר׳ן מסחר, האט זי געענטווערט: „אז פון קריסטוס׳ס שונאים וויל זי אפילו קיין פערדינסט ניט האבען!“ אונ האט ארויסגעלאזען אין די יאהרען, 1741-1742 עטליכע זאקאנעס, וואס הייסען שטרענג ארויסטרייבען אללע יודען גאר אהן א אונטערשיד, אונ האט בעפאהלען מען זאלל זיי ניט אריינלאזען אפילו אויף די ירידים אונ מען זאלל גאר ביי זיי ניט אננעהמען קיין בקשות, כדי זיי זאללען ניט האבען קיין אויסרעד צו בלייבען אין לאנד. אז יעקאטערינא די צווייטע האט אים יאהר 1762 איבערגענומען די מלוכה האט זי שוין אין איהר ערשטען מאנופעסט ארויסגעוויזען ווי שלעכט זי קוקט אויף יודען, אונ האט בפירוש געשריבען, אז אויסער יודען בעטראכט זי אללע פעלקער פאר איינענע קינדער. אז עס האבען אבער אנגעהייבען צוקומען צו רוסלאנד פיעל שטאדט פון ליפלאנד, ליטא אונ פוילען, וואו עס האבען פון פריהר שוין גע־וואהנט יודען, האט זי זיך שוין געמוזט נעהמען מאכען ארדנונגען אונ האט ערלויבט זיי זאללען זיך פארשרייבען פאר סוחרים אין מאהיליב׳ר אונ אין פאלאצקער גובערנע אונ אויך אין שלאק. אים יאהר 1786 האט מ׳ן זיי אויך בעזעטצט אין די נייע גובערניעס יעקאטערינאסלאוו אונ טארוריען (קרים). אים יאהר 1794 האט זי געהייסען נעהמען ביי יודען מס צוויי מאל אזוי פיעל ווי ביי קריסטען, אונ אין א יאהר ארום האט זי ארויסגעגעבען א בעפעהל אויף דעם נאמען פון דעם איזיאסלאווער, בראצלאווער אונ מינסקער גענעראל־גובערנאטאר, ער זאלל זעהן די יודען זאלען זיך ארויסקלויבען פון די דארפער אונ זיך בעזעצען אין די שטאדט וואו מען וועט זיי צושרייבען צו קהל אונ זיי וועלען מיט מסחר אונ מלאכה נוצליך זיין אי זיך אי יענעם. פאר פאוועל פעטראוויטש איז די לאגע פון די יודען אביסעל ערגער געווארען. אים יאהר 1796 איז בעשטימט געווארן, אז זיי מאגען נאר וואהנען אין די גובערניעס: מינסק, איזיאסלאוו, בראצלאוו, פאלאצק, מאהיליב, קיעוו, טשערניגאוו, נאוואגראד סעווערסק, יעקאטערינאסלאוו אונ טאווריען. א חוץ דעם איז אויך פארגרעסערט געווארען דער מס וואס אללע יודען, סאי סוחרים סאי פון אנדערע

פאבען האבען נעמוזט צאהלען און אז איינער האט ניט געוואלט צאהלען האט ער נאר בעדארפט אריינטראגען מס פאר דריי יאהר פאראויס און ער האט געמאנט פערלאזען דאס לאנד. אים יאהר 1800 איז אבער ארויס א נייע געזעץ, אז דער יוד וואס איז שולדיג געבליבען פאר דריי יאהר מס מוז בעשטראפט ווערען, און מען האט געהאט דאס רעכט איהם צו פערשיקען ווייט אויף שווערע ארבייט.

דער ערשטער קיזער פון רוסלאנד, וואס האט זיך אנגעהייבען ערנסט אבצוגעבען מיט יודען און מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע זאקאנעס, וואס זאללען זיי קאנען ביסלעכווייז אויסגלייכען מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד, איז געוועהן אלכסנדר דער ערשטער, וועלכער האט זיין חסד בעוויזען אללע זיינע אונטערטהאנען, און האט מיט רעכט פערדיענט דעם נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען אין דער רוססישער געשיכטע, „דער געבענשטער". אז די פוילישע שטאדט זענען איבערגעגאנגען צו דער רוסישער מלוכה האט ער דעם 9 דעצעמבער 1804 ארויסגעגעבען א געזעץ, אז אללע רעכטע, וואס די פריהריגע פריצים האבען געהאט איבער די יודישע קהלות זאללען בטל ווערען, אז קיינער טאר זיי ניט שטערן פריי צו דיענען גאטט אין זייערע שולען און אבצוהיטען די דינים פון זייער אמונה, אז זיי מאגען זיך אויסקלויבען רבנים אויף שאלות צו פסק'נען אבער ניט מעהר מיט דער מאכט, וואס זיי האבען פריהר געהאט, ווי למשל: ארויסצוגעבען א געלד־שטראף אדער ארייגלעגען אין חרם, ווייל די יודען ברויכען אין משפטים זאגען זיך צוגלייך מיט אללעמען זיך ווענדען צום אללגעמיינעם געריכט, וואו עס איז אויך געזעסען איינער פון זייערע פארשטעהער, געוואהנליך א מענש וואס האט פערשטאנען אויך די רוסישע שפראכע. ער האט אויך ערלויבט, אז יודען זאללען מאגען לערנען אין אללע שולען, גימנאזיען און אוניווערזיטעטען, אדער זיך מאכען בעזונדערע שוללען פאר זייערע איינענע מיטעל. א חוץ דעם האט ער זיי זעהר געוואלט אבגעוואהנען פון פיעל ניט פיינע פרנסות, ווי קרעטשמעס האלטען און משקאות פארקויפען, וואס זייערע שונאים האבען דארויף שטאנדיג געשריען, און האט זיך ענטשלאסען ביי זיי אויפצווועקען א ליעבע צו ארבייט. דערפאר האט ער געהייסען אריינגעהמען יודען אין אללע צעכען און אפילו שטיצען מיט געלד זייערע ארעמע בעלי מלאכות. אים יאהר 1808 האט די מלוכה ארויסגעגעבען גרויסע סוממען געלד פאר די יודען וואס ארבייטען אין פאבריקען און שפעטער מיט א יאהר האט זי פון זייערטוועגען געמאכט א בעזונדער־

פאבריק אין קרעמענטשוג. ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאבריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט, אונ מען האט איהם בעפרייעט פון פיעל נאלאגען. ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט. אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען מאל איינגעפיהרט, אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע-נאמען אונ זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס. אין דעם יאהר האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל, עס זאלל גאר מעהר ניט פארקומען קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח. איבערהויפט איז ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד, אונ האטש ער איז געוועהן א פרומער קריסט אונ האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאלען זיך טויפען, וייל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען די "יודישע קריסטען", וואס האט אומזיסט אפגעקאסט דער מלוכה גרויסע סוממען געלד, האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט אונ אויפגעקלערט אונ ער פלעגט שטאנדיג זאגען, אז ווען עס זאלל איהם געראטהען צו זעהן ביי זיך חאטש איין יודען ווי מענדעלזאהן וואלט ביי איהם זיין גאנצע מיה אנגעלייגט זיין. אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען א "בקור חולים" האט אלכסנדר מנדר געוועהן 3000 רובעל אונ האט געהייסען יעדעס יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל. די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די גרעסטע לייט פון יודען וועלן פון זייער זייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות אונ האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא, נאר די יודען האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער אונ די עטליכע מענטשען וואס זענען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא, וויטעבסק, מאהיליב אונ מינסק האבען נאר אויסגעבראכט די הוצאות, וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען די זילבערנע עטרות פון די טליתים, אונ האבען מיט זייער פאהרן גאר נישט אויפגעטהון. בודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפונען איין געלערנטער מענש וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי, האבען זיך אפט געמוזט אריינברענגען שלעכטע מחשבות פון שונאים, וואס האבען אזוי לאנג געבויערט ביז מען האט להלוטין פארוועהרט יודען צו זיצען אין דערפער אונ אין אללע ארטער וואס זענען פופציג ווערסט פון א גרענעץ. עס האט אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט, ווייל די יודען האבען זיך אללע מאל אפגעבעטען, אונ אזוי ווי די מלוכה האט

דעמאלט נוט געקוקט אויף זיי האט זי טאקי פערשטאנען אז דערמיט קאן מען זיי נאך ערגער מאכען. דערפאר האט זי זיך ניט געאיילט מיט אזא גזירה וואס קאנן פאר זיי ארויסקומען א רעה, אונ האט בעסער געזוכט פאר זיי א טובה.

נאר חאטש די יודען זענען נאך אין בילדונג געשטאנען גאנץ נידריג פון דעסטוועגען האבען זיי פערשטאנען צו שאטצען די חסדים וואס די מלוכה האט מיט זיי געטהון אונ זענען שטארק צוגעבונדען געווארן צום לאנד. אז נאפאלעאן דער ערשטער איז אנגעפאללען אויף רוססלאנד האבען די יודען געהאט די מאגליכקייט צו בעווייזען זייער געטריישאפט: אז די רוסען זענען געשטאנען שלעכט האבען זיי אין שקלאוו גוזר תענית געוועהן, אונ ווען זיי האבען נאר געקאנט מיט עפיס דיענען האבען זיי עס געטהון גערן נאר אהן געצאהלט. אין יאנאוויטש האבען די יודען איבערגענומען א פראנצאזישען קוריער: וואס האט בייא זיך געפיהרט א גאנצען פלאן פון דער מלחמה, אונ האבען איהם באלד איבערגעגעבען דער מלוכה נאר אהן א שום לוין. אז די פראנצאזען האבען אין לעפעל, וויטעבסקער גובערנער אנגעצונדען די בריק, כדי די רוסען זאללען זיי ניט קאנען נאכלויפען, האבען די יודען באלד פערלאשען אונ פארעכט די בריק אונ געגעבען דעם רוססישען חיל די מאגליכקייט דעם שונא נאכצויאגען אונ פון איהם אהל צו מאכען. פיעל סאלדאטען האבען זיי אויסגעהאלטען אין זייערע קראנקענהייזער אונ וואו מען האט נאר בעדארפט, האבען זיי געשיט מיט געלד; אונ אז נאט האט געשענקט רוסלאנד דעם נצחון האבען זיי זיך געפרעהט ווי אמת'ע טרייע קינדער פונ'ם לאנד אונ האבען דעם טאג געמאכט א יום טוב אין פיעל גרויסע שטאדט ווי אין בערדיטשוב אונ אין מינסק. זיי האבען זיך משמח געוועהן צוזאמען מיט די קריסטען אונ פיעל צדקה צוטהיילט צו ליעב דער ישועה פון דער גאנצער מדינה. די יודען האבען דעמאלט בעוויזען, אז זיי זענען ווערטה מען זאלל זיי רעכענען פאר געטרייע איבערגעגעבענע איינוואהנער, וואס שטעללען דאס גליק פונ'ם לאנד האבער פון זייער אייגענס. זיי האבען ניט געקוקט דארויף וואס פון אללע זייטען האט מען געהערט, אז נאפאלעאן שענקט די יודען פרייהייט אין די אללע ערטער וואו ער קומט נאר אריין; דער שונא פון רוסלאנד איז געוועהן פערעכענט בייא זיי פאר זייער אייגענער שונא, אונ זיי האבען זיך מיט אלם וואס זיי האבען נאר געקאנט זיך ארויסגעשטעלט נעגען איהם.

די דרייסיג יאהר, וואס דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער האט געהערשט האבען אנגעמאכט א גרויסע פעראנדערונג אינ'ם איגעווענינסטען לעבען פון די רוססישע יודען, ווייל ער האט זיך ערנסט גענומען זיי ארויסצוציהען פון דער נארע וואהין זיי האבען זיך פריהר אליין פערקליבען, כדי קיינער זאלל פון זיי ניט וויסען און זיי לאזען צורות. ער האט אלעס געטהון אין זיי צו דער־וועקען א רצון און א חשק צו בילדונג און אויפקלערונג. צום אונגליק האבען די יודען דעמאלט נאר ווענינ פערשטאנען וואס זייער גוטער קייזער וויל פון זיי, אויף יעדע נייע ארדנונג זייגע האבען זיי געקוקט ווי אויף א מיטעל וואס מען מיינט נאר דערמיט זיי אבצורייסען פון יודישקייט, און די בעסטע תקנות און געזעצע האט מען אנגענומען פאר גזירות. אז די מלוכה האט געוואלט זיי זאללען זיך אנטהון אין קליידער גלייך מיט אללע, ניט טראגען קיין בעזונדערע מלבושים מען זאלל פון זיי חוזק מאכען, און זייערע ווייבער זאללען זיך ניט גאלען די קאפ אויף לייטען צו געלעכטער, איז געווארען א געוואלד, א געשריי און עס האט געהייסען, מען וויל יודען אויסטהון פון יודישקייט, און עס האבען זיך צולאזט שליחים פון אללע שטאדט און שטאדטלעך צו פועל'ן, מען זאלל זיי לאזען דווקא גאלען די קאפ, געהען אין יארמולקעס און טראגען די שאנע בגדי כבוד, וואס די שונאים האבען פון שנאה מיט פיעל יאהרען צוריק אויף זיי איבערגעוואלד אנגעהאנגען. און מען האט אזוי לאנג געדולד דעם קאפ די גרויסע לייט פון דער מלוכה ביז מען האט זיי ערלויבט צו צאהלען געלד פאר דער פראווא צו טראגען א יארמולקא און אללע זאללען האבען צו לאבען.

אז דער קייזער האט געהייסען אים יאהר 1844 אפנען יודישע שולען און האט זיך דערמיט עטליכע יאהר כסדר אבגעגעבען, ווייל ער איז איבערצייגט געוועהן, אז נאר די בילדונג קאנן אויפהייבען דעם נידריגען מעמד פון יודען, און נאר דורך בילדונג קאנען זיי ווערן נוטצליכע מענשען, וואס די מדינה זאלל זיי שאטצען — האט מען געוויינט און געקלאגט און מען האט זיך משתדל געוועהן מיט אללער ארט תחבולות, אז קיין רעכטעס בעל הבית קינד זאלל חלילה ניט אריינקומען אין די שרעקליכע שקאלעס. נאר נאך מעהר האבען זיך יודען דערשראקען, אז עס איז ארוים דער בעפעהל אים יאהר 1827 מען זאלל ביי זיי נעהמען רעקרוטען; און מען קאנן זיך אפילו דערקלערן פאר וואס זיי האבען זיך דערפאר אזוי שטארק דערשראקען און אויף זיי מלמד זכות זיין. ערשטענס האבען זיי גאר ניט פערשטאנען, אז דאס וואס מען האט ביז איצט צום מיליטער־דינסט קיין יודען ניט גענומען, איז דאס ניט געוועהן

מייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללען גלייך מיט אנדערע פאלדאטען צו דיענען **דעם** קייזער און זיין לאנד׳ נאר פשוט. ווייל מען האט זיי געהאלטען **פאר** פרעמדע, וואס מען האט נאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי **צוזעהמען**. און האבען **בשום אופן ניט** געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד און זיי אנהייבען רעכענען פאר אייגענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאנן אפילו די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך, פינף און צוואנציג יאהר דיענען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט; בפרט א יודען, וואס האט נאר ביז איצט קיין בעגריף געהאט וואס דיענען איז און האט זיך געשראקען פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל און בלאנקע קנעפ, דאריבער איז אויך לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר מען האט פון דעם נייעם בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן **מוחות אומגעגאנגען** און אסך נארישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אבגעטהון. אין אלטקאנסטאנטין האבען זיי גאר די קאפ פערלארען און עס איז רעכט געוועהן זיך צו בונטעווען און די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווען זיי וועלען שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נארישקייטען און נארישע עקשנות זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים וואס האבען פריהר געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, און קיין טובות האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט ניט חס געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשיעדענע פאוויגאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטען געבען און יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיג געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן גרעסער, און אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאמאניקעס, דאס הייסט: די יודען זאללען פאר שטראף אבגעבען וועמען מען וועט נאר חאפען האבען ערסט די קהלס-לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי **ווילדע צובייזטע וואלף האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלעך**

אונ האבען אהן רחמנות טויזענדער קליינע ציטריגע קינדער ארויסגעריסען פון דער מוטטערס שויס אונ האבען נאך דערצו איבערגעלאזט דעם כלל ישראל פאר א ירושה אזא שרעקליכע אונ שווערע בעשולדיגונג, וואס האלט זיך נאך ביז איצט. אז דער יוד איז פעהיג אויף אלס אבי זיך אלליין ארויסצומאכען פון מיליטער פפליכט, וואס דאס איז אייגענטליך די ערשטע אונ וויכטינסטע פפליכט פאר יעדען בירגער צו זיין לאנד אונ האטש די צייט האט שוין געוויזען אז דיזע בעשולדיגונג איז אזוי פאלש וויפיעל אנדערע בעשולדיגונגען, ווארום אין צוויי גרויסע מלחמות האבען אויך גענוג יודען זייער בלוט אונ לעבען געגעבען פאר זייער קייזער אונ פאר זייער לאנד, אונ איצט געהען שוין אללע גערן צום דינסט, נאר אין גאנצען איז נאך יענע קהל'סע אונארדנונגען ניט אויסגערוימט, אונ פאר די אונארדנונג וואס זיי האבען אונז געלאזען בירושה אין די מעטריצעסקע ביכער ליידען מיר נאך היינט.

נאר ווי אזוי די יודען האבען זיך שוין געפיהרט, האט די רעגירונג פארט געטהון איהר'ס אונ האט ניט אויפגעהערט צו זארגען צו מאכען פאר זיי בעסערע ארדנונגען, וועלכע עקזיסטירען נאך ביז איצט אין אללע יודישע קהלות. אזוי האט זי איינגעפיהרט אים יאהר 1839 די טאקסע פון כשר פלייש עס זאלל זיין פון וואנען אויסצוהאלטען שפיטאלען, תלמוד תורה'ס אונ נאך אזעלכע וואהלטהאטיגע יודישע אנשטאלטער. שפעטער מיט פינף יאהר, אז מען האט געמאכט יודישע שולען האט זי געהייסען מאכען ליכט־געלד (סוויעצנאי סבאר) אונ די הכנסה דערפון זאלל געהען אויף אויסצוהאלטען די שולען. זי האט אויך געהייסען מאכען בעשטאנדיגע אסיפות פון רבנים, כדי זיי זאללען אכטונג געבען אויף אללדינג וואס געהט פאר צווישען יודען אונ זיי זאללען קאנען פאר אנטווערען אללע שאלות וואס קומט פאר די מלוכה זיי צו פרעגען. איבערהויפט האט די רעגירונג זיך בעמיהט, אז יודען זאללען האבען בעשטאנדיגע פרנסות אונ ניט לעבען פון ווינד, אונ דערפאר האט זי אים יאהר 1835 ארויסגעגעבען א בעפעהל. אז מען זאלל איינטהיילען די יודען אין פערשידענע קלאסען, ווי סוחרים, בעלי מלאכות, אונ מען זאלל אויפנעהמען אין דינסט ביי דער קרוין אזעלכע יודען, וואס וועלען ענדיגען אוניווערזיטעטען. זי האט אויך גענעהן איינפיהרען יודישע דרוקען אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר אונ האט געהייסען, אז אין אללע ערטער וואו יודען וואהנען זאלל ביי יעדען גובערנאטאר דיענען געלערנטע יודען, כדי עס זאלל זיין ביי וועמען צו פרעגען ווען עס מאכט זיך עפיס א יודישער ענין. דערביי האט זי אויך גענעהן, אז יודען זאללען

זיך ניט האָבען צו בּעקלאָגען, אַז מען לאָזט זיי ניט טְרַיי בְּלַייבען זייער אֱמוּנָה אונ האָט אַיינגעפיהרט, אַז מען זאָלל אויף אַללע יָמִים טוֹבִים בּעפרייען די יודישע סאָלדאַטען אונ זיי זאָללען אֲפִילוּ מעגען אין יעדען פּאָלק האָבען זייער אייגענעם רַב. דאָס אייגענע האָט מען אויך געטהון מיט יודישע אַרעסטאַנ-טען, וואָס מען האָט זיי ערלויבט זיי זאָללען שַׁבָּת אונ יוֹם טוֹב ניט אַרבּייטען. מען מוז אויך מוֹדֶה זיין, אַז ניט אַללע זאַקאָנעס וואָס זענען אַרויס פאַר יודען זענען אין גאַנצען פאַר זיי גוּט געוועהן; פון פיעל זאַכען האָבען יודען גע-ליטען בּעזונדער: דער זאַקאָן וואָס זיי טאָהרן זיך ניט בּעזעצען אין גאַנץ רוסלאַנד מאַכט זיי אָפט גרויסע שטאָרונגען אין פַּרְנָסָה אונ נאָך אַ סַך אַנדערע פּיין אונ שמערצען, נור צו יענער צייט, ווען מען האָט זיי צוגעלאָזט צו פּאָד-ריאַדען אונ אָטקופּען, האָבען זיי די גְזֵירָה פון דעם זאַקאָן אַזוי שטאַרק ניט געפיהלט. חוּץ דעם האָט מען אין יענע יאָהרן אַזוי שטאַרק ניט געקוקט אויף זיי, אונ די וואָס האָבען געמוזט קומען אין רוסלאַנד האָבען גרינג דאָרט זיך געקאָנט געפינען אונ אָפט בּלייבען דאָרט ניט אויף עטליכע טאָג.

מיט שָׁלוֹם האָט אַלֶכְּסַנְדֶער דער צווייטער איבּערגענומען די מְלוּכָה. נאָך דער שווערער קרימער מִלְחָמָה האָט ער זיך ענטשלאָסען רוסלאַנד צו בּעגליקען מיט רוּה אונ פרייהייט, אונ דעם אייגענעם נאָמען „בּעפרייער“, („Освободитель“) וואָס דאָס דאַנקבּאַרע רוססיש פּאָלק האָט איהם געגעבען, האָט ער אויך פערדינט בּיי די יודען וועלכע רופען איהם נאָך איצט „מֶלֶךְ שֶׁל חֶסֶד“. אין זיין צייט האָבען שוין היבּש אַרויסגעוואַקסען די שאֶנע בּוימעלעך, וואָס זיין פאָטער, ניקאָלאַי דער ערשטער, האָט פערפלאַנצט, אונ דורך דעם רעגען פון זיינע חֲסָדִים האָבען זיך באַלד ענטוויקעלט גרינע בּלעטער אונ די וועלט האָט גע-קאָנט אַרויסזעהן, אַז זייערע פֵּירוֹת וועלען זיין ניטצליך פאַר דער וועלט. עס האָט געדויערט גאָר אַ קורצע צייט זענען אַללע שוּלען, גימנאַזיען אונ אוני-ווערזיטעטען פאָל געוואָרען מיט יודישע תַּלְמִידִים, וואָס האָבען זיך גענומען צו-פערשיעדענע וויסענשאַפטען. צום ערשטען האָט אַלֶכְּסַנְדֶער דער צווייטער אויס-געגלייכט די רעכט פון יודען וועגען רעקרוטירונג אונ האָט מְבַטֵּל געוועהן די פריהערינע געזעצע, וואָס יודען האָבען געמוזט צושטעללען רעקרוטען מעהר פון אַללע אונ אַ חוּץ דעם געבען נאָך רעקרוטען פאַר שטראָף. ער האָט אויך פאַר-ווערט צוצונעהמען קליינע קינדער אונ חאַפּען מענשען פון דער גאַס וואָס האָבען ניט קיין פּאַספּאָרטען. אים יאָהר 1856 האָט ער געגעבען אַ בּעפעהל, מען זאָלל איבּערקוקען אַללע געזעצע וועגען יודען אונ זעהן ווי וויט מעגליך

זיי אויסגלייכען מיט אללע אנדערע פעלקער פון רוססלאנד. פון דעמאלט אן איז אויך די יודישע לאגע אין רוססלאנד שטארק פערבעסערט געווארען: מען האט אנגעהייבען יודען געבען שטעללען ביי דער קרוין, מען האט פאר זיי געאפענט עטליכע שטאדט ווי יאלטא, ניקאלאיעוו אונ סעוואסטאפאל, מען האט זיי ערלויבט צו בויען אייגענע הייזער אין קאוונא, זשיטאמיר אונ קאמעניץ־פאדאלסק, בעלי מלאכות האבען בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אומעדום אונ זיך מאכען דארט שוללען אויף צו דאווענען, אונ עס איז אויך פערווערט געווארען צו טויפען יודישע קינדער, וואס זענען יונגער פון פירצען יאהר, אהן דעם רשות פון די עלטערן.

אין דער צייט פון זיין געבענשטער הערשונג זענען אין רוססלאנד געגרינדעט געווארען צוויי גרויסע חברות: די ערשטע — אים יאהר 1864 די חברה „מפיצי השכלה“ צו פערברייטען בילדונג צווישען די רוסישע יודען, אונ די אנדערע — אים יאהר 1881 צו שטיצען געמיינע בעלי מלאכות אונ ערדארבייטער, צום זכר פון זמן פינף אונ צוואנציג יאהריגער גליקליכער רעגירונג:

אזוי איז פון יאהר צו יאהר אלץ בעסער געווארען דער מעמד פון יודען, אונ זיי וואלטען שוין געשטאנען גאנץ נאהענט צו דער פאללקאמענער פרייהייט גלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, ווען אנדערע וויכטיגע פראגען אונ ענינים נעהמען ניט צו ביי דער מלוכה יעדע מעגליכקייט צו טראכטען וועגען זיי, דערפאר אפשר איז די יודישע פראגע איינגעשלאפען געווארען, אונ פון יאהר 1870 זעהט מען ארויס, אז די רעגירונג האט אנגעהייבען ביי יודען צוריק צוצונעהמען דאס ביסעל רעכטע, וואס מען האט זיי פריהער געשענקט. אזוי האט מען געטהון מיט דעם געזעץ פון 1874 וועגען רעקרוטירונג, וואס האט לכתחלה ניט געהאט געמאכט קיין שום חלוק צווישען יודען אונ קריסטען, אונ נאר מיט דער צייט האט ער בעקומען זעהר פיעל פירושים, אז מיט יודען דארף מען זיך אנדערש נוהג זיין. נאר פונדעסטוועגען האבען די יודען פערהעלטניסמאסיג געלעבט צופריעדען, אונ אייביג וועט ביי זיי בלייבען דער זכר פון מלך של חסד, אלכסנדר דעם צווייטען, דעם בעפרייער פון זיין לאנד, צו ברכה אונ צו דאנק.

צו בעמערקען איז דערביי, אז די אללע חסדים, וועלכע די רוסישע רעגירונג האט אין דער צייט פון ניקאלאי דעם ערשטען אונ אלכסנדר דעם צווייטען געטהון מיט יודען האט דארין א נגיעה געהאט איין יוד מיט איין אמת יודיש הארץ אונ דאס איז געוועהן ר' יצחק בער לעווינזאהן, וועלכער

האט כל ימיו ניט אויפגעהערט צו ארבייטען פאר זיינע ברידער און האט זיי אין גאנצען אוועקגעשענקט זיינע לעצטע שוואכע כוחות און טאג. ערשט אצונד, ווענן מיר זעהען ווי פיעל שלעכטס מען טהוט דעם יודען נאר דערפאר וואס מען קענן איהם ניט. פערשטעהט מען ערסט וואס לעווינזאהן האט געטהון דערמיט, וואס ער האט דער רוסישער רעגירונג בעקאנט געמאכט מיט'ן יודישען אינווענינגסטען לעבען, און מען מוז מודה זיין אז דאס, וואס מענדעלזאהן איז געוועהן פאר די דייטשעסע יודען דאס איינענע איז לעווינזאהן געוועהן פאר די רוסישע. ביידע האבען זיי ליעב געהאט דעם יודען און דאס יודישקייט מיט'ן גאנצען הארצען און האבען זיך בעמיהט אויפצוועקען זייערע ברידער פונ'ם שלאף, אין וועלכען זיי זענען פון צרות און גזירות א צייט יאהרען פערזונקען געווארען. נאר דער חלוק צווישען זיי איז דער, וואס מענדעלזאהן האט געלעבט אין דייטשלאנד, וואו יודען האבען אליין אנגעהייבען ארבייטען פאר זיך נאר אהן א שום דערמאנען אדער הילף פון דער מלוכה, דערפאר איז איהם גרינג אנגעקומען זיך דירעקט צו ווענדען צו זיינע ברידער און אלדינג וואס ער האט געטהון פאר זיי האבען זיי באלד אללע איינגעזעהן; לעווינזאהן אבער האט געלעבט אין רוסלאנד, וואו ערשטענס, האבען די יודען פון יענער צייט גאר ניט געקאנט זיין מבינים אויף אזא גרויסען מענשען, און צווייטענס קאנן יעדע זאך דא נאר דעמאלט האבען א קיום, ווענן די מלוכה וויל עס און ניט דארויף איהר הסכמה, דערפאר האט ער געמוזט מיט אללע זיינע פלאנער אנקומען צו איהר און האט זיך דורך דעם ביי זיינע ברידער, אין זיין צייט, אזוי ניט אנגעזעהן.

די צייט און דאס לעבען ווייזען אבער פון קיין סודות ניט: לעווינזאהן האט זוכה געוועהן נאך ביי'ם לעבען צו זעהען זיינע ברידער אין א בעסערע לאגע. זיין ארבייט, וואס ער פלעגט קראנקערהייט אבטהון ביי זיך אין. אויבער־שטיבעל האט ניט איינמאל, מיט פיעל יאהרען שפעטער, געבראכט יודען א ישועה, און דאס וואס אלכסנדר דער ערשטער האט געוואלט האבען ביי זיך אים לאנד האטש אין יודען ווי מענדעלסזאהן, איז טאקי מקוים געווארען, און ניט אומזיסט האט מען איהם גערופען: דער רוסישער מענדעלזאן, האטש נאך פאר איהם האט שוין ליטא ארויסגעגעבען צוויי גרויסע לייט ווי ר' פנחס אליהו הורוויץ, דער מחבר פונ'ם „ספר הברית" און דער דאקטאר ר' יהודה הורוויץ פון ווילנא. זיי ביידע האבען זעהר געוואלט פערשפרייטען וויסענשאפט און בילדונג צווישען זייערע רוסישע ברידער.

ר' יצחק בער לעווינזאהן איז געבאהרן געווארען אין קרעמעניץ דעם 2 טען סעפטעמבער 1788, פונקט אין אזא צייט, ווען אין גאליציען האבען די תלמידים פון מענדעלסאן אנגעהייבען פארברייטען אויפקלערונג, אונ פון דארט האבען זיך צולאזט געבילדעטע יודען אין פיעל שטאדט פון פולין אונ ליטא, ווי דובנא, מאהיליב ביי'ם דניעסטער, בערדיטשוב, ראסיין, זאגער. אונ האבען אין דער שטילל געארבייט אונ צוגעצויגען צו זיך מענשען מיט שכל, וואס האבען געקאנט פערשטעהן, אז עס איז ניט גוט צו בלאנזען אין דער פינסטערניש. אזוי ווי אין קרעמעניץ האבען זיך אויך געפונען קלוגע יודען, אונ לעווינזאהנס עלטערן זענען אויך געוועהן פון די קלוגע, האבען זיי זייער קינד געגעבען אגוטע ערציהונג, אונ צו זיין בר מצוה איז ער שוין געוועהן א גרויסער בקי אין תלמוד אונ האט אויך שוין געהאט א ידיעה אין דער רוססישער שפראך. חתונה געהאט האט ער, ווי עס האט זיך דעמאלט געפיהרט, גאר יונג פון דער שטאדט ראדזיוויללאוו, אונ אים יאהר 1812, ווען די פראנצויזען זענען אריין קיין רוססלאנד איז ער דארט געוועהן איין איבערזעצער אונ האט געטריי געדיענט דער מלוכה. ער איז אבער ניט געוועהן קיין געזונדער, די שווערע ארבייט האט איהם געשאדט אונ ער איז אריינגעפאהרן קיין בראדי זיך דארט קורירען. גאר אין בראדי האט ער זיך ניט אזוי אבגעגעבען מיט רפואות ווי מיט די גרעסטע יודישע לייט, מיט וועלכע ער האט זיך ראטה געהאלטען ווי אזוי אויפצוהייבען דעם מעמד פון די יודען, אונ דארט איז ביי איהם געבאהרן געווארען דער געדאנק: אוועקצושעקען זיין גאנץ לעבען זיין ארעם פאלק אונ זיי אפענען די אויגען, וועלכע זיי זענען, פון אזוי פיעל פיין אונ צרות, אזא לאנגע צייט פערשטעלט געווארען. אים יאהר 1818 איז לעווינזאהן צוריקגעקומען קיין קרעמעניץ, פון דארט האט מען איהם ארויסגענומען פאר א לעהרער קיין בערדיטשוב, אונ אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין ערשט ספר „תעודה בישראל", וואס איז ערשט אין צעהן יאהר ארום, נאך גרויס מיה, אבגעדרוקט געווארען אונ וועלכער האט ביי יודען א שטארקען רושם געמאכט. אין דעם ספר האט לעווינזאהן געטהון ווי איין אמת'ר קענער פונ'ם פאלק: ער האט פערשטאנען, אז יודען קאנן מען נאר געהמען מיט פרומקייט אונ דערפאר האט ער זיך בעמיהט צו בעווייזען, אז דאס נאריש אבגעזונדערט לעבען, די שלעכטע ערציהונג פון קינדער, די ניט שאנע וויינד־פרנסות זענען געגען דעם זינן פון אונזער ריינער אמונה, אונ האט דארויף געבראכט טויזענדער ראיות פון דער תורה אונ תלמוד. פאר דעם ספר האט ער

בעקומען פונ׳ם קייזער ניקאלאי דעם 1-טען טויזענד רובעל א מתנה, אונ פון דעמאלט אן איז זיין נאהמען בעליעבט געווארען בייא דער מלוכה אונ בייא יעדען עינין, וואס האט זיך נאר אנגעקערט מיט יודען האט מען געפרעגט זיין עצה.

שפעטער מיט עטליכע יאהר האט לעווינזאהן בעקומען פונ׳ם מיניסטער ליווען א בעזונדער פאפיער מיט פערשיעדענע שאלות, ער זאל זיי פאר ענטפערן. פון די שאלות האט ער פערשטאנען, אז די מלוכה וויל וויסען: אין וואס בעשטעהט דער רעכטער יודישער גלויבען? פון וואנען נעהמען זיך פיעל פון זייערע מנהגים? וועלכע ספרים זענען בייא זיי היילינ? צו שטעהט אין די ספרים, אז מען מוז פיינד האבען אללען וואס געהערן ניט צו דער יודישער אמונה אונ צו מאג מען זיי נארען? וואס פאר כתות אונ חברות געפינען זיך צווישען זיי, אונ צו קאן מען זיי ארויפברענגען, זיי זאללען זיך בעשעפטיגען מיט ערדארבייט אונ אנדערע עהרליכע מלאכות. מען זאלל מיט דער צייט זיי קאנען אויסגלייכען אין רעכטע מיט אללע איינוואהנער פונ ם לאנד? לעווענזאהן האט זיך ניט געפוילט עטליכע יאהר נאך אנאנד אויסצוארבייטען זיין תשובה אויף די אללע שאלות, אונ צו ליעב דעם האט ער ארויסגעגעבען זיין בעריהמט ספר „בית יהודה“, וואס האט בייא איהם צוגענומען זיין לעצט ביסעל כח, אונ ער איז שוין נאך דעם געבליבען א חולה מסוכן זיינע גאנצע יאהרען.

מען קאנן זיך פארשטעלען וואס פאר א מיה איהם האט געקאסט צו בעקומען, אין אזא קליין שטאדטעל ווי קרעמעניץ, אללע ביכער, וואס ער האט געמוזט דורכליינען, כדי ער זאלל קאנען אויף יעדער שאלה אנטפערן מיט ישוב הדעת אונ זיך פעררופען אויף אלטע, בייא דער וועלט אנגענומענע ספרים; אונ מען מוז נאר בעוואונדערן זיין גרויסע ליעבע צו זיינע ארעמע ברידער אונ צו זיין אמונה. צום אומגליק האבען איהם זיינע ברידער ניט פערשטאנען אונ האבען זיינע ספרים אין פייער געווארפען. ער האט עס געוואוסט אונ אויף זיי קיין שנאה ניט געהאט, ווייל נאר אזא חכם ווי ער האט פערשטאנען ווי גרויס זייער בלינדקייט איז אונ אז אלס וואס זיי טהוען איז דאס ניט פון שלעכטסקייט, נאר פון אונוויסענהייט, אונ דאריבער האט ער נאך מיט מעהר פייער זיך געמיהט זיי צו אפפענען די אויגען. אונ פון זיין קראנקען בעט האט ער מאל פאר מאל מיט זיין אבגעשוואכטער האנד

געשריבען די רעצעפטען און בקשות צו דער מלוכה אויסצובעטען חסד און חנינה פאר זיי.

אז עס האט זיך אין זאסלאוו א אומגליק געטראפען, מען האט איינגעזעצט עטליכע יודען וועגען עלילת דם, איז אויף לעווענזאהן געפאללען דער גורל ער זאלל זיך אננעהמען, און פונקט ווי זיין זיידע ר׳ אליקים האט זיך כמעט מיט הונדערט יאהר צוריק, נאך אין דער צייט פון יעקב פראנק, ארויסגעשטעלט ביי אזא בלבול אין יאמפאל און האט זיך ניט געפוילט פאהרען קיין רום און דארט ארויסנעהמען א פאפיער ביים פאפסט, אז די בעשולדיגונג איז פאלש, אזוי האט לעווענזאהן געארבייט, ביז מען האט די אונשולדיגע בעפרייעט. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין ספר „אפס דמים", וואס אין איהם ווייזט ער אויס פון וואנען דער בלבול שטאמט און ווי ער האט קיין שום שייכות און יסוד ניט אין יודישע דינים אדער מנהגים. דעם אפס דמים האט לעווינזאהן אייגענטליך אנגעשריבען נאר דארויף, מען זאלל איהם איבערזעצען אין אנדערע לשונות און ער זאלל דער עיקר בעקאנט ווערן ביי׳ם רוסישען פאלק, צום סוף איז ער באלד איבערזעצט געווארען אין ענגלישען, און אין רוסיש איז ער ערשט ארויס אים יאהר 1883.

לעווינזאהן האט, חוץ די דערמאנטע ספרים אנגעשריבען נאך א סך וויכטיגע און נוטצליכע ספרים, בעזאנדערס איז בעריהמט זיין ספר „זרובבל", וואו ער פערטהיידיגט די גמרא און ווייזט אויס די רעכטע כונה פון די בעלי התלמוד. חוץ דעם האט ער שטאנדיג געמוזט שרייבען בעזונדערע בריעף און פאפיערען צו פערשיעדענע גרויסע לייט, וואס אן זיי איז געווענדט געוועהן צו פערבעסערן די לאגע פון יודען. וועגען יודישע קאלאניען האט ער ניט איינמאל געשריבען צום קייזער ניקאלאי אליין און האט געהאט דאס גליק פון איהם איין איינענהאנדיגען בריעף צו בעקומען. דער בריעף, דערצאהלט מען, האט איהם אמאל אבגעראטעוועט פון א שלעכטען מענשען: אין א פינסטערער ווינטער נאכט איז פלוצלונג איין אפיציר אריינגעפאללען מיט א געוואלד צו איהם אין שטוב. מען זאלל איהם געבען בראנפען, ווייל ער האט געמיינט אז דא איז א שענק. די דיענסט האט זיך דערשראקען און האט אנגעהייבען רופען דעם בעל הבית. דער אפיציר איז דערווייל אריין אין אנדערן צימער, וואו לעווינזאהן איז געזעסען איבער א ספר, און האט אנגעהייבען שרייען, ער זאל פאר איהם אראבנעהמען די יארמילקע. לעווינזאהן האט איהם גאנץ קאלט געאנטפערט, אז ער פערשטעהט ניט ווי אזוי קומט

עס איין ארדענטליכער מענש צו יענעם אין שטוב אונ טהוט אליין ניט אויס דאס היטעל, דא האט זיך דער אפיציר ערשט צוהיצט אונ געשריען, אז אזא כזיון וועט ער ניט דערלאזען, אז א פראסטער יוד זאלל איהם לערנען דרך ארץ, אז לעווינזאהן האט אקוק געטהון אז עס קאנן קומען צו שלעכטע פאלגען האט ער ווייטער גאר רוהיג אונ געלאסען ארויסגענומען פונ׳ם קאסטען א בריעף אונ האט דעם אפיציר נאר געוויזען די אונטערשריפט, ווי יענער האט עס נאר דערזעהן איז ער באלד אויסגעניכטערט געווארען, מיט ציטערניש האט ער זיך אנגעהייבען פארענטפערן אונ האט ניט געוואלט אוועקגעהן ביז לעווינזאהן וועט איהם מוחל זיין.

לעווינזאהן איז בטבע געוועהן א גרויסער עניו, אונ אז ער פלעגט עפיס טהון האט ער פיינד געהאט מען זאל דאריבער אסך רעדען. ערשט נאך זיין טוידט איז מען געוואהר געווארען, אז זיין בילד געפינט זיך אין הויף פון דער גרויספירסטין מאריע פאוולאוונא, ווייל ער האט גאר קיין השגה געהאט זיך מיט אזא זאך צו בעריהמען. וויפיעל מאל די מלוכה האט איהם געוואלט שיקען געלד ער זאלל קומען קיין פעטערבורג אונ דארט זיצען ביי אסיפות, האט ער זיך שטאנדיג אבגעזאגט, ווייל ער האט ניט ארויסגעזעהן עס זאלל עפיס דערפון פאר יודען ארויס א ישועה, אונ זיך גלאט נאריש מאכען האט ער פיינד געהאט. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר לאנד־רב אונ אללע זיינע גוטע פריינד האבען איהם געבעטען ער זאלל אננעהמען די גרויסע שטעללע, האט ער געענטפערט, אז עס איז אסך גלייכער מען זאלל בעדויערן פאר וואס ער איז דארויף ניט בעשטאנען, עהדער מען זאלל זיך קלאגען דערנאך, וואס ער האט זיך ניט מיישב געוועהן אונ האט די שטעללע צוגענומען.

ווי ווייט עהרליך אונ קלוג לעווינזאהן האט זיך געפיהרט אונ האט ניט געקוקט אויף איינגענליעבע, קאנן מען פערשטעהן דערפון, וואס חאטש די חסידים האבען איהם שטאנדיג פערפאלגט האט ער זיך ניט מתרחק געוועהן פון זיי אונ פלעגט אפט בעקומען בריעף פון גוטע יודען, ווי פון ר׳ ישראל׳צע דער רוזשינער, וואס איז אויך געוועהן זיינער א קרוב, אונ פון ר׳ אברהמ׳ילע טריסקער. זיין כוונה איז געוועהן זיי, די גוטע יודען, זאללען ווירקען אויף די יודען וואס גלויבען אין זיי, אונ דארט וואו עס קאנן דעם כלל ישראל ארויס־קומען א טובה זאללען אללע צוזאמען אונ אהן א שום אונטערשיעד ארבייטען לשם שמים.

חאטש לעווינזאהן פלעגט אפט ליידען דחקות, ווייל ערסט צוויי יאהר פאר'ן טויט האט איהם די מלוכה געשיקט 3000 רובעל, אונ חוץ דעם האט איהם זיין קראנקהייט זעהר שטארק פארמוטשעט, האט ער דאך אויף דער אלטער געהאט גרויס תענוג צו זעהן, אז זיין פערציגיאהריגע ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט, אונ אז עס האט אנגעהייבען אונטערוואקסען א שאנער דור פון עדעלע געלערנטע יודישע יונגע לייט ווי ר' מרדכי אהרן גינצבורג, ר' אברהם בער לעבענזאהן אונ פיעל אנדערע פון ליטא; פיעל האבען איהם מיטגעהאלפען די יודישע שרייבערס, וואס האבען ארויסגעגעבען חבורים אויף לשון הקודש אונ דערמיט דערוועקט אין פאלק נייע געפיהלע אונ ליעבע צו בילדונג. נאך מעהר האט אויפ'ן פראסטען עולם געווירקט דער אקצ"ז, וואס האט געגעבען פרנסה פיעל ארדענטליכע יודען, אונ ווער עס קען נאר דאס יודישע לעבען אין רוסלאנד מוז מודה זיין, אז וואו נאר איין אקציזניק איז פארווארפען געווארען האבען זיך ארום איהם באלד געזאמעלט אלע בעסערע מענשען אונ מען האט שוין די קינדער נאר אנדערש אנגעהייבען צו ערציהען.

דעם 3-טען פעברואר 1861 איז לעווינזאהן, אויפ'ן צוויי אונ זיבציגסטען יאהר געשטארבען אין קרעמעניץ, אונ ווען ער האט אין דער יוגענד געהאט צו טהון מיט דארנער, וואס האבען איהם געשטאכען אונ ניט געלאזט זיינע ברידער אנווייזען דעם דרך הישר, איז איהם בעשערט געוועהן צו צומאכען זיינע ליכטיגע אויגען צווישען רויזען, וואס ער אליין האט זיי געפלאנצט אונ וואס האבען איהם זיס געמאכט זיין לעצטען אויגענבליק.

צוויי גרויסע זאכען האבען לעווינזאהן אינטערעסירט, אונ אויף זיי האט ער געהאפט אין זיין גאנצען לעבען: שולען אפענען פאר יודישע קינדער, אונ מאכען קאלאניען פאר יודען. ער האט געוואלט זעהן גוט ערצויגענע יודישע קינדער אונ עהרליכע יודישע ערדארבייטער, אונ דערפאר האט ער ניט גערוהט אונ האט ניט אויפגעהערט צו געבען דער מלוכה אלע עצות ביז ער האט ניט אויסגעפיהרט זיין פלאן, חאטש אין גאנצען גערעכטהען האט עס ניט געקאנט, ווייל ניט שטענדיג קומט יעדע זאך אויס ווי מען געהמט זיך פאר.

אז מען קוקט זיך צו צו דער געשיכטע פון די יודישע שולען אין רוסלאנד, ווי אזוי זיי האבען זיך אנגעהייבען אויפצואפענען אונ ביי וואס פאר א מעמד

זיי האלטען אצונד, זעהט מען ארויס, אז געבליהט האבען זיי טאקי נאר אין די ערשטע יאהרען אין עטליכע געצאהלטע ערטער, וואו זיי זענען ניט גע־ זעהן אנגעווארפען אונ וואו דאס פאלק אליין האט געפיהלט ווי נאטהיג זיי זענען אונ האט פערשטאנען אז יודען קאנען נאר דעמאלט אויפגערעכט ווערן, ווען זיי אללע וועלן קומען צום שכל אונ איינזעהן אז זיי מוזען האבען בעזונדערע שולען אונ וועלן זארגען זיי זאללן קאנען עקסיסטירען.

די ערשטע יודישע שולע איז געגרינדעט געווארען אין אומאן אונטער דער השגחה פון א גאליצי־אנישען יודען ר' מאיר הארן, אונ מיט דער הילף פונ'ם בעריהמטען גביר ר' הירש בער הורוויץ, וואס איז דערנאך אוועק קיין ענגלאנד אונ איז געווארען פראפעסאר אין דער קעמבברידזשער אוניווערזיטעט. הארן האט זעהר געוואלט, אז די מלוכה זאלל בעשטעטיגען זיין שולע אונ ער האט אנגעגעבען א בקשה וועגען דעם אונ האט ערקלאהרט, אז דער גאנצער למוד געהט אויף מענדעלזאהנס דרך. אז דאס פאפיער איז אנגעקומען אין פאליציע מען זאלל דארט חוקר ודורש זיין וועער דער הארן איז, האט זיך גראד גע־ דארפט מאכען, אז מען האט דארט געזוכט א גנב, וואס האט געהייסען מענ־ דעלסאהן, אונ אז די פאליציי האט איבערגעלייענט, אז הארן איז איינער פון מענדעלזאהנס לייט האט מען איהם געוואלט איינזעצען, אונ קוים מיט צרות האט מען איהם אבגעגעבטען. נאך דעם צופאלל איז הארן ביי זיך שטארק אראבגעפאללען, אונ מיט א פאר יאהר שפעטער איז די שולע זיינע בטל געווארען.

דערפאר האט זיך אים יאהר 1826 מיט מעהר מזל געאפענט א שולע אין אדעססא, וואס איז געגרינדעט געווארען אויפ'ן וואונש פון די ערשטע בעלי בתים, וואס זענען דעמאלט נאר וואס אראבגעקומען פון בראדי אונ האבען אריינגעווארפען פונקען פון בילדונג אין דער יודישער קהלה. עס האבען זיך באלד געפונען זעהר פאהיגע לעהרער, ווי דער בעוואוסטער געלעהרטער ר' שמחה פינסקער, דער בעריהמטער דיכטער (משורר) ר' אליהו מרדכי ווערבעל, הורוויץ, פינקעל, זיטענפעלד אונ נאך אנדערע, אונ אונטער דער השגחה פונ'ם דירעקטאר ר' בצלאל שטערן האט די שולע פון יאהר צו יאהר אנ־ געהייבען מעהר וואקסען. דער געגעראל גובערנאטאר פירסט וואראנצאוו, וואס האט זיך איבערהויפט זעהר פיעל אבגעגעבען מיט די יודען, האט שטארק מיטגעהאלפען, די שולע זאלל בעקומען אללע מיטעל צו מאכען לייט פון די תלמידים וועלכע לערנען אין איהר. אונ אים יאהר 1838 האט זיך אין

קישענוב אויך געאפענט אזא שוללע, וואס דער בעריהמטער יודישער שרייבער ר׳ יעקב אייכענבוים, וואס איז דערנאך געווארען אינספעקטאר אין זשיטא־מירער ראבינערשולע, האט זי עטליכע יאהר געפיהרט ביז זי האט זיך ניט צוגעמאכט.

אין דעם אייגענעם יאהר האט די יודישע קהלה אין ריגא אויך געאפענט א שוללע אונטער דער השגחה פונ׳ם דאקטאר ליליענטהאל, אונ דאס איז אזוי אנגעלעגט געוועהן ביי דער מלוכה אז זי האט ערלויבט די יודען איינ־צופיהרען ביי זיך א בעזונדער טאקסע פון פלייש, אונ פון דער הכנסה אויס־האלטען די שוללע. וואס מעהר די ערשטע יודישע שוללען האבען זיך בע־פעסטיגט האט די מלוכה אנגעהייבען שטארקער צו טראכטען זי זאלל אויס־פיהרען דעם גרויסען געדאנק פונ׳ם קייזער ניקאלאי דעם 1־טען, וואס האט זיך ענטשלאסען צו אפענען אזעלכע שוללען אין אללע יודישע שטאדט, אונ צו ליעב דעם האט זי אים יאהר 1842 ארויסגעשיקט דעם דאקטאר ליליענטהאל, ער זאלל אריינפאהרען קיין ווילנא, מינסק, קאוונא, הוראדנא, ביאליסטאק, זשיטאמיר, בערדיטשוב אונ פיעל אנדערע ערטער אונ זאלל דארט די יודען פערשטעהן געבען וואס די מלוכה מיינט מיט די שוללען, אז זי וויל ניט חלילה בעריהרען די יודישע אמונה אונ האפט נאר אז דורך בילדונג וועלען די יודען זיך ארויפהאפען אויף א העכער מדרגה אונ וועלען בעליעבט ווערן ביי אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד. אחוץ דעם האט ליליענטהאל זיך בעדארפט בעקאנט מאכען מיט אללע געלערנטע יודען וואס האבען זיך צוזאמענגעזאמעלט אין פוילען אונ ליטא, כדי זיי זאללען קאנגען ווערן לעהרער אין די שוללען, איבערהויפט האט דער מלוכה געקאסט גרויס מיה ביז עס איז איהר געראטהען אים יאהר 1847 איינצופיהרען צוויי ראבינערשוללען, אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר, אונ מאכען אומעדום וואו יודען האבען נאר געוואהנט צווייערליי שוללען פאר קלענערע אונ גרעסערע קינדער. די מלוכה האט אויך ניט געשאלעוועט קיין געלד אויף צו דרוקען בעזונדערע ספרים פאר די יודען; נאר קיין גרויסע נוץ איז דערפון ניט ארויסגעקומען אונ עס האט געמוזט אוועקגעהען גענוג יאהרען ביז זיי האבען אויפגעהערט צו קלאגען אויף דער גזרה. די צייט טהוט זיך איהרעס, אונ אז זיי האבען שוין ארויסגעזעהן אז עס איז ניט אזא מורא, אונ האבען שוין מיט אייגענעם וויללען אנגעהייבען שיקען זייערע קינדער אין די שוללען אונ נעהמען רבנים פון די תלמידים פון ראבינערשולל איז גיך אים יאהר 1873, ווען די יודישע פראגע איז אין גאנצען אנשלאפען געווארען,

ארויס א בעפעהל, מען זאלל די שוללען איבערמאכען אויף שוללען פאר יודישע לעהרער. די נייע שוללען אבער האבען שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהער, אונ פון דעמאלט אן לערנען יודישע קינדער מעהר אין פאנסיאנען ביי פריוואט לעהרער, אויך אין גימנאזיען נאר א געוויסער פראצענט. די בילדונג פונדעסטוועגען ווערט נתרבה צווישען יודען ווייל יעדער פערשטעהט אז נאר דאס איז דאס איינציגע מיטעל וואס קאן זיי שיטצען אין אללע צייטען אונ נויטען. געוויס וואלטען די רוסישע יודען דערגרייכט נאך א העכערע מדרגה אין בילדונג, ווען עס ווערט ניט אים יאהר 1887 א נייער בעפעהל מען זאלל אין גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען אריינלאזען יודען נאר א קליינעם פראצענט.

פונקט אזוי ווי די שוללען זענען קודם כל געגרינדעט געווארן פון די יודען אלליין, אזוי האבען זיך אויך פלוצלונג ארויסגעוויזען, נאך אים יאהר 1790 יודישע ערדארבייטער, וואס זענען פון מאהילעווער גובערניע ארויס אין דער נייער געגענד פון חערסאן אונ יעקאטערינאסלאוו, ווען רוסלאנד האט עס אבגענומען, אונ האבען זיך בעשלאסען צו זוכען זייער ברויט אין דער שווערע עהרליכע ארבייט. אים יאהר 804 האט די מלוכה ארויסגעגעבען א בעזונדער געזעץ וועגען די יודישע קאלאניסטען אונ האט זיי געשענקט פיעל רעכטע אונ אויך געשטיצט מיט געלד זיי זאללען האבען אויף הוצאות אריבערצופאהרן אויף די נייע ערטער. די כונה פון דער מלוכה איז געוועהן אבצוגרייסען די יודען פון פיעל שעדליכע פרנסות אונ זיי געבען אזא פרנסה אין די האנד, וואס זאלל זיי דערנאהרן בכבוד אונ קיינער זאלל זיך דארפען בעקלאגען אויף זיי; דערפאר האט זי זיך גענומען דערצו אונ אכט יאהר כסדר האט זי אויס-געהאלפען די יודען וואס האבען זיך גענומען צו ערדארבייט. נאר אים יאהר 1812 איז מען שוין געבליבען שטעהן, ווייל עס האט געפעהלט די מיטעל, אונ ערשט אין דריי אונ צוואנציג יאהר שפעטער האט זיך דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער נאך אמאל גענומען צו פערבעסערן די לאגע פון די יודישע קאלאניסטען וואס זענען שוין געוועהן פון פריהער, אונ פון 1835 ביז 1852 האט מען ניט אויפגעהערט צו זוכען עצות ווי ווייט מעגליך זייער צאהל צו פער-גרעסערן אונ צו צוציהען פרישע מענשען, וואס האבען זיך געמוזט פרייען מיט די חסדים וואס די מלוכה האט זיי געטהון. אבער פון דעמאלט אן האט די מלוכה אויפגעהערט צו זארגען פאר יודישע קאלאניען אונ קאלאניסטען, אונ פ[illegible]ן די זאקאנעס וואס האבען זיי געשיצט זענען ביסלעכווייז בטל

געווארן

דאס וואס די מלוכה האט ניט געקאנט צופריעדען זיין פון די יודישע קאלאניען, נעהמט זיך דערפון וואס ערשטענס, האט דאס געזעץ אין אנהייב געפאדערט, אז איבערפיהרען אהין אין די קאלאניען זאלל מען נאר גאנצע משפחות, און דערפאר האבען זיך צווישען די קאלאניסטען געפונען זעהר פיעל אלטע לייט וואס האבען קיין כח מעהר ניט געהאט צו ארבייטען און האבען פון אנהייב אן געמוזט זיך נעהמען צו זייטיגע פרנסות; צווייטענס: האט מען די ערשטע צייט ניט אויסגעקליבען און מען האט צוגענומען פאר קאלאניסטען, ווער עס האט זיך נאר געוואלט פערשרייבען, און אזוי ווי דאס פערשרייבען זיך אלס קאלאניסט האט בעפרייט פון מיליטער דינסט, האבען זיך פערשריבען פיעל בטלנים, און טויגעניכטסען, און די מלוכה האט נור אויסגעבראכט פיעל געלד אומזיסט אויף זיי, נאר אזיינע בטלנים האבען זעהר פיעל געשאדט זייערע ברידער, וואס האבען ערנסט געמיינט צו האריוען און טאקי ווערן גוטע ערדארבייטער. חוץ דעם אללעם האט מען זיי איינגעטהיילט זייערע פעלדער זעהר ווייט פון שטאדט, די עצם ערד איז אויך קיין גוטע געוועהן, קיין ברונענס האבען זיי ניט געהאט, און די ערשטע וואס זענען אהין געקומען האבען זיך א צייט לאנג געמוזט וואלגערן אין פעלד ביז זיי האבען ווי עס איז אויסגעבויט הייזלעך, וואס דערפון האבען זיך אויסגעבראכען צווישען זיי אללערליי קראנקהייטען. פונדעסטוועגען האבען די יודען אפילו ביי אזעלכע פערהאלטניסע ארויסגעוויזען ענערגיע און פאהיגקייטען און האבען זיך דערהאלטען ביז איצט. אים יאהר 1810 איז אין חערסאנער און יעקאטערינאסלאווער גובערניע געוועהן אין גאנצען ניין קאלאניען, וואו עס האבען זיך געפונען 3640 מענשען, און זעכציג יאהר שפעטער איז שוין געווארן 43 קאלאניען מיט 34,032 מענשען; דאס בעווייזט, אז ווען אין די לעצטע יאהרען וואלט די מלוכה ניט פערלארן דעם חשק און ווייטער געשטיצט די קאלאניסטען ווי פריהר וואלט זייער צאהל געוויס בעדייטענד גראסער געווארן. פיעל פון די קאלאניען האבען לשון קודש'דיגע נאמען ווי „שדה מנוחה" „נהר טוב", און אללע געפינען זיך אונטער דער השגחה פון צוויי רבנים. פאר די קינדער האבען זיי נאך אים יאהר 1869 געהאט פינף שולען מיט 113 לעהרער און מלמדים, וואס האבען ערצויגען 959 תלמידים. זייער צאהל האט זיך געמוזט אין דער לעצטער צייט פערגרעסערן, און מען מאג זאגען, אז דער מעמד פון די יודישע קאלאניען איז ניט שלעכט, און ביי אללע סבות, וואס האבען זיי

געשטערט אויפצובליהען ווי עס דארף צו זיין האט דאך די מלוכה ניט אויסגעבראכט איהר געלד אומזיסט, אונ עס זענען אויסגעוואקסען פעהיגע יודישע ערדארבייטער, וואס מען דארף זיך מיט זיי ניט שעהמען. צום אונגליק האט מען אים יאהר 1882 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז יודען טאהרן ניט קויפען קיין ערד אונ ניט בעזעצען זיך אין דארפער אונ דערפאר זענען פיעל יונגע לייט געצוואונגען געוועהן זיך אוועקלאזען קיין אמעריקא אדער קיין ארץ ישראל, וואו עס האבען זיך, אין דער לעצטער צייט, געמאכט עטליכע קאלאניען מיט דער הילף פונ'ם באראן עדמונד ראטהשילד פון פאריז.

נאר חאטש די לאגע פון די רוסישע יודען איז די לעצטע עטליכע יאהר ניט אזוי פרעהליך פון דעסטוועגען האלטען זיי לעווינזאהן'ס צוואה אונ ארבייטען שטארק אין בילדונג, אויסער די קאווקאזער יודען אונ די קרימטשאקעס, וועלכע שטעהען נאך דערווייל ניט אויף קיין הויכער מדרגה.

אקוראט בעשטימען פון וואנען די יודען האבען זיך אמאל גענומען קיין קאווקאז אונ ווען זיי האבען זיך דארט בעזעצט — איז זעהר שווער. מען ווייסט נאר אזוי פיעל, אז נאך אכט הונדערט יאהר פאר קריסטוס געבורט זענען שוין יודען געוועהן אין קאלכידא, וואס איז דעמאלט בעשטאנען פון גורען, מינגרעליען, אימעריטינען אונ אבכאזען אונ עס איז א סברא אז שלמנאסר דער מלך פון אשור, האט זיי אהין פערטריבען, זיי האבען זיך אבער לאנג דארט ניט געקאנט האלטען, אונ זענען אריבער קיין פערסיען, ווען איספור איז געוועהן מלך, אונ האבען זיך אויסגעמישט מיט די פערסישע פעלקער. פון די קאווקאזער יודען זענען אויך געוועהן די ערשטע סוחרים, וואס האבען אנגעהויבען האנדלען מיט די האזארען אונ זיי ביסלעכווייז בעקאנט געמאכט מיט דער יודישער אמונה. ווי גרויס די צאהל פון די קאווקאזער יודען איז אמאל געוועהן — קאן מען פערשטעהען דערפון, וואס ווען עס האבען זיך אין ארמעניען אנגעהויבען אין פינפטען יאהר הונדערט די רדיפות געגען זיי, זענען כמעט אהאלבע מיליאן יודען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. איבערהויפט האבען די קאווקאזער יודען געהאט ווייניג לומדים צווישען זיך וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי די אמונה, אונ דערפאר זענען זיי גיך ארונטער אונטער דער מאכט פון אנדערע פעלקער אונ זענען מיט יעדען יאהרהונדערט געווארען אלץ ווייניגער. מען געפינט אצונד זעהר פיעל קאווקאזישע פעלקער, וואס איז גאר קיין ספק ניט, אז זיי שטאמען ארויס פון יודען, ווי למשל די אוביכען, וואס מיטען פנים,

מיט די פעהיגקייט אונ אפילו מיטען וייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, אונ אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גורען, וואס דער נאמען אליין בעווייזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, וויל הוריא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א תיל געווארען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסחאן, דער פירשטער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, אונ צום איבריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצונארען זייערע פערפאלגער אונ האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מאראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות אונ מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מחמד'נישער רעליגיאן אונ אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שולען מיט ספרי תורות אונ פלעגען דאוונען אונ זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי אזא לאנגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, אונ וואס מעהר א דור, עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געווארען. פון די מאראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מחמדאנער. אונ דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פער-גראבט געווארען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט גע-קאנט איינהיטען, אונ פיעל פון זיי זענען געווארען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשידענע בעלי בתים אונ מען האט זיי געקויפט אונ פער-קויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים. אז זיי זאללען זיין קנעכט אונ מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי וייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, האטש מען האט זיי דארט געברענט אונ געבראטען, אונ דאס איז דער בעסטער בעוויז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאלען אונ דארט וואו עס זענען געוועהן לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אויפ'ן אינוועניגסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען אונ צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשוואכט געווארען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זיך שוין רוהיג אונ צופריעדען, זיי בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט אונ ליידען שוין מעהר ניט ווי אמאהל, עס מאכט זיך נאך אפילו, אז די אלטע שנאה רופט זיך אב, ווי עס האט זיך געטראפען אים יאהר 1878 אין אדארף פערעוויסי, ווען עס איז פערפאללען געווארען פונקט פאר פסח א קליין גרוזיניש מיידיל שרה מאדזעבאזע, אונ די יודישע שונאים האבען געוואלט אנהענגען דעם אלטען בלבול, אז זיי האבען דאס קינד דערהרגעט, זיי זאללען האבען בלוט אויף די מצות, נאר די מלוכה, וואס בעשיטצט זיי גלייך מיט אללע, האט דורך די בעריהמטע אדוואקאטען אלכסנדראוו אונ קופערניק ניט דערלאזט מענשען זאללען אומזיסט ליידען, אונ דער אמת איז ארויס, אז די יודען זענען אין דעם נישט שולדיג געוועהן. בעזאנדערס העלפט זיי, וואס זיי רעדען דאס אייגענע לשון, טראגען די זעלבע קליידער אונ פיהרען זיך פונקט ווי אללע זייערע שכנים, דאריבער קומט קיינמאל אויס איינער פון דעם אנדערען אויסצולאכען אונ עס איז קיין שארפער אונטערשיעד ניטא וואס זאלל פיהרען צו קריעג אונ צו שנאה.

כמעט אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען האבען זיך בעזעצט אין קאווקאז, עטליכע יאהר פאר קריסטוס געבורט האבען זיך אין דער קרים אויך אנגעהייבען יודען צו בעזעצען, נאר ניט אזא גרויסע צאהל. דאס וואס זיי זענען געוועהן זעהר וועניג אונ האבען ניט געקאנט אזוי שטארק אנריהרען זייערע שכנים, עס זאלל דארפען ווערען א שנאה אונ א קנאה, אדער מען זאלל קוקען אויף זיי קרום, אונ א חוץ דעם, וואס גראד אהין האבען זיך בעזעצט יודען פון אזעלכע מקומות וואו די תורה האט נאך געבליהט אונ זענען דאריבער אלליין אויך עדעלער געוועהן, דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די קרימער יודען זענען נאך אין די אלטע יאהרען ניט אזוי פערגראבט געווארען ווי זייערע קאווקאזער ברידער. זיי האבען געהאט זייערע שוללען, אין וועלכע זיי האבען אלליין געלערנט אדער געהערט תורה אונ זענען געשטאנען גוט.

דאס זעהט מען אויך ארויס דערפון, וואס אין דער צייט, וואס די פעלקער פון קאווקאז האבען פערשלונגען טויזענדער יודען אונ פון זיי איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען, האבען זיך די קרימער יודען געהאט כח צו האלטען אין אללע צייטען, זיי האבען אויך געוואוסט גמרא, פוסקים, רמב"ם אונ אנדערע ספרים אונ האבען דערפאר איבערגעלאזען יורשים יודען, וואס לעבען נאך אין היינטיגער צייט אונ הייסען דארט „קרימטשאקעס".

די קְרִימְטְשַׁאקֶעס וָואהנֶען גֶרעסְטֶענְטְהֵיילְס אִין קַראסוּבַּאזַאר ; דָארְט זֶענֶען דָא בִּיז 700 פַּאמִילְיֶען . זֵייעֶר לָשׁוֹן הֵייסְט : טְשַׁאגָאדִי אוּנ אִיז כִּמְעַט דָאס זֶעלְבֶּע וָואס טַאטַארִישׁ . זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶר בֶּעזָאנְדֶערֶען רַב אוּנ הַאלְטֶען מְלַמְּדִים , וָואס לֶערְנֶען דִי קִינְדֶער לָשׁוֹן קֹדֶשׁ , נָאר וַוייטֶער פוּן חוּמָשׁ אוּנ דַאוְונֶען גֶעהֶען זֵיי נִיט . אַז עֶס זֶענֶען נָאר אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דְרוּקֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע אַיינְגֶעפִיהְרְט בַּיי זִיךְ אַדְרוּק , אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר אֵייגֶענֶעם סִדוּר . הָאטְשׁ קֵיין לוֹמְדִים זַיינֶען קֵיינְמָאל נִיט גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען זֵיי פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען הַאלְטֶען זֵיי שְׁטַארְק פוּנ׳ם תַּלְמוּד אוּנ , אַז עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ צַייט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט צוּ רֶעכֶענֶען צוּ דִי קַארַאִימֶעס אוּנ זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע , וָואס יֶענֶע הָאבֶּען , הָאבֶּען זֵיי זִיךְ דֶערְפוּן אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ הָאבֶּען עֶרְקְלֶערְט , אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען גְלַייךְ וִוי אַלֶע יוּדֶען , אוּנ דִי גְמָרָא אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג .

אִין שְׁטוּב־פִיהְרֶען זֶענֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס נִיט וַוייט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דִי טַאטַארֶען , נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אַ גְרוֹיסֶער חִלּוּק פוּן זֵיי בִּיז דִי קַרַאִימֶעס , וֶועלְכֶע הָאבֶּען נָאךְ פִיל נַארִישֶׁע מִנְהָגִים . זֵיי זִיצֶען אוֹיךְ אִין קְלֵיינֶע שְׁטִיבֶּעלֶעךְ , דָארְט שְׁטֶעהֶען נִידְרִיגֶע בֶּענְק אוּנ אוֹיף זֵיי עֶסְט מֶען אוּנ מֶען שְׁלָאפְט .

זֵיי לֶעבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ זֶעהר גוּט אוּנ פְרַיינְדְלִיךְ , אוּנ אַזוֹי וִוי אַלֶע בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט מְלָאכוֹת זֶעהט מֶען גָאר נִיט קֵיין אָרֶעמֶע לַייט בַּיי זֵיי , וָואס זָאלֶען זִיךְ אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען בֶּעטֶען נְדָבוֹת . פַאר זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶע זָארְגֶען זֵיי אוּנ הַאלְטֶען זֵיי אוֹיס , זֵייעֶרֶע פְרוֹיעֶן זַיינֶען אַסַךְ פְרַייעֶר וִוי בַּיי דִי טַאטַארֶען אוּנ קַארַאִימֶעס , הָאטְשׁ זֵיי טְרָאגֶען דִי אֵייגֶענֶע קְלֵיידֶער , זֶענֶען זֵיי פוּנְדֶעסְטְ־וֶועגֶען נִיט בֶּעהַאלְטֶען אוּנ גֶעהֶען נִיט פֶערְשְׁלֵייעֶרְט מֶען זָאל נִיט אַרוֹיסְזֶעהֶען זֵייעֶר פָּנִים . אִין שׁוּל דַאוְונֶען זֵיי רוּהִיג אוּנ שְׁטִיל יֶעדֶען טָאג גַאנְץ פְרִיה , כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט פֶערְלִירֶען קֵיין צַייט פוּן דֶער אַרְבַּייט . דִי קִינְדֶער מַאכֶען זֵיי הַתּוּנָה עֶרְשְׁט דֶערְמָאלְט , וֶוען זֵיי פִיהְלֶען שׁוֹין , אַז זֵיי קָאנֶען אַלֵיין אַרְבַּייטֶען אוּנ פֶערְדִינֶען . פוּן קֵיין שִׁדּוּךְ אָבְּלָאזֶען וֵוייסְט מֶען בַּיי זֵיי נִיט . וַוייל עֶהֶדֶער מֶען גִיט זִיךְ דָאס וָוארְט הָאבֶּען זֵיי לִיעב זִיךְ גוּט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען , אוּנ פוּנ׳ם קְנַס־מָאל אָן אִיז שׁוֹין דֶער שִׁדּוּךְ אָבְּגֶעשְׁלָאסֶען אוֹיף עֶבִּיג . כָּל זְמַן מֶען אִיז חָתָן כַּלָּה , מֶען מָאג זַיין נָאר פוּנ׳ם גֶעמֵיינְסְטֶען גְרַאד . שִׁיקְט מֶען זִיךְ אֵיינְס דָאס אַנְדֶערֶע מַתָּנוֹת , גֶעוֶואהְנְלִיךְ , אַלֶע פְרַייטָאג . דֶער חָתָן שִׁיקְט קְלֵיין גֶעלְד אוֹיף מֶרְחָץ אוּנ פַארְבּ , וָואס דִי כַּלָּה בְּרוֹיךְ הָאבֶּען אוֹיף שְׁמִירֶען דִי נָאגֶעל פוּן הָאנְד אוּנ פִיס , אוּנ דִי כַּלָּה שִׁיקְט קִיכְלֶעךְ אוּנ שָׁאן גֶעבֶּעקְס לִכְבוֹד שַׁבָּת . חוּפָּה

חופה שטעללען זיי גאנץ פריה; אנאכט פריהר געהט מען מיט כלי־זמר צום חתן אונ מען ברענגט איהם צו דער כלה, דארט לאזט מען איהם שטעהן אביסעל אין הויף אונ מען טאנצט ארום איהם. דערנאך נעהמט מען איהם אריין אין שטוב אונ ער מוז דארט אויסווארטען אפאר שעה ביז מען טהוט אן די כלה. דער מנהג איז ביי זיי, אז די כלה שמירט מען אוים מיט אמין שווארצע פארב, אויפ'ן שטערען מאלט מען אוים פערשיעדענע קוויטען, אונ אויסער דעם פערצירט מען איהר דעם קאפ פליטערליך פון גאלד פאפיער. אז די כלה איז שוין אנגעטהון, געהען אללע אוועק צום חתן אונ דארט טאנצט מען אגאנצע נאכט ביז עס הייבט אן טאגען, דעמאלט פיהרט מען חתן כלה צו דער שול אונ מען שטעלט די חופה, דאס הייסט: מען דעקט חתן כלה אריבער מיט אטלית אונ די אונטערפיהרער נעהמען צוויי הינער אונ דרעהען זיי זיבען מאל ארום זייערע קאפ. דערנאך איז דער חתן מקדש דיא כלה אונ מען פיהרט דאס פאר פאלק אהיים צו דער כלה'ס עלטערן, אונ דא בלייבט די כלה פערשלאסען אויף זיבען טאג אונ טאר זיך ניט ארויסווייזען אופען ליכטיגען שיין. מען פערהענגט אפילו די פענסטער פון איהר חדר, קיינער זאלל ניט אריינקומען. אט די אללע מנהגים האבען יענע יודען גענומען פון די טאטארען. אז דער חתן געהט מיט אטאג פריהר אין מרחץ נעהמט ער מיט זיך אללע מחותנים אונ מאכט דארט אגאנצע שמחה, מען דינגט זיך פארען אנטהון אונ אויסטהון, אונ עס איז אגאנצער כבוד צו בעדיענען דעם חתן. דעסגלייכען מאכט מען אגאנצע צערעמאניע ווען מען פיהרט איבער דאס פערמעגען פון דער כלה צום חתן אין שטוב אריין. יעדע זאך, יעדעס מלבוש, דאס מינדעסטע ברעקעלע טראגט אבעזונדער מענש. די גאסט שאצען אלם דינג אונ מען שרייבט אן די כתובה. מיט פיעל יאהרען צוריק פלעגען די קרימטשאקעס האבען צו עטליכע ווייבער, נאר אין די לעצטע צייטען טהוען זיי עס ניט מעהר. איבערהויפט איז שוין דער יונגער דור אנדערש אונ ווארפט אוועק אללע נארישע טאטארישע מנהגים, אונ מען קאן האפען, אז מיט דער צייט וועט די זונן פון בילדונג אויף די קרימטשאקעס אויך שיינען.

צום אומגליק, געפינען זיך אצונד די יודען, ניט נאר פון רוסלאנד, נאר אויך פון עטליכע לאנדער אין איירעפא, אין אזא לאגע, אז זיי ווייסען אלליין ניט. צו איז די בילדונג פאר זיי אמעלה אדער אחסרון אונ צו דארפען זיי זיך נאר אזוי אוועקלעגען פאר אויפקלארונג... אניי ווינטעל האט אבלאז געטהון פון מערב־זייט, פון דייטשלאנד, אונ האט אנגעמאכט אחשבות; דאס

ווינטעל הייסט — אנטיסעמיטיזמוס; דער נאהמען איז א נייער, נאר די מכה איז איין אלטע. אנטיסעמיטיזמוס הייסט: זיין א געגנער פון סעמיטען, פון די פעלקער וואס קומען ארויס פון שם בן נח, נאר אין גאנצען די זאך האט מען אויסגעטראכט צו ליעב יודען, מען זאל האבען א תירוץ זיי צו געבען א כשר'ן קלאפ. עס איז עפיס נמאס געווארען גלאט אזוי זיך טשעפען צו איין אמונה, עס פאסט ניט ארויסצווייזען א גאנץ פאלק, וואס איז גאטט די נשמה שולדיג, פשוטע שנאה און קנאה, איז מען געפאלען אויף א שכל און מען שרייעט אז מען מיינט אללע וואס שטאמען פון שם'ס שרש, און מען מאכט די יודען פאר'ן כפרה־האנדעל. דריי שונאי ישראל האבען אין דייטש־לאנד אנגעמאכט דעם טאראראם: מארר האט דער ערשטער אנגעהויבען שרייען אז מען מוז דעם יודען א ביסעל אונטערהאקען די פליגעל, ווייל עס קאן פון איהם ווערען ארויב־פאגעל וואס וועט קיינעם ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען. באלד האבען איהם נאכגעטאנצט טרייטשקע און שטעקער, און אזוי איז געווארען א געוואלד. אז אללע פעלקער זענען נאר ביי די יודען אין גלות און, אז מען מוז זיי פערשטעלען דעם וועג צו בילדונג, כדי מען זאל זיך בעפרייהען פון זייער יאך. אזוי איז דאס פייער איבער־געגאנגען קיין פראנקרייך און עסטרייך, און אין אונגארן האבען זיך די אנטיסעמיטען אפילו געהאפט צום אלטען בלבול: אים יאהר 1882 איז אין א קליין שטאדטעל טיסא־עסלאר פערפאלען געווארען א קליין קריסטליך מאדעל אסתר סאלימאסי מען האט באלד אויסגעטראכט, אז די יודען האבען זי געהרג'ט און בענוצט איהר בלוט אויף פסח. הונדערטער עדות האבען געשוואוירען אויף זאכען, וואס זענען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען, מען האט אפילו אנגעשטעלט א זוהן זאל פאלש עדות זאגען געגען זיין אייגענעם פאטער און פיעל יודען האבען זיך אבגעמוטשעט פיערצעהן חדשים ביז זייער אונשולד איז בעוויזען געווארען.

די יודען זענען אבער געשלאגענע דערשלאגענע, נאר ניט קיין איבערגעשראקענע קינדער: זייער לאנגער לעבענס־וועג האט זיי געוואהנט מיט אזעלכע שרעקליכע זאכען, אז פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס דארפען זיי גאר ווייניג מורא האבען. דאס לעצטע בלאטעל פון דער יודישער געשיכטע איז נאך ניט אנגעשריבען און מען קאן געוויס זאגען, אז מיר האלטען נאך אפילו ניט ביים אנהייב פונ'ם סוף. צייטען בייטען זיך, דאס ראדעל דרעהט זיך און די וואלקענס, וועלכע האבען די לעצטע צייט בעדעקט דעם

יודישען הימעל, וועלען זיך געווים צוגעהען, ווען די זונן פון פרייהייט אונ מענשענליעבע וועט שטארקער אנהייבען שיינען אונ דערוואַרמען די פער־פרורענע הערצער פון אומזיסטיגע שונאים. איינס דארף דער יוד אין זין האבען, אז ער טאר דאס ליכטעל פון תורה אונ חכמה ניט ארויסלאזען פון די האנד, אז דאס איז זיין עמוד אש, וואס וועט, סוף כל סוף, גובר זיין דעם עמוד ענן אונ וואס וועט איהם ברענגען די אמת'ע גאולה, אונ דעמאלט וועט ער אויפהערען צו זיין א שטיף־קינד אונ גלייך מיט אללע וועט ער פריי דיענען זיין גאטט, וואס האלט איהם אויף די פיס אונ שטארקט איהם מיט האפנונג אויף ישועה אונ נחמה!

ענדע.

דיא היסטאריע פון אונזער צייט.

דיא בעדייטונג פון אונזערע צייטונגען

וואס איז דיא היסטאריע, וואס דיזער בוך ענטהאלט?

עס איז ניט מעהר וויא דיא טעגליכע נייעס, דיא טאגעס פראגען אונד דיא פאליטישע בעוועגונגען פון דער פערגאנגענער צייט.

דיא פערזאנען וואס זיינען ערוואֶהנט איז דיעזען בוך זיינען דיא פערזאנען וואס האבען געלעבט אונד געהאנדעלט אונד האבען פערשאפט דיא סענזאציאנען מיט הונדערטע יאהרען צוריק. דיא מלחמות, דיא בלוט בלבולים, דיא אויסשלאכטונגען אונד אויסוואנדערונגען, דיא נחמות אונד דיא קינות פון דיעזע „אידישע פאלקס געשיכטע" זיינען בעשרייבונגען פון זאכען וואס האבען א מאהל פאסירט אונד ווארען איז זייער צייט דיא נייעס פון טאג. זייא זיינען דיא גרויסע „עקסטראס", דיא סענזאציאנעלע מיטטהיילונגען, וואס צייטונגען וואלטען צו יענער צייט געמאכט, ווען צייטונגען וואלטען עקסיסטירט, ווען דיא פאסירונגען פון דיעזען בוך האבען זיך אבגעשפיעלט.

ליידער, איז דער גאנצער צייט וואס ווערט איז דער אידישער פאלקס געשיכטע בעשריעבען, ווארען קיינע אידישע צייטונגען. עס ווארען זאגאר זעהר ווייניג וואס האבען זיך גענומען דיא מיהע צו פערשרייבען איז א בוך, דיא וויכטיגע נייעס פון יענע דורות. צוליעב דיעזען פעהלער האבען מיר ביז ניט לאנג צוריק ניט געהאט קיין צוזאמענגעשטעלטע „אידישע געשיכטע." דיא וויכטיגע פאסירונגען איז אונזער נאציאנאלען לעבען ווארען ניט צוזאמענגעשטעלט איז א סדר אונד איז א בוך, אום יעדער זאלל זייא קענען לעזען אונד זאל פון זייא קענען אורטהיילען איבער זיין פאלק אונד דיא נאציאנאלע פראגען.

ווען עס זיינען ענטשטאנען דיא גרויסע פערזאנען, וואס האבען געוואלט געבען אידען דיא א י ד י ש ע ג ע ש י כ ט ע האבען זייא בעגעגענט דיא גרעסטע שוויריגקייטען. זייא האבען זיך געמוזט לאזען זוכען אונד פארשען וויא דיא גרעסטע סודות דיא פאסירונגען ביי'ן אידישען פאלק. פיעלע גרויסע זאכען האבען זייא נאך ביז יעצט ניט ענדעקט, אונד פיעלע זאכען האבען זייא געמוזט אויסגעפינען פון פרעמדע קוועלען, וואו אלעס איז פערשריעבען געווארען פארטהייאיש, אונד מעהרסטענס פאלש.

דיא אידישע היסטאריקער האבען געפונען א דאפעלטע שוויעריגקייט פאר זיך. ערשטענס האבען זייא געהאט דיא שווערע אויפגאבען צו געפינען בעשרייבונגען פון געוויסע פאסירונגען ביי אידען, צווייטענס האבען זייא געמוזט דיעזע בעשריי־

בונגען זיפען אונד קריטיקירען אונד פּרובּירען אום ארויסצונעהמען דעם אמת פון דעם שקר. צוליעב דיעזע שוויעריגקייטען איז דיא אידישע געשיכטע נאָך ניט וואס זיא האט בעדאַרפט זיין. פיעלע פּאסירונגען זיינען נאך אלץ אונדייטליך, פיעלע גרויסע פערזענליכקייטען זיינען ניט ריכטיג פאַרגעשטעלט, אונד פיעלע פאַק־טען, ביאָגראַפיען אונד צייט פראַגען זיינען אין גאַנצען פערגעסען אונד פערשוואונ־דען, אונד דארום פעהלען מאַנכע רינגעלעך אין דער קייט פון דער אידישער גע־שיכטע.

דיא נייעס, פּאסירונגען אונד פערהאַנדלונגען אין דיא פערגאַנגענע יאָהרען איז ה י ס ט אָ ר י ע יעצט בּייא אונז. און וואס בּייא אונז איז יעצט נייעס, טאגעס פראַגען אונד סענזאַציאָן וועט זיין היסטאָריע בּייא דיא דורות נאך אונז. אזויא וויא אונז איז וויכטיג צו וויסען וואס עס איז געוועזן מיט אונזער נאַציאָן זייט זיא איז געוואָ־רען, אַזויא איז וויכטיג פאר אונז צו לאָזען פאר אונזערע קינדער זייא זאָללען וויסען וואס מיט אונז פּאסירט.

דיא היסטאָריע וואס איז געוועזן פאר אונז איז בּייא אונז ניט פּאַלקאָמען ווייל דיא וואס האבען געלעבט אין יענע צייטען האבען ניט פערשריעבען אַלעס וואס מיט זייא האט זיך געטאהן. אַבער דיא היסטאָריע וועגען אונז, וואס וועט געשריעבען ווערען נאך אונז, דיא וועט זיין דיא פּאַלשטענדיגסטע אונד דיא פּינקטליכסטע וואס מען קען נור ווינשען, אונד דערפאר וועט מען דאנקען אונזערע צייטונגען, וואס ער־שיינען יעצט אונטער אונזער האַנד.

דיא אידישע צייטונגען וואס מיר גיבען ארויס זיינען ניט מעהר אונד ניט וועני־גער וויא דיא היסטאָריע וואס וועט שטודירט ווערען אזויא לאַנג וויא דיא היסטאָ־ריע פון א נאַציאָן ווערט שטודירט. דיעזע צייטונגען וועלען ליפערען דיא פאַקטען אונד דיא פּאסירונגען, זייא וועלען אויך ליפערן די ערקלעהרונגען אונד דיא בּע־דייטונגען פון דיעזע פּאסירונגען. דיעזע צייטונגען וועלען געבען א קאָמפּליט היס־טאָריע, ווייל פון זייא, וועלען דיא צוקינפטיגע דורות וויסען ניט נור דיא אַלגע־מיינע זאַכען, דיא גרויסע נאַציאָנאַלע פּאסירונגען אונד בּעוועגונגען נור אויך אַלע קליינע אונד איינצעלנע פאַקטען, אַלע קליינע פּאסירונגען אונד פערהאַנדלונגען צווישען אידען. דיא גאַנצע אידישע נאַציאָן אונד דיא נאַציאָנאַלע בּעוועגונגען אונד אַלע בעזאָנדערע אידישע קהילות, זייערע פּאָליטיקס, זייערע צדקות, זייערע סכסוכים, זייערע גרויסע אונד קליינע מענער, זייערע וואָהלטהעטער אונד זייערע פיינדע, יא, זאָגאר זייערע ביזנעס לייטע אונד דער חאַראַקטער פון זייערע ביזנעס וועלען זיך דורך אונזערע אידישע צייטונגען ארויסזעהען אזוי דייטליך אונד אזוי קלאָהר; דאס קיין זאך אונד קיין בעדייטענדע פערזאָן וועט דורך זייא פערגעסען ווערען, אונד דיא צוקינפטיגע דורות וועלען קענען זעהן וואס עס פּאסירט אין אונ־זער געגענוואָרט גלייך וויא זייא וואָלטען געלעבט יעצט צווישען אונז.

אַלעס וואס דיא צוקונפט וועט דאַרפען טאהן איז צו לעזען דיא „אידישע טאַ־געבלאַט", וועלכע מיר אַלע לעזען יעצט פריש פון דרוק, אַלס פרישע נייעס.

דאס „אידישע טאגעבלאַט", וואס ערשיינט יעצט יעדען נאַכמיטאַג אונד ווערט פערשפּרייט אין פונפציג טויזענד אידישע הייזער, וואו מען ערוואַרטעט איהם אַלס מיטטהיילער פון נייעס, אַלס בעל עצה אין קהל'שע אונד נאַציאָנאַלע פראַגען, אלס קאַמעראַד וואס אונטערהאַלט מיט וויצען אונד ראָמאַנען אונד אַלס וועג ווייזער פיר

ארבייט אונד האנדעל, דיעזער ט א ג ע ב ל א ט וואס שרייבט נור פון י ע צ ט, וועט שפעטער זיין דיא היסטאריע פון אידישען פאלק אם ענדע פון 19טען אונד אם אנפאנג פון 20טען יאהר הונדערט. עס וועט זיין דער בוך אין וועלכען דיא גאנצע אידישע נאציאן וועט ארייננקוקען וויא אין א שפיעגעל וואס וויזט דיא אידישע פערגאנגענהייט פון א געוויסע פעריאדע.

ווען מען וועט וועלען וויסען וויא איז געוועזן דיא לאגע פון אידישען פאלק אין א געוויסען יאהר, זייט דיא טאגעבלאט עקסיסטירט, ווען מען וועט וועלען וויסען וויא זיינע אידען אין א געוויסער צייט בעהאנדעלט געווארען אין א געוויסען לאנד, ווען מען וועט זיין נייגיעריג צו ערפאהרען וויא האבען זיך אידען אויפגעפיהרט אין א געוויסען געגענד, וויא האבען זייא געליעבט אונד וויא האבען זייא געהאסט, וויא האבען זייא ערצאגען זייערע קינדער אונד וויא האבען זייא פערטהיילט זייער צדקה, וויא האבען זייא געהאנדעלט אונד וויא האבען זייא זיך אמוזירט, וועט מען בלויז דארפען אויפמישען א יאהר גאנג פון אידישען טאגעבלאט אונד איבערלעזען דיא נייעס, דיא קארעספאנדענציעס, דיא נאטיצען, דיא לייט ארטיקלען, דיא סקיצען אונד דיא אדווערטייזמענטס פון טאגעבלאטאונד מען וועט אלעס קענען זעהן אונד וויסען קלאהר אונד דייטליך. קיין זאך וועט בלייבען דונקעל אונד קיין זאך וועט ניט זיין פאלש פארגעשטעלט.

דיא הערויסגעבער פון אידישען טאגעבלאט אונד זיינע עדיטארס, ווייסען, אז יעדער נומער וואס זייא גיבען ארויס איז א פארטזעצונג צו דער אידישער געשיכטע, וועלכע איז פערשריעבען אין דיעזען בוך, אונד זייא פיהלען דארום דיא הייליגע פפליכט וואס ליעגט אויף זייא אלס אידען אונד אלס שרייבער פון דער אידישער געשיכטע. זייא גיבען זיך דארום דיא גרעסטע אנשטרענגונג אויפצוזאמלען אלעס וואס פאסירט אונטער אידען אין דער גאנצער וועלט. זיי שטרענגן זיך אן ארויס־צוקריעגען דעם אמת אין יעדע זאך, אונד צו בעשרייבען זאגאר יעדע קלייניגקייט אזויא דייטליך אונד אזוי קארעקט וויא עס איז צו ערווארטען פון דיא וואס שרייבען דיא אידישע היסטאריע.

דיא אויגען פון דיא הערויסגעבער פון ט א ג ע ב ל א ט זיינען דארום געריכטעט אויף דער גאנצער אידישער וועלט אונד אויף אלעס וואס האט א שייכות צו אידען אונד איידער זיי שרייבען עטוואס אריין אין ט א ג ע ב ל א ט זעהען זיי צו וויסען דעם גאנצען אמת אום דיא היסטאריע זאל זיין אמת, דען וואס הייטע איז בלויז נייעס וועט שפעטער זיין דער מאטעריאל פון וואס אידען וועלען בויען זייערע אידעען אונד זייערע פלענער.

דיא אידישע צייטונגען וואס מיר גיבען ארויס זיינען א טעגליכע פארטזעצונג צו דער געשיכטע פון דער אידישער פערגאנגענהייט וועלכע איז צוזאמענגעשטעלט געווארען אונטער גרויסע שוויעריגקייטען.

דער צוקינפטיגער גרעטץ וואס וועט שפעטער שרייבען א נייען טהייל פיר דער אידישער געשיכטע וועט האבען א לייכטערע ארבייט וויא דער ערשטער פראפעסאר [illegible]עטץ, ווייל זיין היסטאריע ליעגט פאר איהם פערטיג אין אידישען טאגעבלאט.

דיא קראפט וואס האלט אידען צוזאממען.

אונזער תורה איז פול מיט דערמאהנונגען צו לערנען דיא קינדער דיא געשיכטע פון יידישען פאלק, וויא צב״ש "למען תספר", והגדת, א. ז. וו.. דיא חכמי התלמוד האבען דיעזע מצוה נאך פערשטארקט און האבען זיא דורך אלע מעגליכקייטען בעוואהרענט.

דאס געדיינקען פון זייער געשיכטע האט געהאלפען דיא אידען אין זייער עקזיסטענץ אלס א פאלק, דענן פון דעם אויגענבליק וואס דיא יודישע געשיכטע וואלט פון אידען פארגעסען געווארען, וואלט דאס יודישע פאלק אויפגעהערט.

פיעלע פון אונזערע פארגעשריטענע בריעדער, דיא רעפארמירטע וויללען האבען אז מיר האבען שוין אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס א פאלק, און אויב אידען פיהלען נאך אונטער איינאנדער וועלכע פערבינדונג, איז עס נאר א רעליגיעזע פערבינדונג. דאס איז אבער פאלש. נעהמט א רעליגיעזען אידען פון פראנקרייך און א רעליגיעזען אידען פון גאליציען, פערגלייכט זייערע גלויבענס, און איהר וועט לייכט איינזעהן דאס אין אמונה זאכען האבען זיי כמעט קיין שייכות איינער מיט דעם אנדערן, אונד דאך וויסען אלע און אויך זייא ביידע אז זיי זיינען אידען און געהערען זיך אן איינער מיט דעם אנדערן. א אידישער וועה־געשרייא וואס ערקלינגט אוים רוסלאנד, גאליציען אדער רומעניען, אוים מאראקא אדער פערסיען, קלינגט אפ אין דיא הערצער פון אללע אידען אין דיא ציוויליזירטע לענדער.

דיעזעס געפיהל פון צוזאמענגעהעריגקייט קומט אלזא ניט פון רעליגיאן, זאנדערן פון דער געמיינשאפטליכער געשיכטע, פון דיא געמיינשאפטליכע עראינערונג אוים פערגאנגענע יאהרטויזענדע, וואס יעדער איד פיהלט, דאס איז דער סימן פון א נאציאן.

דיא גרעסטע איינוועגדונג וועלכע מען קען מאכען געגען דיא סברא דאס אידען זיינען א נאציאן, איז, דאס זייא זיינען ניט צוזאמען, דאס זייא זיינען צוזייט און צושפרייט איבער דער וועלט און פיהרען קיין נאציאנאלעס לעבן. פון דער אנדער זייט אבער קען מען ענטפערן, דאס אויב א נאציאן וואס לעבט ניט צוזאמען הערט אויף צו זיין א נאציאן, דאנן וואלט א פאמיליע וואס לעבט ניט צוזאמען אויפגעהערט צו זיין א פאמיליע. אין אמת'ן אבער איז דאס ניט אזוי.

שטעלט אייך פאר א פאמיליע פון וועלכער פאטער און מוטער לעבען אין א קליין שטעדטיל אין פוילען, איין זאהן איז אין סויטה אפריקא, א טאכטער האט חתונה געהאט אין אמעריקא, א נאנדער זאהן איז אין ענגלאנד, א דריטער אין פראנקרייך, וויא דאס איז דער פאלל ביי פיעלע יודישע פאמיליען. יעדערער פון דיעזע מיטגליעדער לעבט זיך איין אונטער דיא צושטענדע פון דעם לאנד וואו ער וואוינט. טויזענדער מיילען ימים און יבשה ליעגען צווישען זייא, אבער נאך ווייטער ווערען זייא איינער פון אנדערן דורך דיא פערשיעדענהייט אין זייערע געוואהנהייטען, שפראכען, לעבענסווייזע, א.ז.וו. אבער פון דעסטוועגען זיינען זייא אללע איין פאמיליע, יעדערער פון זייא ווייס אז ער געהערט צו דער דאזיגער פאמיליע.

וואס מאכט דיא דאזיגע צושפרייטע, צושליידערטע פערזאנען פאר איין פאמיליע? דיא עראיננערונג! דאס אינעווייניגסטע בעוואוסטזיין, אז זיי געהערען זיך אן צוזאמען, אז זייא האבען געלעבט צוזאמען, און האבען נאך געוויסע האפנונגען פיר דיא צוקונפט.

דיא אידען זיינען א פאלק דורך זייער עראיננערונג, דורך דאס אינעווייניגסטע בעוואוסטזיין, דורך דאס אונאבהענגיגקייטס־געפיהל, דורך דיא געירשן'טע איינדריקע פון געמיינשאפטליך דורכגעלעבטע עראייגניסע — קורץ דיא יודישע געשיכטע

ווען דיא יודישע געשיכטע וואלט ניט געהאט אזא גרינדליכען יסוד וויא דיא ביבעל, וועלכע דיא וועלט קען ניט פערגעסען און לאזט דעם אידען ניט פערגעסען, וואלטען דיא אידען פיעלליכט שוין לאנג געהאט פערגעסען זייער געשיכטע און וואלטען באמת שוין אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס א פאלק. אבער האבענדיג אזא שטאלצען אנהויב, אזא שטארקען אנפאנג פון א געשיכטע, וועלכען דיא וועלט קען אזוי גוט, איז אונמעגליך איהם צו פערגעסען.

דאס ווירקזאמסטע מיטעל געגען דעם אונטערגאנג פון דעם יודישען פאלק איז דיא פערברייטונג פון דער קענטניס פון יודישער געשיכטע. אויפלעבונג און וויסען פון דער יידישער געשיכטע איז דיא אויפלעבונג פון דער יידישער נאציאן.